

तामाङ सेलोको समाजशास्त्रीय विश्लेषण

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,

नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत दर्शनाचार्य तह

पाठ्याङ्क सङ्केत ७२५ क र ख को

प्रयोजनार्थ

प्रस्तुत

शोध प्रबन्ध

शोध कर्ता

तुलसा वाइबा

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०६९

शोध निर्देशकको सिफारिस

तामाङ सेलोको समाजशास्त्रीय विश्लेषण शीर्षकको प्रस्तुत शोध प्रबन्ध त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग दर्शनाचार्य तहकी छात्रा तुलसा वाइबाले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो। प्रस्तुत शोध कार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यस शोध प्रबन्धलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु।

मिति : २०६९/०६/०८

(डा. मोतीलाल पराजुली)

प्राध्यापक

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
कीर्तिपुर

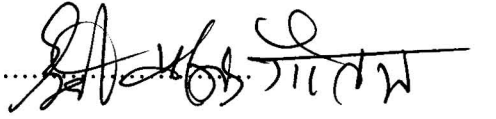
स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग दर्शनाचार्य तहकी छात्रा तुलसा वाइबाको तामाङ सेलोको समाजशास्त्रीय विश्लेषण शीर्षकको प्रस्तुत शोध प्रबन्ध स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध प्रबन्ध मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

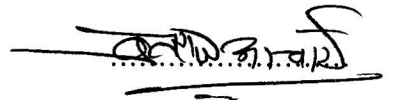
१. विभागीय प्रमुख, प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम

.....

२. शोधनिर्देशक, प्रा. डा. मोतीलाल पराजुली

.....

३. आन्तरिक परीक्षक प्रा. डा. ब्रतराज आचार्य

.....

४. बाह्य परीक्षक, प्रा. डा. दयाराम श्रेष्ठ

.....

मिति : २०६९/०६/०८

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको दर्शनाचार्य उपाधिका लागि तामाङ सेलोको समाजशास्त्रीय विश्लेषण शीर्षक शोध प्रबन्ध मैले प्रा.डा. मोतीलाल पराजुलीको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ। यस क्रममा उहाँले सिद्धान्त निर्माणदेखि शोध कार्य सम्पन्न नहुँदासम्म बडो तत्परतासाथ कुशल निर्देशन गर्नु भएको छ। यसका लागि सर्वप्रथम म मेरा शोध निर्देशकप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। शोध कार्यको लागि वातावरण मिलाइ दिनु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु। त्यसै गरी अमूल्य सुझाव दिनु हुने शोध प्रबन्ध मूल्याङ्कन समितिका आन्तरिक परीक्षक प्रा. डा. ब्रतराज आचार्य र बाह्य परीक्षक प्रा. डा. दयाराम श्रेष्ठलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु।

प्रस्तुत शोध कार्य गर्ने क्रममा विभिन्न स्थानमा सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्नु हुने काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको माभीफेदा गा.वि.स.का डम्बर योञ्जन, प्रेम योञ्जन, खड्कबहादुर तामाङ र परिवार, चमारसिंह लामा (स्याङ्बो) र परिवार, काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको प्रकाश ब्लोन, लालमाया दोड, कान्छी वाइबा, कृष्णा डाडेन, सुकु तिमोड, फूलमाया वल, कान्छीमाया स्याङ्तान, सोमबहादुर लामा र चन्द्रसिंह लामा, सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका जीवन योञ्जन, सुकुदोर्जे तामाङ, निमादोर्जे तामाङ, मुसुरी योञ्जन, शम्भु घिसिङ, पदम ग्यावक, फूलमाया तामाङ, देवीमाया तामाङ, मानकाजी ग्यावक, निमादोर्जे ग्यावक, बसुन ग्यावक र ज्ञानबहादुर मोक्तान, दोलखा जिल्लाको शम्भु मोक्तान र मिनकुमार योञ्जन, रामेछाप जिल्लाको संजीव योञ्जन, पासाङ योञ्जन, फूलमाया मोक्तान र इन्द्रराम मोक्तान र सिन्धुली जिल्लाको रेनु ब्लोन र ज्ञानबहादुर स्याङ्तानप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। प्रस्तुत शोध कार्यमा विशेष सहयोग गर्नु हुने नेपाली दर्शनाचार्य भाषा समूहका हरिकला अधिकारीको साथै धार्मिक सेलोको शब्दहरूको नेपाली रूपान्तरको लागि सहयोग गर्नु हुने लामागुरू नोर्वु मोक्तानप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। विशेष गरी शोध कार्यलाई अघि बढाउने क्रममा सामग्री सङ्कलनदेखि अन्तिमसम्म इन्दिरा योञ्जन र अमर बम्जनबाट प्राप्त सहयोगप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। साथै सामग्री प्रदान गर्नु हुने आदरणीय दाइ रवीन्द्र तामाङप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु। यसका साथै, प्रस्तुत शोध कार्य सम्पन्न गर्नका लागि प्रत्यक्ष-परोक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण विद्वान् गुरुहरू, विभिन्न पुस्तकालयका कर्मचारीहरू र सहयोगी मित्रहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। अन्तमा प्रस्तुत शोध प्रबन्धको मूल्याङ्कनका निम्ति नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु।

तुलसा वाइबा

रो.नं.२७/२०६६/६७

विषय सूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

परिच्छेद : एक

शोध परिचय

१.१.	विषय प्रवेश	१
१.२.	शोधको समस्या	२
१.३.	शोधको उद्देश्य	३
१.४.	पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा	३
१.५.	शोधको औचित्य	१९
१.६.	सीमाङ्कन	१९
१.७.	सामग्री सङ्कलन विधि र सैद्धान्तिक पर्याधार	२०
	१.७.१. सामग्री सङ्कलन विधि	२०
	१.७.१.१. प्रत्यक्ष अवलोकन विधि	२०
	१.७.१.२. पुस्तकालयीय स्रोत	२१
	१.७.२. अध्ययनको सैद्धान्तिक पर्याधार	२१
१.८.	शोध प्रबन्धको रूपरेखा	२२

परिच्छेद : दुई

साहित्यको समाजशास्त्र

२.१.	विषय प्रवेश	२४
२.२.	सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि	२४
२.३.	साहित्यको समाजशास्त्र सम्बन्धी प्रमुख मान्यताहरू	२६
	२.३.१. हिपोली अडोल्फ तेन	२७

२.३.२. लियो लावेन्थल	३२
२.३.३. लुसियन गोल्डम्यान	३५
२.३.४. रेमन्ड विलियम्स	३६
२.३.५. समाज	३९
२.३.६. सामाजिक संस्कृति	४०
२.३.७. सारतत्त्व	४१
२.४. निष्कर्ष	४२

परिच्छेद : तीन

तामाङ्ग सेलोको प्रजाति तथा पर्यावरणको विश्लेषण

३.१. विषय प्रवेश	४३
३.२. प्रजाति	४४
३.३. पर्यावरण	६२
३.४. निष्कर्ष	७१

परिच्छेद : चार

तामाङ्ग सेलोको समाज, समय र समाज तथा सामाजिक संस्कृतिको विश्लेषण

४.१. विषय प्रवेश	७३
४.२. समाज	७३
४.३. समय र समाज	८८
४.४. सामाजिक संस्कृति	९९
४.५. निष्कर्ष	१२३

परिच्छेद : पाँच

तामाङ्ग सेलोको अनुभूतिको संरचना तथा विश्वदृष्टिको विश्लेषण

५.१. विषय प्रवेश	१२५
५.२. अनुभूतिको संरचना	१२५
५.३. विश्वदृष्टि	१३६
५.४. निष्कर्ष	१४८

परिच्छेद : छ

तामाङ्ग सेलोको कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा तथा सारतत्त्वको विश्लेषण

६.१.	विषय प्रवेश	१४९
६.२.	कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल	१४९
६.३.	भाषा	१५६
६.४.	सारतत्त्व	१६८
६.५.	निष्कर्ष	१७०

परिच्छेद : सात
सारांश र निष्कर्ष

७.१.	विषय प्रवेश	१७२
७.२.	परिच्छेदगत सार	१७२
७.३.	शोधको निष्कर्ष	१७५
७.४.	भावी शोध कर्ताका लागि सुझाव	१७८

परिशिष्ट खण्ड :	१७९
-----------------	-----

परिशिष्ट : १ क, ख र ग सङ्कलित सेलोका मूल पाठहरू	१८०
परिशिष्ट : २ तस्विरहरू	२६४
परिशिष्ट : ३ सूचक नामावली	२७०
सन्दर्भ सामग्री सूची खण्ड	२७१

सङ्क्षेपीकृत शब्दको सूची

यस शोध प्रबन्धमा प्रयुक्त शब्दका सङ्क्षिप्त रूप यस प्रकार छन् :

ई.	-	इस्वी संवत्
क्र.सं.	-	क्रम सङ्ख्या
गा.वि.स.	-	गाउँ विकास समिति
दो.सं.	-	दोस्रो संस्करण
ने.ता.घे.	-	नेपाल तामाङ घेदुङ
ने.रा.प्र.प्र.	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
नं.	-	नम्बर
प.सं.	-	पहिलो संस्करण
पु.	-	पुनर्मुद्रित
प्रा.डा.	-	प्राध्यापक डाक्टर
पृ.	-	पृष्ठ
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
सह.प्रा.	-	सहप्राध्यापक
सम्पा.	-	सम्पादक
सा.प्र.	-	साभ्ता प्रकाशन
सं.	-	संयोजक

परिच्छेद : एक

शोध परिचय

१.१. विषय प्रवेश

नेपालको काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुली, सिन्धुपाल्चोक र रामेछापमा रहेका तामाङ जातीय समाजमा विभिन्न समयमा विभिन्न प्रयोजनका लागि तामाङ सेलो गाउने प्रचलन रहेको पाइन्छ। तामाङ सेलोमा तामाङ समाजका विभिन्न पक्षको चित्रण गरिएको हुन्छ। तामाङ सेलोभित्र तामाङ समाजको के कस्तो चित्रण गरिएको छ ? सो तथ्य प्रकाशमा ल्याउने उद्देश्यले 'तामाङ सेलोको समाजशास्त्रीय विश्लेषण' शीर्षक छनोट गरिएको हो ।

तामाङ जाति नेपालको आदिवासी जनजातिमध्येको एक हो । यो जाति बसोवासका हिसाबले नेपालको उच्च हिमालदेखि तराईका विभिन्न भागसम्म छरिएर रहेको पाइन्छ। तामाङ जातिको जनघनत्व भएका जिल्लाहरू काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुली, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, दोलखा, रसुवा, नुवाकोट, धादिङ, मकवानपुर, काठमाडौँ, ललितपुर, भक्तपुर चितवन हुन् । अन्य जिल्लाहरूमा पनि तामाङ जातिको बसोवास रहेको पाइन्छ। तामाङ जाति बौद्ध धर्मावलम्बी हुन् र यिनले भोट हिमाली भाषा परिवार अन्तर्गत तामाङगीक परिवार भित्रको तामाङ भाषा बोल्दछन् ।

तामाङ जाति र तामाङ समाजका विविध पक्षलाई सङ्गीतको माध्यमबाट तामाङ सेलोमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ। नेपालभित्र र बाहिर जहाँ तामाङहरू हुन्छन् त्यहाँ तामाङ सेलोको प्रचलन रहेको देखिन्छ। सेलो डम्फू र टुङ्नाको ८ मात्रा, १३ मात्रा, १४ मात्रा आदि तालका साथै बिलम्बित, मध्य र द्रूत लयमा गाइन्छ। यस शोधकार्यमा

तामाङ जाति र समाजमा प्रचलित विविध विषयलाई समेटिएको सेलोको समाजशास्त्रीय अध्ययन गरिएको छ ।

समाजशास्त्र समाजको संरचना, विकास, सामाजिक गतिविधि, आर्थिक, राजनैतिक र संस्कृतिको अध्ययन गर्ने शास्त्र हो, जसले मानव समाजको आन्तरिक र बाह्य पर्यावरणसँग सम्बद्ध तथ्यहरूको अध्ययन गर्दछ । प्रस्तुत शोध कार्यमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू प्रजाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्वको आधारमा तामाङ सेलोका अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

१.२. शोधको समस्या

तामाङ जाति जहाँ रहेको छ, त्यहाँ लोक जीवनकै अभिन्न अङ्गको रूपमा सेलो प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । केही स्वदेशी र केही मातृभाषी लेखकहरूले छिटपुट रूपमा सेलोको अध्ययन गरे तापनि नेपाली लोक साहित्यको सन्दर्भमा सेलोलाई समेटेर अध्ययन गरेको देखिँदैन । तामाङ समाजसँग अविभाज्य रूपमा गाँसिएको सेलोको वस्तुनिष्ठ र वैज्ञानिक अध्ययन हुनु आवश्यक देखिन्छ । त्यसैले यस शोध प्रबन्धमा चार वटा मूल समस्याहरूलाई केन्द्रमा राखेर शोधकार्य गरिएको छ ।

(१) तामाङ सेलोमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत उपकरणहरू प्रजाति र पर्यावरणको चित्रण के कसरी गरिएको छ ?

(२) तामाङ सेलोमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत उपकरणहरू समाज, समय र समाज तथा सामाजिक संस्कृतिको चित्रण के कसरी गरिएको छ ?

(३) तामाङ सेलोमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत उपकरणहरू अनुभूतिको संरचना र विश्वदृष्टिको चित्रण के कसरी गरिएको छ ?

(४) तामाङ सेलोमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत उपकरणहरू कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा तथा सारतत्त्वको चित्रण के कसरी गरिएको छ ?

२.३. शोधको उद्देश्य

सांस्कृतिक रूपमा धनी तामाङ समुदायको मौलिक चिनारीको रूपमा लोक स्थापित सेलोले विभिन्न कोणबाट नेपाली लोक साहित्यमा योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ । अहिलेसम्म तामाङ सेलोको उद्भव, विकास, यसले स्थापना गरेका मान्यता, विषयगत गहनता र विशेषताहरूको खोजी गरिएको पाइएको छैन । यिनै पक्षहरूको खोजीबिना सेलोले समेट्न खोजेको बृहत् लोक र सामाजिक आयामलाई बुझ्न सकिँदैन । सेलो नेपाली भाषामा पनि गाइन्छ । सेलो लयमा नेपाली भाषामा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटादेखि लिएर धेरै सहित्यकारहरूले रचना गरेका छन् । पुस्तकमा प्रकाशित सेलो नभएर सम्बन्धित क्षेत्रमा सङ्कलन गरिएको सेलोको मात्र लोक साहित्यको समाजशास्त्रीय कोणबाट अध्ययन गर्ने उद्देश्य यस शोध कार्यको रहेको छ । यस शोध प्रबन्धमा चार वटा मूल उद्देश्यहरूलाई केन्द्रमा राखेर शोधकार्य गरिएको छ ।

(१) तामाङ सेलोमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत उपकरणहरू प्रजाति र पर्यावरणको विश्लेषण गर्ने ।

(२) तामाङ सेलोमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत उपकरणहरू समाज, समय र समाज तथा सामाजिक संस्कृतिको विश्लेषण गर्ने ।

(३) तामाङ सेलोमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत उपकरणहरू अनुभूतिको संरचना र विश्वदृष्टिको विश्लेषण गर्ने ।

(४) तामाङ सेलोमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत उपकरणहरू कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा तथा सारतत्त्वको विश्लेषण गर्ने ।

१.४. पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा

विभिन्न समयमा नेपाली तथा विदेशी विद्वान्हरूले निश्चित सन्दर्भ समेटेर तामाङ जाति र समाजको बारे अध्ययन गर्दा सेलोको समेत चर्चा गरेको पाइन्छ । तामाङ

मातृभाषाबाट सुरु भएको सेलोको सङ्कलन प्रयासलाई गायक डम्फुरेहरूले अघि बढाएको पाइन्छ। सेलोकै सन्दर्भमा विभिन्न संघसंस्था र व्यक्तिहरूले तीन/चार दर्जनभन्दा बढी कृति प्रकाशित गरे तापनि त्यसको निश्चित तथ्याङ्कगत अभिलेख भने पाइँदैन। सेलोबारे अहिलेसम्म जेजति अध्ययन भएका छन्, ती अध्ययनहरू छिटपुट टिप्पणी, सतही र सामान्य परिचयको घेरा नाघेर गहिराइमा पुग्न सकेको देखिँदैन।

तामाङ सेलोको सङ्कलन र अध्ययन प्रसस्तै भएको देखिन्छ तर साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट प्राज्ञिक अध्ययन गर्ने काम भएको देखिएको छैन। तामाङ जाति र समाजमा प्रचलित तामाङ सेलोको साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका उपकरणहरू प्रजाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा, सारतत्त्वको कोणबाट पृथक, गहन, विस्तृत र प्राज्ञिक अध्ययन, व्याख्या र विश्लेषणको खाँचो देखिएको छ। यसैले विविध उद्देश्यले तामाङ जाति, समाज र सेलाको बारेमा चर्चा गरिएका सामग्रीलाई पूर्वकार्यको रूपमा ग्रहण गरी तिनीहरूको सामान्य समीक्षा गरिएको छ।

१.४.१. कृतिहरूको पूर्वकार्य

सन्तवीर लामाले सङ्कलन गरेको ताम्बा काईतेन व्हाई रिमठिम (सन् १९५७) को भूमिकामा तामाङ जातिको दर्शन र जीवन जगत्प्रतिको सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक अवधारणहरू सेलोका माध्यमबाट प्रस्तुत गरेको पाइन्छ। यस कृतिको प्रथम अध्यायमा रहेका सेलोमा सामाजिक स्थितिको चित्रण गरिएको पाइन्छ। सङ्कलित सेलोको आरम्भमा तामाङ जातिको पृष्ठभूमि वा सामाजिक आधार प्रजातान्त्रिक रहेको र पछि राजतन्त्र तथा सामन्तवादका जाँतोले पिन्न थालेकोले उन्नतिको मार्ग अवरूद्ध भएको अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ। यसै कारण तामाङ जाति आर्थिक, शैक्षिक, सामाजिक क्षेत्रमा पछि परेको भाव यस कृतिमा रहेको पाइन्छ। यसको भूमिकामा सूर्य विक्रम

ज्ञवालीले जीवनको क्षणभङ्गुरतालाई बुझाउन पानीको फोकासँग तुलना गरिएको उल्लेख गरेका छन् । ज्ञवालीका अनुसार यसमा मानवेतर प्रजातिको वियोगको पीडाको वर्णन गरी सांसारिक मायाको अनियमितताको सुन्दर वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा उनले जीवनलाई इन्द्रेणीसँग तुलना गरेको र जीवन सुन्दर भए पनि क्षणिक, अस्थायी भएको बताइएको जनाएका छन् । यसमा नैतिक तथा आध्यात्मिक भावहरूको साथमा पितृभक्ति र मातृभक्तिका भावहरू समेत रहेको उल्लेख गरिएको पाइन्छ । तामाङ समुदायले सेलोमार्फत् जीवनप्रति बनाएको दार्शनिक दृष्टिकोण र सामाजिक मूल्यलाई कृतिमा छर्लङ्ग पारिएको कुरा भूमिकामा उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यसैले यस कृतिबाट सेलोको सामाजिक, आर्थिक र संस्कृतिक पक्षको विश्लेषणमा सहयोग मिल्ने देखिन्छ ।

सन्तवीर लामाकै सङ्कलन **स्येवुस्येमु हवाई-रिमिठिम** (वि. सं. २०१६) मा विवाहमा गाउने जुहारीदेखि लिएर विवाहको प्रत्येक विधिमा डम्फुरे वा ताम्बाले गाउने गीत वा हामाहरूको सङ्कलन गरिएको पाइन्छ । यस कृतिमा लामाले आफ्नो विस्तृत अध्ययनशील जीवन र व्यक्तिगत अनुभवका आधारमा तामाङ समाजको वैवाहिक रीतिथितिका बारे सहजगम्य घत लाग्दो र सरल भाषामा विशद् विवरण दिनुका साथै आफ्नो प्रस्तावनामा उहाँले हाम्रो समाजमा प्रचलित वैवाहिक पद्धतिको संकीर्णताको कटु आलोचना गर्दै युगान्तकारी मौलिक विचारधारा व्यक्त गर्नु भएको छ, भनी दुर्गा बहादुर वर्माले भूमिकामा उल्लेख गरेका छन् । सन्तवीर लामाले कृतिको प्रस्तावनामा अन्य आदिवासी जनजातिहरूसँग तामाङको नजिकको सम्बन्ध रहेको उल्लेख गरेका छन् । यसमा तामाङ जातिको घ्याङ्ग परम्परा र देवधर्मले नेपाल र भोटको युद्धमा नेपालको सहयोग नगरेको भनेर जङ्ग बहादुर राणाले देवधर्मको विर्ता जग्गा खारेज गरी रैकर गराएको इतिहासको बारेमा पनि उल्लेख गरेका छन् । यसमा विवाह संस्कारको राम्रो र नराम्रो पक्ष दुबैको चर्चा गरेका छन् । गार्हस्थ्य जीवनको पहिलो खुङ्किलो विवाह हो भनेर उल्लेख गरेका छन् । वास्तविक सुख शान्तिसँग भौतिक धन सम्पत्तिको केही सम्बन्ध नहुने उल्लेख गरेका छन् । सत्य, दया र प्रेमले नै घरमा शान्ति ल्याउने उल्लेख गरेका छन् । तामाङ जातिको विवाह पद्धति, वर्ष गन्ती र विवाहमा केटा पक्षले केटी पक्षलाई राख्नु पर्ने सगुनको बारेमा उल्लेख गरेका छन् ।

यसमा दुई वटा अध्याय रहेका छन् । पहिलो अध्यायमा रीत, केटी भगाई लाने, विजाति विवाह, विवाहको रीति, माइतीले कोसेली ग्रहण गरिसके पछि ताम्बाको व्याख्यान र माइतीको ताम्बाको व्याख्यान रहेका छन् । दोस्रो अध्यायमा विवाहमा गरिने विविध विधिको व्याख्यानको साथमा विधिसँग जोडिएको हामा तामाङ गीत/सेलोहरू रहेका छन् । यस कृतिमा विवाह संस्कारमा गाइने सेलो मात्र सङ्कलित गरिएको भए पनि यसबाट तामाङ जातिको विवाह विधिको साथमा संस्कार सेलोको विश्लेषण गर्न सहयोग मिल्ने देखिन्छ ।

भयाम्याङ लामाले सङ्कलन गरेको **ताम्बाला डम्फुला ह्वाइ** (वि.सं.२०२२) मा विवाहमा गाउने सेलोहरू रहेको देखिन्छ । तामाङ समाजमा अन्य सेलोहरू प्रचलनमा रहे पनि त्यसलाई यस कृतिले समेट्न सकेको देखिँदैन । तामाङ समाजमा रहेको सेलोको सबै पाटोलाई यसले समेट्न नसके पनि तामाङ संस्कृतिमा पर्ने विवाह संस्कारमा गाउने सेलो यसमा रहेकोले संस्कार सेलोको अध्ययनको लागि यस कृति सहयोगी हुने देखिन्छ ।

पेमावाङगेल लामा अन्य लेखकहरूले सङ्कलन गरेको **ओम नमो साङ्गे तामाङ ह्वाइ** (वि. सं. २०२५) मा तामाङ जाति र समाजको विवाह संस्कारमा गाउने सेलोहरू सङ्कलन गरिएको पाइन्छ । तामाङ समाजमा विवाह संस्कारमा बेहुलीतिरको ताम्बा र बेहुलातिरको ताम्बाबीच डम्फू बजाएर सेलो गाउने प्रचलन रहेको पाइन्छ । यस कृतिमा यस्तै प्रकारको सेलो रहेकोले विवाह संस्कार सेलोको अध्ययन गर्नेको लागि सहयोगी हुने देखिन्छ ।

शंखबुद्ध मिक्चनले सङ्कलन गरेको **काल्पाल्हा ग्युई छ्योईताम म्हनि गाम्भु** (वि.सं. २०४०) र **दाङबो ल्हो ग्युइला ताम** (वि.सं.२०५५) मा तामाङ जाति र समाजमा रहेको धार्मिक अनुष्ठानहरू गर्दा गाउने सेलोहरू सङ्कलन गरिएको देखिन्छ । यसमा धार्मिक अनुष्ठान, धर्मका बारेमा जानकारी र सामाजिक मर्यादालाई बचाउने नीतिगत सेलोहरू रहेको देखिन्छ । यस कृतिले तामाङ समाजमा रहेको सम्पूर्ण सेलोको अध्ययन गर्ने

अनुसन्धातालाई सहयोग नपुगे पनि धार्मिक सेलोको अध्ययनका लागि सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

बहादुर सिं, मिम बहादुर लामा, मान बहादुर लामा र कामी सिं लामाले सङ्कलन गरेका **तामाङ हवाई** (वि.सं. २०५०) मा विभिन्न स्रष्टाहरूको तामाङ गीतलाई सङ्कलन गरिएको देखिन्छ । यसमा जम्मा सात वटा गीतहरू रहेका छन् । यसमा च्याङ्वा लामा, मानबहादुर लामा, बुद्ध लामा, डुबसाङ लामा, डब्साङ लामा, प्रदीप लामाका सङ्कलनहरू रहेका छन् । यस कृतिमा तामाङ गीतहरू मात्र सङ्कलन गरिएको देखिन्छ । यसमा रहेको गीतहरूका भावहरूमा तामाङ समाजको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक विषयलाई समेटिएको पाइन्छ । यस कृतिले सेलोको अध्ययनमा थप जानकारी दिन सक्ने देखिन्छ ।

परशुराम तामाङले लेखेको **तामाङ जाति** (वि. सं. २०५१) मा तामाङ जातिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा नेपाल र नेपाली समाज, तामाङको उत्पत्ति र पहिचान, तामाङ समाज, तामाङ अर्थतन्त्र, तामाङ भाषा र लोक साहित्य र तामाङ संस्कार एवम् संस्कृति नामक शीर्षकहरू रहेका छन् । यी शीर्षकहरूमा तामाङ जाति र समाजको बारेमा उल्लेख गरेका छन् । तामाङ भाषा र लोक साहित्य शीर्षकमा लोकगीत उपशीर्षकभिन्न संस्कारसम्बन्धी गीत, कला गीत, पूजापाठ गीत, थर, कुल र उत्पत्ति गीत, दुःख पीर र शोकसम्बन्धी, उपदेश गीत, म्हेन्दो माया, साइ साइकोले, नानी सुताउने गीत, चर्खा बुन्ने गीत र हामाको बारेमा छोटोमा टिप्पणी गरेका छन् । त्यसै गरी तामाङ संस्कार एवम् संस्कृति शीर्षकमा जन्मसंस्कार र कर्म संस्कार गरी विभाजन गरिएको देखिन्छ । यसमा कर्म संस्कार अन्तर्गत पास्नी, छेवार तथा स्यामा पिन्वा, विवाह, दाहसंस्कार र घेवाको बारेमा व्याख्या गरेका छन् । जातिको बारेमा अध्ययन गर्दा सेलोको अध्ययनविना अधुरो रहन्छ । तामाङ जातिको लोक साहित्य र संस्कार संस्कृतिको वर्णनमा सेलोको बारेमा सामान्य चर्चा गरिएको देखिन्छ । यस कृतिमा सेलोको बारेमा विस्तृत व्याख्या विश्लेषण नगरिए पनि सेलोसँग तामाङ जाति

र समाज जोडिएर आउने भएकोले सेलोको समाजशास्त्रीय अध्ययनमा सहयोगी हुने देखिन्छ।

परशुराम तामाडले लेखेको **लहोछार परम्परा** (वि. सं. २०५४) मा तामाड जातिको चाड लहोछारको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा लहोछारको थालनी, लहोछारको अर्थ र उत्पत्ति, विभिन्न लहोछार परम्पराहरू, लहोछार परम्पराको पुनरुत्थान र राजकीय मान्यता, लहो गणना पद्धति र लहोको सामान्य चरित्र, लहो परम्पराको महत्त्व आदि शीर्षकहरू रहेका छन्। यस कृतिमा सेलोको बारेमा वर्णन नगरिए तापनि तामाड समाजमा प्रचलित चाड पर्वको व्याख्या विश्लेषण गर्दा सेलो जोडिएर आएको देखिन्छ। यस कृतिमा लहोछारको महत्त्वलाई दर्साएबाट तामाड जाति र समाजको अध्ययनको साथमा तामाड सेलोले बोकेको सांस्कृतिक पक्षको विश्लेषणमा यो कृति सहयोगी हुने देखिन्छ।

रवीन्द्र तामाडले लेखेको **तामाड रीमठिम** (वि.सं. २०५४) मा तामाड समाजमा प्रचलित गर्भधारणादेखि मृत्यु संस्कारसम्मको रीतिरिवाजको बारेमा जानकारी दिइएको पाइन्छ। तामाडहरूले तामाड पहिचानभिन्न आफ्नो समाज, भाषा, संस्कृति, संस्कार र मूल्य तथा मान्यताहरूमा निजीपन जोगाई राख्नु अत्यन्तै गौरवको कुरा हो। यी सबै मान्यताहरू आज पनि व्यवस्थित छन्, जिवन्त छन् र तामाड समाजलाई ऐक्यबद्ध बनाई राख्न सक्षम र सफल भइरहेका छन्। यस कुराले के संकेत गर्छ भने कुनै समयमा तामाड सभ्यताको विकास चरमचुलीमा पुगेको थियो भनेर भूमिकामा परशुराम तामाडले उल्लेख गरेका छन्। तामाड संस्कृतिको जानकारी राख्न चाहनेहरूका लागि यो प्रकाशन उपयोगी छ साथै यस कृतिले समाजशास्त्रीय पक्षको अध्ययन गर्ने अध्येतालाई आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराएको छ भनेर मन्तव्यमा अमृत योजन तामाडले उल्लेख गरेका छन्। तामाड समाजमा रीतिरिवाजहरू सम्पन्न गर्दा सेलो गाउने प्रचलन रहेको कुरा व्यक्त गरेको देखिन्छ। यसमा तामाड जातिको सामाजिक संस्कारमा जोड दिँदै जातिलाई कुल मर्यादा अनुरूप अघि बढाएर व्यक्तिलाई सामाजिकीकरण गर्नमा मद्दत गर्दछ भनेर उल्लेख गरिएको पाइन्छ। कृतिमा नवजात

शिशुलाई लामाले मन्त्रद्वारा शुद्ध बनाएको, जलले अभिषेक गरिसकेपछि शिशु शुद्ध भई कुलमा चढेको उपलक्ष्यमा हर्षबढाई स्वरूप आमाको महत्त्व दर्शाई, मातृत्वको वन्दना गर्दै सेलो गाउँछन् भनेर उल्लेख गरेका छन्। यस कृति तामाङ जाति र समाजमा प्रचलित संस्कार सेलोको अध्ययनमा सहयोगी हुने देखिन्छ।

अमृत योजनले लेखेको **तामाङ भाषा व्याकरण** (वि. सं. २०५४) ले तामाङ भाषालाई व्याकरणिक रूपमा केही हदसम्म सहयोग पुऱ्याएको देखिन्छ। तामाङ सेलोको अध्ययनमा यस कृतिले सहयोग नदिए पनि सेलोभिन्नको व्याकरणिक पक्षलाई केलाउन सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ।

परशुराम तामाङले लेखेको **तामाङ संस्कार** (वि. सं. २०५५) मा तामाङ जातिमा प्रचलित संस्कारको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस कृतिमा सेलोको बारेमा उल्लेख नगरिए तापनि तामाङ समाजमा संस्कारसँगै सेलो जोडिएर आएको हुनाले तामाङ समाजमा प्रचलित संस्कार सेलोको विश्लेषणमा यस कृति सहयोगी हुने देखिन्छ।

रवीन्द्र तामाङले लेखेको **तामाङ चाडपर्व र पूजाहरू** (वि.सं. २०५६) मा तामाङ जातिले मान्ने चाडपर्व र पूजाहरूको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। तामाङ सामुदायमा दैनिक जीवनमा घटिरहने सांस्कृतिक घटनाहरूलाई जिवन्त रूप दिने प्रयास गरेका छन् भनी रुद्रसिंह तामाङले भूमिकामा उल्लेख गरेका छन्। यस कृतिमा ३४ वटा शीर्षकमा तामाङ जातिले मान्ने चाडपर्व र पूजाहरूको बारेमा वर्णन गरेका छन्। यस कृतिमा चैत पूर्णिमामा बौद्ध र स्वयम्भूमा लाग्ने तिमाल जात्रामा आफ्नो मृतक आफन्तजनको नाममा डो गरी बत्ती बालेर पूजापाठ गरी सकेपछि सेलो जुहारी गाउने कुरा उल्लेख गरेका छन्। प्रायः तामाङ जातिले पूजा गर्दा र पर्व मनाउँदा सेलो गाउने भएकोले यो कृति तामाङ जातिको सांस्कृतिक पक्षको अध्ययनमा सहयोगी हुने देखिन्छ।

रवीन्द्र ग्यावक तामाङ, **तामाङ जातिको ऐतिहासिक रूपरेखा** (२०५८) मा तामाङ जातिको इतिहासको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा तामाङ जातिको

ऐतिहासिक रूपरेखा, तामाङहरूको नेपाल प्रवेश, किम्बदन्तीअनुसार तामाङ जातिको उत्पत्ति, तामाङ शब्दको उत्पत्ति र प्रचलन, तामाङहरूको पुख्र्यौली थलो, अन्तिम तामाङ राजा रिन्जिन दोर्जे, श्री ३ भीमशमशेर र सीता महारानी, विदेशी विद्वान्हरूको आँखामा तामाङ जाति शीर्षकहरूमा तामाङ जातिको इतिहासलाई खोतल्ने प्रयास गरिएको देखिन्छ। काठमाडौँ उपत्यकाका वरिपरिका पहाडी भू भागमा अद्यापि तामाङहरूको प्राचीन बस्तीहरू प्रशस्त पाइनाका साथै उनीहरूले मञ्जुश्री बोधिसत्त्वलाई भन्दा विपश्ची, शिखी र विश्वभु जस्ता बुद्धहरूले तप गरी स्वयम्भू महाज्योतिको दर्शन गरेको पवित्र स्थलमा अभै पठा पूजाआजा गर्ने, जात्रा भर्नुका साथै आफ्ना मृतजनको मुक्तिको लागि सोही पीठहरूमा अस्तुको दीप प्रज्वलन गर्न समेत जाने परम्परा रहेकोले तामाङहरू उपत्यकामा विश्ववी बुद्धको आगमन हुनु पूर्व नै उनीहरू उपत्यकामा प्रवेश गरी आवाद भैसकेको हुनु पर्दछ भन्ने लेखकको भनाइमा उल्लेख गरिएको देखिन्छ। यस कृतिमा सेलोको बारेमा उल्लेख नगरिए तापनि तामाङ जाति र समाजको विश्लेषणमा सहयोगी हुने देखिन्छ।

रवीन्द्र ग्याबक तामाङ र प्रतीक डेसुर तामाङले सम्पादन गरेको **स्व.ज्याम्याङ लामा स्मृतिग्रन्थ** (वि.सं. २०५९) मा तामाङ वाङमयको पहिलो स्मृति ग्रन्थ भएकोले यसको ऐतिहासिक महत्त्व रहेको भनाइलाई भूमिकामा उल्लेख गरेको देखिन्छ। यसको भूमिकामा तामाङ सेलोको अग्रज स्रष्टा ज्याम्याङ लामाले २०१३ सालदेखि तामाङ गीत सङ्गीतको उत्थानको लागि निरन्तर रूपमा लागि परेको चर्चा गरिएको देखिन्छ। यस कृतिमा दुई वटा खण्ड रहेका छन्। पहिलो खण्डमा २०१३ - २०१७ सालसम्म रेडियो नेपालमा ज्याम्याङ लामाले गाएको सेलोहरू प्रस्तुत गरिएका छन्। यस कृतिको अध्ययनबाट तामाङ सेलोको सङ्कलन गर्न जाँदा अध्येतालाई सहयोग मिल्ने देखिन्छ।

रुद्रसिंह तामाङले लेखेको **तामाङ संस्कार र संस्कृति** (वि.सं. २०६०) मा पाँच वटा खण्डहरू रहेका छन्। यसमा तामाङ संस्कार र संस्कृतिको बारेमा पहिलो खण्डमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। दोस्रो र तेस्रो खण्डमा भौतिक संस्कृति र अभौतिक संस्कृति भनेर तामाङ जाति र समाजमा प्रचलनमा रहेको संस्कृतिको बारेमा चर्चा गरिएको

पाइन्छ। चौथो खण्डमा जीवन संस्कार भनेर तामाङ जाति र समाजले मान्ने संस्कारहरूको बारेमा चर्चा गरिएको पाइन्छ। यस कृतिबाट तामाङ सेलोको समाजसँग रहेको सम्बन्धको बारेमा अध्ययन र विश्लेषण गर्न सहयोग मिल्ने देखिन्छ।

अजितमान तामाङले लेखेको **लहोछार वा लोसारको इतिहास** (सन् २०६०) मा लहोसारको परिचय, अर्थ, इतिहास, मानउने तरिका आदिको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यस कृतिबाट लहोछार, सेलो र तामाङ समाजको सम्बन्धको बारेमा अध्ययन र विश्लेषणमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ।

अजितमान तामाङले लेखेको **तामाङ तामयीग लिपिको वंश अनि इतिहास** (सन् २०६२) मा तामाङ जातिको भाषाको उत्पत्ति, वर्गीकरण, प्रयोग, क्षेत्र आदिको बारेमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ भाषा तिब्बती भाषा भन्दा पनि पुरानो भाषा भएको मान्न सकिने उल्लेख गरिएको छ। तामाङ भाषाको उत्पत्ति थलो तिब्बती स्थित यार्लुङ नदी आसपासका सभ्यतामा विकास भएको हिमालय क्षेत्रलाई मानेका छन्। यसमा तामाङ भाषाको वर्गीकरण विभिन्न भाषा वैज्ञानिक विदेशीहरूले चिनिया एकाक्षरी परिवारभित्रका तीन भाषा परिवारमध्ये भोटबर्मेली शाखाभित्रको भोट हिमाली परिवारमा गरिएको देखिन्छ। यसै गरी ग्रियर्सनले सन् १९०२ मा हिमाली परिवारको असर्वनामिक समूहमा, शेफरले सन् १९६६ मा र ग्लोभरले १९७० मा बोदीक विभागको बोदीस शाखा अन्तर्गत गुरुङ हाँगामा वर्गीकरण गरिएको देखाएका छन्। हाल साल तामाङ भाषालाई भोट हिमाली परिवार अन्तर्गत तामाङगीक परिवारभित्रको भाषाको रूपमा वर्गीकरण गरिएको भनी देखाएका छन्। यस कृतिमा तामाङ सेलोको बारेमा केही नलेखिए पनि सेलोको समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणले अध्यायन गर्दा भाषा पनि हेर्ने भएकोले यो कृति सहयोगी हुने देखिन्छ।

अमृत योजनले लेखेको **तामाङ पहिचानका सन्दर्भहरू** (सन् २००६) मा तामाङ जातिको पहिचानको सन्दर्भहरूको बारेमा विश्लेषण गरिएको देखिन्छ। यसमा जम्मा पाँच वटा खण्डहरू रहेका छन्। पहिलो खण्डमा भाषा, दोस्रो खण्डमा साहित्य, तेस्रो खण्डमा संस्कृति, चौथो खण्डमा प्रकाशन संस्कृति र पाँचौ खण्डमा विविध रहेका छन्।

यस कृतिमा पहिलेदेखि २०६३ सालसम्मका तामाङ भाषा, लोक साहित्य, साहित्य, पत्रपत्रिका, क्यासेट एल्बम आदिको विवरण प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ। तामाङ समाजमा प्रचलित सेलोको सङ्कलन र विश्लेषण नगरिए तापनि तामाङ समाजको लोक साहित्यसँग सम्बन्धित पत्रपत्रिका, लेख, रचना र एल्बमको बारेमा वर्णन गरिएको हुनाले यो कृति सेलोको अध्ययनको लागि सहयोगी हुने देखिन्छ।

क्याङ लामा घिसिङले लेखेको **घिसिङ राजा** (वि.सं. २०६८) मा जम्मा पाँच खण्ड रहेका छन्। खण्ड क मा तामाङ जातिको सङ्क्षिप्त चर्चा र तामाङ थरको परिचयको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यस खण्डबाट तामाङ जाति र समाजको उत्पत्ति सम्बन्धी सेलोको अध्ययन र विश्लेषणका लागि उपयोगी हुने देखिन्छ।

१.४.२. एल्बमहरूको पूर्वकार्य

रेडियो नेपालबाट **फूलबारी कार्यक्रम** २०३६ सालदेखि सुरु भएको देखिन्छ। यसै कार्यक्रमदेखि नै तामाङ सेलोहरू रेडियो नेपालबाट बज्न थालेको र वि.सं.२०४२ सालदेखि तामाङ सेलो एल्बमका रूपमा उत्पादन भई बजारमा आएको देखिन्छ। बजारमा प्रकाशित तामाङ भाषाका एल्बम, तामाङ चलचित्र र नेपाली भाषाका सेलो एल्बमहरूको हेर्दा तामाङ जाति र समाजमा रहेका विविध विषयलाई समेटिएको देखिन्छ। यसमा तामाङ भाषामा निकालेका एल्बमहरूमा सेलोलाई आधार बनाएर लोक/आधुनिक सेलोहरू समावेश गरिएको देखिन्छ। यसरी एल्बमहरूमा आधुनिक सेलो राखिए तापनि तामाङ लोक सेलोलाई नै बढी प्राथमिकता दिएको देखिन्छ।

तामाङ समाजमा आधुनिक जागरण पैदा भएको धेरै लामो समय भएको देखिँदैन। त्यसकारण 'सेलो'सँग सम्बन्धित धेरै सांस्कृतिक पक्ष र तथ्यहरू उद्घाटित हुन बाँकी नै रहेको देखिन्छ। नयाँ नयाँ अनुसन्धान विधिको विकास, तामाङ समुदायकै आर्थिक र शैक्षिक स्थितिको परिवर्तन, सञ्चार माध्यम र सूचना प्रविधिको विकासले यिनै लुकेका तथ्यहरूको उद्घाटन गर्ने छन् र परम्परागत संस्कृतिले नयाँ सम्मान पाउने देखिन्छ।

१.४.३. पत्रपत्रिकाहरूको पूर्वकार्य

म्हेन्दो (वि.सं. २०१६) नामक हस्तलिखित पत्रिकालाई हालसम्म प्राप्त अभिलेखमध्ये तामाङको पहिलो पत्रिका रहेको मानिन्छ। यसमा १० पृष्ठ रहेका छन्। यस पत्रिकामा तामाङ कविता र सेलोहरू सङ्कलन गरिएको देखिन्छ। सेलोमा लक्ष्यबहादुर योजनको 'व्हाई' शीर्षक पृष्ठ २ मा र काजी तामाङको 'तामाङ व्हाई' शीर्षक पृष्ठ ९ मा रहेको देखिन्छ। यसको सम्पादन गणेश योजन र मोक्तान भाइ (शेरबहादुर मोक्तान) ले गरेको देखिन्छ। यस पत्रिकामा तामाङ कविता र सेलोको मात्र सङ्कलन गरिएको भए तापनि यसमा तामाङ समाजमा प्रचलित सेलोको महत्त्वलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ।

थ्वीन्डेल (वि.सं. २०३३) पहिलो तामाङ मुद्रित पत्रिका रहेको देखिन्छ। यसमा नौ वटा रचनाहरू रहेका छन्। सन्तबीर लामाको **ताम्बा काइतेन ह्वाई रीमठिम**का तामाङ गीतहरू, रसुवा जिल्लामा प्रचलित गीतहरू र सीताराम तामाङको 'भोटे जातिको इतिहास-भूमिकाको रूपमा' भन्ने लेख समेत सङ्कलन गरेर प्रकाशन गरिएको देखिन्छ। यस पत्रिकाको प्रकाशन र सम्पादन ताशिफिन्जो लामा र इमानसिंह लामाले गरेका छन्।

चन्द्रकुमार मोक्तान र लालबहादुर वाइबाद्वारा सम्पादित **फूलबारी** (वि.सं. २०४२) नामक पत्रिकामा २० वटा तामाङ भाषाका, १० वटा नेपाली भाषाका तामाङ गीत, २ वटा कविता र ४ वटा निबन्ध रहेका छन्। यस पत्रिकाले तामाङ गीत सङ्गीतको क्षेत्रमा विशेष योगदान दिएको कुरा अमृत योजनले **तामाङ पहिचानका सन्दर्भहरू** भन्ने कृतिमा उल्लेख गरेका छन्।

छार म्हेन्दो (वि.सं. २०४८) नामक पत्रिकाको पहिलो अङ्कमा तामाङ ल्होछारको साथमा गुरुङ ल्होछार र सेर्पाको ल्होसारको बारेमा व्याख्या गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ समाजको विविध विषयलाई समेटिएको देखिन्छ। यस पत्रिकाले सेलो स्रष्टा र सेलोलाई महत्त्व दिइएको पाइन्छ। यसमा ल्होछार, म्हेन्दो माया, संस्कार, छोरीको पीडा आदि भाव रहेका तामाङ गीतहरू छापिएका छन्। यस पत्रिकाले तामाङ जाति,

भाषा, लिपि, साहित्य र संस्कृतिसम्बन्धी विविध लेख रचनाहरू निरन्तर २५ औं अङ्कसम्म प्रकाशित गरिएको कुरा अमृत योजनले **तामाङ पहिचानका सन्दर्भहरू** भन्ने कृतिमा उल्लेख गरेका छन् ।

डम्फुलास्तेर (वि.सं. २०४९) नामक पत्रिकामा डम्फु र डम्फु नाचको उत्पत्ति, तामाङ वेशभूषा सम्बन्धमा, भाषाको सम्बन्धमा, महिलाहरूको बारेमा, अन्य जनजातिसँग तामाङ जातिको सम्बन्धका बारेमा लेखहरू प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । यस पत्रिकामा लेखहरूको साथमा तामाङ सेलोहरू पनि सङ्कलन गरिएको देखिन्छ । तामाङ जातिको भाषा, रीति-स्थिति तथा संस्कृतिको संरक्षण र विस्तार गर्न नेपाल डम्फु समूहको स्थापना गरिएको र यसै संस्थाको सौजन्यमा डम्फुलास्तेर पत्रिका निकालिएको सम्पादकीयमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यो नेपाली भाषामा निकालिएको पहिलो पत्रिका हो । यस पत्रिकाबाट सेलोको अध्ययन र विश्लेषणमा थप सहयोग मिल्ने देखिन्छ ।

नेपाल तामाङ विद्यार्थी समूहद्वारा प्रकाशित **लारक्युङ** (वि.सं. २०५१) मा तामाङ जाति, भाषा र संस्कृतिको उत्थानमा सहयोग पुऱ्याउने लेख रचनाहरू प्रकाशन गरिएको देखिन्छ । यस पत्रिकाको सम्पादन सूर्यबहादुर तामाङले गरेका थिए । यसमा तामाङ गीतहरू पनि प्रकाशित गरिएको देखिन्छ । यस पत्रिकाबाट सेलोको अध्ययनमा थप सहयोग मिल्ने देखिन्छ ।

दमछीग (वि.सं. २०५४) नामक पत्रिकामा ल्हो (वर्ग वा साल) को बारेमा वर्णन गर्दै नेपाल सरकारले सोनाम ल्होछारमा एक दिन बिदा दिएको कुराको बारेमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । त्यसै गरी यसमा तामाङ कथा, सेलो, बुद्ध दर्शन आदिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । तामाङ भाषामा निकालिएको यस पत्रिकामा तामाङ भाषाको महत्त्वको बारेमा जोड दिँदै सम्पादकीयमा दमछीक आरेबा थु देन न्होरला गे आरे, थारच्यान आता तामाङला दमछीगसे आथीले खारे भन्ने भनाइ अघि सरेको पाइन्छ । यसबाट तामाङ समाजको अध्ययन र विश्लेषणको लागि सहयोग मिल्ने देखिन्छ ।

निर्माण (सन् १९९९, वर्ष १६, अङ्क ३४, अप्रिलमा सिक्किमबाट प्रकाशित) पत्रिकामा प्रा. जसयोञ्जन प्यासीले लेखेको 'भारतीय लोकसंस्कृतिमा डम्फू र डम्फू गीत' नामक शीर्षकको लेखमा डम्फूको उत्पत्ति, डम्फूको नामकरण, डम्फूको निर्माण, डम्फूको ताल, डम्फू गीत उपशीर्षकहरूमा डम्फू बाजा र सेलोको बारेमा व्याख्या गरिएको देखिन्छ। यसबाट नेपालमा मात्र होइन, नेपाल बाहिर पनि सेलो प्रचलनमा रहेको तथ्यलाई स्पष्ट पारेको देखिन्छ।

गोरखापत्र (२०५५, साउन २३, शनिवार, पृ. ग) मा रवीन्द्र ग्यावक तामाङले लेखेको 'तामाङ सेलो र डम्फू' शीर्षकको लेखमा डम्फूको बनौट, ताल र सेलोको बारेमा व्याख्या गरिएको पाइन्छ। यसमा डम्फूको निर्माणदेखि सेलो प्रस्तुत गर्दाको विधिको बारेमा व्याख्या गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ समुदायमा गाइने गीतहरूले संस्कृति, इतिहास, सामाजिक संरचना, धर्म, दर्शन, थर उत्पत्ति र विनाशका साथै तामाङ प्रेमी प्रेमिका च्याङ्बा र मैच्याङ्को प्रणय कथाव्यथाहरू उनीएको पाइन्छ भनेर उल्लेख गरेका छन्।

रवीन्द्र तामाङको 'विद्रोहले तामाङ सैनिकहरू हतियार बोक्न नपाउने' शीर्षकको लेख **मधुपर्क** (२०५६ को स्तम्भ जाति/संस्कृति, वर्ष ३२, अङ्क १, पूर्णांक ३५९ पृ.४१) मा छापिएको पाइन्छ। यस लेखमा तामाङ जातिको पुर्ख्यौली थलो, जनसङ्ख्या बसोवास, इतिहास, वेशभूषा, मनोरञ्जन, भाषा/ साहित्य, धर्म/ संस्कृति, सामाजिक संस्कार, सङ्गठन, व्यवसाय, परिवर्तन नामक शीर्षक रहेका छन्। यसमा मनोरञ्जन शीर्षकमा तामाङ सेलोहरूमा ताम्बाला, मोईवाला, सेडवाला, रुईला, साछ्या नामछ्याला, फावर र सेलो हवाई प्रमुख छन् भनेर सामान्य रूपमा सेलोको वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ। त्यसै गरी सामाजिक संस्कार शीर्षकमा तामाङ समाजमा संस्कारहरू गर्दा सेलो गाउने प्रचलन रहेको बताएका छन्।

स्पेसटाइम दैनिक (२०५७ चैत्र १६, विहवार, पृ.७) मा रवीन्द्र ग्यावक तामाङले लेखेको 'तामाङ लोकसंस्कृतिको प्रतीक : सेलो परम्परा' शीर्षकको लेखमा तामाङ समाजमा

जन्म, पास्नी, गुन्यूचोली दिँदा, छेवार, विवाह र मृत्य संस्कारहरू सम्पन्न गर्दा दुःख एवम् सुखका भावहरू रहेका सेलो गाउने परम्परा रहेको उल्लेख गरेका छन् । यसमा तामाङ सेलो शृङ्गार, करुण, हास्य र वीर रसमा गाउने प्रचलन रहेको पनि उल्लेख गरेका छन् ।

समाचारपत्र (२०५९, वैशाख १४, पृ.४) लोकसंस्कृति विशेष अङ्कमा रवीन्द्र ग्याबक तामाङ र सोनी तामाङले लेखेको 'तामाङ सेलोमा च्याङ्बा र मैच्याङ्' शीर्षकको लेखमा तामाङ जातिले मान्ने गरेको संस्कारहरूमा सेलो गाउने प्रचलन रहेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । यसमा सेलो जहाँ पायो त्यही गाउँदैनन् । डम्फुरेलाई सगुन राख्नु पर्ने र सबै देवीदेवतालाई सगुन चढाएर, धूपधुवाँरको साथ पूजा गरेर डम्फूमा सरस्वतीलाई राखेर सेलो गाउन सुरु गर्छन् । सेलोको सुरुमा 'आमईले होइ आमईले' भन्दै मातृ वन्दना गरेर गाउँछन् भनिएको पाइन्छ । यसबाट सेलोको अध्ययनमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

समाचारपत्र (२०५९, असार १९, बुधवार, पृ.४) मा विकास लम्सालले लेखेको 'डम्फूको तालैमा' शीर्षकको लेखमा तामाङ समाजमा प्रचलित डम्फू बाजाको बारेमा कुमार घिसिङ, रवीन्द्र ग्याबक तामाङ र रामप्रसाद कँडेलका भनाइहरूलाई उद्धृत गर्दै डम्फूको निर्माण, बजाउने तरिका, महत्त्वको बारेमा उल्लेख गरेका छन् । यसमा डम्फू बाजा बजाउँदै मातृ वन्दनाबाट सेलोको सुरु गर्दछन् भनेर सेलो र डम्फूको सम्बन्धलाई उल्लेख गरिएको देखिन्छ । यसबाट सेलोमा अध्ययन गर्ने अध्येताका लागि थप सहयोग मिल्ने देखिन्छ ।

छुर्योतेन (२०६३, वर्ष १, अङ्क ७, कार्तिक, पृ.१३-१७) पत्रिकामा रवीन्द्र तामाङले लेखेको 'तामाङ गीति सेलोको इतिहास र विवेचना' शीर्षकको लेखमा तामाङ सेलोको इतिहासको बारेमा विश्लेषण गरिएको छ । यसमा सेलोको परिभाषा, इतिहास, संरचना, अलङ्कार, रसानुभूति, बिम्ब र प्रतीक, लय वा भाका, दोहोरी, ताल, गायन परम्परा आदि उपशीर्षकमा सेलोको व्याख्या गरेको देखिन्छ ।

रवीन्द्र ग्यावक तामाङको संयोजकत्वमा 'तामाङ लोकबाजा डम्फूको सृष्टि, प्रयोग र तालहरू (वि.सं. २०६५) शीर्षकको प्रतिवेदनमा डम्फू बाजा र सेलोको बारेमा लेखहरू रहेको देखिन्छ। यसमा विभिन्न लेखकहरूको डम्फू बाजाको मिथक र यसबाट उठेका सवालहरू, नेपाली गीत सङ्गीतमा डम्फू, तम्बा, ताम्बा गीत र डम्फू, तामाङ लोकबाजा डम्फूको तालहरू, १३ मात्राको डम्फू गीत र ताल, तामाङ कविता गीतको छन्द, रेकर्डिङ गरिएका तामाङ गीतमा डम्फूको प्रयोग, तामाङ समाजमा प्रचलित बाजाहरू शीर्षकमा रहेको लेखहरूमा डम्फू बाजाको साथमा तामाङ जाति र सेलोको बारेमा उल्लेख गरिएको देखिन्छ। यसले सेलो र तामाङ समाजको अध्ययन र विश्लेषणमा सहयोगी भूमिका खेल्ने देखिन्छ।

१.४.४. अनुसन्धान कार्यको पूर्वकार्य

इन्दिरा योजनको अप्रकाशित शोध पत्र 'डम्फू' (वि.सं. २०५८) मा सेलोसँग जोडिएको डम्फू बाजाको बारेमा अध्ययन गरिएको छ। यस शोधपत्रबाट सेलोसँग के बाजा बजाइन्छ र त्यसको बोल के कति मात्राको हुन्छ भन्ने जानकारी लिन सहयोगी हुने देखिन्छ।

तुलसा वाइबाको अप्रकाशित शोध पत्र 'नेपाली लोकसंगीत माझमा तामाङ सेलो' (वि.सं. २०५८) मा सेलोको इतिहास, विशेषता, वर्गीकरण र प्रयोजनबारे अनुसन्धान गरिएको छ। यसबाट सेलोको विश्लेषणमा सहयोग मिल्ने देखिन्छ।

शम्भुकुमार तामाङको अप्रकाशित शोध पत्र 'तामाङ सेलोको अध्ययन' (वि.सं. २०५८) मा तामाङ सेलोको अध्ययन भनी शीर्षक राखिए तापनि सेलोको सङ्कलन गरिएको देखिँदैन। यसमा सेलोमा प्रयोग गरिएको भाषाको पक्षमा बढी जोड दिएको देखिन्छ। शीर्षक हेर्दा अध्येतालाई जति खुराक पाउनु पर्ने हो त्यति दिन नसके तापनि यसले सेलो अध्येतालाई केही हदसम्म भाषा विश्लेषणको निम्ति सहयोग मिल्ने देखिन्छ।

मधुमालती गुरुङको अप्रकाशित शोध पत्र 'लोकगीतको एकपाटो सिन्धुपाल्चोकको तामाङ सेलो' (वि.सं.२०५८) मा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको मात्र सेलोको अध्ययन गरिएको छ। यस शोधपत्रमा अन्य जिल्लामा वा तामाङ समाजमा प्रचलनमा रहेको सेलोको अध्ययन हुन सकेको देखिएन। सेलोको पूर्ण अध्ययन हुन नसके पनि यसमा सेलोको बारेमा विश्लेषण गरेको देखिन्छ। जसबाट सेलोको अध्ययन र विश्लेषणको लागि सहयोग मिल्ने देखिन्छ।

तुलसा वाइबाको अप्रकाशित शोध पत्र 'तामाङ सेलोको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण' (वि.सं. २०६४) मा सिन्धुली, रामेछाप, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, धादिङ, रसुवा र नुवाकोट जिल्लामा प्रचलित तामाङ सेलोको सङ्कलन गरी वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको देखिन्छ। यसमा वर्गीकरणका आधारहरू विषय, प्रस्तुतीकरण र गायन अवसर रहेका छन् भने विश्लेषणका आधारहरू सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक चित्रण र विविध विषय रहेका छन्। यसबाट सेलोको विश्लेषणको लागि सहयोग मिल्ने देखिन्छ।

उदय छेत्रीको अप्रकाशित शोध प्रबन्ध 'समाजशास्त्रीय दृष्टिमा इन्द्रबहादुर राईका आख्यानको अध्ययन' (वि.सं. २०६४) को पाँचौँ, छैठौँ, सातौँ र आठौँ अध्यायमा साहित्यको समाजशास्त्रीय मान्यताहरू जातिको प्रयोग, क्षण र वातावरण, सामाजिक संरचना, सामाजिक संस्कृति, सामाजिक इतिहास, सामाजिक-आर्थिक अवस्था, सामाजिक मनोविज्ञान, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, भाषाको प्रयोग र सारांशको आधारमा इन्द्रबहादुर राईका आज रमिता छ उपन्यास, विपना कतिपय कथासङ्ग्रहका कथाहरू, कथास्था कथासङ्ग्रहका कथाहरू र कठपुतालीको मन कथासङ्ग्रहका कथाहरूको विश्लेषण गरिएको देखिन्छ। यस शोध प्रबन्धको दोस्रो अध्याय साहित्यको समाजशास्त्रीय अध्ययनको सैद्धान्तिक रूपरेखा सिद्धान्त निर्माणको क्रममा केही उपयोग रहेको देखिन्छ।

१.५. शोधको औचित्य

प्रस्तुत शोधकार्यमा तामाङ सेलोको प्रजाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्वको आधारमा व्यवस्थित तरिकाले वस्तुगत विश्लेषण गरेर तार्किक निष्कर्ष निकालिएको छ . सेलोमा तामाङ जाति र समाजको उत्पत्ति, विकास, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक आदि विषयको बारेमा वर्णन गरिएको हुनाले यसको अध्ययन र विश्लेषणबाट तामाङ जाति र समाजको बारेमा जानकारी गराउन सहयोगी हुने देखिन्छ ।

सेलोको माध्यमबाट तामाङ लोक समाजको विविध विषयको विश्लेषण गरी नेपाली लोक साहित्यमा सेलोको महत्त्वलाई दर्साउँदै तामाङ समाजमा रहेको सिप, ज्ञान आदिको बारेमा बुझ्नका लागि प्रस्तुत शोधकार्य सहयोगी बन्ने देखिन्छ । तामाङ जाति र समाजमा प्रचलित संसार, मानव, संसारको सम्पूर्ण वस्तुहरू, डम्फू, टुङ्ना आदिको उत्पत्ति, मानिसको जन्मदेखि मृत्यु संस्कारसम्म, इतिहास, श्रम, लोक विश्वास, ऋतु, धर्म आदि सेलोको समाजशास्त्रीय कोणबाट अध्ययन विश्लेषणमा रुचि राख्नेका लागि प्रस्तुत शोधकार्य उपयोगी रहेको छ । तामाङ सेलोको समाजशास्त्रीय कोणबाट अध्ययन र अनुसन्धान गर्न चाहनेका लागि यस शोधकार्यले सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्ने देखिन्छ । यिनै विभिन्न विषयहरूलाई यस शोध कार्यमा स्पष्ट पारिएको हुँदा शोधकार्यको औचित्य स्वतः सिद्ध हुने देखिन्छ ।

१.६. सीमाङ्कन

नेपालमा रहेका तामाङ जातिले आफ्नो सांस्कृतिक र मौलिक चिनारीका रूपमा सेलोलाई लिन्छन् । विभिन्न क्षेत्र र देशमा बसोवास गरेका तामाङ जातिले पनि आफ्नो सांस्कृतिक र मौलिक पहिचानका रूपमा सेलोलाई लिँदै यसको सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्दै आइरहेको पाइन्छ । यी सबै व्यापक र अन्तर्राष्ट्रिय सीमासम्म नगई काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको माभीफेदा र सरमथली गाविस, सिन्धुली जिल्लाको बन्दीपुर गाविस,

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको लिसंखु गा.वि.स.को म्हानेडाँडाको पाटी जात्रा, रामेछाप जिल्लाको दोरम्बा गाविस र काठमाडौँको बौद्ध र स्वयम्भूमा लाग्ने तेमाल जात्रामा प्रस्तुत गरिएका सेलोको साहित्यको समाजशास्त्रीय पद्धतिका उपकरणहरू प्रयोग गरी विश्लेषण गरिएको छ। यस क्रममा प्रजाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्वको आधारमा विश्लेषण गर्नु यस शोध प्रबन्धको सैद्धान्तिक सीमा रहेको छ। तामाङ जाति र समाजमा प्रचलित तामाङ भाषामा गाइने सेलोको सङ्कलन र अध्ययन गर्नु यस शोध प्रबन्धको विषयगत सीमा रहेको छ।

१.७. सामग्री सङ्कलन विधि र सैद्धान्तिक पर्याधार

१.७.१. सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोध प्रबन्ध तयार गर्दा सामग्री सङ्कलन विधिअन्तर्गत प्रत्यक्ष अवलोकन विधि र पुस्तकालयीय स्रोतको प्रयोग गरिएको छ :

१.७.१.१. प्रत्यक्ष अवलोकन विधि

प्रत्यक्ष अवलोकन विधि अन्तर्गत नमुना छनोट विधिको आधारमा सूचक छनोट गरी प्राथमिक स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ। चैत पूर्णिमामा काठमाडौँको बौद्ध र स्वयम्भूमा लाग्ने तेमाल जात्रालाई तामाङ समाजमा परम्परादेखि पर्वको रूपमा मान्दै आएको देखिन्छ। यसमा परिवारको मृतक सदस्यको नाममा आफन्तजनले बत्ती बाली मृतआत्माको शान्तिको कामना गरिएको देखिन्छ। यस पर्वमा नेपालको विभिन्न जिल्लाबाट तामाङहरू उपस्थित हुने र तामाङ समुदायको आधिकारिक प्रस्तोताहरूले सेलो प्रस्तुत गर्ने भएकोले यस ठाउँलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको हो। यसमा २०६७ सालको चैत्र पूर्णिमाको तेमाल जात्रामा तामाङ युवकयुवतीले प्रस्तुत गरेका फापर हवाई (जुहारी सेलो) लाई सङ्कलन गरिएको छ। त्यसै गरी सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको लिसंखु गा.वि.स.को म्हानेडाँडाको पाटी जात्रालाई पनि आसपासका तामाङ समाजले पर्वको रूपमा मान्दै आएको देखिन्छ। यहाँ आसपासका विभिन्न जिल्लाबाट

तामाङ समुदायको उपस्थिति रहने र सेलो गाउन सक्ने आधिकारिक प्रस्तोताहरू हुने भएकोले यस ठाउँलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको हो । यसमा २०६८ सालको जेठ पूर्णिमामा तामाङ युवकयुवतीले प्रस्तुत गरेका फापर हवाई (जुहारी सेलो) लाई सङ्कलन गरिएको छ । त्यसै गरी काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको माभीफेदा र सरमथली गाविस, सिन्धुली जिल्लाको बन्दीपुर गाविस र रामेछाप जिल्लाको दोरम्बा गाविसलाई सेलो गाउन सक्ने आधिकारिक ताम्बा, डम्फुरे वा प्रस्तोताहरू भएको आधारमा छनोट गरिएको हो । यसमा २०६३ माघमा रामेछाप जिल्लाको दोरम्बा गाविस, २०६७ फागुनमा सिन्धुली जिल्लाको बन्दीपुर गाविस, २०६८ भदौमा काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको माभीफेदा र कात्तिकमा सरमथली गाविसबाट सूचकहरूको छनोट गरी अन्तर्वार्ता विधिका आधारमा तामाङ समाजमा प्रचलनमा रहेको विविध पक्षलाई समेटिएको सेलोको अध्ययन र सङ्कलन गरिएको छ । विभिन्न स्रोत व्यक्तिहरूसँग विविध प्रकारको प्रश्नका आधारमा अन्तर्वार्ता लिई सामग्री सङ्कलन गरिएको हुनाले प्रश्नावलीको नमुना परिशिष्टमा राखिएको छैन ।

१.७.१.२. पुस्तकालयीय स्रोत

सैद्धान्तिक आधार र विश्लेषणका लागि पुस्तकालयीय स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.७.२. अध्ययनको सैद्धान्तिक पर्याधार

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि साहित्यको समाजशास्त्रलाई सैद्धान्तिक आधार दिने हिपोली अडोल्फ तेनको प्रत्यक्षवादी-विधेयवादी सिद्धान्त, लियो लावेन्थल, लुसियो गोल्डमान, रेमन्ड विलियम्सको मीमांसावादी सिद्धान्तको आधारमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत मान्यताहरूलाई एकीकृत रूपमा उपयोग गरी सैद्धान्तिक आधार निर्माण गरिएको छ . यस क्रममा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू जाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्वको

जानकारी लिइएको छ . सैद्धान्तिक आधार सम्बन्धी विस्तृत जानकारी परिच्छेद दुईमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.८. शोध प्रबन्धको रूपरेखा

प्रस्तुत शोध प्रबन्धलाई सुव्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गर्न यसको संरचनामा पनि विशेष ध्यान दिइएको छ . प्रस्तुतिका क्रममा यस शोधकार्यलाई सात वटा परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ . शोधकार्यको परिच्छेद विभाजनलाई सात भागमा यस प्रकार विभाजित गरिएको छ;

परिच्छेद एक : शोध परिचय

यस परिच्छेदमा शोध शीर्षकको परिचय, समस्या, उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधकार्यको औचित्य, सीमाङ्कन, सामग्री सङ्कलन विधि, सैद्धान्तिक पर्याधार र शोध प्रबन्धको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद दुई : साहित्यको समाजशास्त्र

यस परिच्छेदमा विषय प्रवेश, सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि, साहित्यको समाजशास्त्र सम्बन्धी प्रमुख मान्यताहरू, साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत पद्धति र निष्कर्ष गरी पाँच वटा मूल शीर्षक रहेका छन् ।

परिच्छेद तीन : तामाङ सेलोको प्रजाति तथा पर्यावरणको विश्लेषण

यस परिच्छेदमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू प्रजाति तथा पर्यावरणको आधारमा सेलोको विश्लेषण गरिएको छ । अन्तिम शीर्षकमा यस परिच्छेदको निष्कर्ष राखिएको छ ।

परिच्छेद चार : तामाङ सेलोको समाज, समय र समाज तथा सामाजिक संस्कृतिको विश्लेषण

यस परिच्छेदमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू समाज, समय र समाज तथा सामाजिक संस्कृतिको आधारमा सेलोको विश्लेषण गरिएको छ। अन्तिम शीर्षकमा यस परिच्छेदको निष्कर्ष राखिएको छ।

परिच्छेद पाँच : तामाङ सेलोको अनुभूतिको संरचना तथा विश्वदृष्टिको विश्लेषण

यस परिच्छेदमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका थप आधारभूत उपकरणहरू अनुभूतिको संरचना तथा विश्वदृष्टिको आधारमा सेलोको विश्लेषण गरिएको छ। अन्तिम शीर्षकमा यस परिच्छेदको निष्कर्ष राखिएको छ।

परिच्छेद छ : तामाङ सेलोको कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा तथा सारतत्त्वको विश्लेषण

यस परिच्छेदमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका थप आधारभूत उपकरणहरू कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा तथा सारतत्त्वको आधारमा सेलोको विश्लेषण गरिएको छ। अन्तिम शीर्षकमा यस परिच्छेदको निष्कर्ष राखिएको छ।

परिच्छेद सात : सारांश र निष्कर्ष

यस परिच्छेदमा विषय प्रवेश, शोध प्रबन्धको परिच्छेदगत सार, शोधको निष्कर्ष र भावी शोध कर्ताका लागि उपयुक्त सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ।

परिशिष्ट खण्ड :

यस परिशिष्ट खण्डमा क्षेत्र कार्यमा सङ्कलन गरिएका मूल सेलोहरू राखिएको छ।

परिशिष्ट : १ क, ख र ग सङ्कलित सेलोका मूल पाठ

परिशिष्ट : २ तस्विर

परिशिष्ट : ३ सूचक नामावली

सन्दर्भ सामग्री सूची

परिच्छेद : दुई

साहित्यको समाजशास्त्र

२.१. विषय प्रवेश

प्रस्तुत शोध कार्यको समस्यालाई उद्देश्यमूलक तरिकाले व्यवस्थित र वस्तुगत रूपमा समाधान गर्दै अघि बढाएर तार्किक निष्कर्षमा पुऱ्याउनका लागि साहित्यको समाजशास्त्रीय मान्यताहरूका आधारमा लोक साहित्यको सामग्रीलाई समाजशास्त्रीय कोणबाट अध्ययनका लागि उपयुक्त हुने सिद्धान्तको निर्माण गर्नु आवश्यक देखिन्छ। यस क्रममा अध्ययनका लागि सङ्कलित तामाड सेलोको सामग्रीलाई विश्लेषणका लागि साहित्यको समाजशास्त्रीय सिद्धान्त तयार पारिएको छ।

प्रस्तुत परिच्छेदमा तामाड सेलोको अध्ययनका लागि साहित्यको समाजशास्त्रीय सिद्धान्तको माध्यमबाट चरणबद्ध विश्लेषणका आधार तयार गरिएको छ। यस परिच्छेदमा क्रमशः सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि, साहित्यको समाजशास्त्रका प्रमुख मान्यताहरू र सैद्धान्तिक निष्कर्ष नामका मूल शीर्षकहरू रहेका छन्।

२.२. सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि

समाजको विषयवस्तुलाई लिएर साहित्यको निर्माण भएको हुन्छ र साहित्यमा समाज प्रतिविम्बित भएको पाइन्छ। समाज र साहित्य विम्ब-प्रतिविम्ब हुन्। यस सम्बन्धमा वासुदेव त्रिपाठीको अभिमत यस्तो पाइन्छ -

“साहित्यको रचना प्रक्रियामा रचयिता वा लेखक, रचनागत माध्यमस्वरूप भाषा एवम् रचनामा व्यक्त हुने सामग्री-विषयवस्तु र रचनाका विधि-प्रविधि तथा उपकरण एवम् रूप मात्र नभई रचनाको आस्वादन-उपभोगजस्ता कुरा पनि

समाजसापेक्ष रहँदै आएका देखिन्छ । यसरी साहित्य समाजसँग जोडिएको हुँदा सामाजिक कोणबाट साहित्यिक रचयिता वा लेखक, साहित्यिक कृति र कृतिगत उपभोग-उपयोग र त्यसको प्रभावबारे अध्ययन गरी साहित्यका सामाजिक कारकहरूका साथै साहित्यिक कृतिमा प्रतिबिम्बित सामाजिक सम्बन्धहरू विश्लेषण र विवेचना गर्नु र साहित्यिक कृतिले पार्ने सामाजिक प्रभावको मूल्याङ्कन गर्नु वाञ्छनीय नै ठहर्छ (त्रिपाठी, २०५८ (भाग २) : १४८) ।

“कला र साहित्य शून्यमा सृजित हुँदैन, साथै कला-साहित्य केवल व्यक्ति-कलाकारकै आत्मगत निजी अभिव्यक्ति मात्र होइन । प्रत्येक मान्छे र प्रत्येक व्यक्तिमा सामाजिक पर्यावरणको प्रभाव प्रशस्त रहन्छ । त्यसैले प्रत्येक साहित्यकार कुनै न कुनै देश र कालमा हुन्छ र समाज भनेको यही वातावरण हो । अझ साहित्यकार त्यस समाजको एक प्रखर अङ्ग हो र उसको आन्तरिक व्यक्तित्व सामाजिक सन्दर्भ र चापबाटै निर्मित हुन्छ । समालोचनाको समाजशास्त्रीय सम्प्रदायले यही सामाजिक सन्दर्भमा कलाकृतिको अध्ययन गर्न चाहन्छ, अनि कलाकृतिबाट उपलब्ध हुने सामाजिक सन्दर्भका प्रतिच्छविको विवेचना गर्न खोज्छ र सामाजिक समुन्नतिमा कलामा प्रभावको विवेचना गर्ने ध्येय पनि यसले राखेको हुन्छ (त्रिपाठी, २०५८ (भाग २) : १४८-१४९) ।

“ईसाका १८ औँ शताब्दीमा भिसोले होमरका कृतिको अध्ययनका आधारमा ग्रीक समाजको विवेचना गरेदेखि नै पाश्चात्य समालोचनामा सामाजिक दृष्टिकोण थालिएको देखिन्छ । त्यसपछि हेर्डरले १९ औँ शताब्दीमा प्राचीन ग्रीक नाटककारहरू र पुनर्जागरणकालीन बेलायती नाटककार सेक्सपियरका सामाजिक र जातीय पर्यावरणमा रहेको भिन्नताबाट उब्जेको नाट्य-भिन्नतातर्फ औँल्याउँदै साहित्यकार आफ्नो जाति र युगको चैतन्यबाट प्रभावित आत्म-चैतन्यको अभिव्यञ्जक हो भन्ने धारणा प्रतिपादित गरेको देखिन्छ । यसैबाट पश्चिमा समाजपरक समालोचनाको सूत्रपात भएको पाइन्छ (त्रिपाठी, २०५८ (भाग २) : १४९) ।”

साहित्यमा समाजको खोजी गर्ने कार्य समाजपरक समालोचनाका माध्यमबाट हुँदै आएको पाइन्छ । तर पछिल्लो चरणमा साहित्यका समालोचकका अतिरिक्त समाजशास्त्रीहरूले पनि साहित्यमा समाजको खोजी गर्ने कार्य गरेको पाइन्छ । यी समाजशास्त्रीहरूलाई समालोचक समाजशास्त्री मान्न सकिन्छ । यसरी समाजपरक

समालोचनाले साहित्यको समाजशास्त्रीय अध्ययनको निम्ति पृष्ठभूमिको काम गरेको देखिन्छ ।

साहित्यको समाजशास्त्रको मूल आधार अगस्त कोम्तेको समाजशास्त्रीय चिन्तनलाई मानिन्छ (बराल, २०५६ : ६५) । यिनले ल्याटिन शब्द 'सोसाइटस' र 'लोगोस' को अन्वय गरी 'सोसियोलोजी' शब्दको जन्म दिएका हुन् । ल्याटिन शब्द 'सोसाइटस' को अर्थ समाज र 'लोगोस'को अर्थ विज्ञान भन्ने हुन्छ । 'सोसियोलोजी'को नेपाली रूपान्तर समाजशास्त्र हो । यसरी समाजको वैज्ञानिक अध्ययनलाई समाजशास्त्र भनिन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : ११७-११८) । साहित्यको समाजशास्त्रका मूल प्रवर्तक कोम्ते भए पनि साहित्यको समाजशास्त्रीय अध्ययनको पृष्ठभूमि हेर्डर र मेडम डे स्टालबाट तयार भएपछि साहित्यलाई समाजको दर्पणका रूपमा व्याख्या गर्दै सन् १८ औं शताब्दीमा हिपोली अडोल्फ तेनले प्रथम पटक साहित्यमा समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणको व्यापक सैद्धान्तिक आधार तयार पारेको देखिन्छ । उनले प्रजाति, क्षण र समाज, पर्यावरण र कार्यकारण सम्बन्धका सूत्रद्वारा प्रत्यक्षवादी-विधेयवादी सिद्धान्तको स्थापना गरी साहित्यको समाजशास्त्रीय सिद्धान्त प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यिनलाई साहित्यको समाजशास्त्रका प्रथम उल्लेख्य सैद्धान्तिक प्रवक्ता मानिन्छ (त्रिपाठी, २०५८ : १४९, भाग २) । तेनको घोषणाको करिब सय वर्षपछि मीमांसावादी सिद्धान्तको स्थापना भएको पाइन्छ । मीमांसावादी सिद्धान्तान्तर्गत मार्क्सवाद, आलोचनात्मक समाजशास्त्र र संरचनावादका विभिन्न दृष्टिकोणहरू पाइन्छन् । यस सिद्धान्तको प्रतिनिधित्व मिसेल जेराफ, लियो लावेन्थल, लुसियो गोल्डमान, रेमन्ड विलियम्स आदिले गरेका छन् (पाण्डेय, सन् १९८९ : ११७-११८) । पाश्चात्य समालोचकहरूबाट साहित्यको समाजशास्त्रीय समालोचनाको अध्ययनपरम्पराको प्रारम्भ र विकास भएको देखिन्छ ।

२.३. साहित्यको समाजशास्त्र सम्बन्धी प्रमुख मान्यताहरू

साहित्यको समाजशास्त्र सम्बन्धी मान्यता स्थापनाका लागि धेरै विद्वानहरूको योगदान रहेको देखिन्छ । यी विद्वानहरू हुन् हिपोली अडोल्फ तेन, लियो लावेन्थल, लुसियन

गोल्डम्यान र रेमन्ड विलियम्स । लोक साहित्यको समाजशास्त्रीय सिद्धान्त निर्माणका लागि साहित्यको समाजशास्त्रका यिनै चार सिद्धान्तकारहरूको सिद्धान्तको बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

२.३.१. हिपोली अडोल्फ तेन

फ्रान्सका हिपोली अडोल्फ तेन (सन् १८२८-१८९३) ले समाज र साहित्यको सम्बन्धबारे व्यवस्थित अध्ययन गरी सैद्धान्तिक स्वरूपको प्रारम्भ गरेको देखिन्छ । उनले साहित्य र कलाको उद्भव र विकासमा प्रजाति, युग, परिवेशलाई बढी जोड दिएर साहित्यिक सिद्धान्तको सुसङ्गत रूपरेखा प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । उनको 'कलाको दर्शन' नामक कृतिलाई साहित्यको समाजशास्त्रको सैद्धान्तिक प्रस्थापनाको आधारशिला मानिन्छ । प्रत्यक्षवादमा आधारित उनको सिद्धान्तले साहित्यलाई सामाजिक दस्तावेज मान्दछ । समाजशास्त्रमा प्रजाति, क्षण र परिवेश मिलेर **मानसिक संरचना** को सिर्जना हुन्छ र यसले नै एउटा दृष्टिकोणको निर्माण गर्दछ (बराल, २०५६ : ६५) । **हिपोली अडोल्फ तेन**ले स्थापना गरेको साहित्यको समाजशास्त्रका विश्लेषणका आधारहरू यस प्रकार रहेका छन् :

२.३.१.१. तथ्य, चेतना र पर्यावरणको संयोग नै साहित्यकृति हो ।

तेनले तथ्य, चेतना र पर्यावरणको खोजी वा यससँग सम्बन्धित विश्लेषण नै साहित्यको विश्लेषण हो भनेका छन् । तेनको भनाइमा कुनै पनि कृति रचना गर्दा त्यस बेलाको तथ्य, चेतना र पर्यावरणलाई समेटिएको हुन्छ, पछि त्यस कृतिलाई विश्लेषण गर्दा त्यही बेलाको तथ्य, चेतना र पर्यावरणलाई केलाइन्छ र तत्कालीन समाजको वस्तुस्थितिको ज्ञान प्राप्त गर्न सकिन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९) ।

२.३.१.२. साहित्यमा प्रजाति, समय र पर्यावरणको समन्वित विश्लेषण गर्नु पर्छ ।

तेनले साहित्यमा प्रजाति, समय र पर्यावरणको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ र कृतिको विश्लेषणमा यिनै पक्षको खोजी गरिनु पर्ने बताएका छन् ।

क) प्रजाति

तेनले प्रजातिको व्याख्यामा समकालीन डार्विनको चिन्तनबाट मद्दत लिँदै जीव विज्ञानको दृष्टिमा मानिस एउटा जाति र मानिसका विभिन्न समूहहरू प्रजाति हुन् भनेका छन् (पाण्डेय, सन् १९८९) । उनले मानिस, बाघ, गाई, भैंसी आदि जाति हुन् भने मानिसका विभिन्न समूहहरू मंगोल, आर्य आदि प्रजाति हुन् भनेर व्याख्या गरेको पाइन्छ । तेनको भनाइमा मानिसका वंशानुगत विशेषता, शारीरिक संरचना, मानसिक बनावट, वंशगत गुण, प्रतिभा आदि प्रजातिका मूल पहिचान हुन् । उनका अनुसार प्रजातिहरू जहाँ गए पनि तिनमा प्रजातीय गुणहरू सधैं रहन्छन् तर, कुनै अवस्थामा एउटा प्रजाति फैलिँदा त्यसमा प्रजातीय गुणहरू गुमाइसकेको अवस्थामा पनि मौलिक विशेषता र चिन्हगत लक्षणहरू कायम रहेको हुन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९) ।

साहित्यका रचनाका सन्दर्भमा प्रजातिको अध्ययन महत्वपूर्ण हुन्छ किनभने लेखक कुनै प्रजातीय विशेषतायुक्त हुने हुँदा उसको रचनामा पनि प्रजातीय गुण पाइन्छ, जस्तै : रामायणका रचनाकार वाल्मीकि आर्य प्रजातिका व्यक्ति भएका हुँदा रामायणको विषयवस्तु, चिन्तन र प्रस्तुतिमा आर्य प्रजातिका गुण र विशेषताहरू पाइन्छन् । राक्षस प्रजातिका लेखकद्वारा रामायणको रचना गरिएको भए त्यसको विषय प्रस्तुति दार्शनिक पक्ष राक्षस प्रजातीय चिन्तन अनुसार हुन्थ्यो ।

तामाङ जातिलाई पनि प्रजातिका रूपमा लिइन्छ । यस प्रजातिको आफ्नै लोक साहित्य छ । तामाङको लोक साहित्यले तामाङलाई प्रजातिगत पहिचान गराउन सहयोग पुऱ्याएको हुन्छ । तामाङ सेलो तामाङको लोक साहित्यको एउटा विधा हो । सेलोमा अभिव्यक्त वंशानुगत विशेषता, शारीरिक संरचना, मानसिक बनावट, वंशगत गुण, प्रतिभाको माध्यमबाट तामाङको प्रजातीय गुणहरूको आधारमा साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

ख) समय / युगीन चेतना

तेनको भनाइमा प्रत्येक युगका मानिसमा केही परिकल्पना तथा अवधारणाहरू हुन्छन् र ती अवधारणाहरू समाज र युग सापेक्ष हुन्छन् । ती अवधारणाहरूले स्थायित्व प्राप्त गरेपछि आदर्श रूप ग्रहण गर्दछ, र यसैलाई समय/युग चेतना भनिन्छ । तेनका अनुसार लामो समयपछि यस्तो चिन्तनमा विस्तारै ह्रास आउँछ र नयाँ विचारको जन्म हुन्छ । समकालीन परिवेश र राष्ट्रिय चिन्तनले नयाँ चिन्तन खडा हुन्छ र नवीन सिर्जनाका निम्ति प्रेरणा दिन्छ । परम्परा र समकालिकता, प्रतिभा र समकालीन सामाजिक सन्दर्भका बीचको संस्कृति, कला र साहित्यले विकास प्रक्रियाको सङ्केत दिन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १२५) ।

साहित्यमा प्रयुक्त युगीन चेतनाले तत्कालीन समाज बुझ्न सजिलो बनाएको देखिन्छ । जस्तै : मनुस्मृतिमा आठवटा अंश भिकेर राजाको निर्माण गरियो भन्ने उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यो तत्कालीन समाजको युगीन चेतना हो । यसै चेतनाले राजालाई देव अंशयुक्त व्यक्ति सम्झिन्थ्यो । तर, वर्तमान युगमा राजालाई सामन्तको रूपमा ग्रहण गरिन्छ । यो वर्तमान युगको चेतनाको प्रभाव हो । यो युगीन चेतना साहित्यमा पनि पर्ने हुँदा प्रत्येक कृतिभिन्न युगीन चेतनाको खोजी आवश्यक हुन्छ साथै तत्कालीन समाजको यथार्थलाई पनि साहित्यमा चित्रण गरिनु पर्दछ वा कृतिको मूल्याङ्कनमा यस यथार्थको खोजी हुनु पर्ने देखिन्छ ।

लोक साहित्य लोकको मौखिक परम्परामा आधारित हुने हुँदा यसमा समय र समाजको विशेष स्थान रहेको हुन्छ । कुन समयमा कुन समाजमा कस्तो खाले लोक साहित्य प्रचलनमा थियो भन्ने अध्ययनका लागि समय चेतनाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । पौराणिक, ऐतिहासिक र वर्तमान समाजमा हुँदै आएको परिवर्तनले लोक साहित्यलाई पनि प्रभाव पारेको हुन्छ । फलतः लोक रचनामा पनि परिवर्तन आएको देखिन्छ । लोक साहित्यिक सिर्जनाहरूलाई समयगत चेतनाको उपजको रूपमा लिन सकिन्छ । समय र समाज आपसमा जोडिएर आएको पाइन्छ । निश्चित समयमा

निश्चित समाजमा भएको घटनाले पारेको प्रभावबाट लोक साहित्य सिर्जना गरिएको हुन्छ र ती रचनाहरू जाति वा समुदायको दस्तावेजको रूपमा रहेका हुन्छन् । समयको कोणबाट कुनै पनि जाति र समाजलाई अध्ययन गर्न सहज भएको देखिन्छ । मौखिक परम्परामा आधारित रहेर पुरानो पुस्ताले नयाँ पुस्तालाई आफ्नो समयका घटनाको बारेमा जानकारी दिने परम्परा लोक साहित्यमा रहेको देखिन्छ । तामाङ सेलो तामाङ जातिको मौखिक परम्परामा रहेको लोक साहित्य हो । सेलोको समयगत अध्ययनबाट पौराणिक, ऐतिहासिक र वर्तमान तामाङ समाज र समयको बारेमा बुझ्न सकिन्छ । यसैले तामाङ सेलोलाई लोक साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले विश्लेषण गर्न सकिने देखिन्छ ।

ग) पर्यावरण

तेनका अनुसार सामाजिक, भौगोलिक, प्राकृतिक वा जलवायुगत परिवेशको समष्टि नै पर्यावरण हो । प्रत्येक समाजका निवासीहरूमा पर्यावरणले प्रभाव पारेको हुन्छ र त्यसको चित्रण साहित्यमा पनि देखिन्छ । समाज, कृति र सर्जकको कार्यकारण सम्बन्ध जुटाउन पर्यावरणले साहित्यमा पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाएको हुन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १२६) । त्यसैले कृतिको विश्लेषणमा प्राकृतिक र सामाजिक वातावरणको प्रभाव र कार्य-कारण सम्बन्धको व्याख्या हुनु आवश्यक देखिन्छ । उदाहरणका लागि मेचीदेखि महाकालीसम्म फैलिएका क्षेत्री जातिको शारीरिक संगठन, चिन्तन र संस्कृतिमा प्रायः समानता पाइन्छ । तर विभिन्न ठाउँको प्राकृतिक, सामाजिक र जलवायुगत पर्यावरणले यस जातिको संस्कृति, भाषा र चिन्तनमा सामान्य भिन्नता ल्याएको पाइन्छ । साहित्यिक कृतिको विश्लेषणमा यी सबै पक्षको समष्टिगत विश्लेषण आवश्यक देखिन्छ ।

लोक सामग्रीको विश्लेषणमा भौगोलिक, प्राकृतिक, सामाजिक र सांस्कृतिक वातावरणको प्रभावको विश्लेषण र व्याख्या हुनु आवश्यक हुन्छ । नेपालभरि छरिएर रहेका तामाङ प्रजातिका मानिसको शारीरिक सङ्गठन, चिन्तन र संस्कृतिमा प्रायः

समानता पाइन्छ । तर, विभिन्न स्थानमा छरिएर र विभिन्न प्रजातिसँग मिसिएर वा नजिकिएर रहेका तामाङ प्रजातिमा भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पर्यावरणले यसको संस्कृति, भाषा र चिन्तनमा सामान्य भिन्नता पनि ल्याएको पाइन्छ । लोक साहित्यको अध्ययनमा यी सबै पक्षको सूक्ष्म र समष्टिगत विश्लेषण र व्याख्या आवश्यक देखिन्छ ।

घ) कार्यकारण सम्बन्ध

तेनको भनाइमा साहित्यमा कार्यकारण सम्बन्धका बीचको खोजी नै साहित्यको आलोचना हो । उनको भनाइमा सामाजिक तथ्य, घटनाहरू र वैचारिक पक्षको समष्टि रूप साहित्य कृति हो र यी सबै पक्षको कार्यकारण सम्बन्ध हुन्छ । साहित्यिक तथ्यहरूको सङ्ग्रह गरेपछि कारणहरूको खोजी गर्नु पर्छ । तथ्यहरू नैतिक वा भौतिक जे भए पनि यिनीहरूको कारण हुन्छ । प्रायः महत्त्वकांक्षा, साहस र सत्य सबैका कारण हुन सक्छन् । जस्तै : पाचनक्रिया मांशपेशीका गतिशीलताका कारण सक्रिय हुन्छ । तेनको विचारमा महान् रचनाको उत्पत्तिमा कलाकारको आत्मा, प्रतिभा र मानसिकताको निर्णायक भूमिका हुन्छ र मनोवैज्ञानिक स्थिति नै सामाजिक स्थितिको कारण हो । तेनको यस भनाइ वस्तुगत चिन्तनलाई छाडेर मानवतावादी बन्न गएको हुँदा आलोच्य बनेको छ । तर पछिल्ला चिन्तकहरूले वस्तुगत रूपमा साहित्यिक कृतिभित्रको घटना र चरित्र विन्यासमा कार्यकारण सम्बन्ध हुने र यसको विश्लेषण गर्न सकिने चर्चा गरेको पाइन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १२४) ।

लोक सिर्जनामा घटना र चरित्र विन्यासमा कार्यकारण सम्बन्ध रहेको देखिन्छ । प्रस्तोताले सेलो प्रस्तुत गर्दा घटना क्रमको आधारमा विषयगत तथ्यहरू सङ्कलन गरी विचारलाई सन्तुलित रूपमा संप्रेषण गरेको देखिन्छ । तामाङ सेलोमा घटना, विषय र वैचारिक उद्घाटनको कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल भएको देखिन्छ । यसैले सेलोमा रहेको घटना, विषय र विचारको कार्यकारण सम्बन्धको तालमेललाई साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले विश्लेषण गर्न सकिने देखिन्छ ।

ड) लेखकको महत्वको पहिचान

तेनका अनुसार शारीरिक अवशेषबाट कुनै प्राणीको पहिचान भएभैँ कृतिबाट लेखकको पहिचान हुन्छ । उसले पुराना पुस्ताका कृतिहरूको अध्ययन गर्छ र पुनः निर्माण गर्दछ । आफ्ना नवीन विचार र प्रजातिगत गुणहरू कृतिमा समावेश गर्दछ । यसबाट लेखकको मनोविज्ञान, आत्मा, प्रतिभा, चिन्तन, आस्था, जीवनी र सामाजिक सन्दर्भ प्रकट हुन्छ । कृतिको निर्माण र विचारको प्रक्षेपणबाट लेखकको महत्व प्रकट हुन्छ । लेखकको संवेदनशीलता, विचारशक्ति र अन्तरशक्ति कृतिमा प्रकट हुने हुँदा यस पक्षमा समालोचकहरूको विशेष दृष्टि रहने कुरा तेनले उल्लेख गरेका छन् (पाण्डेय, सन् १९८९ : १२४) ।

च) सामाजिक दस्तावेजका रूपमा साहित्य

तेनले साहित्यलाई समाजको दस्तावेज ठान्छन् । साहित्यमा समाजको यथार्थ र वैचारिक पक्षको सङ्ग्रह हुन्छ । यसमा ज्ञानात्मक मूल्य हुन्छ । कृतिको रचना कालका मानिसको भावात्मक रूप, विचारको गति, जीवनको अवस्था, प्रजातिका आत्माको मनोविज्ञानको प्रकटीकरण र भावको कलात्मक प्रस्तुति साहित्यमा हुने हुँदा यो समाजको दर्पणको रूपमा रहेको हुन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १२७-१२८) ।

२.३.२. लियो लावेन्थल

अर्का विद्वान् लियो लावेन्थल (१९००-) को चिन्तनको केन्द्रमा संरचनाको समानधर्मिता रहेको पाइन्छ । उनी समाजशास्त्रलाई बुझ्न मनोविज्ञान पनि आवश्यक ठान्छन् । उनी समाज, उत्पादन स्थिति र साहित्यको कुरा गर्दा भीड र भीडको मानसिकतामा जोड दिँदै आवागार्दै प्रवृत्तिको अध्येता बनेका छन् (बराल, २०५६ : ६७-६८) । लियो लावेन्थलको सिद्धान्त प्रारम्भमा मार्क्सवादतिर झुकेको थियो पछि मार्क्सवादी सिद्धान्तलाई बदलेर जर्मन विचार धाराको विकास गरेको देखिन्छ । उनले 'साहित्य र मान्छेका परिकल्पना', 'साहित्य', 'लोकप्रिय संस्कृति र समाज', 'कथाको कला र समाज' कृतिहरूमा समाजशास्त्रको सैद्धान्तिक समस्यालाई सुल्झाउने र व्यावहारिक

विवेचनामा समाजशास्त्रीय दृष्टिको विकास गरेको देखिन्छ । लियो लावेन्थलले स्थापना गरेको साहित्यको समाजशास्त्रको विश्लेषणका आधारहरू यस प्रकार रहेका छन्;

२.३.२.१. विचारधाराका रूपमा साहित्य

लियो लावेन्थलको भनाइमा अध्यात्मवादी वा अनुभववादी दृष्टिकोणले भन्दा भौतिकवादी दृष्टिकोणले नै साहित्यको सही व्याख्या गर्न सक्छ । मार्क्सवादमा विचार धाराको तात्पर्य सामाजिक चेतना हुनु हो । साहित्यमा सामाजिक चेतना व्यक्त हुनु पर्छ । विचारधाराले सामाजिक यथार्थलाई रहस्यको आवरणद्वारा ढाक्दछ र उसलाई रूपान्तरण गर्दछ । सामाजिक अन्तर्विरोध र वास्तविकतामा परेको रहस्यको पर्दा हटाएर यथार्थ रूपलाई सामुन्ने ल्याउनु तथा रचनामा व्यक्त सामाजिक चेतनाको वास्तविक रूपलाई पहिल्याउनु नै साहित्यको वास्तविक समालोचना हो (पाण्डेय, सन् १९८९ : १३६-१३७) ।

२.३.२.२. रूप र अन्तरवस्तुको सम्बन्ध

लियो लावेन्थलको भनाइमा अन्तरवस्तुमा समाजको अभिव्यक्तिको खोज र अन्तरवस्तु तथा रूपका बीचमा अनिवार्य र अभिभाज्य एकता हुन्छ र त्यसको खोजी गर्नु पर्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १३७-१३८) । रूप वा शैली तथा विषयवस्तुको अविभाज्य सङ्गमबाट उत्पन्न भएको उक्त एकीकृत अनुभूति कृतिबाहिर हुँदैन । त्यसको संरचनाभिन्न हुन्छ (उप्रेती, २०६८ : ११)

समाजमा भएका जति पनि विषयहरू छन् ती सबै भाषाकै माध्यमबाट व्यक्त हुन्छन् । यसमा लोक भाषा, मानक भाषा, मिश्रित भाषा, सरल भाषा, क्लिष्ट भाषाको प्रयोग भएको छ छैन हेरिन्छ । सेलोमा तामाङ समाजमा प्रचलित लोक भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ । विविध कारणले तामाङ समाजमा आएको परिवर्तनसँगै तामाङ समाजमा प्रचलित तामाङ भाषामा पनि परिवर्तन आएको हुन सक्छ । तामाङ समाजमा अन्य भाषाभाषी समाजको प्रभाव परेको छ या छैन भन्ने तथ्यको खोजी भाषाको माध्यमबाट गर्न सकिन्छ । तामाङ सेलोमा सरल र क्लिष्टमध्ये कस्तो भाषाको प्रयोग भएको छ र

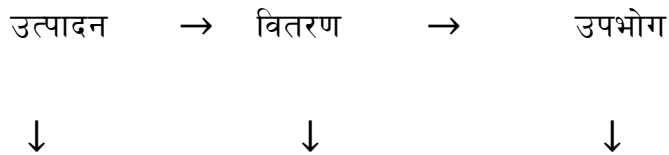
यसमा अन्य भाषाभाषीका शब्द र कतिपय अभिव्यक्तिमा मिश्रण भएको देखिन्छ, वा देखिँदैन ? तामाङ सेलोमा समाजशास्त्रीय दृष्टिले कथ्य, क्लिष्ट, सरल र मिश्रत भाषिक तथ्यको खोजी गरी व्याख्या र विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

२.३.२.३. साहित्य र पाठकीय ग्रहण

लियो लावेन्थलको भनाइमा साहित्य समाजबाट प्रभावित हुन्छ र यसले समाजलाई पनि प्रभावित पार्दछ । साहित्य र पाठक बीचको प्रभावको अध्ययन पनि उपयुक्त हुन सक्छ । साहित्यिक कृतिको अभिग्रहणको विवेचना गरेर कृतिको महत्त्वबोध गराउँछ । पाठकमा सम्बन्धित कृतिको प्रभावको व्याख्या गरेर पाठकको मानसिकताको अध्ययन हुन सक्छ । यसरी साहित्यको विश्लेषण गर्दा रूढिवादी र प्रगतिशील रचनाको स्पष्ट अन्तर देखिन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १३८-१३९) ।

२.३.२.४. समाजमा साहित्यको स्थिति र लोकप्रिय साहित्यको समाजशास्त्र

लियो लावेन्थलको भनाइमा साहित्य मूलतः तीन कारणबाट जन्मिन्छ । ती कारणको आलोचनाबाट कृतिको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । जस्तै;

वर्गीय आधार → सामाजिक सन्दर्भ → पाठकीय ग्रहण

यसरी हेर्दा साहित्य वर्गीय आधारमा लेखिन्छ । यसले सामाजिक सन्दर्भको वितरण र पाठकले यसलाई उपभोग गर्दछ । लियो लावेन्थलले साहित्यलाई शिष्ट र लोकप्रिय गरी दुई किसिमले विश्लेषण गरेका छन् । शिष्ट साहित्य विशिष्ट हुन्छ । यसलाई बौद्धिक र कलाले निपुण रचनाकारले सिर्जना गर्दछ । यसमा कलात्मक पक्ष सशक्त हुने र कलात्मक मूल्य पाइने भएकाले विद्वान र वरिष्ठ व्यक्तिले शिष्ट साहित्यलाई पढ्ने र

विवेचना गर्ने गर्दछन्। यो निश्चित रचनाकार र निश्चित पाठकमा मात्र सीमित हुन्छ। लोकप्रिय साहित्य आधुनिक समाजका मानिसको चेतना र सामाजिक मूल्य तथा ज्ञानको स्रोत हो। यसमा सामान्य उपन्यासहरू, जीवनी, समाचारपत्र, पारिवारिक पत्रिका र पुस्तक समीक्षा आदि कृतिहरू पर्दछन्। यो मध्यम वर्गको साहित्य हो। यसमा मध्यम वर्गीय संस्कृतिको चित्रण हुन्छ। लावेन्थलका अनुसार यस्ता कृतिमा आलोचनात्मक चेतना हुँदैन। यसमा भीडको संस्कृति रहन्छ भने पाठकहरू पनि भीड पाठकहरू रहन्छन् (पाण्डेय, सन् १९८९ : १३९-१४४)।

२.३.३. लुसियन गोल्डम्यान

लुसियन गोल्डम्यान (सन् १९१३-१९७१) ले जर्ज लुकाचवाट समग्रता, विश्वदृष्टि, रूप, परावैयक्तिक चेतना, सम्भावित चेतना र वस्तुपरक सम्भावना र पिजेको मनोविज्ञानबाट चेतना र वस्तु बीचको सम्बन्ध तथा सन्तुलन र संरचनावादबाट समानधर्मिताको धारणा ग्रहण गरेको देखिन्छ। उनले आफ्नो साहित्यिक सिद्धान्तलाई द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी समाजशास्त्र वा वैज्ञानिक समाजशास्त्र भनेका छन्। उनले 'अव्यक्त ईश्वर' (सन् १९५६), 'उपन्यासको समाजशास्त्रको एक दिशा' (सन् १९६४), निबन्ध सङ्ग्रह 'आधुनिक युगका सांस्कृतिक सिर्जना' (सन् १९१६), 'साहित्यको समाजशास्त्रको पद्धति' (सन् १९८०) आदि कृतिहरू साहित्यको समाजशास्त्रको दृष्टिले महत्वपूर्ण मानिन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १४५-१४७)। लेखन र चिन्तन, दर्शन र साहित्य दुवैमा रुचि भएका लुसियन गोल्डम्यानले साहित्यको समाजशास्त्रलाई **उत्पत्तिमूलक संरचनावाद**को रूपमा विकास गरेका छन् (बराल, २०५६ : ६८)। लुसियन गोल्डम्यानले स्थापना गरेको साहित्यको समाजशास्त्रको विश्लेषणका आधारहरू यस प्रकार रहेका छन्;

२.३.३.१. विश्वदृष्टि

लुसियन गोल्डम्यानको भनाइमा लेखकका विचार र अनुभूतिहरू वर्ग वा समूहका विचार वा भावनासँग एकाकार गराएर प्रस्तुत हुने चेतनाको स्तर र मानसिक

संरचनाको सङ्गतिलाई विश्वदृष्टि भनिन्छ अथवा समुदायको विचार, भावना, अनुभव र मान्यताहरू लेखकको विचारसँग मिश्रित भई विश्वदृष्टिको विकास हुन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १५०)। विश्वदृष्टि अर्मूत हुन्छ र यो धर्म, संस्कृति, दर्शन आदिबाट प्रकट हुन्छ। कुनै पनि कृति व्यक्तिको प्रतिभाबाट उत्पन्न नभएर परावैयक्तिक मानसिक संरचनाबाट वा समूहको चेतनाबाट उत्पन्न भएको हुन्छ। यही संरचनालाई कृतिमा विश्वदृष्टि भनिन्छ। उनका अनुसार विश्वदृष्टिको सम्बन्ध इतिहाससँग हुन्छ। यसको सार्थकता सापेक्षित हुन्छ। कुनै समयमा प्रभावकारी भएको चिन्तन वा विश्वदृष्टि अर्को समयमा प्रतिक्रियावादी हुन सक्छ। यो सामाजिक वर्गका जीवनमा केन्द्रित हुन्छ र दर्शन, कला र साहित्यका माध्यमबाट प्रकट हुन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १५१-१५२)। तामाड जाति र समाजमा रहेको विश्वदृष्टि र सन्देशलाई सेलोको माध्यमबाट कसरी प्रस्तुत गरिएको छ, यसमा अध्ययन गरिन्छ। सेलोमा रहेको विश्वदृष्टि र सन्देशलाई साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले विश्लेषण गर्न सकिन्छ।

२.३.३.२. संरचना र समानधर्मिता

लुसियन गोल्डम्यानको भनाइमा कुनै वर्गको विश्व दृष्टिकोणको संरचना र कृतिभित्र रचित संसारको संरचनामा समानधर्मिता हुन्छ। समाजशास्त्रीले त्यही समानधर्मितालाई खोज्नु पर्छ। साधारणीकरण गर्ने प्रक्रिया समानधर्मिता हो। आफूले सोचेको समाज र कृतिको समाजमा समानता भए समानधर्मिता हुन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १५१)।

२.३.४. रेमन्ड विलियम्स

रेमन्ड विलियम्स (सन् १९२१-१९८८) तेनको घोषणाको करिब सय वर्षपछि मीमांसावादलाई अँगालेर मीमांसावादी धाराको प्रतिनिधित्व गर्दै देखा परेको देखिन्छ। उनले 'रिडिङ्ग एण्ड क्रिटिसिजम' (सन् १९५०), 'ड्रामा : फ्रम इब्सन टु इलियट' (सन् १९५२) 'कल्चर एण्ड सोसाइटी' (सन् १९५८), 'द लड्ग रिभल्युशन' (सन् १९६१), 'मोडर्न ट्रेजेडी' (सन् १९६६), 'दी कन्ट्री एण्ड दी सिटी' (सन् १९७३) आदि कृतिहरूमा समाजशास्त्र सम्बन्धी अवधारणा व्यक्त गरेको पाइन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १६३-

१६५) । उनले आफ्नो चिन्तनको प्रमुख मान्यताको रूपमा **अनुभूतिको संरचनालाई** अधि सारेका छन् । रेमन्ड विलियम्सले आफ्नो पुस्तक 'कल्चर एण्ड सोसाइटी' (सन् १९५८) उन्नाइसौं शताब्दीका महत्त्वपूर्ण उपन्यासहरूको चर्चा गरेका छन् । विलियम्स आफ्नो समाजशास्त्रलाई यथार्थवादी समाजशास्त्र भन्दछन् । उनको भनाइमा यथार्थवादको अर्थ व्यक्तिहरूको गुणको माध्यमबाट सामाजिक जीवनको समग्र पद्धतिको गुण र विशेषताको सृजन र मूल्याङ्कन हो (बराल, २०५६ : ६७) । रेमन्ड विलियम्सले स्थापना गरेका साहित्यको समाजशास्त्रको विश्लेषणका आधारहरू यस प्रकार रहेका छन्;

२.३.४.१. सांस्कृतिक भौतिकवाद

रेमन्ड विलियम्सले साहित्य र संस्कृतिको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध र यी बीचको विभेदलाई स्पष्ट पार्ने प्रयत्न गरेका छन् । प्रारम्भिक चरणमा सांस्कृतिक अनुभववादी रहेका यिनको संस्कृति भनेको परम्परा प्रदत्त विचारहरू र अनुभवको मिश्रण हो भन्ने धारणा थियो । यिनी उत्तरार्द्ध चरणमा सांस्कृतिक भौतिकवादको समर्थक र प्रयोक्ता पनि बनेको पाइन्छ । यिनको विचारमा संस्कृति भनेको जीवनको समग्र पद्धति हो । यसमा आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक र सांस्कृतिक प्रक्रियाको स्तरीय विश्लेषण गर्नु पर्छ । उनले अनुभव, दस्तावेज वा कलाकृति र दुवैको संयोग र परम्परागत संस्कृति गरी संस्कृतिको तीन स्तर हुने जनाएको पाइन्छ ।

सांस्कृतिक दस्तावेजका रूपमा रहेका दार्शनिक र सिर्जनात्मक कृतिमा मानवीय चिन्तन र अनुभवको अभिव्यक्ति हुन्छ । कृतिभिन्न समेटिएका अनुभवको स्वरूप, भाषा, रूप, अभिप्राय आदिलाई विश्लेषण गरी कृतिको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । यिनैले सोफोक्लिजको 'एन्टीगनी' नाटकलाई यही सैद्धान्तिक अवधारणाका आधारमा विश्लेषण गरेका छन् । **सांस्कृतिक भौतिकवाद**का सम्बन्धमा विलियम्सले दोस्रो चरणमा संस्कृतिमा ऐतिहासिक तत्त्व हुन्छ र यसले राजनीति, अर्थनीति र समाजमा प्रभाव पार्दछ भनी विश्लेषण गरेको पाइन्छ । संस्कृति ऐतिहासिक, द्वन्द्वात्मक र समग्रतावादी

हुन्छ। लेखकले समाजबाट नयाँ अर्थ र मूल्य, नयाँ व्यवहार, नयाँ अनुभव र नयाँ सार्थकतालाई निरन्तर सिर्जना गर्ने प्रयत्न गर्दछ। प्रभुत्वशाली सांस्कृतिक परम्पराले भने नवीन चिन्तनलाई आफूभित्र समाहित गर्ने प्रयत्न गर्दछ। अनि विरोधको वैकल्पिक परम्परा विकसित हुन्छ। यसपछि, समग्रतावादी दृष्टिकोण विकसित भई कृतिको मूल्य कायम हुन्छ। संस्कृतिलाई साहित्यबाट अलग गर्न सकिँदैन। तर संस्कृतिको सिद्धान्तभित्र साहित्यको सिद्धान्तलाई स्पष्ट पार्न सकिन्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १६६-१७४)।

२.३.४.२. अनुभूतिको संरचना

रेमन्ड विलियम्सको भनाइमा संस्कृति बोधका निमित्त कला र साहित्यलाई आधार बनाउने सिद्धान्त अनुभूतिको संरचना हो। यो कलाको सांस्कृतिक संरचना हो। यसलाई प्राप्त गर्नका निमित्त कलाकृतिलाई समग्रमा बोध गर्नु पर्दछ। लेखकले कृतिमा आफ्नो अनुभव उच्चबिन्दुमा चित्रण गर्दछ र पाठकले कृति पढेपछि उच्चबिन्दुसम्म अनुभूत गर्दछ। यस प्रक्रियाले भौतिक जीवन, सामाजिक सङ्गठन, प्रधान विचार वा चिन्तनमा पुनः सिर्जना हुन्छ र समाज र कृतिको सम्बन्धको परस्पर खोजी हुन्छ र छुट हुन गएको वस्तुको बिम्ब पनि अनुभूतिमा समेटिन्छ। यसैलाई नै अनुभूतिको संरचना भनिन्छ र कृति मार्फत यसको विश्लेषण गरिन्छ। अनुभूतिको संरचना भनेको कृति हो। संरचनाको आधार कल्पना र रचना हुन्। यसमा लेखकको प्रतिभा एवम् कल्पना शक्तिको कदर हुन्छ। यसमा विचारलाई भन्दा अनुभूतिलाई, वर्गलाई भन्दा समुदायलाई र सामाजिक संरचनालाई भन्दा पुस्तालाई महत्त्व दिइन्छ र कृतिभित्र अनुभूतिको संरचनाको खोजी गरिन्छ। लेखकले कृतिमा प्रस्तुत गरेको समाज र पाठकले कृति पढेपछि प्राप्त गर्ने अनुभवमा दृष्टिको विचारान्तर हुन्छ। लेखकले सम्प्रेषण गरेको धारणा गलत वा अल्पसम्प्रेषित हुन सक्छ र विचारान्तरले अनुभूतिमा पनि परिवर्तन आउँछ र लेखकले समेट्न नसकेको विषय बोल्छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १२६)।

तामाङ समाज र सेलो सिर्जनाको सम्बन्धको परस्पर अनुभूतिको संरचना समेटिन्छ । सेलो पनि तामाङ प्रजातिको अनुभूतिको संरचना भएकाले यसलाई अनुभूतिको संरचनाको कोणबाट पनि विश्लेषण गर्न सकिन्छ । यसमा विचारलाई भन्दा अनुभूतिलाई, वर्गलाई भन्दा समुदायलाई र सामाजिक संरचनालाई भन्दा पुस्तालाई महत्त्व दिएर हेर्नु पर्ने हुन्छ र सेलोभित्र यिनैको खोजी गर्न सकिन्छ । तामाङ प्रजातिको लौकिक अनुभवलाई लिएर व्यक्तिगत अनुभूतिका साथ सेलो प्रस्तुत गरिएको हुन्छ र त्यो प्रस्तुतिलाई तामाङ समाजमा पुऱ्याउने प्रचलन पाइन्छ । अनुभूतिको संरचनामा समेटिने यिनै विविध आधारमा सेलोको साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले विश्लेषण र व्याख्या गर्न सकिन्छ ।

२.३.४.३. साहित्य र आलोचना

विलियम्सका अनुसार साहित्यको आलोचना परम्परा र पद्धतिबाट नभई सांस्कृतिक कार्यकारितामा हुनु पर्छ । आलोचनामा सामाजिक जीवनको बोध र सौन्दर्यबोधको अभिन्न सम्बन्ध हुन्छ । आलोचकले यी दुवै कुरामा ध्यान पुऱ्याउनु अनिवार्य छ (पाण्डेय, सन् १९८९ : १७७) ।

साहित्यको समाजशास्त्रका चिन्तकहरूले साहित्यलाई हेर्ने मूल धारणा तयार गरेको देखिन्छ । माथि प्रस्तुत गरिएको सङ्क्षिप्त विवेचना साहित्यको समाजशास्त्रीय विद्वानहरूका विचारका सार हुन् । साहित्यको समाजशास्त्रीय चिन्तनलाई आधार बनाएर लोक साहित्यलाई समाजशास्त्रीय कोणबाट विश्लेषण गर्नका लागि माथि प्रस्तुत सारको साथमा समाज, सामाजिक संस्कृति र सारतत्त्वलाई पनि आधार बनाएको छ । यसको यस प्रकार चर्चा गरिएको छ :

२.३.५. समाज

लोक समाजको दर्पणको रूपमा लोक साहित्यलाई लिन सकिन्छ । लोक साहित्यमा समाजको यथार्थ चित्रण गरिएको हुन्छ । कुनै पनि समाजमा रहेका मानिसका वैचारिक

पक्ष, ज्ञानात्मक मूल्य तिनको लोक साहित्यमा अभिव्यक्त भएका हुन्छन् । लोक साहित्यको अध्ययनले लोक समाजको आर्थिक, राजनैतिक, शैक्षिक, सांस्कृतिक, न्याय व्यवस्था आदिको अध्ययन गर्न सकिने भएकोले यसलाई सम्बन्धित समाजको दर्पण भन्न सकिन्छ । लोक साहित्यको अध्ययन विना लोक समाजलाई बुझ्न र लोक समाजलाई झल्काउने अभिव्यक्तिको खोजी विना लोक साहित्यको अध्ययन र विश्लेषण अपुरो हुने देखिन्छ ।

कुनै पनि सामाजिक संरचना व्यक्तिबाट सुरु हुन्छ र त्यो परिवार हुँदै समाज र राष्ट्रका रूपमा रहेको हुन्छ । यसमा व्यक्तिको के कस्तो पारिवारिक नाता सम्बन्ध छ ? समाजमा के कस्ता वर्ग रहेका छन् ? ग्रामीण, नगर, कृषक र औद्योगिक कस्तो खालको समाज रहेको छ ? विकासको पूर्वाधार के कस्तो रहेको छ आदिको अध्ययन गरिन्छ । तामाङ सेलोमा तामाङ प्रजाति रहेको नेपाली समाज र यसको संरचना, राज्य र राज्य व्यवस्था, परिवार र पारिवारिक सम्बन्ध, जातीय लोक संस्कृति र यसको महत्त्व आदि समाजसित प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने विभिन्न पक्षको अध्ययन लोक साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले गर्न सकिन्छ ।

२.३.६. सामाजिक संस्कृति

लोक साहित्यमा सामाजिक संस्कृतिको महत्त्वपूर्ण प्रभाव रहेको हुन्छ । शास्त्रीय संस्कृति, परम्परागत संस्कृति, लोक वा स्थानीय संस्कृति, आधुनिक संस्कृति आदिको मिश्रणबाट सामाजिक संस्कृतिको निर्माण भएको हुन्छ । समाजमा रहेर कुनै पनि प्रजातिले गर्ने संस्कार, धर्म, जादु, टुनामुना, रीतिरिवाज, मेला, पर्व, कार्य आदिमा सामाजिक संस्कृति अभिव्यक्त भएको हुन्छ । सामाजिक जीवन जिउनका लागि प्रत्येक व्यक्तिलाई सामाजिक नीति नियम र संस्कृतिले निर्देशित गरेको हुन्छ । संस्कृतिले जातिको सामाजिक मान्यताको सीमा बनाएको हुन्छ । त्यसको पालना समाजमा रहेका सबै व्यक्तिहरूले गर्नु पर्ने हुन्छ । यस आधारमा लोक समाजमा रहेका यी विभिन्न खालका सांस्कृतिक पक्षहरूको प्रभाव लोक साहित्यमा कसरी परेको छ भन्ने तथ्यको

खोजी गर्न सकिन्छ । तामाङ प्रजातिको सेलोलाई लोक साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

२.३.७. सारतत्त्व

रचना भित्र रहेको समग्र भाव के कस्तो रहेको छ, त्यसको बारेमा सारतत्त्वमा अध्ययन गरिन्छ । तामाङ सेलोमा सङ्कलक वा प्रस्तोताले सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, नैतिक, ऐतिहासिक आदि विषयको प्रस्तुतिबाट के कस्तो सन्देश दिन खोजिएको छ, त्यसको बारेमा यसमा अध्ययन गरिन्छ । सेलोले तामाङ समाजको विविध पक्षको महत्त्वलाई बोकेको पाइन्छ । प्रस्तुतिको आधारमा सेलोले बोकेको अभिव्यक्ति वा भावलाई विश्लेषण गरी सेलोको मूल्य र सारतत्त्व स्थापना गर्न सकिन्छ । सेलोको विविध पक्षको अध्ययन गर्दा सारतत्त्व पनि विषयगत फरक फरक निकलन सक्छ । लोक साहित्यका अन्य रचनामा जस्तै सेलोमा पनि निश्चित मूल्य मान्यताहरू रहेका हुन्छन् । तामाङ सेलोलाई लोक साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले अध्ययन गर्दा तामाङ समाजमा रहेको विभिन्न विषयबाट विविध सन्देशहरू दिइएको पाइन्छ । तिनै विषयहरूले बोकेको मूलभावलाई नै सारतत्त्व भनिन्छ । त्यसैको यसमा खोजी गरिनेछ । साहित्यको समाजशास्त्रीय चिन्तनलाई आधार बनाएर लोक साहित्यलाई समाजशास्त्रीय कोणबाट विश्लेषण गर्नका लागि माथि प्रस्तुत सारको साथमा समाज, सामाजिक संस्कृति र सारतत्त्वलाई समेटेर आधारभूत दश वटा उपकरणहरू तयार गरिएको छ । यी दश वटा उपकरणहरू यस प्रकार रहेका छन् :

१. प्रजाति

२. क्षण तथा पर्यावरण

३. समाज

४. समय र समाज

५. सामाजिक संस्कृति

६. अनुभूतिको संरचना

७. विश्वदृष्टि

८. कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल

९. भाषा

१०. सारतत्त्व

२.५. निष्कर्ष

साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको लागि उपयुक्त विशेष प्रकारको सैद्धान्तिक ढाँचा निर्माण गर्नु अपरिहार्य देखिन्छ। लोक साहित्यमा प्रयोग भएका विषयहरूको अध्ययनका लागि साहित्यको समाजशास्त्रको आधारमा अन्तर्विषयक विशिष्टताको सन्तुलनलाई सारभूत रूपमा समेट्न सक्ने सिद्धान्तको निर्माण गरिएको छ। यसमा मूलतः हिपोली अडोल्फ तेनको प्रयत्नवादमा आधारित सिद्धान्त, लियो लावेन्थलको संरचनाको समानधर्मिता, लुसियन गोल्डम्यानको उत्पत्तिमूलक संरचनावाद र रेमन्ड विलियम्सको अनुभूतिको संरचनामा आधारित मान्यताहरूको आधारमा लोक साहित्यको लागि प्रयुक्त प्रजाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्व निर्धारण गरी सैद्धान्तिक आधार तयार गरिएको छ। पछिल्ला परिच्छेदहरूमा यही सिद्धान्तका आधारमा तामाङ्ग सेलोको विश्लेषण गरिएको छ।

परिच्छेद : तीन

तामाङ सेलोको प्रजाति तथा पर्यावरणको विश्लेषण

३.१. विषय प्रवेश

प्रस्तुत परिच्छेदमा पहिलो शीर्षक अन्तर्गत विषय प्रवेश मात्र गरिएको छ । यसमा दोस्रो शीर्षकमा प्रजाति र तेस्रो शीर्षकमा पर्यावरणको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यसै गरी अन्तिम शीर्षकमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएका तामाङ सेलोको निष्कर्ष रहेको छ ।

नेपाली बृहत् शब्दकोश अनुसार - तामाङ, भोटे, सेर्पा आदिका लोकगीतका चरणमा सात वा आठ अक्षर हुने लय सेलोगीत हो भनिएको पाइन्छ (पोखरेल, २०५५ : १२६६) ।

शरदचन्द्र दासको 'टिबेटेन' अंग्रजी डिस्नेरीमा 'स्हे' को अर्थ गाइने र 'लु' को अर्थ गीत भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छ (तामाङ, २०६३ : १५) ।

तामाङ लोक जीवनमा प्रचलित गीतको समष्टि रूपलाई सेलो भनिन्छ । यसभित्र संस्कार, पर्व, श्रम, बाह्रमासे, मिथक, धार्मिक, ऋतु, किम्वदन्ती आदि सबै प्रकारका गीतहरू समेटिएको पाइन्छ । सेलो डम्फू र टुङ्नाको ८ मात्रा, १३ मात्रा, १४ मात्रा आदि तालका साथै विलम्बित, मध्य र द्रुत लयमा गाइन्छ । यसका आधारमा सेलोको लय निर्माण भएको पाइन्छ । यसैलाई आधार मानेर केही विद्वानहरूले सेलोलाई लय हो भनेका छन् । तर, सेलो डम्फू र टुङ्नाको विविध ताल र लयमा गाइने गीतको समूह हो । यो लोक जीवनमा प्रचलनमा रहेको हुनाले यसलाई लोक गीत पनि भनिन्छ ।

सभ्यताको सुरुवातदेखि नै मानव समाजले आफू अनुकूलको संस्कार, रहनसहन र जीवनशैली विकास गर्दै आएको छ। विभिन्न आदिवासी जनजाति, जातजातिहरूले अँगालेका रहनसहन, रीतिरिवाज, चालचलन आदिको सहज अभिव्यक्ति उनीहरूको सिर्जनामा प्रतिविम्बित भएको पाइन्छ। तामाङ समाजका विविध विषयहरू तामाङ सेलोको माध्यमबाट स्वाभाविक रूपमा प्रकट भएको देखिन्छ। तामाङ सेलोको माध्यमबाट तामाङ जाति र समाजमा रहेको विविध विषय भावहरूलाई साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू प्रजाति र पर्यावरणको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ।

३.२. प्रजाति

समाजमा रहेका प्रजातिहरूमा लोक साहित्य रहने हुँदा लोक साहित्यमा पनि प्रजातीय गुण रहन्छ। प्रस्तोतामा पनि कुनै न कुनै प्रजातीय विशेषता हुने हुँदा उसको रचनामा पनि प्रजातीय गुण रहन्छ। लोक साहित्यका रचनाको विश्लेषणका क्रममा प्रजातिको गुणलाई ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ। तामाङ जातिको पहिचान दिने सांस्कृतिक महत्त्व बोकेको सेलो तामाङ समाजको अभिन्न अङ्गका रूपमा रहेको र यसले तामाङ जातिको प्रजातीय गुण बोकेको हुन्छ, जसमा तामाङ जातिका वंशानुगत विशेषता, शारीरिक संरचना, मानसिक बनावट, वंशगत गुण, प्रतिभा आदिको वर्णन गरिएको हुन्छ। सेलोमा मानवेतर प्रजाति चरा, बाघ, सर्प, गाई, भैंसी, बाखा घोडा, हात्ती, बाँदर, सुँगुर आदिको वर्णन गरिएको पाइन्छ। यिनै प्रजातीय गुणका आधारमा सेलोलाई विश्लेषण गर्न सकिन्छ।

तामाङ सेलो

लामाला कोल्से डो लाबा

चैतला प्रिन्री चु दिनरी

नेपाली रूपान्तर

लामाको छोराले परिणामना गर्ने

चैतको धुपमा यो दिनमा

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा लामा गुरुले तामाङ जातिको मृत्यु संस्कारमा गर्ने कार्यको वर्णन गरिएको छ । कुनै पनि जातिले मान्ने प्रत्येक संस्कारबाट उसको प्रजातीय गुणको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा लामा गुरुको माध्यमबाट तामाङ समाजमा रहेको लामा परम्परालाई चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसबाट तामाङ जातिको प्रजातीय गुणलाई व्यक्त गरेको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

स्याई ओले बोन्बो
स्याई ले होई
स्याई ओले बोन्बो स्याई

नेपाली रूपान्तर

नाचौं न धामी
नाचौं न होई
नाचौं न धामी नाचौं

(स्रोत : परिशिष्ट क, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा प्रचलनमा रहेको धामीको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । तामाङ समाजमा लोक विश्वासको रूपमा धामीले गर्ने विधि विधानलाई मानेको देखिन्छ । यस सेलोमा धामी ह्याङरो बजाएर अघि अघि नाचै हिँड्छन् र गाउँका महिला पुरुष सबै लस्करै सेलो गाउँदै गोलो भएर पछि लागेर हिँड्ने प्रचलन रहेको देखिन्छ । यस सेलोमा धामीलाई नाचौं भन्ने अभिव्यक्तिको माध्यमबाट तामाङको प्रजातीय गुणलाई चित्रण गरेको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

जोगी जात्ला भीख ह्याङ्वा

नेपाली रूपान्तर

सानो जोगीको भीख जस्तो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा जोगीले भीख माग्ने प्रचलनको वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा जोगीले भीख माग्ने पेसागत संस्कृतिको वर्णनबाट प्रजातीय विशेषताको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा संसारी मायामोहबाट मुक्त भई भीख मागी जीवन यापन गर्ने जोगीको कार्यगत पेसाको वर्णनबाट प्रजातीय गुणको अभिव्यक्ति पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

मारमार याम्बुरी निमामी
बाँडाला कोल्ला च्यासली
म्हारदेन म्हुहीला चगडी

नेपाली रूपान्तर

काठमाडौँमा जाँदा
बाँडाको छोराको सुन पसलमा
सुन र चाँदीको चकटी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.१)

प्रस्तुत सेलोमा नेवार जातिले गर्ने पेसाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा नेवार जातिको सुन बनाउने पेसासँग तामाङ जातिको विभिन्न संस्कारमा सुन दिने प्रचलन जोडिएर आएको देखिन्छ। तामाङ जाति गहना प्रेमी भएकोले सेलोमा सुन र सुन बनाउने जातिको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यस सेलोमा तामाङ जातिको मात्र नभई नेवार जातिको सुन बनाउने पेसाबाट नेवार प्रजातीय गुणको चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

याम्बुला कसाई जो तासाइ
सिसी ए डासे तिला बोर्ला

नेपाली रूपान्तर

काठमाडौँको कसाई जे भए नि
मरेर तिमी हामीले के लान्छौ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

प्रस्तुत सेलोमा तुक्का मिलाउनको लागि काठमाडौँमा मासु बेच्ने कसाई जातिको वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा परम्परागत रूपमा काठमाडौँको विभिन्न स्थानमा मासु बेच्ने पेसा गरी जीविका चलाई रहेको कसाई जातिको पेसागत वर्णनबाट प्रजातीय विविधतालाई चित्रण गरेको पाइन्छ। समाजमा विभिन्न प्रजातिहरू रहेका हुन्छन्। एक प्रजातिको पेसा वा सिपबाट अर्को प्रजातिको दैनिक उपभोगका वस्तुहरू आपूर्ति भएको देखिन्छ। यसै भावलाई यस सेलोमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा काठमाडौँको कसाई भन्ने अभिव्यक्तिबाट कसाई प्रजातीय गुणको अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

थकालीको फेटालाई

+ + + +

पसले बैला चिनीमी

नेपाली रूपान्तर

पसले नेवारको चिनी त

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा थकाली र नेवार जातिको विशेषतालाई वर्णन गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा थकालीको फेटालाई भन्ने अभिव्यक्तिबाट थकाली जातिले फेटा लगाउने विशेषताको बारेमा वर्णन गरी प्रजातीय गुणको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा पसले नेवारको चिनी भन्ने अभिव्यक्तिबाट नेवार समुदायले परम्परागत वा वंशगत रूपमै पसल राख्ने पेसाको वर्णन गरी नेवार जातिको प्रजातीय विशेषताको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

लामिन विबा जा जामी

तोर्से ल्हारी थार्निजी

ढुकसोम विबा राक्षसरी

ज्योल्सोम चिज्योई पृथ्वीरी

नेपाली रूपान्तर

लामिन भन्ने छोरा चाहिँ

माथि हिमालमा विलीन भयो

ढुकसोम भन्ने छोरा राक्षसमा गयो

ज्योल्सोम बस्यो पृथ्वीमा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.७)

प्रस्तुत सेलोमा देव, दानव र मानव वंशको उत्पत्तिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा संसारमा प्राणी कोही नहुँदा ढेंडु र डोल्माको विवाह गरी फोढुप भन्ने छोरा र मोढुप छोरी जन्माएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । त्यसै गरी यसमा अरू कोही नहुँदा सगुन राखेर दुबै दाजु बहिनीको विवाह गरी लामिन, ढुकसोम र ज्योल्सोम तीनभाइ छोरा जन्माएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा लामिन हिमाल वा स्वर्गमा, ढुकसोम राक्षस वा नर्कमा र ज्योल्सोम पृथ्वीमा रहेको अभिव्यक्तिबाट देव, दानव र मानव वंशको उत्पत्तिको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा देव, दानव र मानव वंशको उत्पत्तिको वर्णनबाट प्रजातीय गुणको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

राक्षसदोसी फेष्कामाम
मुलुक संसार चासीनाम

नेपाली रूपान्तर

राक्षस बनेर आउँदा
संसार भरि सबैलाई खाएर

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.११)

प्रस्तुत सेलोमा राक्षस वंशको विशेषताको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा गुरु फर्केर आउँछ, भनेर पर्खिदा पर्खिदा जुगै बिते पछि रिसले राक्षस भएर संसारभरिको मान्छे खाँदै गुरु भएको ठाउँमा पुगेर पछि देवता भएको लोक विश्वासको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा मानव जातिलाई खाने दानव जातिको स्वभावको वर्णनबाट राक्षस प्रजातीय गुणको अभिव्यक्ति पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

दमाई बाजागा ह्वाक्कामु
सानाई बाजागा ह्वाक्कामु

नेपाली रूपान्तर

दमाईबाजा पो बजायो
सनाईबाजा पो बजायो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१२)

प्रस्तुत सेलोमा दमाई प्रजातिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा दमाई समुदायले वंशगत रूपमै पञ्चेबाजा बजाउने प्रचलन वा पेसालाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यसमा दमाई प्रजातिले पञ्चे बाजा बजाउने भएकोले पञ्चे बाजालाई दमाई बाजा भनेर सम्बोधन गरिएको देखिन्छ । यस सेलोको माध्यमबाट कुनै पनि प्रजातिको पहिचानको निम्ति उसको पेसाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको कुरा व्यक्त भएको देखिन्छ । यसमा पञ्चे बाजा बजाउने पेसागत विशेषताको वर्णनबाट दमाई प्रजातिको प्रजातीय गुणको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

मसला होइन मरमेटी

बाहुन होइन कुप्रेटी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा मसला होइन मरमेटी, बाहुन होइन कुरेटी भन्ने अभिव्यक्तिबाट बाहुन प्रजातिको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा प्रसङ्ग मिलाउनका लागि बाहुन प्रजातिको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसबाट तामाङ प्रजातिको नेपाली समाजमा रहेका अन्य प्रजातिहरूसँगको सम्बन्धलाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

गान्वाला कोला ए हिन्साम
 हिस्याङ्गो नाम्साला च्याङ्बासे
 चैतला प्रिन्री चु दिनरी
 या जाङ्गोसेमी अगाडि

नेपाली रूपान्तर

तिमी हुनेखानेको छोरा हो भने
 हिस्याङ्गो गाउँको च्याङ्बाले
 चैतको धुपमा यो दिनमा
 अगाडि हिँडाउन सक्छौ त

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.१)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा जात्रामा गीत गाउने, जोडी र मन मिले पायो भने विवाह गर्ने चलनको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा जात्रामा जुहारी गाउँदा आफूलाई अर्को पक्ष भन्दा माथि राख्न आफ्नो वंशको तारिफ गर्ने र तिमी हुनेखाने, ठूलाबडा र सम्मानित व्यक्तिको छोरा हो भने मलाई अगाडि लगाएर हिँडाउन सक्छौ त भन्ने भाव रहेको पाइन्छ। यस सेलोमा गान्वाको वा हुने खानेको छोरा हो भने आजको यो दिनमा अगाडि लाएर लैजाऊ न त भन्ने अभिव्यक्तिबाट उसको वंश हुनेखाने हो कि होइन भनेर केटीले केटालाई शङ्का गरी प्रश्न गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा तामाङ समाजको प्रतिष्ठित व्यक्तिको सन्तान तिमी हो भने मलाई लाने आँट देखाऊ न त भनेर प्रजातिको वंशगत गुणको भावलाई चित्रण गरिएको छ।

तामाङ सेलो

चालिस उमेर ताजिन्जी
 आइमी च्याङ्बा भर्खरला
 आइमी थेवा भर्खरला
 उमेर निसी खुई मुला

नेपाली रूपान्तर

चालिस उमेर पुगी सक्यो
 च्याङ्बा रहेछौ भर्खरको
 जेठा रहेछौ भर्खरको
 म त बुढी भइसकेँ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

जात्रामा प्रस्तुत यस सेलोमा तामाङ चेलीहरू चालिस उमेर भए पनि विवाह नगरी माइतीमै बसेको र स्वतन्त्र रूपमा जात्रामा सेलो गाउने भाव भएको पाइन्छ । यस सेलोमा मेरो चालिस उमेर भयो, तिमीहरू त भर्खरकै रहेछौ, विवाह गरौं भने बुढी भइसकैं भन्ने अभिव्यक्तिबाट तामाङ छोरीचेलीहरू उमेर धेरै जाँदासम्म पनि विवाह नगरी बस्ने र जात्रामा जुहारी खेल्नको लागि उमेरको सीमा नहुने भाव व्यक्त भएको पाइन्छ । यसमा भर्खरको र बुढी भनेर उमेरको गन्तीबाट शारीरिक संरचना वा अवस्थाको व्याख्या गरिएको देखिन्छ । यसबाट तामाङ जातिको प्रजातीय पहिचानको अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

मुलाम जोवन खासुम्राङ

सारीम टाम्बा नार्गाबाङ

आई डाला जोवन धुर्सागाङ

म्हि ल्हुई केमा हेन्सेमी

नुप्सी निदोबाजिम संसारसे

धिमनाम आई डा सोदोजी

मारनिवा धिमनाम तोर लागे

नेपाली रूपान्तर

आकाशको जोवन बादल

धर्तीमा दुबो

तिम्रो हाम्रो जोवन चिहान डाँडा

मानव भएर जन्म लिए पछि

बिलाएर जानु पर्ने संसारबाट

घरवार तिम्रो मेरो जोड्नु प्यो

बिग्रेको घरवार राम्रो बनाउनु प्यो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

प्रस्तुत सेलोमा हामीले मानव भएर जन्म लिए पछि मृत्युलाई पनि स्वीकार्नु पछि, जन्म सत्य हो भने मृत्यु पनि सत्य हो भन्ने भाव रहेको पाइन्छ । यस सेलोमा मानव जाति भएर जन्म लिएपछि मर्नु पर्ने तितो सत्यलाई आकाशको जोवन बादल, धर्तीको शोभा दुबो र मानवको जोवन चिहान डाँडाको उदाहरण दिएर जन्म र मृत्युको भावलाई सहजताका साथ लिनुपर्ने विचार व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यस तामाङ सेलोमा मानव जातिको जन्म-मृत्युचक्रलाई देखाउँदै तामाङ जातिको वंशलाई जोगाइ राख्नको लागि र बिग्रेको घरजमलाई सपार्नका लागि तिम्रो र मेरो विवाह गर्नु पछि है भनी आग्रह गरिएको भाव रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत तामाङ सेलोमा जन्म र मृत्युको सत्यतालाई

मानसिक चेतनाबाट स्वीकार गरी यसलाई संसारिक नियमको रूपमा पालन गर्नु पर्ने प्रजातीय पहिचानको भावलाई चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

चैतला साब्रा फुक्कारी
आरे डा दान्देदा दुःखरी
जन्मला आमाला थाई थाईरी
जन्मला आपाला थाई थाईरी
सुखरी मुलाले हाई हाईरी

नेपाली रूपान्तर

चैतको धुलो माटो
अहिले मलाई दुःख छैन
जन्म दिने बाबुको थाई थाईमा
जन्म दिने आमाको थाई थाईमा
सुखमा छु हाई हाईमा

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा छोरीचेलीको जीवन सुखसाथ बिताएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा आमा बाबुको थाईथाईमा सुखमा जीवन बिताइरहेको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यस सेलोबाट तामाङ जातिमा छोरीचेलीहरूले पाउने स्वतन्त्रतालाई समेट्न खोजिएको देखिन्छ । यसमा आफू छोरीचेली भए पनि वंशानुगत रूपमै दुःख नगरी हाई हाईमा जीवन बिताएको कुरालाई सरल तरिकाले व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

कलिलो एला जीउ न्होडला
कलिलो एला सेम न्होडला
नब्बे किलो डा मुवा
ताजी डादा जिउरी रोग
ज्योमो गाड्री ग्लिड खार्जी
दिन दिन डाला जीउ हार्जी

नेपाली रूपान्तर

कलिलो तिम्रो शरीर बिग्रेला
कलिलो तिम्रो मन बिग्रेला
नब्बे किलो म थिएँ
शरीरमा रोग लागेर
सगरमाथामा हिँउ भैँ सुक्यो
दिन दिन मेरो शरीर सुक्यो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा शारीरिक संरचनाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । यसमा मायाको पीरले कलिलो तिम्रो जीउ बिग्रिन्छ, तिम्रो जीउमात्र होइन मन पनि कलिलै छ भनेर बाह्य शारीरिक संरचनाको साथसाथमा आन्तरिक मनोगत संरचनाको पनि चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा अनुहार र जीउ राम्रो देखेर के गर्ने, म नब्बे किलो थिएँ, रोग लागेर दिनदिनै सुकेर जाँदै छु भन्ने अभिव्यक्तिमा शारीरिक संरचना र मानसिक अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसबाट प्रजातीय पहिचानको चित्रण भएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

जामेकोलाला कर्मसे
सिमीला दासी तादोला
पुर्खाला तोबै चादोला
चासम ब्रा कान चादोला
कुरीम कोला थोबोरी धोई
चिबाला ग्लारी मिखिलला ग्योई
ब्राबाला ग्लारी मिखिलला ग्योई

नेपाली रूपान्तर

छोरीचेलीको कर्मले
सासूको दासी बन्नु पर्ने
पुर्खाको कुटाइ पनि खानु पर्ने
खा नखा हिँडो खानु पर्ने
काखमा बच्चा टाउकामा भारी
बस्ने ठाउँमा आँसुको पोखरी
हिँड्दा पनि आँसुको पोखरी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा छोरीचेली विवाह गरेर अरूको घरलाई आफ्नो सम्भेर जति नै दुःख गरे पनि सुख नपाएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । समग्र नेपाली समाजलाई हेर्दा छोरी र बुहारीलाई गरिने व्यवहारमा धेरै फरक भेटिन्छ । तर तामाङ समाजमा त्यति धेरै फरक देखिँदैन । यसमा छोरीचेलीहरू विवाह पछि अरूको घरलाई आफ्नो सम्भेर माइतीघरबाट बिदा लिन्छन् तर उसले दुःख पाउँछ, सासूको दासी बन्नु पर्छ, मिठो खाना पाउँदैन, पुर्खाको कुटाई वा चोट सहनु पर्छ, काखमा बच्चा र टाउकोमा भारी र हिँड्दा, बस्दा आँसुको पोखरी हुन्छ भन्ने भावबाट महिलाहरूको वंशले वंशानुगत रूपमै दुःख भोग्नु परेको तितो यर्थाथलाई चित्रण गरेको देखिन्छ । यसमा छोरी र बुहारीमा गरिने विभेदको बारेमा एक पुस्ताले अर्को पुस्तालाई गरिने कार्य वा सासूले आफूलाई

आफ्नो सासूले दिएको दुःखको बदलामा मैले पनि बुहारीलाई दुःख दिनु पर्छ भन्ने नकारात्मक व्यक्तिगत सोच र छोरी र बुहारीमा फरक छुट्याउने सामाजिक संरचनाको कारण महिलाले महिला र पुरुष दुवैबाट शोषित हुनु परेको भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा प्रजातिलाई पहिचान गराउने वंशगत, वंशानुगत र मानसिक अवस्थाको मार्मिक चित्रण गरिएको पाइन्छ।

मेरो त घरको जेठी त
पीपल भन्दा छोटो छ
हजुर भन्दा मोटो छ
हजुर भन्दा छोटो छ
माहिली भन्दा मोटो छ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ५)

प्रस्तुत तामाङ सेलोमा जुहारी भाव रहेको पाइन्छ। तामाङ समाजमा जात्रामा केटाको श्रीमती भए पनि केटीको श्रीमान् भए पनि आरामले अरूसँग जुहारी गाउँछन्। यसमा मैले नराम्रो भन्नु पऱ्यो भन्दै सद्भावका शब्दहरू राख्छन् र जुहारीका भावहरू व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा केटाले आफ्नो श्रीमतीको शारीरिक संरचनाको बारेमा भन्दै जात्रामा आफूसँग जुहारी खेल्ने जोडीको शारीरिक संरचनासँग तुलना गरेको देखिन्छ। यसमा घरको जेठी हजुर भन्दा छोटो र मोटो भएको भनी व्याख्या गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा आन्तरिक रूपमा तामाङ समाजको संरचना र बाह्य रूपमा शारीरिक संरचनाको व्याख्या गरी प्रजातिको पहिचानलाई चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

राइरी गोजा हातखेल

नेपाली रूपान्तर

कम्मरमा कुखुरी हातखेल

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा कम्मरमा कुखुरी भिर्ने जातीय विशेषताको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। तामाङ जातिले कम्मरमा कुखुरी भिर्ने र आफ्नो आवश्यकता अनुसार

त्यसलाई प्रयोगमा ल्याउने गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा तामाङ जातिको कम्मरमा खुकुरी भिर्ने विशेषताको चित्रणबाट तामाङ प्रजातीय गुणको वर्णन गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

राला ग्लारी रा बोर्जी
म्हेला ग्लारी म्हे बोर्जी
म्हेला गोठे पोल्बारी

नेपाली रूपान्तर

बाखाको ठाउँमा बाखा लगियो
गोरुको ठाउँमा गोरु लगियो
गोरुको गोठ बदल

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.१)

प्रस्तुत सेलोमा मानवेतर प्रजातिको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा बाखा र गोरु चराउने स्थान फरक रहेको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ । यसमा शरीरिक संरचनाको कारणले बाखा चर्ने ठाउँमा बाखा चराउनु पर्ने र गोरु चर्ने ठाउँमा गोरु चराउनु पर्ने लोक व्यवहारको नियमलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यसमा यिनीहरू चर्ने ठाउँ मात्र फरक नभएर बस्ने ठाउँ पनि फरक रहेको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा बाखा र गोरुको माध्यमबाट मानवेतर प्रजातिको चित्रण गरिएको छ ।

तामाङ सेलो

तोर्से हिमाल पाखारी
घ्यूलै बथान छामामी
घ्यू म्हाले त्वावै हिल्मामी
घ्यू मामा क्राजै खर्करी

नेपाली रूपान्तर

माथि हिमाल पाखामा
भेडाको बथान चराउँदा
भेडा भीरबाट लड्दा
भेडी रोयो खर्कमा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१२)

प्रस्तुत सेलोमा भेडाको गोठ र चर्ने स्थानको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा मानवेतर प्राणी भेडाको भावनालाई मानवीकरण गरी प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यसमा भेडाको गोठ भिरालो लेकमा हुने र चर्ने खर्क पनि भिरालै हुने भएकोले भेडिले भेडालाई गुमाउनु परेको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा

मानवेतर प्रजाति भेडाको प्रजातीय विशेषताको बारेमा वर्णन गरी प्रजातीय गुणको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

हात्ती त घोडा लम्केको

बिजुली भन्दा चम्केको

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.५)

प्रस्तुत सेलोमा हात्ती र घोडाको विशेषताको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा मानवेतर प्रजाति हात्ती र घोडाको लम्काई बिजुलीको चम्काई भन्दा तेज भएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसबाट सेलोमा विषयगत प्रसङ्गलाई जोड्न मानवेतर प्रजातिको विशेषतालाई समेटिएको देखिन्छ । यस सेलोमा हात्ती र घोडाको लम्काईको वर्णनबाट मानवेतर प्रजातीय गुणको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

घोडा चन्चल खोलेर

घरको धन्दा छोडेर

भैंसीको ठाउँमा गाई पुग्यो

सैलुङ्गे च्याङ्बा आइपुग्यो

+ + + +

चितुवा बाघले गाई मारी

घरको छोरा छोरी माया मारी

घरपारिको सौरामा

ठूलो त गोरु हल गर्दा

माले त गोरु दाएन

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा मानवीय र मानवेतर दुवै प्रजातिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा मानवेतर प्रजाति घोडा, भैंसी, चितुवा, बाघ र गोरुको वर्णनबाट सेलोको विषयगत प्रस्तुतिलाई मिठासपूर्ण बनाएको देखिन्छ । यसमा घोडा चन्चल खोलेरबाट

दुई वटा प्रजातिलाई अर्थाएको देखिन्छ। यसमा भौगोलिक जटिलतालाई सहज बनाउन यातायातको साधनको रूपमा घोडालाई प्रयोग गर्नु पर्ने भएकोले घोडा पाल्नु परेको तामाङ जातिको प्रजातीय गुण र मानवेतर घोडा प्रजातिलाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसमा गोरुको प्रसङ्गबाट तामाङ जातिको कृषि पेसा गर्ने प्रजातीय गुणलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा मानवीय प्रजातिले कुनै कार्य गर्दा मानवेतर प्रजातिको सहयोग लिनु पर्ने अभिव्यक्तिबाट दुबै प्रजातिको प्रजातीय गुणलाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

सिगेलाबा च्यान आमा

च्यान आमाला कोला गोंडा

नेपाली रूपान्तर

मर्न लागेको बघिनी

बघिनीको पाँच वटा बच्चा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.१)

प्रस्तुत सेलोमा मर्न लागेको बघिनीको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा पाँच बच्चाकी आमा बघिनी मर्न लागेको अवस्थामा दया लगेर राजकुमारले रगत दान दिएको वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा रगत खाएर तागत आए पछि ज्यानै खान खोजेबाट मानवेतर बाघ प्रजातिको लोभी स्वभावको चित्रण गरिएको देखिन्छ। यसबाट मानवीय प्रजाति र मानवेतर प्रजातिमा भएको फरकलाई चित्रण गरेको पाइन्छ। यसमा बाघको स्वभावको वर्णन गरी मानवेतर प्रजातीय गुणको वर्णन गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

ब्लेग्लु ह्वाङ्वागा स्याल जिमु

जीउ म्हाले च्यामै डासेमी

छेरूड (छेर्डा) ह्वाङ्वागा जिउ जिमु

नेपाली रूपान्तर

अनुहार हेर्दा बँदार जस्तो

जीउ हेन्यो भने

जीउ हेर्दा ढेंडु जस्तो छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१)

प्रस्तुत सेलोमा बाँदर र ढेंडुको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा सुरुमा मानव कोही नहुँदा देवीको विवाह अनुहार हेर्दा बाँदर जस्तो शरीर हेर्दा ढेंडु जस्तो स्वरूप भएको मानवेतर प्राणीसँग गरिएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा संसारमा मानवको चोला देवी र मानवेतर प्राणी ढेंडुको सम्बन्धबाट भएको अभिव्यक्तिले मानवीय र मानवेतर दुवैको वंशगत विशेषतालाई चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा मानवेतर प्रजाति बाँदर र ढेंडुको शरीरिक संरचनाको बारेमा वर्णन गरी प्रजातीय गुणको चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

पुखरीसे ले तेत्तामी
आला आला विमुला
पुखरीसे जिबारी आहिन्वा
+ + + +
ड्वालै जुनीसे म्हि खाला
तिला ड्वाला जुनी मुमा

नेपाली रूपान्तर

सर्पले जिब्रो भिकेको
केही गर्दिनँ भनेको हो
सर्पले ठुङ्गन होइन
+ + + +
सुँगुरको जुनीबाट मान्छेले जन्म लिएमा
हिजो सुँगुरको जुनी भए

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१४)

प्रस्तुत सेलोमा मान्छे मरेर गए पछि विभिन्न प्राणीको जुनी लिन्छ भन्ने अभिव्यक्ति रहेको देखिन्छ । यस सेलोमा मानवेतर प्रजाति सुँगुर र सर्पको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा प्रत्येक मान्छेको धर्मको फलको कारणले राम्रो नराम्रो प्राणी भएर जन्मनु पर्ने र फेरि त्यस प्राणीबाट मानवको जन्म हुने अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यस सेलोमा प्रस्तोताले सर्पलाई मानवीकरण गरी सर्पले जिब्रो भिकेको टोक्न होइन मलाई केही नगर भन्नको लागि हो भनिएको पाइन्छ । यसमा सर्प मारे नराम्रो पाप वा कुष्ठ रोग लाग्छ भन्ने प्रस्तोताको अभिव्यक्ति रहेको देखिन्छ । यस सेलोमा मानवको कर्मको फलले मानवेतर प्राणीको जुनी लिनु पर्ने लोक विश्वासको माध्यमबाट मानवेतर प्रजातीय विशेषताको वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

चरीए बसी छ्यानालाई
चरी जाजा फ्याङ् चुङ्सी

नेपाली रूपान्तर

चरी ल्याएर बसाऊँ
सानो चरी समाएर

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.३)

प्रस्तुत सेलोमा चराको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा तामाङ जातिको बाजा डम्फुमाथि उड्दै गरेको सानो चरीलाई समातेर राखेको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा मानवेतर चराको महत्त्व डम्फू बाजासँग जोडिएर आएको देखिन्छ। तामाङ समाजमा डम्फू बाजा बजाएर ताम्बा वा डम्फुरेहरू बीच जुहारी खेल्दा डम्फूमाथिको चरा जस्ले भार्न सक्छ उसको जित हुने प्रचलन रहेको पाइन्छ। यसबाट तामाङ बाजा डम्फूमाथि चरा राख्नुको महत्त्व प्रष्ट देखिन्छ। यस सेलोमा तामाङ प्रजातिको डम्फू बाजाको शोभा मानवेतर पक्षी चरा प्रजातिसँग जोडिएको देखिन्छ। यसबाट मानवेतर प्रजातीय गुणको अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

दिन्सान ग्याल्बोला जुगरिमी
मुबाजिम थेमे जा गोर्सोम
जा गोर्सोमला मिन दाम्ज्यो
न्वारान पास्नी ला थान्ज्यो

नेपाली रूपान्तर

दिन्सान राजाको समयमा
राजाको तिनभाइ छोरा थियो
तिनभाइ छोराको नाम राखियो
न्वारान पास्नी गरियो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा प्रचलित संस्कारलाई आफ्नो भनेर स्वीकार गरिएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा तामाङ समाजले संस्कार युगौँदेखि मानी आएको र अहिलेको पुस्ताले यो हाम्रो संस्कार हो भनी मानसिक रूपमा स्वीकार गरेको पाइन्छ। यसले कुनै पनि जातिको पहिचानको लागि उसको मानसिक बनावटले पनि भूमिका खेलेको हुन्छ भन्ने देखाउँछ। प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको बच्चा जन्मिए पछि न्वारान र पास्नी गर्नु पर्ने संस्कारलाई व्यक्त गरिएको छ। यसबाट पुर्खादेखि

मानिआएको सामाजिक संस्कारलाई अहिलेको पुस्ताले आफ्नो भनी मानसिक रूपमा आत्मसात् गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको प्रजातीय विशेषताहरू मध्ये मानसिक बनावटको भाव पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

डाला ल्हुईनोन चाई बिसाम
 क्वान जा दोडरी च्योउ बिजिम
 नाखु ग्लागिरी लाउ बिजिम
 चासी चुर्से लेउ बिजिम

नेपाली रूपान्तर

मेरो शरीरै खाने हो भने
 लुगा रूखमा भुण्डाउनु
 हड्डी जति एक ठाउँ जम्मा गर्नु
 खाएर अलि पर सर्नु भन्यो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोले तामाङ जाति दयालु स्वभावका हुने र मन पर्ने तथा राम्रो लाग्नेलाई ज्यानै दिन पनि तयार हुने भाव बोकेको पाइन्छ । यसमा नमोबुद्धको स्थापना कसरी भयो र त्योसँग गौतम बुद्ध लुम्बिनीमा पुनर्जन्म लिन पुग्नुको के कस्तो सम्बन्ध छ भन्ने कुरालाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा एउटा राजपरिवारको कान्छो राजकुमारलाई सिकार खेल्न वनमा जाँदा मर्न लागेको बघिनी देखेर दया लाग्यो, राजकुमार हिनछेन्चोले बघिनीलाई रगत दान दिँदा बघिनी होसमा आएको र राजकुमारको ज्यानै खाने बघिनीको इच्छा भएकाले शरीर दान दिएको फलको कारण राजकुमारले गौतम बुद्ध भएर बाह्र वर्ष पछि पुनर्जन्म लिन पुगेको वर्णन गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा वंश राम्रो हुनाको साथसाथै राजकुमारको धर्मको फलले पुनर्जन्म लिएको भावबाट वंशगत गुणलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा मन पन्यो वा त्यो चिजले आफूलाई छोयो भने तामाङहरू आफ्नो ज्यानै दिन पछि पर्दैनन् भन्ने तामाङ जातिकै वंशानुगत विशेषतालाई चित्रण गरिएको छ । यस सेलोमा तामाङ जातिको वंशानुगत विशेषता र वंशगत गुणबाट प्रजातीय पहिचानको आधार भएको चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

मिह ल्हुईला नावा जा बादोला
होभ्रै फामादे डोल्मासे
फोदुप बिवा जा न्हाजी
मोदुप बिवा जामे न्हाजी
फोदुप मोदुप डिदानोन
ब्याहँ लासी पिन्जी
लामिन ज्योल्सोम दुकसोम जा न्हाजी

नेपाली रूपान्तर

मानव चोला ल्याउनु पर्छ
त्यो फामा डोल्माले
फोदुप छोरा जन्मायो
मोदुप छोरी जन्मायो
फोदुप मोदुप दुवैको
विवाह गरी दियो
लामिन ज्योल्सोम दुकसोम छोरा जन्मायो
(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१)

प्रस्तुत सेलोमा संसारमा मानव जातिको उत्पत्ति भन्दा पहिले के के वस्तुहरूको उत्पत्ति भयो र त्यस पछि मानवको उत्पत्ति कसरी भयो भन्ने अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यस सेलोमा संसारको उत्पत्तिको साथमा मानवको उत्पत्ति भएको कुरालाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यसमा संसारको सबै वस्तुको उत्पत्ति गराएपछि, भगवान् चारलाई पूजापाठ गर्नका लागि डोल्मा(देवी)को उत्पत्ति गरायो, त्यस पछि ढेंडुको पनि उत्पत्ति गरायो, संसारमा प्राणी कोही नहुँदा डोल्माको विवाह त्यो ढेंडुसँग गरिदियो, दुवैबाट फोदुप छोरा र मोदुप छोरी जन्मिए र संसारमा अन्य कोही मानव नहुँदा दुवै जनाको विवाह गरिदिएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा यी दुवैबाट तीन छोराहरू लामिन, ज्योल्सोम र दुकसोम जन्मिए । लामिन छोरा माथि हिमालमा गयो, दुकमिन नाम गरेको छोरा राक्षस वंशमा नर्कलोकमा गयो र ज्योल्सोम नाम गरेको छोरा मानव भएरै पृथ्वीमै रहेर मानव वंशलाई अगाडि बढायो भन्ने वंशको उत्पत्ति र विस्तारको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा मोदुप र फोदुपको तिनभाइ छोराहरू लामिन, ज्योल्सोम र दुकसोमलाई पर्वते वा खस भाषामा ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर भनिन्छ भनेर खस भाषामा अर्थ समेत खोलिदिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

हाङला फो ला डा लादै

नेपाली रूपान्तर

आफ्नो कुलको देवीदेवतालाई

साडो साडो साङ्थान्जी
डादिड पोइमोसे साङ्थान्जी

धूपधुवाँर गरी राखियो
धूपधुवाँर गरियो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.२)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा अन्य सेलो गाउनु भन्दा अघि गाउने साङ्सेर्गेम वा प्रार्थना सेलोको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा व्यक्त भए अनुसार तामाङ समाजमा तामाङ सेलो गाउँदा सुरुमा सबै देवीदेवतालाई धूपधुवाँर साङ्सेर्गेम गरेर साङ सेलो प्रस्तुत गरिसके पछि मात्र अन्य सेलो गाइन्छ। प्रस्तुत साङ्सेर्गेममा अन्य तामाङ सेलोहरू गाउनु भन्दा पहिले धूपधुवाँर गर्दा अन्य देवीदेवताको साथमा आफ्नो वंशको वा कुलको मूल देवतालाई सम्भरेर धूपधुवाँर गरेको वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा आफ्नो वंशको कुल देवीदेवतालाई जुनै सुकै कार्य गर्दा सम्भरे राम्रो हुने मान्यता तामाङ समाजमा रहेको देखिन्छ। सेलो गाउँदा धूपधुवाँर गर्नु पर्ने संस्कृतिबाट तामाङ जातिको प्रजातीय पहिचानलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

डम्फू सोबै पेङ्दोर्जे
टुङना सोबै पेङ्दोर्जे
आम्बु सिङला घेरोरी
बत्तिस किला थेरेरे
बत्तिस किलै थेरेरे

नेपाली रूपान्तर

डम्फू बनाउने पेङ्दोर्जे
टुङना बनाउने पेङ्दोर्जे
कोइराला काठको यो डम्फू
बत्तिस किला लस्करै
बत्तिस किला लस्करै

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.३)

प्रस्तुत तामाङ सेलोमा सिपको वर्णन गरिएको देखिन्छ। डम्फू र टुङना बनाउने र बजाउने तामाङ जातिको मौलिक सिप हो। युगौँ पहिलेदेखि यो सिप परम्परागत रूपमा विकास भएर आएको देखिन्छ। यस सेलोमा तामाङ जातिमा डम्फू र टुङना बनाउने र बजाउने सिप भएको भावबाट प्रजातिमा रहेको प्रतिभाको वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङको पुर्खाले युगौँ पहिले डम्फू र टुङनाको निर्माण गरेको र अहिलेको नयाँ पुस्तासम्म पनि यस सिपले निरन्तरता पाइरहेको देखिन्छ। यसमा

कोइराला काठ, कटबाँस, घोरलको छाला आदिबाट डम्फूको र सिउँडीको काठ, भेडाको नसा आदिबाट टुडना बनाउने गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा तामाङ जातिको मौलिक संस्कृति बोक्ने बाजाको निर्माण गरी आफ्नो समग्र जातीय पहिचानलाई त्यही बाजा बजाएर तामाङ सेलोको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा डम्फू र टुडना बाजा बनाएर तामाङ रीतिरिवाज बचाउनु पर्छ भन्ने भावबाट तामाङ समाज वा जातिको प्रजातीय प्रतिभा चित्रण भएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

सुकामासा स्होसिनम्
फो नाबाला लागिरी
खड्बा लारीमी मे फुड्बा
दुःखीला कोला धोईपुड्बा

नेपाली रूपान्तर

सुकका मोहर पैसाको लागि
पेट पाल्नको निमित्तमा
जाडो महिनामा आगो बाल्ने
दुःखीको छोराले भारी बोक्ने

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा असमान सामाजिक संरचनाका कारणले तामाङहरूले पेट भरि खानाको लागि दुःख गरी भारी बोक्नु परेको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ। यस सेलोमा राष्ट्रको सुविधा र अवसरहरूबाट बन्चित तामाङ जाति अशिक्षा, बेरोजगार र अभावका कारण वंशानुगत रूपमै भारियाको जीवन बिताउनु परेको तीतो यर्थाथ व्यक्त भएको पाइन्छ। यसमा सामाजिक संरचनाका कारण तामाङ जातिले भारी बोक्ने कामलाई पेसा बनाउन परेको बाध्यलाई दुःखीको छोराले भारी बोक्ने भन्ने अभिव्यक्तिबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसमा राणाकालीन समयमा भीमफेदीबाट काठमाडौंसम्म भारी बोकेर ल्याउनु परेको अभिव्यक्तिबाट तामाङ समाजमा रहेको गरिबी, अशिक्षा, बेरोजगार र अभावका भाव व्यक्त भएको पाइन्छ।

३.३. पर्यावरण

तामाङ जातिको शरीरिक सङ्गठन, चिन्तन र संस्कृतिमा प्रायः समानता पाइन्छ। तर भौगोलिक, सामाजिक, सांस्कृतिक पर्यावरणले यस जातिको संस्कृति, भाषा र चिन्तनमा

सामान्य भिन्नता ल्याएको पाइन्छ । तामाङ सेलोमा भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पर्यावरणको प्रयोग भएको देखिन्छ । सामाजिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक पर्यावरणबाट लोकले प्राप्त गर्ने आनन्दका अनुभूतिहरू सेलोमा व्यक्तिएको हुन्छ । सामाजिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक पर्यावरणको आधारमा सेलोलाई विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

तामाङ सेलो

चैतला प्रिन्री चु दिनरी
बोर्नोन तोला बिसामी

नेपाली रूपान्तर

चैतको धूपमा यो दिनमा
लाने नै हो भने त

+ + + +

लावा लुङ्सुर चैतला
चैतला हुरी ह्याङलासी

हावा हुरी चैतको
चैतको हुरी भैँ गरेर

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा गर्मी मौसमको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा चैत महिनामा गर्मी धेरै हुने भएकोले धूप शब्दले त्यो बेलाको घामको तापलाई चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस्तै गरी चैत महिनाको हावा हुरीभैँ गरी भनेर त्यस समयको मौसमको विशेषताको पनि चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा चैतको चर्को गर्मी, हावा हुरीको वर्णनबाट प्राकृतिक पर्यावरणको चित्रण गरिएको पाइन्छ । त्यसै गरी तामाङ समाजमा जात्रामा गई सेलो जुहारी खेल्ने मन मिले विवाह गर्ने सामाजिक संस्कृतिको पनि वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

सुन खानीमा सुनको दाईँ

+ + + +

ज्योमो गाङ्गी ग्लिङ खाजी
दिन दिन डाला जिउ हाजी

नेपाली रूपान्तर

सगरमाथामा हिउँ सुक्यो

दिन दिन मेरो जीउ सुक्यो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा भौगोलिक र सामाजिक पर्यावरणको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा सुनखानीमा सुनको दाईं भनेर प्राकृतिक सम्पन्नताको वर्णन गरिएको देखिन्छ । त्यसै गरी सगरमाथामा हिउँ सुक्यो भन्ने अभिव्यक्तिबाट प्राकृतिक वर्णनको साथसाथमा विपन्नताको चित्रण गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा सगरमाथामा हिउँ सुक्नु र जीउ सुक्नुको वर्णनबाट सजीव र निर्जीवको बीचमा तुलना गरिएको देखिन्छ । यसबाट आन्तरिक र बाह्य पर्यावरणको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

नेपाली रूपान्तर

साला सिल्वा मुला नाम

भूईंको सितल आकाशको पानीले

गाइला दोड्बो स्योङ्ला चाम

डाँडाको रूख खोलालाई पुल

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा प्राकृतिक र सामाजिक पर्यावरणको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा भूईं सितल हुने आकाशबाट पानी परे पछि र डाँडाको रूख काटेर खोलामा पुल बनाउने भनेर प्रकृतिको चित्रणको साथमा तामाङ समाजको लोक ज्ञानको अभिव्यक्ति दिइएको पाइन्छ । यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ समाजको ज्ञानको बारेमा जानकारी गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

नेपाली रूपान्तर

बिजुली भन्दा चम्केको

+ + + +

तोपखानी जाँदा बिमु डादा

तोपखानी जाँदा भन्यो मलाई

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ५)

प्रस्तुत सेलोमा भौगोलिक र प्राकृतिक पर्यावरणको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा बिजुली भन्दा चम्केको भन्ने अभिव्यक्तिबाट प्राकृतिक चित्रणको साथमा हात्ती घोडाको लम्काइको विशेषताको चित्रण गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी तोपखानीको वर्णनबाट प्राकृतिक वस्तुलाई मानवद्वारा निर्मित गरिने स्थान कारखानाको बारेमा

चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसबाट सामाजिक र प्राकृतिक पर्यावरणको चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

यो स्वयम्भू मेलामा
स्वयम्भू जाउँला गीत गाउँला
+ + + +
सुनकोसीको माछाले
तामाकोसीको लेउ खान्छ
स्वयम्भू बौद्ध गएर
तिमाल गाउँको होई लालु
गरौ आज यो माया

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा चैतपूर्णमामा तिमाल जात्रा लाग्ने अवसर पारेर बौद्ध र स्वयम्भूमा सेलो जुहारी गाउने र मन मिल्ने भेटाए माया पनि गाँस्ने भौगोलिक र सामाजिक दुवै अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा सुनकोसीको माछाले तामाकोसीको लेउ खाने र स्वयम्भू बौद्ध गएर माया लाउने अभिव्यक्तिबाट प्राकृतिक सुन्दरताको साथमा मानवीय स्वभावको पनि चित्रण गरिएको देखिन्छ । यसमा माया नलाउँ भन्ने पनि नचुँडिने नाइलनको डोरी जस्तै भयो, यसै उसै नहुने, वर पीपलको जोरछायाँ, तिमाल गाउँको होई लालु, गरौँ आज यो माया भन्ने पङ्क्तिमा प्राकृतिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पर्यावरणको चित्रण भएको पाइन्छ ।

सिन्धुली गोदाम नयाँबस्ती
हनुमान ढोका राजगस्ती
आमाको छोरी होई म्हेन्दो
माइतीमै गर है राजमस्ती

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा विभिन्न ठाउँमा रहेको भौगोलिक संरचना, नीति नियम, त्यो ठाउँमा पाउने चिजको विशेषता र प्रकृतिको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा विवाह गरेर अरूको घरमा जानुभन्दा आफ्नै जन्मघरमा राजमस्ती गर्नु भन्ने भावबाट सामाजिक अवस्थाको चित्रण भएको पाइन्छ। यसमा सिन्धुली, गोदाम, नयाँबस्ती र हनुमान ढोका राजगस्ती भन्ने अभिव्यक्तिबाट तामाङ समाजको सामाजिक र प्राकृतिक पर्यावरणको चित्रण गरिएको पाइन्छ।

सिम पानी र धारा पानी

लिङ्ग लिङ्ग पानी बेथानी

थानकोट मुनि मूलखानी

+ + + +

सालघारीमा सालको पात

बेलघारीमा बेलको पात

हिमाल लेकको हिउँ पानी

सैलुङ्ग लेकको हिउँ पानी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा विभिन्न ठाउँमा रहेको भौगोलिक संरचना, त्यस ठाउँमा पाउने चिजको विशेषता र प्रकृतिको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा सिमपानी, धारापानी, लिङ्ग लिङ्ग पानी बेथानी, थानकोट मुनि मूलखानी, सालघारीमा सालको पात, बेलघारीमा बेलको पात, हिमाल र सैलुङ्ग लेकको हिउँ पानी भन्ने अभिव्यक्तिबाट विभिन्न ठाउँको वर्णनको साथमा ती ठाउँहरूको विशेषताको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा भौगोलिक पर्यावरणको चित्रण गरिएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

असनचोक देन इन्द्रचोक

हनुमान ढोका कुमारीचोक

नेपाली रूपान्तर

असनचोक र इन्द्रचोक

हनुमान ढोका कुमारीचोक

+ + + +
असनचोकला पसलरी
इन्द्रचोकला पसलरी
बाँडम बैला च्यासली
लैनचौररी बिजुलीला तार
काठमाडौँको सहरमा
मटर हिँड्ने इष्टरले

+ + + +
असनचोकको पसलमा
इन्द्रचोकको पसलमा
बाँडाको सुन बनाउने ठाउँमा
लैनचौरमा बिजुलीको तार

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा काठमाडौँको असन, इन्द्रचोक, हनुमानढोका र कुमारीचोकको वर्णन गरी सुविधा सम्पन्न भौगोलिक अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा काठमाडौँका सडकमा स्टाइलले मटर गुड्ने भनेर आधुनिक विकासले ल्याएको साधनको वर्णनबाट भौतिक सुविधा सम्पन्न सामाजिक पर्यावरणको चित्रण गरिएको देखिन्छ। यसमा भौगोलिक रूपमा काठमाडौँको वर्णनको साथमा यी ठाउँहरूमा धेरै सुन पसलहरू हुने र सुनसँग तामाङ जातिको सांस्कृतिक सम्बन्ध रहेकोले यसबाट आन्तरिक र बाह्य दुवै पर्यावरणको राम्रो चित्रण गरिएको देखिन्छ।

रोशी खोला वारपार मंगलटार
मंगलटारको चौतारामा
पीपल छैन वर मात्रै
सुनकोसी वरिपरि अवलटार
अवलटारको चौतारामा
पीपल वर हारैहार

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा ग्रामीण परिवेशको चित्रण गरिएको देखिन्छ। यसमा रोशीखोला वरिपरि मंगलटार र मंगलटारको चौतारामा वरको जोडी पीपल नभएको र सुनकोसी वरिपरि अवलटार र अवलटारको चौतारामा वर र पीपल लस्करै भएको वर्णन गरिएको

देखिन्छ । यसबाट संसारमा सबै चिजको जोडी हुन्छ र जोडीसँगै भएकै राम्रो देखिन्छ, भन्ने अभिव्यक्तिबाट तिम्रो र मेरो पनि जोडी हुनु पर्छ भन्ने बाह्य पर्यावरणको साथमा आन्तरिक पर्यावरणको पनि चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

हिनछेन्चो डोड्वा ग्लारीमी
 सर्प पुख्रीसे खिल्चिजीम
 दाहिने शंख दोसीजिन्जीम
 बाह्र वर्ष छ्योमामी
 लुम्बिनी विवा अञ्चलरी
 मायादेवीला कोखरीमी
 बुद्ध जन्मव ताखाज्योई

नेपाली रूपान्तर

हिनछेन्चो मरेको ठाउँमा
 सर्पले बेरेर राखेछ,
 दायिने शंख बने छ,
 बाह्र वर्ष पुग्दा
 लुम्बिनी भन्ने अञ्चलमा
 मायादेवीको कोखमा
 बुद्ध जन्मियो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा सत्य युगको राजा, रगत, मासु र शरीरदान, हड्डीबाट छ्योर्तेन निर्माण गर्नु, फौज आदिको प्रसङ्गले त्यस बेलाको सामाजिक संरचनालाई चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा मरेको राजकुमारको हड्डी लान नसक्नुले भौगोलिक विकटताको वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा वनमा सिकार खेल्नु, बाघलाई भेट्नु, नमोबुद्धमा छ्योर्तेन निर्माण गर्नु, मधेशमा पुग्नु, लुम्बिनीमा मायादेवीको कोखबाट बुद्ध जन्मनु आदि घटनासँग सम्बन्धित ठाउँको चित्रणबाट त्यहाँको भौगोलिक पर्यावरणको बोध गराएको देखिन्छ । यसमा राजाको तीन छोराको न्वारान, पास्नी गरी नाम राख्नु, धर्मको नाममा छ्योर्तेनको निर्माण गर्नु, शरीरदान दिएकै प्रतिफल स्वरूप बाह्रवर्ष पछि मायादेवीको कोखबाट बुद्ध भएर पुनर्जन्म लिएको प्रसङ्गबाट सामाजिक र सांस्कृतिक पर्यावरणको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा आन्तरिक र सामाजिक पर्यावरणले बाह्य पर्यावरणलाई समष्टिगत रूपमा अभिव्यक्त गरेको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो**नेपाली रूपान्तर**

नाङ्साल म्हार्म म्नाथान्वा	बत्ती बालेर राखेको
सगुन जात्से ग्यान्थान्वा	सगुनले सजाई राखेको
बुम्बाला दुइचीसे पाङ्थान्वा	कलशमा अमृत जस्तै सफा जलले छेकेर राखेको
+ + + +	+ + + +
क्यासें याम्बुरी निसिनाम	काठमाडौंमा गएर
ग्लेदै बकस लासिनाम	राजालाई अनुरोध गरेर
ल्हासाला ह्युल्ली ठुड्बाला	ल्हासा सहरमा उत्पत्ति भएको
क्यासें याम्बु ह्युल्सारी	बीरबाली बाँडाले बनाएको
बीरबाली बाँडासे सेङ्बाला	चेप्टेसुन ल्याएका छौं

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.६)

प्रस्तुत सेलोमा भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक तिनै पक्षको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा विवाहमा जन्ती आउने दोबाटोमा बत्ती बालेर, धूपधुवाँर गरेर, शुद्ध जलले बुम्बा सजाएर राखेको, ल्हासामा बनेको सुनबाट काठमाडौंको बाँडालाई गरगहना बनाउन लगाएर बेहुलीको लागि ल्याएको, मधेशमा बनेको कपडा ल्याएको, शिरदेखि पाउसम्मको लागि सबै थोक ल्याएको वर्णनबाट तामाङ समाजको सांस्कृतिक, सामाजिक पक्षको चित्रण गरिएको पाइन्छ । सांस्कृतिक र सामाजिक विषयलाई सहयोग गर्न विभिन्न ठाउँहरूको चित्रण गरिएबाट भौगोलिक पर्यावरणको वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो**नेपाली रूपान्तर**

मावर ल्हारीजा म्हे गोठे	मावर लेकमा गाईको गोठ
सैलुङ् ल्हारीजा महि गोठे	सैलुङ् लेकमा भैंसीको गोठ
हिमाल गाङ्जारी घ्यू गोठे	हिमाल डाँडामा भेडाको गोठ
आम्लोङ तासै डहे चाला	छ्याम्सै भए पनि दुध खाउँला

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१०)

प्रस्तुत तामाङ सेलोमा विभिन्न ठाउँको ग्रामीण जन-जीवनले गर्नु पर्ने कृषि कार्यको वर्णन पाइन्छ । यसमा नेपालको हिमाली र पहाडी जनजीवनले गर्नु पर्ने कार्य गाईगोठ, भैंसीगोठ, भेडीगोठ राख्ने, स्याहार्ने र जे जस्तै भए पनि दुध खाने प्राकृतिक पर्यावरणको साथमा सामाजिक पर्यावरणको पनि चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

सासे थिमै ह्वाङताला
मुसे प्लेमै ह्वाङताला
ह्वाँरी वाङ्मै ह्वाङताला

नेपाली रूपान्तर

धर्तीले उचाले भैं हुने छ
आकाशले थिचे भैं हुने छ
खाल्टोमा पसे भैं हुने छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१४)

प्रस्तुत सेलोमा दुःख पर्दा प्रकृतिले पनि साथ नदिने भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा आफ्नो आफन्तजनको शोकमा धर्तीले उचाले भैं र आकाशले थिचे भैं लाग्ने छ भन्ने भावबाट निर्जीव वस्तुलाई मानवीकरण गरी चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसबाट जन्म सत्य हो भने मृत्यु पनि सत्य हो र यसलाई हामीले सहनु पर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा प्राकृतिक पर्यावरणको चित्रणबाट मानवीय पीडाको पनि भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

तोर्से नोवा गढीला गाड
गढीला खान्नी तोर खामा
गढीला गाडरी दोखसी
ह्वाचक भ्लाब्बा ह्यामामी
शितल हावा तामामी
ज्योमो गाडरी क्युई लिर्मु
क्रोवा कुल्हुइ सिल्लिर्मु
कुलेखानीला स्योडला चाम्

नेपाली रूपान्तर

अग्लो गढीको डाँडा
गढीको डाँडा उक्लिँदा
गढीको डाँडामा आइपुगेर
एकै छिन थकाइ मेटाउँदा
चिसो हावा खाएर
चिसो पानी खाएर
तातो शरीरलाई चिसो बनायो
कुलेखानीको पुल

भोलुङ्गे चामरी भ्रामामी
क्यासें मासें ह्योड ह्योड तम

भोलुङ्गे पुलमा हिँडा
हल्लेर कहिले यता कहिले उता

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङहरूको सामाजिक पक्षको साथसाथै भौगोलिक विकटता र प्रकृतिको पनि चित्रण भएको पाइन्छ। यसमा भारी बोकी उकालो उक्लन जति गाह्रो हुन्छ, त्यो भन्दा बढी आनन्द भन्ज्याङमा पुगेर चिसो हावा र पानी पिउँदा हुन्छ, भन्ने भाव रहेको पाइन्छ। यसमा प्रकृतिले दिने दुःख र सुखको संगमलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यसमा कुलेखानीको भोलुङ्गे पुलमा भारी बोकी तर्नु पर्दा हल्लेर कहिले यता कहिले उता पुग्ने भाव व्यक्तिएको देखिन्छ। यस सेलोको माध्यमबाट भरियाले भारी बोक्दा सहनुपर्ने पीडालाई प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ। यसमा बाह्य पर्यावरणको रूपमा भारी बोक्ने भारिया र उसलाई प्रकृतिले दिएको दुःख र आनन्दलाई देखाइएको पाइन्छ, भने आन्तरिक पर्यावरणमा गरिवी, अशिक्षा र सामन्ती समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ।

३.४. निष्कर्ष

साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू प्रजाति र पर्यावरणको आधारमा हेर्दा तामाङ सेलोले तामाङ जाति र समाजको समग्र पक्षको चित्रण गरिएको पाइन्छ। तामाङ सेलोमा तामाङ जाति र समाजको ऐतिहासिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, साँस्कृतिक आदि विषयको सहजता साथ अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ। सेलोमा तामाङ प्रजातिको साथमा बाहुन, थकाली, नेवार, दमाई, राक्षस, देवता आदिको प्रजातीय विशेषताको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ। सेलोमा प्रजातीय पहिचानका आधारहरू वंशानुगत विशेषता, शारीरिक संरचना, मानसिक बनावट, वंशगत गुण, पेसा, संस्कृति आदिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। सेलोमा मानवेतर प्रजाति पशु, सर्प, पक्षी आदि प्रजातिको बारेमा पनि वर्णन गरिएको देखिन्छ। सेलोमा जीवन भोगाइको क्रममा बाह्य पर्यावरण र आन्तरिक पर्यावरणले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ। तामाङ जाति र समाजमा पर्यावरणले पारेको प्रभाव र त्यसले खेल्ने भूमिकाको चित्रण पाइन्छ। सेलोमा भौगोलिक विकटता, प्राकृतिक सुन्दरता, सामाजिक

संरचना, साँस्कृतिक महत्त्व आदिको वर्णनबाट पर्यावरणको साथसाथै जातिको पहिचानको चित्रण गरिएको देखिन्छ। तामाङ समाजको समग्र पक्षलाई सरलताका साथ सेलोमा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ।

परिच्छेद : चार

तामाङ्ग सेलोको समाज, समय र समाज तथा

सामाजिक संस्कृतिको विश्लेषण

४.१. विषय प्रवेश

प्रस्तुत परिच्छेदमा पहिलो शीर्षक अन्तर्गत विषय प्रवेश मात्र गरिएको छ। यसको दोस्रो शीर्षकमा समाज, तेस्रो शीर्षकमा समय र समाज चौथो शीर्षकमा सामाजिक संस्कृतिको अध्ययन रहेको छ। यसै गरी अन्तिम शीर्षकमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएका तामाङ्ग सेलोको निष्कर्ष रहेको छ। यस परिच्छेदमा तामाङ्ग सेलोको माध्यमबाट तामाङ्ग जाति र समाजमा रहेको तथ्य र भावहरूलाई साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू समाज, समय र समाज र सामाजिक संस्कृतिको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ।

४.२. समाज

तामाङ्ग जातिको समाज पनि अन्य जातिको समाज भन्ने व्यक्ति, व्यक्तिबाट परिवार, परिवारबाट समाज बनेको देखिन्छ। तामाङ्ग समाजका यिनै तीन तहको सामाजिक संरचनामा के कस्तो पारिवारिक नाता सम्बन्ध छ, वर्ग कस्तो छ, समाज ग्रामीण, नगर, कृषि र औद्योगिक र विकासको अवस्था कस्तो छ भनी अध्ययन गर्न सकिन्छ। तामाङ्ग सेलाको अध्ययनबाट राष्ट्रको राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, न्याय आदि विषयको बोध गराउन सकिने देखिन्छ। सेलोमा तामाङ्ग समाजको यथार्थ चित्रण, वैचारिक पक्ष, ज्ञानात्मक मूल्य आदिको अभिव्यक्ति गरिएको पाइन्छ। यिनैको आधारमा सेलोको विश्लेषण गर्न सकिन्छ।

तामाङ सेलो

नेपाली रूपान्तर

आमासे म्लाकान दाईजिन्जी	आमाले चामलको भात पकाइ सक्नु भयो होला
आपासे नागा साईजिन्जी	बाबुले कुखुरा काटी सक्नु भयो होला
आमासे धिमसुर च्याताला	आमाले घरको सुरमा आएर हेर्नु भयो होला
जासे छार चाड बाला विसी	छोराले बुहारी ल्याउँछ भनेर
ज्योत्से छार चाड बाला विसी	दाइले भाउजू ल्याउँछ भनेर
आलेसे धिमसुर च्याताला	भाइले घरको सुरमा आएर हेर्नु भयो होला
आडासे धिमसुर च्याताला	बहिनीले घरको सुर आएर हेर्नु भयो होला

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा परिवार नातैनाताको सञ्जाल भएको वर्णन गरिएको देखिन्छ। समाज व्यक्ति र परिवार मिलेर बनेको हुन्छ। यस सेलोमा उमेर पुगेको छोरो जात्रामा गएको छ र मन मिल्ने जोडी पायो भने बुहारी ल्याउने छ, भन्ने भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसमा छोराले बुहारी ल्याउँछ भनेर बाबुले कुखुरा काटे होलान्, आमाले चामलको भात र मासु पकाइन् होला, यतिखेरसम्म पनि आइपुगेन भनेर आमा, भाइ र बहिनीले घरको सुरमा आएर हेर्नु थाले होलान् भन्ने अभिव्यक्तिबाट परिवारको नाता सम्बन्धलाई जात्रा र विवाहको विषयको माध्यमबाट चित्रण गरिएको पाइन्छ। यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ समाजको सांस्कृतिक मूल्य मान्यता र पारिवारिक नाता व्यवस्थालाई सरल तरिकाबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

नेपाली रूपान्तर

चार पञ्चला सामुन्ने	चार पञ्चको सामुमा
जोरी वैरीला ओन्छाड्री	जोरी वैरीको अगाडि

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.१)

प्रस्तुत सेलोमा सामाजिक संरचनाको बारेमा वर्णन गरिएको छ। यस सेलोमा चार पञ्च भनेर समाजको सबैले मान्ने व्यक्तिलाई सम्बोधन गरिएको देखिन्छ। यसमा तामाङ समाजलाई सञ्चालन गर्ने सामाजिक संरचनागत नीति नियमको बारेमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा जोरी वैरीको अगाडि भन्ने अभिव्यक्तिबाट समाजमा

रहेको व्यक्तिहरू बीचको आपसी देखासिकीको भावलाई प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजको सामाजिक संरचनाको कारणले व्यक्तिलाई सजकताका साथ जीवन जीउनु पारेको प्रभावको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

आखे मामला आशीषसे
आपा आमाला आशीषसे

नेपाली रूपान्तर

बाजे बज्यैको आशीषले
बाबु आमाको आशीषले

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.२)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा रहेको आशीष लिने दिने प्रचलनको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजमा रहेको आफूभन्दा अग्रजसँग ढोग गरी आशीष लिने परम्परालाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा तामाङ समाजमा राम्रो कामको सुरुवात गर्दा आफन्तजनहरूको आशीर्वाद लिएर सुरु गरिएमा सफल हुने लोक मान्यता रहेको भावलाई समेटिएको पाइन्छ । यसबाट एकातिर अग्रजलाई मान्ने तामाङ समाजको सामाजिक मान्यतलाई व्यक्त गरिएको छ भने अर्कातिर व्यक्ति असल भयो भने परिवार र समाज पनि असल हुने भावलाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

सिबा माबा बिबा कुरोमी
केसिम तिरेम सिदोला
आमागा सिजी बितासी
च्याङ्बासे थालाउ लहाना पीर
मातरी आमाला मिनलासी
लादै म्लाह छिङ छाउ या वा
लुदै म्लाह छिङ छाउ या वा
संसार ख्यारख्यूर च्यादासी
थे सेम बुभुव लाउ या वा

नेपाली रूपान्तर

मृत्यु भन्ने कुरो त
जन्मे पछि मर्ने पर्ने
आमा बित्यो भनेर
च्याङ्बाले नलिनु धेरै पीर
आमाको नाममा
देवतालाई अक्षता चढाउनु
देवीलाई अक्षता चढाउनु
संसारलाई हेरेर
त्यो मनलाई सम्झाउनु

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा चैत पूर्णिमामा बौद्ध र स्वयम्भूमा लाग्ने तिमाल जात्राको सामाजिक, सांस्कृतिक र धार्मिक महत्त्व दर्शाइएको पाइन्छ। यसमा चैत पूर्णिमामा लाग्ने तिमाल जात्राले तामाङ समाजको धार्मिक, सांस्कृतिक र सामाजिक पहिचानलाई युगौंदेखि बचाइ राखेको देखिन्छ। यसमा तामाङ समाजको नाता व्यवस्था अनुसार आफ्नो मृत्यु भएका आफन्तजनको सम्भनामा बौद्ध र स्वयम्भूमा बत्ती बाल्ने तथ्यलाई पनि सङ्केत गरेको देखिन्छ। पूर्णिमाको अघिल्लो दिन बौद्ध र पूर्णिमाको दिन स्वयम्भूमा जात्रा लाग्छ। बत्ती बल्ने, पूजा गर्ने आदि काम सकेपछि आरामले बसेर खानेकुराहरू खाँदै सेलो जुहारी गाउँछन्। यस्तो विशेष अवसर पारेर लाग्ने जात्रा र जात्राहरूमा गाउने तामाङ सेलोहरूबाट जीवन भोगाइका साथसाथमा तामाङ समाजको समग्र अवस्थाको जानकारी अघिल्लो पुस्ताले पछिल्लो पुस्तालाई गराउनका लागि सहयोग मिल्ने देखिन्छ। यस तामाङ सेलोबाट तामाङ समाजको संस्कृतिलाई बचाउँदै आफ्नो समाजलाई जान्ने नयाँ पुस्तालाई ज्ञानात्मक सन्देशको साथमा आमा र छोराको नाता सम्बन्धलाई चित्रण गरिएको पाइन्छ।

सौताको मुनि भए पनि
लान्छु त भन्ने च्याङ्बालाई
नलाउँदा माया लाईसकियो
आमाको छोरी कान्छी त
हातमा लाउने पञ्जी त
आमाको छोरी कान्छी त
जाने नि छाती ठोकेर

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा सौता जाने बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा कानुनी व्यवस्था नभएको तर लोक समाजले नजानिँदो किसिमले स्विकारेको सौता जाने र ल्याउने परिवारको एक नराम्रो पाटो हाम्रो समाजमा अझै पनि कायम रहेको भाव अभिव्यक्त भएको देखिन्छ। सौता पनि परिवारको नाता व्यवस्थाभित्र पर्दछ। यस सेलोमा जात्रामा

जुहारी खेल्दा कस्ले जित्ने भनेर होडबाजी पर्दा नगाँस्नु माया गाँसी सकेपछि सौतामाथि भए पनि छाती ठोकेर जाने, किन पछि हट्ने भन्ने भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ समाजको नाता सम्बन्ध र तामाङ समाजमा विविध कारणवस सौता ल्याए पनि समाज र आउने पुस्तालाई सकारात्मक खालको ज्ञानात्मक सन्देश भन्दा पनि नकरात्मक सन्देश प्रवाह गरिएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

चारखानाला ढेड्वा के
मसिनोला तुन्वा के

नेपाली रूपान्तर

चारखानाको लामो पटुकी
मसिनो धागोको छोटो पटुकी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा साना तथा घरेलु उद्योगको झलक पाइन्छ। यस सेलोमा चारखानाको लामो पटुकी, मसिनो धागोले बनाएको छोटो पटुकीको वर्णनबाट घरेलु उद्योगको चित्रण भएको पाइन्छ। यसमा एकातिर विश्व विकासको चरमसीमामा पुगेको तर नेपाल युगौँ पहिले जुन अवस्थामा थियो त्यही अवस्थामा रहेको भाव पाइन्छ भने अर्कोतिर नेपाली समाजमा जातीय थिचोमिचोमा परेको तामाङ जातिको अवस्था झन् कस्तो होला भन्ने व्यङ्ग्यको भाव समेत रहेको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

यो जोवनको समयमा
महिला पुरुष बराबर
अधिकार च्यो च्यो तासैनोन
महिलाला अधिकार खाबादा
महिलाला अधिकार कार्यान्वयन लौ

नेपाली रूपान्तर

यो जोवनको समयमा
महिला पुरुष बराबर
अधिकार बराबर भए पनि
महिलाको अधिकार ल्याए पछि
महिलाको अधिकार कार्यान्वयन गर

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा अहिलेको समयमा पुरुष र महिलामा केही भेदभाव छैन भनिए तापनि समान हुन नसकेको भाव रहेको पाइन्छ। यसमा महिला पुरुष बराबर हो भनिए पनि महिला माथिको सामाजिक विभेद अहिलेसम्म अन्त्य हुन सकेको छैन र कानुन जति बनाए पनि कार्यान्वयन गरिएन भने त्यसको कुनै अर्थ नरहने भाव रहेको पाइन्छ। तामाङ समाजको रहनसहनलाई हेर्दा मातृसत्तात्मक सामाजिक संरचना रहेको देखिन्छ। तर नेपाली समाजको प्रभाव र नेपालको सरकारी नीतिनियमको कारण तामाङ समाजमा पनि छोरीलाई विभेद गरिने प्रचलन रहेको देखिन्छ। यसबाट नेपाली र तामाङ समाजको समसामयिक वस्तुस्थितिको जानकारी नयाँ र पुरानो पुस्ताका माध्यमबाट दिन खोजिएको देखिन्छ। यस सेलोमा महिला र पुरुषमा गरिने विभेदको अभिव्यक्तिबाट वर्तमान नेपाली समाजको चित्रण गरिएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

ह्याङ्ला नेपाल राष्ट्ररी
बहुदल खाजी माओवादी
मण्डले पाटी शोषकी

नेपाली रूपान्तर

हाम्रो नेपाल राष्ट्रमा
बहुदल आयो माओवादी
मण्डले पाटी शोषकी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा नेपाली समाजको राजनीतिक परिवर्तनबाट तामाङ समाज अछुतो रहन सक्दैन भन्ने भाव अभिव्यक्त भएको पाइन्छ। यस सेलोमा नेपालको राजनीतिक अवस्थाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा पञ्चायत कालमा नेपाली जनतालाई नराम्रो गरिएको कारणले त्यसका समर्थकहरूको जमातलाई 'मण्डले' भनी सम्बोधन गरिएको पाइन्छ। यसमा बहुदल आएपछि विभिन्न पार्टीहरू आएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसबाट तामाङ समाजलाई मात्र होइन सिङ्गो नेपाली समाजको सामाजिक संरचनाको साथै राजनीतिक अवस्था र त्यसले पारेको प्रभावको बारेमा जानकारी लिन सकिन्छ।

तामाङ सेलो

जामेकोलाला कर्मसे
सिमिला दासी तादोला
पुर्खाला तोबै चादोला
चासम ब्रा कान चादोला
कुरीम कोला थोबोरी धोई
चिबाला ग्लारी मिखिल्ला ग्योई
ब्राबाला ग्लारी मिखिल्ला ग्योई

नेपाली रूपान्तर

छोरीचेलीको कर्मले
सासूको दासी बन्नु पर्ने
पुर्खाको कुटाइ पनि खानु पर्ने
खा नखा ढिँडो खानु पर्ने
काखमा बच्चा टाउकामा भारी
बस्ने ठाउँमा आँसुको पोखरी
हिँड्दा पनि आँसुको पोखरी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा सामाजिक संरचनाका कारण बुहारी भएपछि दुःख गर्नु पर्ने भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ। नेपालको समग्र सामाजिक संरचनालाई हेर्दा सामान्यतः बुहारीले धेरै काम गर्नु पर्ने र सासूले बुहारीलाई हेला गर्ने गरेको देखिन्छ। यसमा दुःख गर्दा पनि मिठो खाना खान नपाउने, आफ्नो जन्मघर छोडेर अरूको घरलाई आफ्नो घर सम्भरेर बस्नु पर्ने, घरमा दुःख गरेर दासीको जस्तो जीवन बिताउनु पर्ने अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा गाउँले खानपान, कृषिमा आश्रित कष्टकर ग्रामीण महिलाको जीवन र बच्चाको आमाले गर्नु पर्ने दैनिक कार्यको वर्णनबाट तामाङ प्रजाति रहेको नेपाली समाजको बारेमा चित्रण गरिएको देखिन्छ। यसमा पितृसत्तात्मक सामाजिक संरचनाको कारणले विवाहित नारीले भोग्नु परेको दुःख अवस्थाको चित्रण गरी नारी चेतनाको अभिव्यक्ति दिइएको पाइन्छ।

काठमाडौँको सहरमा

मटर हिँड्ने इष्टरले

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा नगर समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा काठमाडौँ सहरमा गाडी स्टाइलले गुडेको वर्णनबाट यातायातको सुविधाले सम्पन्न भएको नगर समाजको चित्रण गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा मानिसलाई आवतजावतको लागि

नगर समाजमा यातायातको सुविधाले सहज भएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा यातायातको सुविधा र विकास भएको काठमाडौंको सहरी समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो	नेपाली रूपान्तर
सिंहदरबार रानीला	सिंहदरबार रानीको
जादुगु हेन्सेला बानीला	सानैदेखिको बानीले
	(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)
याम्बु ट्युल्सारी निसिनाम	काठमाडौंमा गएर
ग्लेदै बक्सव लासिनाम	राजालाई अनुरोध गरेर
	(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.६)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ प्रजाति रहेको नेपाली समाजको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा सिंहदरबार रानीको र राजालाई अनुरोध गरेर भन्ने अभिव्यक्तिबाट नेपाली समाजमा लोकतन्त्र आउनु भन्दा पहिलेको सामाजिक संरचनाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । यसमा नेपाली समाजमा रहेको सामाजिक संरचनाको तहलाई रानी र राजाको चित्रणबाट र व्यक्तिको सानैदेखि लागेको बानी जति गरे पनि नगएको वर्णनबाट व्यक्तिगत अभिव्यक्तिको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसबाट एकातिर नेपाली समाजमा रहेको संरचनागत तहलाई चित्रण गरिएको छ भने अर्कातिर व्यक्तिगत स्वभावको पनि चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो	नेपाली रूपान्तर
हिनछेन्बोला आपादा	हिनछेन्बोको बाबुले
महुना म्हाडरी म्हाडखाजिम	राति सपना देखेछ
म्हाडरी थेदा पाङ्खाजिम	सपनामा भने छ
	(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजको बाबु र छोराको नाता व्यवस्थालाई देखाइएको पाइन्छ । यस सेलोमा बाबुका रूपमा रहेका राजालाई छोराको मृत्यु भएको कुरा

सपनाबाट थाहा हुन्छ र सपनाले उनको मन साह्रै डराएबाट सपनाको कुरालाई विश्वास गर्ने र मान्ने लोक संस्कृति र लोक समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

नेपाली रूपान्तर

हिनछेन्वो डोड्बा ग्लारिमी	हिनछेन्वो मरेको ठाउँमा
फौज पल्टन पुईगाजी	फौज पल्टन पठायो
फौज पल्टन पुईगामाम	फौज पल्टन पठाउँदा
सर्प पुख्रिसे खिल्चिजीम	सर्पले बेरेर राखेको रहेछ
दाइने शंख दोसीजिन्जीम	दाहिने शंख बनेको रहेछ
हिनछेन्वोला नाखुमी	हिनछेन्वोको हड्डी
वोर्बारी थेसेम आखाम्जिम	लानलाई फौजले सकेन
देबेन फौज पुइगाज्यो	फेरि फौज पठायो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा सत्ययुगको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक मूल्य र धार्मिक आस्थाको वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा आर्थिक, राजनैतिक, धार्मिक र सांस्कृतिक पक्षलाई समेटिएको देखिन्छ । सत्ययुगको राजा, राजकुमार हिनछेन्वो वनमा सिकार खेलन जानु, हिनछेन्वोको मृत्युपश्चात् उसका हड्डीहरू पहिले पठाएको फौजले ल्याउन नसकेर फेरि फौज पठाएको वर्णन आदिमा त्यतिबेलाको राज्यव्यवस्था वा राजनैतिक अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा तिनभाइ छोरा जन्मे पछि न्वारान, पास्नी गरेर नामकरण गर्नु, हिनछेन्वोको मृत्युपश्चात् हड्डी लान नसक्नु, हड्डीलाई सर्पले बेरेर राख्नु, हड्डीमा शंख दाहिने भएर बस्नु, हड्डी लान नसके पछि नमोबुद्धको छ्योर्तेन निर्माण गर्नुबाट आर्थिक, धार्मिक र सांस्कृतिक अवस्थाको चित्रण गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा राजा दिन्साङ र राजकुमार हिनछेन्वोबीचको नाता सम्बन्ध बाबु र छोराको रहेको पारिवारिक नाता व्यवस्थालाई पनि देखाइएको देखिन्छ । यसमा हिनछेन्वोको हड्डी पटक पटक फौज पठाउँदा पनि लान नसक्नुमा विकासको पूर्वाधार नभएको ग्रामीण समाजको चित्रण पाइन्छ । यसमा सत्य युग भएकाले पुण्य गर्ने, दान दिने, शोषण मुक्त समाजको कल्पना गरिए तापनि राजा, राजकुमार र फौज आदिको

वर्णनबाट समाजमा वर्गगत तह रहेको बुझ्न सकिन्छ । यसमा बाह्र वर्षपछि गौतम बुद्ध लुम्बिनीमा जन्मनुको कारण राजकुमारले आफ्नो रगत, मासु र प्राण नै दान दिएको र उनको हड्डीबाट उनकै नाम गरेर नमोबुद्धको छ्योर्तेन निर्माण गरेको प्रतिफल हो भन्ने भनाइमा तामाङ समाजको वैचारिक र ज्ञानात्मक मूल्य रहेको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

खालाई म्हिदे आरेबा
 प्राणी खालै आरेबा
 एडिला ब्याहँ तिनी हन्छे
 एडिला ब्याहँ तासी जिन्जी
 एडिला ब्रेल्वा ताउ विसी-२

नेपाली रूपान्तर

कोही मान्छे नभएकोले
 प्राणी कोही नभएकोले
 तिमी दुवैको विवाह आजदेखि
 तिमी दुवैको विवाह भयो
 तिमी दुवैको सम्बन्ध आजदेखि जोडियो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.२)

प्रस्तुत सेलोमा संसार, मानव, मानवेतर प्राणी, वनस्पति आदि सबै चिजको उत्पत्तिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा चेङ्ग्रेसी पाल्नु भई, ध्यान गरी चेङ्ग्रेसीको बोलीबाट डोल्मा र अनुहार हेर्दा बाँदरको जस्तो र जीउ हेर्दा ढेंडुको जस्तो मानवेतर प्राणीको पनि सिर्जना गर्नु भएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा डोल्माले पाँच बुद्धको पूजापाठ गरेर बसेको र केही समय पछि पँधेरोमा पानी लिन जाँदा पानी धमिलो पारी दिएको, फूल टिप्न जाँदा फूलको रूख हल्लाई दिएको, धूप लिन जाँदा धूप छरी दिएको कारणले पूजापाठ गर्न डोल्मो दिन प्रतिदिन ढिलो भए पछि पाँचै बुद्धले किन ढिलो गरेको भनेर सोध्नु भएको भाव पाइन्छ । त्यसै गरी डोल्माले ढिलो भएको सबै कारण बताए पछि त्यस बाँदर र ढेंडुको मिश्रण भएको प्राणीलाई बोलाएर डोल्मोको विवाह गरी पृथ्वीमा मानव ल्याउने दायित्व सुम्पेको देखिन्छ । यसमा डोल्मो र बाँदर र ढेंडुको मिश्रण भएको प्राणीबाट फोदुप नाम गरेको छोरा र मोदुप नाम गरेको छोरी जन्मिएको र अरू मानव कोही नभएकोले सगुन राखी दुवैको विवाह गरी दिएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । फेरि फोदुप र मोदुपबाट लामिन, ढुकमिन र ज्योल्सोम गरी तिनभाइ छोरा जन्मिएको र लामिन हिमाल वा स्वर्गमा, ढुकमिन राक्षस वा नर्कमा र ज्योल्सोम पृथ्वीमा रहेर मानव वंशलाई अगाडि बढाएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस

सेलोको माध्यमबाट तामाङ जाति, समाज र संस्कृतिको आरम्भको बारेमा जानकारी गराएको देखिन्छ। यस सेलो तामाङ जातिको विवाह संस्कारमा गाउने प्रचलन रहेको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

आस्याङ आडी फेक्कासी
कोन्मे जाल्तै ख्वामामी
कोन जात्तै ख्वामामी

नेपाली रूपान्तर

मामा माइजू पाल्नु भएर
भान्जीनानीलाई खुवाउँदा
भान्जाबाबुलाई खुवाउँदा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.४)

प्रस्तुत सेलोमा व्यक्तिको पारिवारिक नाता व्यवस्थाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा मामा, माइजू, भान्जी, भान्जाको वर्णनबाट तामाङ समाजको पारिवारिक नाता सम्बन्धलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा तामाङ जातिको पास्नी र छेवार संस्कारमा भान्जा र भान्जीलाई विभिन्न परिकार खुवाई, विभिन्न सामान दिई दीर्घायुको कामना गरी आशीर्वाद दिएको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ। यसबाट तामाङ जातिको संस्कार र नाता सम्बन्धको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

मायूङ कुदागा बिसिनाम
मायूङदा बाज्योई भैली रा
मामदाम बाज्योई खसी रा
आबादाम बाज्योई मही डाङ
आबादाङ्बादा जि बाजी
आमादाबादा गेङ् बाजी
आबादै बाज्योई जिमामा
आमादाम बाज्योई गेङ्मामा

नेपाली रूपान्तर

दसभाइ माइतीलाई भनेर
माइतीलाई ल्याएका छौं बाखा कोसेली
हजुरआमालाई ल्याएका छौं खसी कोसेली
बाबुलाई ल्याएका छौं राँगा कोसेली
बाबुखलकलाई सगुन जाँड ल्यायौं
आमाखलकलाई रोटी कोसेली ल्यायौं
बुबालाई सगुन जाँड ल्यायौं
आमालाई कोसेली रोटी ल्यायौं

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.६)

प्रस्तुत सेलोमा विवाहको वर्णनबाट तामाङ जातिको नाता व्यवस्थालाई चित्रण गरिएको देखिन्छ। यसमा बेहुलीबाट नाता लगाई सम्बोधन गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा

दसभाइ माइती, हजुरआमा, बाबु, बाबुखलक, आमा खलक र आमा भनेर पारिवारिक नाता व्यवस्था अनुसार व्यक्ति वा छोरीको तर्फबाट नाता लगाइएको देखिन्छ । यसमा विवाहमा बेहुलातिरबाट बेहुलीतिरको सबैलाई रीतिरिवाज अनुसार सगुन ल्याउनु पर्ने अभिव्यक्तिको साथमा नाताको उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यसबाट एकातिर तामाङ समाजको संस्कृतिको बारेमा बुझ्न सहज बनाएको छ, भने अर्कातिर तामाङ जातिको पारिवारिक नाता व्यवस्थाको बारेमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

मोढुपला जामे ग्याम्सेगा
जामे ग्याम्से कुटुम्बा
जा ग्याम्सेजा स्वाँगे भाइ
स्वाँगे भाइजा दोचिवा

नेपाली रूपान्तर

मोढुपको छोरीबाट
छोरीबाट कुटुम्ब
छोराबाट स्वाँगेभाइ
स्वाँगे भाइ भएको

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.७)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको नाता व्यवस्थाको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा तामाङ जातिको विवाह संस्कार कोसँग हुने र कोसँग नहुने भनेर कुटुम्ब र स्वाँगेभाइ छुट्याइएको देखिन्छ । यस सेलोमा छोराबाट स्वाँगेभाइ र छोरीबाट कुटुम्ब भएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा सुरुमा मानव कोही नहुँदा सगुन राखेर चेली माइतीको विवाह गरेको र पछि चेलीतिरको सन्तानबाट कुटुम्ब चलाएको बारेमा चित्रण गरिएको देखिन्छ । यसबाट तामाङ समाजको संस्कृति, कुटुम्ब र स्वाँगेभाइ सम्बन्धी नाता व्यवस्थालाई पनि चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

छाया जाजै बसिनाम
कोनमाले जात्तै बिसिनाम
मार मधेससे बाबाला
ल्हासा ह्युल्लीजा ठुङ्बाला

नेपाली रूपान्तर

नातिलाई ल्याएर
भान्जालाई भनेर
मधेसबाट ल्याएको
ल्हासा सहरमा उत्पत्ति भएको

पाटन ह्युल्लीजा सेड्बाला	पाटन सहरमा बनेको
बाँडा जात्से सेड्बाला	बाँडाले बनाएको
वीरबाली म्हार जा बासिनाम	वीरबाली सुन ल्याई

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.८)

प्रस्तुत सेलोमा नगर समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा ल्हासामा उत्पत्ति भएर पाटन सहरको बाँडाले बनाएको वीरबली सुनको वर्णनको माध्यमबाट नगर समाजको चित्रण गरिएको देखिन्छ। यसमा नगर समाजमा यातायातको सुविधा भएकोले ल्हासा सहरमा उत्पत्ति भएको सुन पाटन सहरको बाँडालाई कानमा लाउने वीरबाली बनाउन लगाएर आफ्नो भान्जाको छेवारमा दिन ल्याएको अभिव्यक्तिबाट नगर समाज र सम्पन्न वर्गको चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

मामदै छया ओन्गाला
 म्हेम्हेदै छया ओन्गाला
 आस्याडदा कोनगा ओन्गाला

नेपाली रूपान्तर

हजुरआमालाई नाति देखाउन आउने छौं
 हजुरबालाई नाति देखाउन आउने छौं
 मामालाई भान्जा देखाउन आउने छौं

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१०)

प्रस्तुत सेलोमा छोरीको विवाह गरिदियो भनेर चिन्ता नगर्नु, केही समय पछि नाति देखाउन आउने छौं भन्ने भाव रहेको पाइन्छ। यसमा हजुरआमा, हजुरबाबु र मामाको अभिव्यक्तिबाट छोरीतिरको नाता सम्बन्धलाई देखाएको देखिन्छ। यस सेलोमा हजुरको छोरी हामीले लग्यौं भनेर चिन्ता र पीर नलिनु। राम्रो भयो भने आउने सालमा हजुरआमा र हजुरबाबुलाई नाति नातिना, मामालाई भान्जा भान्जी देखाउन आउने छौं भन्ने भाव व्यक्त भएको पाइन्छ। यसमा समाज बन्न व्यक्ति र घरपरिवारको भूमिका रहन्छ भन्ने चित्रण गरिएको पनि देखिन्छ। यसबाट तामाङ समाजको छोरीतिरको पारिवारिक नाता सञ्जाललाई बुझ्न सकिन्छ।

तामाङ सेलो

चु होई पाहाडी नाम्सारी
ओन्मा मामदेन म्हेम्हेसे
माम म्हेम्हेसे सोबाला
चु म्हाले ल्हाला नाम्सारी
खाबाला माघ म्हाले महिनारी
म्लाङ म्हाले म्हे मोईसिनाम
गात्पाला साब्रै तोर ख्वासी
डेङ्लामी साब्रै म्हार डुईसी
खाबाला चैत महिनारी
मकै ड्वाँभै स्यो दिङ्गरी
सिउरी मकै युसिनाम

नेपाली रूपान्तर

यो है पहाडी गाउँमा
उहिले बज्यै र बाजेले
बज्यै र बाजेले बनाएको
यो है लेकाली गाउँमा
आउने माघ महिनामा
कालो गोरु जोतेर
डिलको माटो माथि तानेर
भित्ताको माटो तल तानेर
आउने चैत महिनामा
बिहानै मकै छ्यो
सियोमा मकै हालेर

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजको ग्रामीण पर्यावरण र आफ्नो पुर्खाले सिकाई राखेको कृषि सिपको वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा यो है लेकको पहाडी गाउँ भनेर ग्रामीण समाजको चित्रण गरिएको देखिन्छ। यसमा उहिले बाजे र बज्यैले बनाएको कृषि कार्यको नियम अनुसार माघ महिनामा कालो हल गोरु जोतेर, डिलको माटो माथि तानेर, भित्ताको माटो तल तानेर, गाई भैंसीको मल हालेर, आउने चैत महिनाको बिहानको समयमा हलोको सियोमा मकै हालेर मकै छरेको ग्रामीण जनजीवनको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसबाट नेपाल कृषि प्रधान देश भनिए पनि अझै हामी युगौँ पहिलेदेखि जे जसरी काम गर्दै आएका थियौँ त्यसैमा सीमित रहेका छौँ भन्ने भाव भल्किएको पाइन्छ। यसमा देश विकासको लागि कृषि उत्पादनमा बृद्धि गर्नु पर्ने हो तर त्यो नदेखिएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसबाट जनशक्तिको बृद्धि भएको तर उत्पादनमा बृद्धि नभएकाले नेपालीहरू दिन प्रतिदिन विदेशिदै छन् र देश भन् भन् गरिब हुँदै गएको विकराल स्थितिको अभिव्यक्ति पाइन्छ।

तामाङ सेलो

तिला छेड्बै चु ठिममी
दान्दे ह्याङसे तोर थान्मा
लादै सेर्ग्याम फुल्दोबा
लुदै सेर्ग्याम फुल्दोबा
धुङ्गी साङ्मै फुल्दोबा

नेपाली रूपान्तर

पहिले बनाएको यो रीतिरिवाजलाई
अहिले हामीले माथि राख्दा
देवतालाई पूजा धूप धुवाँर चढाउनु पर्छ
देवीलाई पनि पूजा धूप धुवाँर चढाउनु पर्छ
अमृत चढाउनु पर्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१६)

प्रस्तुत सेलोमा समाजमा प्रचलित सांस्कृतिक नीतिनियमको बारेमा वर्णन गरिएको छ । यसमा तामाङ समाजमा ताम्बा, गान्वा र डम्फुरेहरूले तामाङ सेलो त्यतिकै गाउँदैनु, आसन बनाएर, देवी देवतालाई आसनमा राखेर, सगुन र शुद्ध जल बुम्बामा राखेर, बत्ती बालेर, धूप धुवाँर गरेर प्रार्थना गरिसके पछि मात्र अन्य सेलोहरू सुरु गर्छन् भन्ने भाव रहेको पाइन्छ । यस सेलोमा उहिले बनाएको यो नियमलाई हामीले अहिले सुरु गर्दा र अन्त्य गर्दा सबै देवीदेवतालाई नियमसङ्गत धूप धुवाँर गरेर आसनमा बस्न आग्रह गरेर बसाइ सके पछि अन्तिममा बिदाइ पनि राम्रोसँग गर्नु पर्छ भन्ने भाव रहेको देखिन्छ । यसले तामाङ समाजमा सेलोको महत्त्व र यसको नियमलाई पछिल्लो पुस्तामा ज्ञान हस्तान्तरण गर्नका लागि भूमिका खेलेको देखिन्छ । यस सेलोबाट तामाङ सेलोलाई नियमसम्मत रूपमा गाउनु पर्ने ज्ञानात्मक मूल्य र तामाङ समाजको नीतिगत वैचारिक पक्षलाई एकसाथ चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

चरीला कामाङ दोडला नाई
ताम सान्कोले पाङला डाई
गाङ्ला दोङ्बो स्योङला चाम
पाङ्सी पिन्ना दुःखला ताम्
दुःखीला कोला धोईपुङ्वा

नेपाली रूपान्तर

चरीको कमाई रूखको ऐजेरू
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
डाँडाको रूख त खोलालाई पुल
सुनाई दिन्छु दुःखको कुरा
दुःखीको छोरा भारी बोक्ने

भामरी खकन थोपोरी ढा
यारीमी टोक्मा घोरी छाड
पुइसी क्रेजी ढाक्रे क्योड
तोसें नोवा गडीला गाड

काँधमा खकन टाउकामा नाम्लो
हातमा तोक्मा ढाँटमा डोको
बोकेर ढाक्रे सबै हिँड्यो
माथि अग्लो गडीको उकालो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा शासक वर्गप्रति सोझा र गरिब वर्गले सस्तो मूल्यमा श्रम गरिदिनु परेको र आफू निमुखा गरिब भएकाले दुःखी भएको र भारी बोक्ने पेसा अँगाल्नु परेको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ। यसले एकातिर तामाड समाज काठमाडौं उपत्यकाको वरिपरि र निकट रहेर पनि जनजीविकाका आधारभूत सुविधाबाट समेत बन्चित हुनु परेको, चाहेर पनि राम्रो काम गर्न नपाएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ भने अर्कोतिर यसमा शासक वर्गले तामाड जातिमाथि गरेको शोषणको पनि अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ। हुन त राणाशासन कालमा सम्पूर्ण नेपालीको अवस्था दयनीय नै रहेको पाइन्छ। यसमा तामाड जाति अशिक्षित, सोझा र गरिब भएकोले दुःखद् जीवन बिताउनु परेको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा तामाड समाजको वैचारिक पक्षमा वर्गीय चेतना र ज्ञानात्मक मूल्यमा आफ्नो वर्गले जातीय कोणबाट पनि शासकीय वर्गको कोपभाजनको सिकार हुनु परेको अभिव्यक्ति पाइन्छ।

४.३. समय र समाज

प्रत्येक युगका मानिसमा केही परिकल्पना र अवधारणाहरू हुन्छन्। कुनै पनि परिकल्पना र अवधारणाहरू युग सापेक्ष हुन्छन्। लोक साहित्यमा समय र समाजको विशेष स्थान रहेको हुन्छ। लोक साहित्यमा पुरानो पुस्ताले नयाँ पुस्तालाई आफ्नो समयका विविध पक्षको बारेमा जानकारी दिने परम्परा देखिन्छ। सेलो तामाड जातिको मौखिक परम्परामा रहेको लोक साहित्य हो। यसमा तामाड समाजका ऐतिहासिक घटनाहरू, नीति नियमहरू, संस्कृति आदिले पारेको प्रभाव र त्यसबाट जातिले ग्रहण गरी बनाएको अवधारणालाई युगको सापेक्षतामा हेर्ने गरिन्छ। तामाड जातिले समयको

विभिन्न कालखण्डमा भोग्नु परेको विविध घटनाको आधारमा सेलोलाई विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

तामाङ सेलो

चैतला प्रिन्री चु दिनरी

न्हाङगर स्योरी वाङ्च्योरी

धारेसे क्यारला मारलामी

नेपाली रूपान्तर

चैतको धूपमा यो दिनमा

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

भोलि बिहानको राम्रो साइतमा

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

अबदेखि उप्रान्त

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

प्रस्तुत सेलोमा समयको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा आजको दिन, भोलि बिहान र अबदेखि भन्ने शब्दहरूको प्रयोगबाट समयलाई इङ्गित गरिएको पाइन्छ । यसमा समयसँगै हामी चल्नु पर्ने भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यसमा एकातिर शुभ साइतको समयमा राम्रो काम गर्नु पर्ने लोक मान्यताको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ भने अर्कातिर चैतमा गर्मी हुने मौसमको वर्णनको साथमा अबदेखि यस्तो नहोस् है भनी वाचा गरिएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजमा रहेको लोक मान्यता र समयको महत्त्वको वर्णनबाट समय र समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

आरे डा दान्देदा दुःखरी

जन्मला आमाला थाई थाईरी

चालिस उमेर ताजिन्जी

आइमी च्याङ्वा भर्खरला

आइमी थेवा भर्खरला

नेपाली रूपान्तर

अहिले मलाई दुःख छैन

जन्म दिने आमाको थाई थाईमा

चालिस उमेर पुगी सक्यो

तिमी च्याङ्वा रहेछौ भर्खरको

तिमी जेठा रहेछौ भर्खरको

उमेर निसी खुई मुला

म त बुढी भइसकैँ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा विवाहको लागि बुहारी रोज्दा छोराभन्दा उमेरमा बढी भएको खोज्ने/रोज्ने प्रचलन रहेको भावलाई वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसले तामाङ समाजको जुनसुकै समय र त्यस बेलाको समाजको वर्णन गर्न सहज बनाएको देखिन्छ। यस सेलोमा जात्रामा जुहारी खेल्ने वा सेलो गाउने तामाङ समाजको चित्रण गरिएको पनि पाइन्छ। यसमा आमा बुबाको थार्थार्थमा सुखसाथ जीवन बिताई रहेको र विवाह गरेर दुःख पाइन्छ भने किन विवाह गर्ने भन्ने भाव रहेको छ। यस सेलोमा केटीले अहिलेसम्म म सुखमा छु, उमेर गएर बुढी छु, तिमीहरू तन्नेरी नै छौं, विवाह गरेर सुखमा पाल्छौं त भन्यौं, न हुने पो हो कि दुःखमा, चालिसको उमेरसम्म गीत गाएरै बिताएँ, अब बाँकी जीवन पनि गीत गाएरै बितोस् भनी तामाङ समाजमा अविवाहित महिलालाई दिइने स्वतन्त्रता र समयको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा केटाले केटीको उमेर बढी नै भएपनि वेवास्ता गरिएको देखिन्छ। यसै गरी गीत मात्र गाएर हुँदैन मरी जाने यो चोलामा पछिको भविष्य सोचेर घरबार जोड्नु पर्छ भनेर एकलै जीवन बिताउन गह्रो हुन्छ भन्ने त्रासको भाव देखाएर केटीलाई फकाएको पाइन्छ। यसमा तामाङ समाजको छोराभन्दा बुहारी बढी उमेरको रोज्ने र जात्रामा गएर जुहारी खेल्ने सामाजिक पक्षको चित्रण गरिएको छ। तामाङ समाजमा पहिले पहिले जात्रामा जुहारीमा जित्नेले हार्नेलाई घर लाने चलन रहेको देखिन्छ। अहिले पनि हार्नेले जित्नेलाई सगुन राखी माफी मार्ने चलन रहेको पाइन्छ। यस तामाङ सेलोमा तामाङ समाजमा परम्परागत रूपमा जात्रामा जुहारी खेल्ने, मन परे अथवा जोडी मिले विवाह गर्ने प्रचलनबाट समय र समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

तिन महिनाला सरकारसे

जामेदा अशं पिन्मुला

सिन्धुली गोदाम नयाँबस्ती

नेपाली रूपान्तर

तिन महिनाको सरकारले

छोरीलाई अंश दिएको छ

सिन्धुली गोदाम नयाँबस्ती

हनुमान् ढोका राजगस्ती

+ + + +

महिला पुरुष बराबर

अधिकार च्यो च्यो तासैनोन

महिलाला अधिकार खाबादा

महिलाला अधिकार कार्यान्वयन लौ

हनुमान् ढोका राजगस्ती

+ + + +

महिला पुरुष बराबर

अधिकार बराबर भए पनि

महिलाको अधिकार लाएको छ

महिलाको अधिकार कार्यान्वयन गर्नु

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा छोरीलाई अंश दिने कानून कार्यान्वयन गर्न आग्रह गरिएको पाइन्छ । तामाङ समाज पहिले मातृसत्तात्मक थियो । नेपालको एकीकरण पछि बनाइएको नीति नियमका कारण तामाङ समाज पितृसत्तात्मक भएको देखिन्छ । छोरीलाई अंश नदिने कानून लोकतन्त्र आएपछि मात्र दिने कानूनमा बदलिएको छ । यस सेलोमा छोरीलाई अंश दिने भनेर सरकारले घोषण गरेको कुरालाई उठाएको पाइन्छ । यसमा अधिकारको रूपमा महिला र पुरुष बराबर हो भनी समान समाजको चित्रण गर्न खोजिए तापनि व्यवहारमा लागु हुन नसकेको सामाजिक अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसबाट छोरीलाई अंश दिने भनेर सरकारले घोषण गरे पनि अहिलेसम्म राम्रोसँग कार्यान्वयन गर्न नसकेको नेपालको वर्तमान सामाजिक अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा महिला पुरुष बराबर बनाउने हो भने महिलाको लागि बनाएको अधिकारहरूको कार्यान्वयन गराऊ भनी माग समेत गरिएको छ । यस सेलोमा असमान समाज रहेको र समान बनाउने कानून बनाए पनि कार्यान्वयन नभएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसबाट एकातिर एकीकरण पछि जात, पेसा र वर्ग विभाजन गरी सामाजिक संरचना टुक्र्याएको, छुवाछुत, सानो जात र ठुलो जातको जातीय र महिलालाई लैङ्गिक विभेद समेत गरिएको २००/३०० सय वर्ष पुरानो समय र समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ भने अर्कोतिर समान अधिकार भएको समातामूलक समाजको निर्माण गर भन्ने भाव पाइन्छ । यस सेलोमा सबैलाई बराबर बनाउने हो भने बनाइएको कानून कार्यान्वयन गर भनी अब आउने समयमा समतामूलक समाजको अपेक्षा गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

ह्याङ्ला नेपाल राष्ट्ररी
बहुदल खाजी माओवादी
मण्डले पार्टी शोषकी
बहुदल खाजी माओवादी

नेपाली रूपान्तर

हाम्रो नेपाल राष्ट्रमा
बहुदल आयो माओवादी
मण्डले पार्टी शोषकी
बहुदल आयो माओवादी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ प्रजातिलाई नेपालको राजनीतिक परिवर्तनले पारेको प्रभावको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा नेपालको राजनीतिक अवस्थाको बारेमा वर्णन गरिएको छ। यसमा पञ्चायतकालमा नेपाली जनतालाई नराम्रो गरिएको कारणले त्यसका समर्थकहरूको जमातलाई 'मण्डले' भनी सम्बोधन गरिएको छ। यसमा बहुदल आएपछि विभिन्न पार्टीहरू आएको भाव पनि देखाइएको पाइन्छ। पञ्चायत काल वा राजाको शासनकालमा राजालाई विष्णुको अवतार मानी पुजे चलन रहेको पाइन्छ। तर अहिलेको वर्तमान समयमा राजालाई सामन्तीको रूपमा लिएको देखिन्छ। यसबाट तामाङ समाजमा रहेका अवधारणाहरू समयसँगै परिवर्तन भएको देखिन्छ। यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ प्रजातीय समाजमा समय समयमा भएको नेपालको राजनीतिक परिवर्तनले पारेको प्रभावको बारेमा जानकारी लिन सकिन्छ। यसमा मण्डले पार्टी र बहुदल आयो माओवादी भन्ने अभिव्यक्तिबाट पञ्चायत काल, प्रजातन्त्र काल र लोकतन्त्र कालको समय र समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ।

डबुली पैसा गनेथ्यो
बिहान छुटेको बेलामा
अन्तिम माया भनेथ्यो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा मायालाई टुङ्गो लगाउने भाव व्यक्त गर्न बिहान भनेर समयको वर्णन गरिएको छ। यसमा समयको पावन्दीका कारण बिहान छुट्ने बेलामा अन्तिम माया

भनेथ्यो भन्ने अभिव्यक्तिबाट फेरि माया जोडिन खोजेको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा डबली पैसा गन्ने वर्णनबाट नेपालको राणाकालीन समयको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोको माध्यमबाट समयले तामाङ प्रजातिको व्यवहार, माया प्रेम, कार्य आदिमा पारेको प्रभावको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

एला मायूङला नाम्सारी
घन्टा गिकरिन दोला म्हाले

नेपाली रूपान्तर

तिम्रो माइतीको गाउँमा
एक घन्टामै पुगिन्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.७)

प्रस्तुत सेलोमा समयको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा एक घन्टामै भन्ने अभिव्यक्तिबाट समयलाई तोकिएको देखिन्छ । यसमा यति समयमा तिम्रो माइती गाउँमा पुगी हालिन्छ किन हतार गरेको ? भन्ने अभिव्यक्ति रहेको छ । यसबाट तामाङ प्रजातिमा काम गर्दा वा यात्रा गर्दा समय अडकलेर गरिने भाव व्यक्त भएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

सत्यलाकलि युगरीमी
दिन्सान ग्याल्बोला जुगरिमी
छ्योर्तेन गुम्बा स्हेङ्थान्माम
च्यान ल्होरी स्हेङ्ज्यो नमोबुद्ध

नेपाली रूपान्तर

सत्यकलि युगमा
दिन्सान राजाको समयमा
छ्योर्तेन गुम्बा बनाउँदा
बाघ वर्षमा बन्थो नमोबुद्ध

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा सत्य युगको समय र समाज बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा नमोबुद्धको निर्माण र नमोबुद्धसँग लुम्बिनीमा गौतम बुद्ध जन्मनुको ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्बन्ध रहेको देखाइएको छ । यसमा राजकुमारले वनमा सिकार खेल्नु, मर्नेको नाममा छ्योर्तेन गुम्बा बनाउनु आदि घटनाको वर्णनबाट त्यस बेलाको समय र समाजको चित्रण गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा बाघ र राजकुमारको संवादबाट जनावरले मान्छेले जस्तै बोल्छ भन्ने सत्ययुगीन समयको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

यसमा अहिले पनि बौद्ध धर्म मान्नेहरूले पुनर्जन्ममा विश्वास गरेको भावलाई व्यक्त गरिएको छ । यस सेलोमा राजकुमारले आफ्नो शरीर दान पाँच बच्चाको आमा भोकाएर मर्न लागेको वधिनीलाई दिएको, उसको हड्डीबाट नमोबुद्धको छ्योर्तेनको निर्माण गरेको धर्मको फल स्वरूप गौतम बुद्ध भएर जन्मिन पुगेको भावबाट तामाङ समाजमा रहेको पुनर्जन्मको आस्थालाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यही अवधारणा अहिले पनि तामाङ समाजमा प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । यसमा नमोबुद्धको छ्योर्तेन वा नमोबुद्धको स्थापना र बुद्ध जन्मिएको वर्णन गरी ऐतिहासिक समय र समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

तिला दाङ्मोदे दुइरिमी
लुङ्दोर्जे ग्याङ्म छ्याजिमु
लुङ्जे छ्यासि आतामु
लुङ्ला थोरिजा मे छ्याजी
मे जे छ्यासिगा आतामाम
मेलै थोरि क्यूई छ्याजिम
मेलै वरबात तामामी
खानाङ्गरी लागेजा विमामी
स्यालयूङ् न्हाङ्गरीगा खुस वाङ्गी
स्याली बुम्बाला मे जामी
यूङ्बाला तिङ्से मे ठुङ्गी

नेपाली रूपान्तर

युगौँ पहिलेको समयमा
दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावा बसेछ,
हावामात्र बसेर नभएर
हावाको माथि आगो बसेछ
आगो मात्र बसेर नभएर
आगोको माथि पानी बस्यो
आगोको बर्बाद हुन लाग्दा
कहाँ लुकौ भनेर
दर्शनहुङ्गाभिन्न छिरे छ
दर्शनहुङ्गाभिन्नको आगो चाहिँ
हुङ्गाको मुटुबाट आगो निस्केको हो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१)

प्रस्तुत सेलोमा पञ्चतत्त्वको उत्पत्ति पछि मात्र मानवको उत्पत्ति भयो भन्ने भाव रहेको पाइन्छ । यसमा पहिले पञ्चतत्त्व मध्ये हावा तत्त्वको उत्पत्ति भयो, त्यस पछि क्रमैसँग सबै तत्त्वको उत्पत्ति भयो, संसारको उत्पत्ति गरियो, संसारलाई आवश्यक पर्ने वस्तुहरूको उत्पत्ति एक पछि अर्को गरियो र अनि मात्र मानवको उत्पत्ति गरियो भन्ने

अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यस सेलोमा अहिले हामीले देखे गरेको सुन्दर पृथ्वी, पृथ्वीमा रहेको मानव जाति, समाज आदिको उत्पत्ति कसरी भयो र सबै भन्दा पहिले केको उत्पत्ति भयो भनी क्रमैसँग वर्णन गरिएको छ । यसमा संसारलाई चाहिने सारा चिजहरूको उत्पत्ति भयो, मानवको उत्पत्ति भयो, मानवको विस्तारबाट मानव समाजको उत्पत्ति भयो भनेर उत्पत्ति कालको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसमा पृथ्वीको उत्पत्ति सँगसँगै मानवको उत्पत्ति र मानवको उत्पत्ति सँगसँगै मानव समाजको उत्पत्ति भएको वर्णनबाट त्यस बेलाको समय र समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

तिनी डामी निसैनोन

आबादा ज्याल्वारी डा खाला

आमादा ज्याल्वारी डा खाला

रेनाला कुन दोगाला

+ + + +

गुरिङमाला चु दुहिरी

नेपाली रूपान्तर

आज म जाँदैछु

बाबुलाई भेट्न म आउँछु

आमालाई भेट्न म आउँछु

पर्सिको दिन आइपुग्छु

अर्को साल यही समयमा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१०)

प्रस्तुत सेलोमा विवाहमा छोरीलाई बिदाइ गर्दाको भाव रहेको पाइन्छ । यसमा प्रस्तोताको माध्यमबाट छोरी र जुवाइँको अभिव्यक्तिहरूलाई प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा आज म जान्छु र पर्सि आमा बुबालाई भेट्न आउँछु भनेर समयको साथ लिएर छोरीको अभिव्यक्ति प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यसमा अर्को साल राम्रो भयो भने बाजे, बज्यै, मामा आदिलाई नाति तथा भान्जा देखाउन आउने छौं भन्ने जुवाइँको अभिव्यक्ति प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसबाट समयसँगै तामाङ प्रजातिको जीवनमा आउने परिवर्तनको अभिव्यक्तिबाट समय र समाजको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

तिनी धारा स्हेङ्थान्जी

नेपाली रूपान्तर

आज धारा बनायो

न्हाङ्गर निमाम फुप्यान्वा

न्हाङ्गर धारा सोथान्जी

रेनाला कुन फुप्यान्वा

भोलि जाँदा भत्काई राख्ने

भोलि धारा बनाइ राख्यो

पर्सि जाँदा भत्काइ राख्ने

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.११)

प्रस्तुत सेलोमा आज, भोलि र पर्सि भनेर समयको वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा धारा आज बनाई राखियो भोलि भत्काउने, भोलि बनाई राखियो पर्सि भत्काउने भएकोले धारा भत्काउने मान्छे जो भए पनि मर्ने बाबु र छोराको सल्लाह अनुसार छोराको माया आफ्नै बाबु परेबाट व्यक्तिमा परेको पीडालाई समयको माध्यमबाट अभिव्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

तिनी फेक्काला आफेक्काम

न्हाङ्गर फेक्काला आफेक्काम

होह्लाङ लाना लानाईनोन

जुनी निज्योई धारेमी

नेपाली रूपान्तर

आज आउनु हुन्छ भन्यो आउनु भएन

भोलि आउनु हुन्छ भन्यो आउनु भएन

पर्खिदा पर्खिदा

जुनी बित्ने भो अब भनेर

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.११)

प्रस्तुत सेलोमा समयमा आफ्नो मान्छे नआउँदा पर्खिदा पर्खिदा रिसले राक्षस भएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा आज, भोलि र जुनी शब्दको माध्यमबाट समयलाई इङ्गित गरिएको देखिन्छ । यसमा समय यथास्थानमा रहन्छ तर समयको गन्तीसँगै मानवको जुनी बित्छ भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा आफ्नो गुरुलाई पर्खिदा पर्खिदा जुनी बित्ने लागे पछि राक्षस भएर संसारको मान्छे खाँदै विद्रोही बनेको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोको माध्यमबाट समय भन्दा शक्तिशाली अरू कोही नहुने भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

चैत वैशाख महिनारी

नेपाली रूपान्तर

चैत वैशाख महिनामा

चैतला छेप्पारी ह्याप्माजा
पुली जाजागा ह्याप्मामी
सा धि न्हाड्लै बुलुडजा
थोरी थोनाई लामुला

चैतको गर्मीमा बजाउँदा
बाँसुरी सानो बजाउँदा
जमिन मुनिको किराहरू
जमिन माथि निकाल्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१२)

प्रस्तुत सेलोमा मौसमको वर्णनबाट महिनाको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा चैत र वैशाख महिनाको मौसममा बाँसुरी बजाउँदा जमिनभित्र गर्मी छल्ल लुकेको किराहरू जमिनमाथि निस्कने लोक विश्वासलाई समयको वर्णनबाट व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यसबाट मानवेतर प्राणीहरूमा पनि सङ्गीत प्रतिको मोह भएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसमा एकातिर चैत र वैशाख महिनाको वर्णनबाट समयको बोध गराएको छ भने अर्कातिर तामाड समाजमा रहेको लोक विश्वासलाई चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाड सेलो

तामाड दस्तुर थान्दोबा
चु म्हाले दान्दोला समयरी

नेपाली रूपान्तर

तामाड दस्तुर राख्नु पर्ने
यो है अहिलेको समयमा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१२)

प्रस्तुत सेलोमा समयको कालखण्डमा भएको परिवर्तनसँगै तामाड प्रजातिको संस्कृतिमा आएको ह्रासको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा अहिलेको आधुनिक समयका युवाहरूमा तामाड जाति र समाजको रीतिरिवाज, चालचलन, दस्तुर आदिको बारेमा जानकारी नभएको तर हुनु पर्ने प्रस्तोताको अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ। यसबाट आजको युवा भनेको भोलिको समाज थाम्ने पुस्ता भएकोले तामाड प्रजातिलाई जोगाउनको लागि यिनै युवा पिँढीलाई सचेत बनाउनु पर्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा समयको फड्को सँगै तामाड जाति र समाजलाई जोगाई राख्न कठिन भएको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

चु म्हाले वैशाख महिनारी
मामा मकै क्वातासी-२
दोसी जेठला महिनारी
दोहोरी मकै क्वासिनाम
खावाला साउन महिनारी
मकै घोगो भित्र्याबलाम

नेपाली रूपान्तर

यो है वैशाख महिनामा
माउ मकै खनेर
फेरि जेठको महिनामा
दोहोरो मकै खनेर
आउने साउन महिनामा
मकै घोगा घरमा ल्याएर

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१३)

प्रस्तुत सेलोमा महिनाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । यसमा वैशाख, जेठ र साउन महिनाको वर्णनबाट तामाङ समाजमा गरिने कृषि पेसाको चित्रण गरिएको देखिन्छ । यसबाट तामाङ जातिले मौसम अनुसार समय समयमा गरिने खेतीको वर्णन गरी समाज र समयको चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

खड्बा लारीमी मे फुइबा
दुःखीला कोला धोईपुइबा
याम्बु न्हडला साहूला
इन्द्रचोकला साहूला
राणा ग्लेला दरबारला

नेपाली रूपान्तर

जाडो महिनामा आगो बाल्ने
दुःखीको छोरो भारी बोक्ने
काठमाडौँको साहूको
इन्द्रचोकको साहूको
राणा राजाको दरबारको

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा काठमाडौँ वरिपरि रहेका तामाङहरूले इन्द्रचोकका साहूहरूको र राणाहरूको सामान भीमफेदीबाट बोकेर ल्याउनु परेको दुःखद् अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसबाट त्यस बेलाको राणाकालीन समय (१९०३ २००७) र सामाजिक संरचना कस्तो थियो भन्ने बारे थाहा पाउन सकिन्छ । यसमा यातायातको व्यवस्था नभएको र काठमाडौँमा सबै सामान बोकेर ल्याउनु परेको वर्णन गरिएको छ । यसमा समाजमा रहेका सम्पन्न वर्गका लागि गरिब, दुःखी, पीडित जातिले गर्नु परेको

श्रमको मार्मिक वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा सामाजिक प्राणी भएर बाँच्नका लागि यही समाजमा परिश्रम गर्नुपर्ने र जस्तोसुकै भए पनि काम गरेर पेट पाल्नु परेको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ ।

४.४. सामाजिक संस्कृति

तामाङ समाज आफ्नै लोक संस्कृति भएको समाज हो । सेलोले तामाङ समाजको सांस्कृतिक र सामाजिक महत्त्व बोकेको हुन्छ । शास्त्रीय संस्कृति, परम्परागत संस्कृति, लोक स्थानीय संस्कृति, आधुनिक संस्कृतिको मिश्रण तामाङ समाजमा रहेको देखिन्छ । तामाङ सेलो यिनै संस्कृतिहरूको व्यभिव्यक्तिबाट भरिएको पाइन्छ । त्यसैले यिनै संस्कृतिहरूको आधारमा सेलोलाई विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

तामाङ सेलो

डाछाला धिमनाम न्होङ्चिवा
 ए थेबादेन च्याङ्बासे
 भन्नुनोन बोला बिमा हेन्छे
 द्विस्याङ्गो नाम्साला च्याङ्बासे
 तादेन तोला बिमा हेन्छे

नेपाली रूपान्तर

पहिलेको घरबार बिग्रेर बसेको
 तिमीहरू जेठा र कान्छाले
 लाने नै भने पछि
 द्विस्याङ्गो गाउँको च्याङ्बाले
 हुनै पर्छ भने पछि

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.१)

प्रस्तुत सेलोमा पुनर्विवाहको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजमा रहेको महिलालाई दोस्रो विवाह गर्न दिइने स्वतन्त्रताको बारेमा चित्रण गरिएको देखिन्छ । तामाङ समाजमा महिलालाई जात्रामा गाएर सेलो जुहारी गाउन र पहिलो घरवार राम्रो भएन भने दोस्रो विवाह गर्ने स्वतन्त्रता दिइन्छ । पहिलो विवाहबाट छोरीलाई राम्रो भएन भने आमा बुबाले फर्काएर ल्याउने र दोस्रो विवाह गरी दिने चलन तामाङ जातिमा रहेको देखिन्छ । अहिले अन्य समाजसँगको घुलमिलबाट यस्तो संस्कृतिमा ह्रास आएको देखिन्छ । यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ समाजको सामाजिक संस्कृतिको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

चु थेवा दया लामा हेन्छे
चु थेवा माया सोमा हेन्छे
न्हाङ्गर स्योरी वाङ् च्योरी
ह्याङ्नी फेपो छ्यामामा

नेपाली रूपान्तर

यत्रो दया गरेपछि
यत्रो माया गाँसी सकेपछि
भोलि विहानको राम्रो साइतमा
हुन्छ नि जाउँला सँगसँगै

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.१)

प्रस्तुत सेलोमा जात्रामा सेलो जुहारी गाउँदा मन मिल्ने पाएमा विवाह गर्ने सामाजिक संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा हामीले माया पिरती गाँसेको छुट्टनको लागि होइन है, भोलि विहानको राम्रो साइतमा सँगै जानु पर्छ भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। पहिले तामाङ समाजमा जात्रामा सेलो जुहारी गाउँदा हार्ने पक्षले जित्ने पक्षसँग विवाह गरेको देखिन्छ। तर अहिले यो प्रचलन हराउँदै गएको देखिन्छ। यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ समाजमा रहेको जात्रामा सेलो गाउने र मन मिल्नो भने विवाह गर्ने सामाजिक संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ।

यो स्वयम्भू मेलामा

स्वयम्भू जाउँला गीत गाउँला

त्यो दिन आएर माया लाउँला

+ + + +

मेरो पनि घरको छोराले

स्वयम्भू बौद्ध गएर

कान्छी आमा लेउ भन्छ

+ + + +

छनछनी मोहर गनेको

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा जात्रामा सेलो जुहारी गाउने तामाङ समाजको सामाजिक संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा जात्रामा जाने, माया पिरती गाँस्ने र विवाह गर्ने तामाङ समाजको संस्कृतिको बारेमा यो स्वयम्भू मेलामा, स्वयम्भू जाउँला

गीत गाउँला, त्यो दिन आएर माया लाउँला भन्ने अभिव्यक्तिबाट भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ । त्यस्तै गरी छनछनी मोहर गनेको भन्ने अभिव्यक्तिबाट राणाकालीन समयको तामाङ संस्कृतिको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा मेरो घरको छोराले कान्छी आमा ल्याउनु भनेको छ भन्ने अभिव्यक्तिबाट घरमा श्रीमती हुँदा हुँदै दोस्रो विवाह गर्ने तामाङ र नेपाली समाजको सामाजिक संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

धिमलाम जो ला मनदानी

नेपाली रूपान्तर

घरको मूलथाममा मनदानी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिले घरको मूलथामलाई मान्ने संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा घरको मूलथाममा मही पार्ने मनदानी राख्ने प्रचलनलाई चित्रण गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा तामाङ समाजको लोक विश्वास अनुसार घरको मूलथाममा शक्ति रहने भाव पाइन्छ । प्रायः तामाङ समाजमा मही घरको मूलथाममा नै पार्ने गरिएको देखिन्छ । यसै कारण यस सेलोमा मही पार्ने संस्कृतिलाई घरको मूलथामसँग जोडेर दाहोरो तामाङ समाजको संस्कृतिको वर्णन गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

लामाला नाम्दार बोन्बोला ड्हा

नेपाली रूपान्तर

लामाको कथा भाँक्रीको ड्याड्रो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा लामा गुरुले भन्ने गरिने कथा र धामी भाँक्रीले बजाउने बाजाको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा धामी भाँक्रीले ड्याड्रो बजाई र लामाले कथा वाचन गरी पेसागत दायित्व निवार्ह गरेको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसबाट तामाङ समाजमा रहेको लामा र धामी संस्कृतिको चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

साहिँली माइलीला भट्टिरी

नेपाली रूपान्तर

साहिँली र माहिलीको भट्टीमा

ढाक्रे गादे बास चिवा
ताडीला सोत्तर खु स्होवा
मकै भाला कान ड्योवा

ढाक्रेहरू बास वस्छन्
सुकेको माछाको तरकारी
ढिँडो भात बनाएर खान्छन्

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिलाई मेहनत गरी खाने पौरखी जातिको रूपमा चिनाइएको देखिन्छ। कुनै पनि स्थान विशेषमा रहने जनजाति र जातजातिको रहनसहन, रीतिरिवाज, चालचलन आदिको सहज अभिव्यक्ति त्यस ठाउँका बासिन्दाहरूले गरेका सिर्जनामा प्रतिबिम्बित हुन्छ। त्यसरी नै सेलोमा पनि तामाङ जातिको सामाजिक जीवनका विविध पक्ष स्वाभाविक रूपमा प्रकट भएको पाइन्छ। सेलो तामाङ जातिको संस्कृतिको उपज भएर पनि यो व्यक्तिको सम्पत्ति नभएर एउटा सिङ्गो समाजको साभा सम्पत्तिको रूपमा रहेको छ। यस सेलोमा साहिँली र माहिलीको भट्टीमा ढाक्रेहरू बास बस्नु, सुकेको माछाको तरकारीसँग ढिँडो भात बनाएर खानु आदिको वर्णनबाट लोक स्थानीय संस्कृतिको चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

थाङ्कम ब्रिवा खाईबासे

नेपाली रूपान्तर

थाङ्का लेखे खाईबासले

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा थाङ्का लेखे पेसाको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा थाङ्का लेखे जान्ने व्यक्तिले भन्ने अभिव्यक्तिबाट तामाङ जातिको थाङ्का लेखे पेसाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसबाट तामाङ जातिको पेसागत संस्कृतिको चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

मासी निज्योई बिसामी
वरला दोड्बो केगाला
पीपल दोड्बो केगाला

नेपाली रूपान्तर

मृत्यु भयो भने त
वरको रूख भएर जन्म लिउँला
पीपलको रूख भएर जन्म लिउँला

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा पुनर्जन्मप्रतिको विश्वासको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा यस जन्ममा हामी एक हुन सकेनौं भने अर्को जन्ममा वर र पीपलको रूखका रूपमा जन्मेर भेट गरौंला भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसबाट तामाङ समाजमा रहेको पुनर्जन्मप्रतिको लोक विश्वासलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

तामाङ रीमठीम लातासी
खाईबाला सुर्पन कादोला
ए डाला व्याहँ लादोला

नेपाली रूपान्तर

तामाङ रीतिरिवाज अनुसार
कपास बेरेर धागो बनायो
तिम्रो मेरो विवाह गर्नु पर्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको रीतिरिवाजको चित्रण गरिएको छ । यस सेलोमा तामाङ जातिको रीतिरिवाज अनुसार हाम्रो विवाह गर्नु पर्छ भन्ने अभिव्यक्तिबाट तामाङ जातिको सामाजिक संस्कृतिको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसबाट तामाङ जातिले आफ्नो रीतिरिवाजलाई सम्मान गरिएको भाव व्यक्त भएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

खाडी मुलुकरी निमुबा
दोडला हाँगा छे थासी
एदान डान्सी सेम क्रासी
आदमलिला खिप थोसी
मार्सेम कोसी तोर रोसी
एला मायादा डान्सीमाम
डा पोडिदला च्याड्बामी
खाजी होई ट्युल्सारी लिफक दोसी

नेपाली रूपान्तर

खाडी मुलुक गए थें
रूखको हाँगा घाँस काटेर
तिमीलाई नै सम्भेर मन रोयो
सहनै नसक्ने पीडा बोकेर
तल कोसी माथि रोसी
तिम्रै मायालाई सम्भेर
म पोडिदको च्याड्बा
आको नि स्वदेश फर्केर

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा अहिलेको अवस्थामा तामाङ समाजको मात्र हैन नेपाली समाजकै विदेश जानु परेको बाध्यतालाई व्यक्त गरेको पाइन्छ । यसमा आधुनिक नेपाली समाजको साभा संस्कृतिको रूपमा विकास हुँदै गरेको विदेश जाने प्रचलनको भाव रहेको पाइन्छ । यस सेलोमा आफ्नो मनपर्ने मान्छेलाई छोडेर जानु परेको र सम्भेर नेपालै फर्केर आएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा आधुनिक समयले ल्याएको तामाङ समाजमा देखिएको विदेश जाने बाध्यात्मक स्थितिको वर्णनका साथै अब विकास हुँदै गरेको नेपाली समाजको आधुनिक संस्कृतिको पनि चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

आमाला निमलासी
 स्वयम्भूरी का थासी
 लादै म्लाह छिड छाउ या वा
 लुदै म्लाह छिड छाउ या वा

नेपाली रूपान्तर

आमाको नाममा
 स्वयम्भूमा केश काटेर
 देवतालाई अक्षता चढाउनु
 देवीलाई अक्षता चढाउनु

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा मृतकको नाममा स्वयम्भूमा बत्ती बल्ने, पूजापाठ गर्ने सामाजिक संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा मरी सकेको आमाको नाममा स्वयम्भूमा गएर पूजापाठ गरे आफ्नो र मर्ने व्यक्ति दुवैलाई राम्रो हुने कुरा गरिएबाट तामाङ समाजको सामाजिक संस्कृतिको अभिव्यक्ति पाइन्छ । चैत पूर्णिमामा बौद्ध र स्वयम्भूमा तिमाल जात्रा लाग्ने र तिमाल जात्रामा मृतक आफन्तजनको नाममा बत्ती बल्ने र पूजापाठ गर्ने प्रचलन तामाङ समाजमा रहेको देखिन्छ । यस सेलोका माध्यमबाट चैत पूर्णिमामा बौद्ध र स्वयम्भूमा लाग्ने तिमाल जात्राको विशेषताको साथमा मृतकको नाममा पूजापाठ गर्ने तामाङ समाजको सामाजिक संस्कृतिको बारेमा भाव व्यक्त भएको पाइन्छ ।

रानीको दाइजो हात्ती भो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

तामाङ सेलो

एला जामेदा जो पिन्ना
ह्वारीमेला म्नाङ्पिन्ना

नेपाली रूपान्तर

तपाइको छोरीलाई पेवा
बारी मुनिको पाखा दिउँला

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.६)

प्रस्तुत सेलोमा दाइजो प्रथाको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा रानीको दाइजो हात्ती भो भन्ने अभिव्यक्तिबाट रानीको अस्तित्व रहेको नेपाली समाज र दाइजो दिने प्रथाको अभिव्यक्ति रहेको देखिन्छ। तामाङ समाजमा छोरी र बुहारीलाई दाइजो दिने प्रचलन रहेको देखिन्छ। यस सेलोमा तामाङ जातिको विवाह संस्कारमा बुहारीलाई शिरदेखि पाउसम्म लगाउनुको लागि सबै थोक ल्याएका छौ र त्यतिले नपुगे दाइजोको रूपमा बारी मुनिको पाखा दिउँला भन्ने भाव रहेको पाइन्छ। यसबाट तामाङ जातिमा दाइजो छोरी र बुहारीको सहजताको लागि दिएको देखिन्छ। अन्य समाजमा दाइजो जुवाइँलाई दिएको देखिन्छ, भने तामाङ समाजमा दाइजो छोरी हुँदा र बुहारी हुँदा घर र माइती दुवैतिरबाट दिएको देखिन्छ। यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ जाति र समाजको दाइजो दिने प्रचलनको बारेमा जानकारी दिइएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

डोबाई ह्ठुक ग्योईरिमी
धुलु सिते छ्यागामा
धुलु सिते छ्यासिनाम
धुलु सितै थोरिमी
भूवानोन छ्यासिमाम
भूवा जाजागा छ्यासिमाम
भूवाला थोरिगा स छ्याजि
साजे छ्यासी आतानाम
नेने ह्ठुक गाङ् छ्याजि

नेपाली रूपान्तर

विशाल पोखरीमा
धुलो बस्ने गरायो
धुलो बसेर
धुलोको माथि
भुवा जस्तो बस्ने गरायो
स-सानो भुवा बसेर
भुवाकोमाथि माटो बस्ने गरायो
माटो वा जमिन मात्र बस्ने गरेर नभएर
चारैतिर डाँडाहरू बस्ने गरायो

नेनेरी साङ्गे छ्यासिनाम
नेनेरी साङ्गे दानछ्यासी

चारैतिर डाँडाहरूमा देवता बसेर
चारैतिर डाँडाहरूमा देवता बसेर

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१)

प्रस्तुत सेलोमा संसार, मानव, प्राणी, वनस्पति आदि सबै चिजको उत्पत्तिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ समाजले मानी आएको उत्पत्ति सम्बन्धी पुराकथालाई सेलोको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ। यसमा सबै भन्दा पहिले विशाल दुई जोडिएको बज्रमाथि हावाको उत्पत्ति भएको र त्यस हावामाथि आगोको उत्पत्ति भएको भाव पाइन्छ। यसै गरी पाँचै तत्वको उत्पत्ति भए पछि विशाल पानीको पोखरीमा विशाल त्यस बज्र हल्लेर चारै दिशा पुग्दाको अवस्थामा अमिताभ बुद्धले देखेको वर्णन पाइन्छ। त्यस ठूलो पानीको पोखरीमा भुवा बसायो, भुवामाथि माटो गर्दै खोला, वन, पहाड आदि चिजको उत्पत्ति एकपछि अर्को गराएको अभिव्यक्ति रहेको देखिन्छ। यसै गरी सेलामा चारै दिशामा बज्रसत्, अमिताभ, रत्नसम्भव, अमोगसिद्धि र बीचमा वैरोचना बुद्ध बसेर चेङ्ग्रेसीको ध्यान गरे पछि चेङ्ग्रेसी पाल्नु भई ध्यान गरी वहाँको बोलीबाट डोल्माको उत्पत्ति गराउनु भयो भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। त्यसै गरी अनुहार हेर्दा बाँदरको जस्तो र जीउ हेर्दा ढेंडुको जस्तो मानवेत्तर प्राणीको पनि सिर्जना गर्नु भयो भन्ने वर्णन पाइन्छ। यस सेलोमा डोल्माले पाँचै जना बुद्धको पूजापाठ गरेर बसेको र केही समय पछि अनुहार हेर्दा बाँदरको जस्तो र जीउ हेर्दा ढेंडुको जस्तो मानवेत्तर प्राणीले पँधेरोमा पानी लिन जाँदा पानी धमिलो पारी दिएको, फूल टिप्न जाँदा फूलको रूख हल्लाई दिएको, धूप लिन जाँदा धूप छरी दिएको कारणले पूजापाठ गर्न दिन प्रतिदिन डोल्मो ढिलो भए पछि पाँचै जना देवताले किन ढिलो गरेको भनेर सोध्नु भएको भाव पाइन्छ। त्यसै गरी डोल्माले ढिलो भएको सबै कारण बताए पछि त्यस बाँदर र ढेंडुको मिश्रण भएको प्राणीलाई बोलाएर डोल्मोको विवाह गरी पृथ्वीमा मानव ल्याउने दायित्व सुम्पेको देखिन्छ। यसमा यी दवैबाट फोढुप नाम गरेको छोरा र मोढुप नाम गरेको छोरी जन्मिएको र अरू मानव कोही नभएकोले सगुन राखी दुवैको विवाह गरी दिएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। फेरी फोढुप र मोढुपबाट लामिन, ढुकमिन र ज्योल्सोम गरी तीनभाइ छोरा जन्मिएको र लामिन हिमाल वा स्वर्गमा,

ढुकमिन राक्षस वा नर्कमा र ज्योत्सोम पृथ्वीमा रहेर मानव वंशलाई अगाडि बढाएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यिनै तीनभाइलाई पर्वते भाषाबाट ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर भनिएको हो भनेर उल्था समेत गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा पृथ्वीको सारा वस्तुको सृष्टि एकपछि अर्को भएको अभिव्यक्तिबाट संसारको सारा चिजको उत्पत्तिको कथा व्यक्त भएको पाइन्छ। यस सेलोको माध्यमबाट समाजको सुरुको अवस्थाको चित्रण गरिएको देखिन्छ।

तामाड सेलो

लुङ्दोर्जे ग्याडम छ्याजिमु
लुङ् जे छ्यासिगा आतामु
लुङ्ला थोरिजा मे छ्याजी
मे जे छ्यासिगा आतामाम
मेलै थोरि क्यूई छ्याजिम
मेलै वरबात तामामी
खानाङ्ग्री यागें विमामी
खानाङ्ग्री लागेजा विमामी
स्यालयूङ् न्हाङ्ग्रीगा खुस वाङ्गी-२
स्याली बुम्बाला मे जामी
यूङ्बाला तिङ्से मे ठुङ्गी

नेपाली रूपान्तर

ठूलो दुईवटा बज्र जोडेको माथि हावा बसेछ
हावामात्र बसेर नभएर
हावाको माथि आगो बसेछ
आगो मात्र बसेर नभएर
आगोको माथि पानी बस्यो
आगोको बर्बाद हुन लाग्दा
कहाँ भागौ भनी
कहाँ लुकौ भनेर
दर्शनढुङ्गाभिन्न चिरे छ
दर्शनढुङ्गाभिन्नको आगो चाहिँ
ढुङ्गाको मुटुबाट आगो निस्केको

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.७)

प्रस्तुत सेलोमा हावा, आगो र पानीको उत्पत्तिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावा, हावा माथि आगो, आगो माथि पानी र पानीले आगोको नष्ट हुन लाग्दा दर्शनढुङ्गाभिन्न आगो लुकेको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यस सेलोमा तामाड समाजमा रहेको सृष्टि सम्बन्धी लोक मान्यतालाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

साङो साङोदै लामामी
स्यारला लादै साङथान्जी
ल्होला लादै साङथान्जी
न्हुपला लादै साङ थान्जी
ज्याङ्ला लादै साङथान्जी

नेपाली रूपान्तर

धूप धुवाँर गर्दा
पूर्वको देवतालाई पनि धूप धुवाँर गरे
दक्षिणको देवतालाई पनि धूप धुवाँर गरे
पश्चिमको देवतालाई पनि धूप धुवाँर गरे
उत्तरको देवतालाई पनि धूप धुवाँर गरे

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.२)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा सेलो गाउनु भन्दा अघि र सेलो प्रस्तुत गरिसकेपछि साङसेर्गेम वा प्रार्थना सेलो गाउने प्रचलन रहेको देखिन्छ। यस सेलोमा आसन बनाई, धूप, फूल, अक्षता, सगुन र शुद्ध जल कलशमा राखेर तामाङ जातिले मान्ने गरिएको सबै देवी देवतालाई चढाउँदै साङसेर्गेम वा प्रार्थना सेलो गाउने प्रचलन रहेको देखिन्छ। यसमा तामाङ जातिको सेलो प्रस्तुत गर्दाको धार्मिक संस्कृतिको अभिव्यक्ति पाइन्छ।

तामाङ सेलो

दोलखाला भीमसेन ला ह्वाङ्बा

+ + + +

नारायण सिबो तेंग्यामा ?

नारायणशिव के गर्ने ?

घरको देउता मूल देउता

नागी गुम्बा पसेर

+ + + +

गुम्बाम् न्हाङ्ला ला गिक जेन

गुम्बाभिन्न एउटै देवता

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा प्रचलित धार्मिक संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ जातिको धार्मिक आस्थाको कारण लोक व्यवहारमा रहेको देवताहरूको नाम लिइएको देखिन्छ। तामाङ जातिमा सेलो गाउँदा प्रसङ्ग मिलाउनका लागि विभिन्न देवीदेवताको नामको साथमा धार्मिक स्थलहरूको नाम प्रस्तोताले लिएको देखिन्छ। यस सेलोमा पनि नागी गुम्बा र घरको मूल देवता भनेर सम्बोधन

गरिएको देखिन्छ । यसमा तामाङ जातिको धार्मिक आस्थाको माध्यमबाट सामाजिक संस्कृतिको भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

मेदे पिन्मा च्यागो या
 म्यूगु मुरी निसामी
 नामखाईलिङ्गरीगा निजी बिउ
 म्यूगु खिल्सी निमामी
 स्यारगुन म्यूगुनिसामी
 ताहरदे ग्याम्से निजी बिउ
 न्हुपपट्टि म्यूगु निसामी
 म्लाङ्गै ग्याम्सेगा निजि बिउ
 ल्होगोन म्यूगु निसामी
 पिङ्गै ग्याम्से निजी बिउ
 ज्याङ्गनु ग्याम्सेगा निसामी
 उर म्हाले ग्याम्से निजीम् बिउ
 ज्याङ्गनु ग्याम्से निसामी
 पिङ्गै ग्याम्सेगा निसामी
 नरखण्डलोकरीगा निजी बिउ
 उर म्हाले ग्याम्से निसामी
 ड्यालवाला देशरीगा दोजिम् बिउ

नेपाली रूपान्तर

आगो दिँदा हेर्नु है
 धुवाँ आकाशमा गयो भने
 आकाश लोकमा पुग्यो भन्नु
 धुवाँ घुमेर गयो भने
 पूर्वतिर धुवाँ गयो भने
 सेतोबाटो गयो भन्नु
 पश्चिमतिर धुवाँ गयो भने
 कालोबाटो गयो भन्नु
 दक्षिणतिर धुवाँ गयो भने
 हरियो बाटो गयो भन्नु
 उत्तरतिर धुवाँ गयो भने
 पहेंलोबाटो गयो भन्नु
 उत्तरबाट धुवाँ गयो भने
 हरियो बाटो गयो भने
 नर्कलोकमा गयो भन्नु
 पहेंलोबाटो गयो भने
 नर्कको देशमा गयो भन्नु

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.१५)

प्रस्तुत सेलोमा मृतकको चिता जलाउँदा धुवाँ कता जान्छ त्यसको आधारमा स्वर्ग र नर्कमा पुग्ने लोक विश्वासको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा मृतको लास जलाउँदा धुवाँ पूर्वतिर गयो भने स्वर्गलोकमा गयो भन्ने अभिव्यक्ति रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी पश्चिमतिर धुवाँ गयो भने कालोबाटो गयो भन्नु, दक्षिणतिर धुवाँ गयो भने हरियो

बाटो गयो भन्नु उत्तरतिर धुवाँ गयो भने पहुँलोबाटो गयो भन्नु भन्ने अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ। यसमा हरियो र पहुँलो बाटो धुवाँ गयो भने नर्कलोकमा वा नर्कको देशमा गयो भन्नु भन्ने अभिव्यक्तिबाट तामाङ समाजमा रहेको लोक विश्वासलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यसमा तामाङ जाति र समाजमा रहेको मृतकको लास जलाउँदा निस्केको धुवाँबाट मृत्यु पछि स्वर्ग र नर्क कुन बाटो जाने हो थाहा पाउने लोक विश्वासलाई मृत्यु संस्कारको माध्यमबाट धार्मिक संस्कृतिको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

दोमाङ जाजै डोसीनाम
जाग्गे जिन्जा लासिनाम
ग्रह दशाले ब्याङ्सीनाम
दान दक्षीणा लासामी
म्हारदान मुहीदान लासामी
म्हे दान लासी पिन्सामी
क्वानदान लासी पिन्सामी
तोसेँ म्हालै ज्याङरी दोनागी
तोसेँ न्हुपरी दोनागी
लामा ड्हाज्याङला खोपारी
केवारी निलै बिमुया
जुनी सोमनोन म्हा केला

नेपाली रूपान्तर

बहुसुत्र पाठ गरेमा
होम जग्गे गरेमा
ग्रहदशा फ्याकेमा
दान दक्षिणा गरेमा
सुन दान चाँदी दान गरेमा
गाई दान गरेमा
लुगा दान गरेमा
माथि पुग्ने गरी
माथि पुग्ने गरी
ठूलो लामा भएको ठाउँमा
जन्म लिने छ, भन्छ
तीन जुनी नै मान्छे भएर जन्मिने छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.१४)

प्रस्तुत सेलोमा पूजापाठ र दान गरे ठूलो लामा भएको ठाउँमा वा देवताको देशमा जन्म लिने छ, भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा बहुसुत्र पाठ, होम जग्गे, ग्रहदशा फ्याकेमा र सुन, चाँदी, गाई, लुगा, पैसा आदि दान गरेमा मृतकलाई लामाले अन्तिममा विदाइ गर्दा ठूलो लामा भएको ठाउँमा पुग्ने छ र तीनै जुनी मान्छे भएर

जन्म लिने छ भन्ने अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यसमा तामाङ जाति र समाजमा रहेको मृत्यु संस्कारको माध्यमबाट पाप नगर्न र पुण्य वा सेवा गर्न अग्रह गरिएको भाव रहेको पाइन्छ । यसबाट तामाङ जाति र समाजमा रहेको धार्मिक लोक विश्वासलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

खेतीला कमाइ लासामी
साडा सुसाइ वाङ्लेबा
मकै ड्वासै तोकजेवा

नेपाली रूपान्तर

खेतीको कमाइ गच्यो भने
कोदो रोपे नि सप्रने
मकै छरे नि राम्रो हुने

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.१)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजको कृषि संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा खेती गरे जे रोपे पनि राम्रो हुने अभिव्यक्तिबाट उपजनी योग जमिन र काम गरे खाना लाउनको लागि दुःख नहुने तामाङ समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ । तामाङ जातिहरू परम्परागत रूपमा एकै स्थानमा बसी कृषि पेसा गरी जीविका चलाएको देखिन्छ । यिनीहरू प्रकृति प्रेमी भएकोले प्रायः हरियाली र ग्रामीण परिवेशमा बस्ने गरेको पाइन्छ । त्यसैले यिनीहरूको लोक साहित्यमा पनि खेती गर्ने सिप, प्रकृति र ग्रामीण परिवेशको चित्रण पाइन्छ । यस सेलोको माध्यमबाट ग्रामीण तामाङ समाजको चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

हाम्रो त गाउँको मकै त

तिनपात नभई गोड्दैन

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा ग्रामीण कृषि ज्ञानलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यसमा मकै तिनपात नभई गोड्दैन भन्ने अभिव्यक्तिबाट ग्रामीण कृषि पेसाको नीति नियमको चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसबाट मकै त्यो भन्दा सानोमा गोडियो भने मर्ने सम्भावना प्रवल

रहेको भाव पनि पाइन्छ । यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ समाजको ग्रामीण ज्ञानको बारेमा वर्णन गरी कृषि पेसाको बारेमा जानकारी गराएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो	नेपाली रूपान्तर
मुरीको भारी बोकेर	
+ + + +	
मकै स्याङ्बा घट्टारी	मकै पिन्ने घट्टमा
+ + + +	
हात्तीला पाइला गोठालो कु	हात्तीको पाइला दस जना गोठालो
+ + + +	
खालारी मासे तोतासी	खलामा मास चुटेर
+ + + +	
राएन छौ छौ म्हेएन छौ	बाखा चराउ गाई चराऊ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं.३)

प्रस्तुत सेलोमा ग्रामीण पेसाको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा भारी बोक्ने, मकै घट्टमा पिन्ने, गोठालो र खलामा मास चुट्ने आदिको वर्णनबाट ग्रामीण पेसाको बारेमा चित्रण गरिएको देखिन्छ । यसमा ग्रामीण परिवेशमा जीविका चलाउनका लागि गरिएको पेसाबाट तामाङ समाजको लोक/स्थानीय संस्कृतिको रूपमा रहेको सामाजिक संस्कृतिको अभिव्यक्ति पाइन्छ ।

तामाङ सेलो	नेपाली रूपान्तर
यूड्बा जाजाले थान्सिनाम	सानो ढुङ्गा राखेर
खोराले लाक्मीजा सोसिनाम	धन लक्ष्मी बनाएर
धन लाक्मीजा बिसिनाम	धनको लक्ष्मी भनेर
होभै सुनदा ग्याडिसनाम	त्यो है धानलाई चुटेर
लक्ष्मी खाउबिसी ग्याडिसनाम	लक्ष्मीको बास होस् भनेर
खोरा लाक्मीदै छयोद्लासी	धन लक्ष्मीलाई चढाएर
धन लाक्मीदै छयोद्लासी	धन लक्ष्मीलाई चढाएर

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाड समाजको कृषि संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा खला बनाई, ढुङ्गा राखी, धन लक्ष्मीले बास गरोस् भन्दै धान भार्ने र धन लक्ष्मीलाई चढाई धानलाई भकारीमा हाल्ने प्रचलनको व्याख्या गरी तामाड समाजको कृषि संस्कृतिको बारेमा चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

तामाड सेलो

पेड्दोर्जे ह्रिम्बोर्छे टुङ्जम-२
होभै पेड्दोर्जे ह्रिम्बोर्छे-२
डम्फू सोबै पेड्दोर्जे
टुङ्ना सोबै पेड्दोर्जे

नेपाली रूपान्तर

पेड्दोर्जे ह्रिम्बोर्छेको उत्पत्ति भयो
त्यो नै पेड्दोर्जे ह्रिम्बोर्छे
डम्फू बनाउने पेड्दोर्जे
टुङ्ना बनाउने पेड्दोर्जे

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१२)

प्रस्तुत सेलोमा डम्फू र टुङ्ना बाजा बनाएको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा तामाड जातिको पुर्खा पेड्दोर्जेले डम्फू र टुङ्ना बाजा बनाएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा कोइराला काठ काटी, घोरलको छाला मोडी, बत्तीस वटा किला ठोकी, शिरमा चरी राखी, चारैदिशा बाँधीसकेपछि सरस्वतीलाई विराजमान गराई डम्फू बाजा बनाएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । त्यसै गरी सिउँडीको रूख काटी, भेडाको नासबाट तीन वटा तार बनाई, छ वटा कान बनाइसकेपछि तीन तार छ वटा कानमा तानेर टुङ्ना बाजा बनाएको वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा तामाड जातिको डम्फू र टुङ्ना बाजा निर्माणको अभिव्यक्तिबाट पेसागत संस्कृतिको वर्णन गरिएको देखिन्छ ।

तामाड सेलो

पुली गोन्सी हवाई गोसी
हवाईजे गोसी ब्रामामी
चैत वैशाख महिनारी-२
चैतला छेप्पारी ह्याप्माजा

नेपाली रूपान्तर

बाँसुरी बजाएर गीत गाएर
गीत गाएर हिँड्दा त
चैत वैशाख महिनामा
चैतको गर्मीमा बजाउँदा

पुली जाजागा ह्यापुमामी
सा धि न्हाइलै बुलुडजा
थोरी थोनाई लामुला

बाँसुरी सानो बजाउँदा
जमिन मुनिको किराहरू
जमिन माथि निकाल्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१२)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको बाँसुरीसँग जोडिएको लोक विश्वासको वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा चैत वैशाखको गर्मी मौसममा बाँसुरी बजाएर सेलो गाउँदा गर्मी छल्न जमिन मुनि बसेको किरा फट्याङ्ग्राहरू जमिन माथि निस्कन्छ भन्ने अभिव्यक्तिबाट बाँसुरीको धुनले मानवेतर प्राणीलाई पनि मन्त्रमुग्ध बनाउन सक्ने शक्ति भएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसमा सेलो र बाँसुरीको सम्बन्धको बारेमा पनि चित्रण गरिएको देखिन्छ। यसबाट तामाङ जाति र समाजमा रहेको सङ्गीतप्रतिको आस्थालाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यस सेलोको माध्यमबाट तामाङ जातिको लोक संस्कृतिको बारेमा जानकारी गराइएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

ब्योनदोर्जेजा जन्माव तामा
जन्म पिन्वे आबासे
जन्माव लाजि होई आमसै
चोखेब लाबाला कुनुमी
ताम ड्यानोले ताम सानो
आइतावारला जा कोलादा
डिमा विबाजा मिन थान्मु
निमा विबै मिन थान्मु
सोमवारलै कोलादा
दावा विबाजा मिन थान्मु

नेपाली रूपान्तर

ब्योनदोर्जे जन्मिदा
जन्म दियो बाबुले
जन्म दियो आमाले
चोख्याउने दिनमा
कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
आइतबार जन्मेको छोराको
डिमा भन्ने नाम राख्यो
निमा भन्ने नाम राख्यो
सोमवार जन्मेको छोराको
दावा भन्ने नाम राख्यो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.४)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा प्रचलित जन्म संस्कारको चित्रण पाइन्छ । यसमा तामाङ संस्कारहरू मध्ये जन्म संस्कार पनि एक भएकोले बच्चा जन्मेपछि नामकरण गरिएको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजमा बच्चाको नाम लामाले बार अनुसार राखिदिने प्रचलनलाई वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा बच्चा जन्मिए पछि नामकरण बार अनुसार राखिएको शास्त्रीय संस्कृति अहिले आएर लोक संस्कृतिको रूपमा रहेको तामाङ समाजको लोक मान्यताको अभिव्यक्ति पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

आस्याङ आडी फेफ्कासी
कोन्मे जाल्तै ख्वामामी
कोन जाल्तै ख्वामामी
गान्दी हेङ्तेन छे हेङ्गै
नामनाम फामसोम छे थोप्कै
स्योङ्गान्दी डुल्देन छे डुल्गै
हिमाल फ्यूरदेन छे फ्यूरगै
विसी आशीष पिन्थान्जी

नेपाली रूपान्तर

मामा माइजू पाल्नु भएर
भान्जीनानीलाई खुवाउँदा
भान्जाबाबुलाई खुवाउँदा
नदी भैं आयु लामो होस्
तिनपाथी तोरी भैं आयु पुगोस्
नदी घुमे भैं आयु घुमिरहोस्
हिमाल भैं आयु अग्लिरहोस्
भनेर आशीष दिनु भयो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.४)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको संस्कारको माध्यमबाट तामाङ सामाजिक संस्कृतिको चर्चा गरेको पाइन्छ । यसमा नोर्गिन डोल्मा (भान्जी) र भान्जाको पास्नीमा सुनको मोहरको साथमा मावली आएर, त्यही सुनको मोहरले मामा र माइजूले खाना खुवाएर नदी भैं लामो, तिनपाथी तोरी भैं, नदी घुमे भैं आयु घुमिरहोस् र सगरमाथा भैं अग्लो आयु होस् भनी शुभ आशीषको साथमा मिठा मिठा खानेकुरा खुवाएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजमा बालिकाको ५ महिनामा र बालकको ६ महिनामा अन्नप्रासन गराउने चलनको भावलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । पास्नीमा मावलीका साथै आफन्तहरू बोलाई, आफूले सकेसम्मको खानेकुरा तयार पारिन्छ र शिशुलाई नयाँ लुगा लगाई अन्नप्रासन गराइन्छ । यस अवसरमा ताम्बा, गान्बालाई

पनि निम्तो दिएका हुन्छन् । घरतिरको ताम्बाले मावलीतिरको ताम्बालाई मावलीले के के ल्यायो भान्जालाई वा भान्जीलाई दिन भनी सेलोबाटै प्रश्न गर्छन् । यदि मावलीतिरबाट ताम्बा नआएको भए घरतिरकै ताम्बाले मात्र पनि सेलो गाउने गर्दछन् । यसबाट तामाड जातिले पुख्रिँदेखि मानी आएको परम्परागत संस्कृतिको वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

तामाड सेलो

दिन्सान ग्याल्बोला जुगरिमी
मुबाजिम थेमे जा गोर्सोम
जा गोर्सोमला मिन दाम्ज्यो
न्वारान पास्मी ला थान्ज्यो

नेपाली रूपान्तर

उहिलेको समयमा सत्य युगमा
दिन्सान राजाको समयमा
तिनभाइ छोरा रहेछन्
तिनभाइ छोराको न्वारान पास्नी गरियो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा दिन्सान राजाको कान्छा छोरा द्विन्द्रेन्बोले गौतम बुद्धको रूपमा पुनर्जन्म लिइएको विषयलाई सरल भाषाको माध्यमबाट शास्त्रीय संस्कृतिमा आधारित भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा सामाजिक नीति नियम वा संस्कृतिलाई न्वारान र पास्नीबाट झल्काइएको पाइन्छ । यसमा तामाड संस्कार, संस्कृतिमा कोही मान्छेको मृत्यु भयो भने उसको नाममा छ्योर्तेन, गुम्बा बनाउने प्रचलनलाई द्विन्द्रेन्बो राजकुमारको हड्डी बोक्न नसकेर छ्योर्तेन बनाएको भावबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा त्यही छ्योर्तेन नमोबुद्ध भएको र यो बाघ वर्षमा बनेको शास्त्रीय संस्कृतिको मान्यतालाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा शरीर दान दिएको वा छ्योर्तेन निर्माण गरेको धर्मको कारण बाह्र वर्ष पछि मायादेवीको कोखबाट लुम्बिनीमा गौतम बुद्धको रूपमा पुनर्जन्म लिन पुगेको शास्त्रीय संस्कृति अहिले आएर परम्परागत संस्कृति हुँदै लोक संस्कृतिको रूपमा विकास भएको लोक मान्यतालाई चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाड सेलो

ल्हासा ह्युल्रीजा ठुड्बाला

नेपाली रूपान्तर

ल्हासा सहरमा उत्पत्ति भएको

पाटन ह्युलीजा सेड्बाला	पाटन सहरमा बनाएको
बाँडा जात्से सेड्बाला	बाँडाले बनाएको
बीरबाली म्हार जा बासिनाम	बीरबाली सुन ल्याएर
बीरबाली म्हारहेन न्हुम्पिन्जी	बीरबाली सुन पनि लगाई दिईसक्यौ
+ + + +	+ + + +
मोजा जाजै न्हुम्पिन्जी	मोजा पनि लगाई दिईसक्यौ
जुत्ता जाजै न्हुम्पिन्जी	जुत्ता पनि लगाई दिईसक्यौ
ह्यारी पञ्जा न्हुम्पिन्जी	हातमा पञ्जा लगाई दिईसक्यौ
गोरी गल्बन बासिपिन्जी	गल्बन पनि ल्याइदियौ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.५)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजको छेवार संस्कारको अभिव्यक्ति रहेको देखिन्छ । यसमा तामाङ समाजमा रहेका संस्कारहरू मध्ये छेवार संस्कार पनि एक हो र छेवार ७, ९, ११, १३ विजोर वर्षमा गरिने भाव रहेको पाइन्छ । तामाङ समाजको संस्कारको नियम अनुसार छेवार गर्दा मावलीको अनुमति लिएर गरिएको देखिन्छ । यसमा मावलीतिरको डम्फुरे र भान्जातिरको डम्फुरेबीच दोहोरी खेलिएको देखिन्छ । यसमा भान्जाको लागि के के ल्याउनु भयो भनेर सोधिन्छ र मावलीतिरको डम्फुरेले हाम्रो भान्जाको लागि यो यो सामान ल्यायौ भनेर जवाफ दिएको पाइन्छ । यसमा ल्हासामा उत्पत्ति भएर काठमाडौंको बाँडाले बनाएको बीरबाली सुनको साथमा फेटा, मोजा, पञ्जा, गल्बन र कपडाहरू ल्याएर लगाई दिई सके भनेर जवाफ दिएको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

चु म्हाले चारदाम आठदाम बिबाजा
धिमला ह्वाङ्लै मायूङ्दा
मायूङ्दा ताज्योई सगुन
ह्याङ्लै आङा बुरिङ्दा
अलपत्र लामामी
चारदाम जाजै किन्सिनाम

नेपाली रूपान्तर

यो है चारदाम आठदाम भनेको
आफ्नो घरको माइतीलाई
चारदाम दिएर
हाम्रो दिदी बहिनीलाई
अलपत्र गरियो भने
चारदाम दिएर

होभै आडादे बुरिडदा	घरको आफ्नो माइतीले
म्हासे तोबा गाप्पामी	जुवाइँले कुट्यो लखेट्यो भने
तोजी गापज्योई बिसामी	कुट्यो लखेट्यो भने
नाना बुरिड म्हाईसिमाम	दिदी बहिनी खोजेर
आडा बोर्बा म्हादामी	बहिनी लागेको जुवाइँलाई
नाना बोर्बा म्हादामी	दिदी लागेको जुवाइँलाई
डालाई नाना खोइबिसी	मेरो दिदी खोई भनेर
डालाई आडा खोइबिसी	मेरो बहिनी खोई भनेर
सिसम धुर्सा ओन्नोबिसी	मरे च्यानडाँडा देखाउनु
सोमुसम म्हा ओन्नो	बाँचेको छ भने मान्छे देखाउनु भनेर
म्हाहीवारी	खोजी गर्नलाई
माइतीदा पिन्वा चु चारदाम हिन्ना	माइतीलाई चढाएको यो चारदाम

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.८)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ संस्कार अनुसार गरिने चारदाम र आठदामको अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ। यसमा तामाङ समाजमा विवाह गर्दा गरिने विधिहरू मध्ये चारदाम र आठदामको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। सेलोमा विवाह गर्दा चारदाम, आठदाम, सयमन्त्री, बाँकीदाम मार्ने चलन रहेको देखिन्छ। यसमा चारदाम भनेको चेली विवाह गरेर जाँदा त्यस घरमा राम्रो भएन, जुवाइँले नराम्रो व्यवहार गर्‍यो भने माइती गएर किन हाम्रो चेलीलाई यस्तो गरेको भनेर बोल्न र रोकन बाटो खुल्ला गरिदिएको हो भन्ने सामाजिक मान्यता रहेको देखिन्छ। सेलोमा आजदेखि हाम्रो चेली हजुरको भयो, भोलि तलमाथि भएमा जिउँदै भए ज्यान देखाउनु यदि मरेकै भए के कारणले मरेको हो कारण सहित लास देखाउनु पर्ने वाचा गरिएको देखिन्छ। सेलोमा चेलीलाई अफ्ठ्यारो परेको बेला बोल्ने, खोज्ने हक अधिकार हामीमा पनि छ भनेर चारदाम गरिएको देखिन्छ। आठदाम बेहुलापट्टिको भाइलाई दिइन्छ। सेलोमा भोलि कुनै घटना भएर बुहारी तलमाथि भएको अवस्थामा बुहारीको माइती रिसाएर आउँदा कुरा मिलाउनका

लागि आठदाम जुवाइँको दाजुभाइलाई दिएको देखिन्छ। सयमन्त्री आमालाई बुझाइन्छ। यसमा आमाले नौ महिना कोखमा राखेर जन्म दिइन्, पानी, सिस्नु, साग मात्र खाएर सेतो दुध खुवाइन्, पिसावको पोखरीमा कति निदाइन् र यिनै सब दुःखको भार तिर्नको लागि आमालाई सयमन्त्री दिने गरिएको पाइन्छ। यसमा चारदाम गरे पनि चेलीले लौ है मलाई केही पन्यो वा भयो भने मेरो घरमा आउनलाई बाटो खुल्ला छ भनेर माइतीलाई बाँकीदाम दिने गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाड समाजको संस्कृतिलाई, संस्कारलाई विवाहमा गर्ने विधिको माध्यमबाट चित्रण गरिएको पाइन्छ।

तामाड सेलो

दुःख मन थालाउ सेम थासिउ
 आबोर डासे गाड थासी
 आबोर डासे स्योड थासी
 ड्यासे स्योरी हिन्छामी
 स्योलै कान्सिम स्याप्पा ग्ला
 ड्यासेला कान्सिम स्याप्पा ग्ला
 ग्लारी बोर्सीगा तोकथान्ना
 स्यूगोई आस्याड आक्राना
 स्यूगोई आस्याड आक्राना

नेपाली रूपान्तर

दुःख मन नगर्नु मन नमार्नु
 लैजान्नँ मैले डाँडा काटेर
 लैजान्नँ मैले खोला काटेर
 विहान बेलुकी हो भने
 विहानको बासीभात भेट्ने ठाउँ
 बेलुकीको बासीभात भेट्ने ठाउँ
 त्यस्तो ठाउँमा लागेर राख्ने छु
 बस्नोस् मामा नरोइ
 बस्नोस् माइजू नरोइ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१०)

प्रस्तुत सेलोमा विवाह संस्कार गर्दा छोरीको विदाइमा आमा र घरपरिवारलाई सम्झाएको भाव रहेको देखिन्छ। यस सेलोमा विवाहमा छोरीको विदाई गर्ने बेलामा आमा बाबु दुखी हुँदा जुवाइँ वा त्यस तर्फको डम्फुरेले सम्झाएको भाव प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त भएको पाइन्छ। यसमा दुःख मन नगर्नु, डाँडा र खोला काटेर टाढा लैजान्नँ, विहान बेलुकीको बासीभात भेट्ने ठाउँमा लगेर राख्ने छु भनेर बेहुलीको आमा र परिवारका अन्य सदस्यसँग बाचा गरेको देखिन्छ। तामाड समाजमा ससुरालीमा केही कार्यहरू पन्यो भने जुवाइँले आएर सहयोग गर्ने प्रचलनलाई पनि यस सेलोको भावबाट

व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजमा गरिने विवाह संस्कारको वर्णनबाट तामाङ समाजको सामाजिक संस्कृतिको चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

ला ल्हुईरी केउ विला
नाङ्वाथायरी निउ विला
होबोमेला ह्युलीगा निउ विला
साङ्गेला ह्युलीगा निउ विला
थेलाई धर्मदे आरेसम
ङ्याल्वाला ह्युली केनिला

नेपाली रूपान्तर

देवलोकमा जन्म लिनु भनेर
अमिताभ बुद्धकोमा जानु भन्छ
अमिताभ बुद्धको सहरमा जानु भन्छ
देवताको सहरमा जानु भन्छ
उसको धर्म छैन भने
नर्कलोकमा जन्म लिन पुग्ने छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१४)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको धार्मिक संस्कृतिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा तामाङ जातिको मृत्यु संस्कारको माध्यमबाट धर्मप्रतिको आस्थालाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । तामाङ जाति र समाजको प्रत्येक संस्कारगत कार्यहरू शास्त्रीय विधि अनुसार गरिएको देखिन्छ । यसरी शास्त्रीय विधिविधान गर्दा तामाङ जातिको धार्मिक आस्था पनि जोडिएर आएको पाइन्छ । त्यसैले यस सेलोमा मृतकले धर्म गरेको भए लामाले मृत्यु संस्कारको अन्तिममा बिदाइ गर्दा स्वर्गमा पुग्नु भनेर पठाउँदा स्वर्गमा पुग्ने छ र धर्म छैन भने नर्कलोकमा पुग्ने छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा तामाङ जातिको मृत्यु संस्कारको साथमा व्यक्तिको धर्मको फलले मृत्यु पश्चात् राम्रो फल प्राप्त हुने अभिव्यक्तिबाट तामाङ जातिको धर्मप्रतिको आस्थालाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

तलम कुला सिन्जाङ्गी
चाहोइ लामासे बोर्सिनाम
लामा इहाज्याङ्से डेन्सिनाम

नेपाली रूपान्तर

नौ तलको चितामा
महागुरु लामाले लगेर
महाज्ञानी ठूलो लामाले लगेर

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१४)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको मृत्यु संस्कारको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यस सेलोमा नौ तलको चिता बनाई महागुरु लामाले पूजापाठ गरी मृतकको लासलाई लगेर राखिने अभिव्यक्तिबाट तामाङ जातिको मृत्यु संस्कारमा गरिने सामाजिक संस्कृतिको अभिव्यक्ति पाइन्छ। तामाङ जातिमा कसैको मृत्यु भयो भने सुविधा अनुसार घर वा गुम्बामा लगेर राखिन्छ। त्यस मृतकको शरीरलाई नुवाई, राम्रो सफा लुगा लगाई, बुद्ध आसनमा राखी लामाले साइत हेरी चिहानमा लागेर जलाउने प्रचलन देखिन्छ। तामाङ जाति वा समाजमा मृतकलाई बुद्ध आसनमै राखेर जलाउने प्रचलन देखिन्छ। त्यसैले यस सेलोमा नौ तलको चिताको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसबाट तामाङ जातिको मृत्यु संस्कार सम्बन्धी सामाजिक संस्कृतिको बारेमा जानकारी गराइएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

मेफ्रा जाजै दुत्सिनाम
हृइबा जाजै बोर्सीनाम
स्योड्री बोर्सी थानो या
स्योड्रीम् सेलाब लाथानो
तोजा गाडला दुर्सारी
बाल विउ मान्नाड बोर्सिनाम
मान्नाड बाल विउ ड्वाथानो
पुजु जात्सेजा रन्थानो

नेपाली रूपान्तर

खरानी टिपेर
अस्तु लगेर
खोलामा लगेर बगाउनु
खोलामा लगेर सेलाउनु
माथि डाँडाको चिहानमा
विभिन्न गेडागुडीको विउ एकमाना लगेर
एकमाना विउ छरिराख्नु
काँडाले छेकिराख्नु

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१४)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको मृत्यु संस्कारमा मृतकलाई जलाई सकेपछि गरिने विधिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ जातिको मृत्यु संस्कारमा मृतकलाई जलाई सकेपछि खरानी र अस्तु माइतीको अगाडि खोलामा बगाउने र चिहानमा विभिन्न गेडागुडीहरूको बीउ छरी डोरी र काँडाले बाटो छेक्ने प्रचलनको

चित्रण गरिएको पाइन्छ । यसबाट तामाङ जाति र समाजको मृत्यु संस्कारमा गरिने विधिको माध्यमले सामाजिक संस्कृतिको बारेमा जानकारी गराइएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

चाहोई लामाजा फेष्कासी
छ्यारी डिल्बुदे बातासी
छ्यारी छ्याडेल पुईसिनाम
छ्याडेल पुईसी दानस्यूमा
चाहोई लामासे धिम होम्ला
फाडिङ चाहोइ लामासे
लामाला कोल्से च्यासैनोन
तोर्से बैकुण्ठ जारीमी
ज्यावन गहारिजा केउ बिसी
ज्यावन गहारिजा दोगो बिसी
दोगो बिसी बिला या
चिउ बिसी बिमामी

नेपाली रूपान्तर

महागुरु लामा पाल्नु भएर
हातमा घन्टी ल्याएर
हातमा घन्टी बोकेर
हातमा बोकेर बस्नु भएर
महाज्ञानी लामाले घरको रक्षा गर्ने छ
महाज्ञानी लामाले
लामाले हेरेर
माथि बैकुण्ठमा
राम्रो ठाउँमा जन्म लिनु भनेर
राम्रो ठाउँमा पुग्नु भनेर
पुग्नु भनेर भन्नु हुन्छ
बस्नु भनेर भन्नु हुन्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१४)

प्रस्तुत सेलोमा मृत्यु संस्कारको अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यस सेलोमा तामाङ समाजको मृत्यु संस्कारमा गरिने कुरालाई देखाइएको देखिन्छ । यसमा मान्छे मरिसके पछि महाज्ञानी गुरु वा विद्वान् लामा ल्याएर पूजापाठ गरिएको र लामाले आफ्ना सामानहरू हातमा बोकेर घरको रक्षा गरिसके पछि मृतकलाई राम्रो ठाउँमा वा देवलोकमा जानु, त्यहाँ गएर बस्नु भनेर विदा गरिएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा शास्त्रीय संस्कृति हुँदै लोक संस्कृति वा आधुनिक संस्कृतिको रूपमा विकास भएको तामाङ समाजको मृत्यु संस्कारको अभिव्यक्तिलाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

४.५. निष्कर्ष

साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू समाज, समय र समाज तथा सामाजिक संस्कृतिको आधारमा हेर्दा सेलोले तामाङ जाति र समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ। तामाङ सेलोमा तामाङ जाति र समाजको ऐतिहासिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, साँस्कृतिक आदि विषयको सहजता साथ अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ। सेलोमा संसारको उत्पत्तिको समयदेखि सत्ययुग, राणाकालीन, पञ्चायत, बहुदलीय प्रजातन्त्र, लोकतन्त्र र गणतन्त्रसम्मको युगको समय र समाजको विविध खालको चित्रण गरिएको पाइन्छ। तामाङ जाति र समाजमा सामाजिक संस्कृति, समय आदिले पारेको प्रभाव र त्यसले खेल्ने भूमिकाको चित्रण पाइन्छ। समाजलाई अगाडि बढाउने क्रममा परम्परागत रूपमा रहेको ज्ञान, सिप, कला आदिलाई अँगालेर निरन्तरता दिँदै आएको देखिन्छ। यसबाट तामाङ समाज मात्र नभएर नेपाली समाजको यथास्थितिवादी मनस्थितिलाई व्यक्त गरेको देखिन्छ। समाज विकासमा नयाँ प्रविधि आए पनि नेपाली समाज पुरानै ज्ञान र सिपमा अडेको भाव अभिव्यक्त भएको पाइन्छ। सेलोमा संसारको, मानवको उत्पत्तिदेखि लिएर अहिलेको समसामयिक विषयहरू समेत समेटिएको पाइन्छ। कतिपय अभिव्यक्तिहरू लोक मान्यतामा आधारित रहेको पाइन्छ भने कतिपय अभिव्यक्तिहरू ऐतिहासिक तथ्ययुक्त पनि देखिन्छ।

तामाङ सेलोको प्रस्तुतिमा विषयगत विविधता देखिन्छ। युगौँ पहिलेदेखि मानी आएको शास्त्रीय संस्कृति अहिले आएर परम्परागत, लोकस्थानीय हुँदै आधुनिक संस्कृतिको रूपमा विकास भएको देखिन्छ। तामाङ जातिको जन्मदेखि मृत्यु संस्कारसम्मको विषयलाई सेलोको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसबाट तामाङ समाजको संस्कृतिलाई सेलोले बचाइ राखेको पनि देखिन्छ। त्यस्तै गरी सेलोमा लोक विश्वास, धार्मिक आस्था, तामाङ लोक पुराकथा, बाह्रै महिनाको कृषि कार्य, प्रकृति, संसारदेखि सबै वस्तुको उत्पत्ति, देशको राजनैतिक अवस्थाले पारेको प्रभाव, नेपालीहरू दिन प्रतिदिन विदेशिनु परेको दुःखद अवस्था आदिको बारेमा चित्रण गरिएको देखिन्छ।

सेलोमा समाजको निर्माणमा भूमिका खेल्ने व्यक्ति र परिवारको नाता सम्बन्धहरूको पनि वर्णन गरिएको पाइन्छ। सेलोमा ग्रामीण जनजीवन, कृषि समाज, नगर समाज, स-साना घरेलु समाजको चित्रण गरिएबाट तामाङ समाजको मात्र होइन सिङ्गो नेपाली समाजको वस्तुस्थितिको अवगत गराएको देखिन्छ। सेलोमा तामाङ जाति र समाजको उत्पत्ति, इतिहास, जन्मदेखि मृत्यु संस्कार, कृषि पेसा, लोक विश्वास, धर्म आदिको अभिव्यक्ति गरिएको देखिन्छ। तामाङ समाजको समग्र पक्षलाई सरलताका साथ सेलोमा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ।

परिच्छेद : पाँच

तामाङ्ग सेलोको अनुभूतिको संरचना तथा विश्वदृष्टिको विश्लेषण

५.१. विषय प्रवेश

प्रस्तुत परिच्छेदमा पहिलो शीर्षक अन्तर्गत विषय प्रवेश मात्र गरिएको छ र दोस्रो शीर्षकमा अनुभूतिको संरचना र तेस्रो शीर्षकमा विश्वदृष्टिको अध्ययन गरिएको छ . यसै गरी अन्तिम शीर्षकमा परिच्छेदको निष्कर्ष रहेको छ । साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका उपकरणहरू अनुभूतिको संरचना र विश्वदृष्टिको आधारमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ ।

५.२. अनुभूतिको संरचना

संस्कृति बोधका निम्ति लोककला र साहित्यलाई आधार बनाउने सिद्धान्त अनुभूतिको संरचना हो । तामाङ्ग समाज आफ्नै लोक साहित्य भएको समाज हो । तामाङ्ग सेलो तामाङ्ग लोक साहित्यको गीत विधा भएकोले यसमा तामाङ्ग जातिको समग्र विषयलाई समेटिएको पाइन्छ । सेलोमा तामाङ्ग समाजको विचारलाई भन्दा अनुभूतिलाई, वर्गलाई भन्दा समुदायलाई र सामाजिक संरचनालाई भन्दा पुस्तालाई महत्त्व दिएको पाइन्छ । यसैको आधारमा तामाङ्ग सेलोको विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

तामाङ्ग सेलो

आरे डा दान्देदा दुःखरी
जन्मला आमाला थाई थाईरी
जन्मला आपाला थाई थाईरी
सुखरी मुलाले हाई हाईरी
+ + + +

नेपाली रूपान्तर

छैन मलाई दुःख अहिलेसम्म
जन्म दिने आमाको थाई थाईमा
जन्म दिने बाबुको थाई थाईमा
सुखमा छु है हाई हाईमा
+ + + +

सिसी ए डासे तिला बोला
मुलाम जोवन खासुमाड
सारीम टाम्बा नार्गाबाड
आई डाला जोवन धुर्सागाड
मिह ल्हुई केमा हेन्सेमी
नुप्सी निदोबाजिम संसारसे

हामीले मरेर जाँदा केही लादैनौ
आकाशको जोवन बादलको बारी
भूईँ ढाकेको दुबोले
तिम्रो हाम्रो जोवन चिहानडाँडा
मानव चोला लिए पछि
संसारबाट बिलाएर जानु पर्ने

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

प्रस्तुत सेलोमा सामाजिक संरचनालाई भन्दा व्यक्ति वा जीवनलाई महत्त्व दिइएको पाइन्छ। यसमा चैतपूर्णमामा बौद्ध र स्वयम्भूमा लाग्ने तिमाल जात्रामा प्रस्तुत गरिएको जुहारी सेलोको अभिव्यक्ति रहेको देखिन्छ। यसमा तामाड समाजका चेलीहरू जात्रामा स्वतन्त्र रूपमा गीत गाउने प्रचलनबाट सामाजिक संरचनालाई भन्दा व्यक्तिको स्वतन्त्रतालाई महत्त्व दिएको पाइन्छ। यसमा जन्मको आमा बाबुको थाई थाईमा चालिस वर्षको उमेर हुँदासम्म विना दुःख जीवन बिताइएको र भोलि विवाह गर्दा केटा भर्खरको भएकोले कतै दुःख पो पाउने हो कि भन्ने भोलिको चिन्ताबाट विचारलाई भन्दा केटी प्रस्तोताको व्यक्तिगत अनुभूतिलाई महत्त्व दिएको भाव व्यक्त भएको पाइन्छ। यसमा केटा प्रस्तोताले दुबै जना कन्या भएकोले अरूको अगाडि घरवार राम्रो हुने गरी विवाह गर्नु पछि भन्नेबाट पुस्ता वा व्यक्तिलाई महत्त्व दिएको पाइन्छ। यसमा आकाशको जोवन बादल, भूईँ राम्रो दुबोले र हाम्रो जोवन चिहान डाँडा भनेर आखिर एक दिन मर्ने पर्ने मृत्यु सत्य भएको अभिव्यक्तिबाट सांसारिक नियमको बारेमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसबाट अनुभूति, समुदाय र पुस्तालाई महत्त्व दिएको देखिन्छ।

तामाड सेलो

चिबाला ग्लारी मिखिलला ग्योई
ब्राबाला ग्लारी मिखिलला ग्योई

नेपाली रूपान्तर

बस्ने ठाउँमा आँसुको पोखरी
हिँड्ने ठाउँमा आँसुको पोखरी

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा दुःखको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा महिलाले व्यक्तिगत रूपमा परिवार र समाज निर्माणमा पुऱ्याइएको योगदानको कदर नगरी उल्टो दुःखमाथि दुःख दिने सामाजिक संरचनाको व्याख्या गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा प्रस्तोताले समग्र नेपाली महिलाले भोग्नु परेको पीडालाई आत्मासात गरी व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यसमा व्यक्तिगत अनुभूतिबाट तामाङ समाजको सम्पूर्ण महिलाहरूको समग्र पीडालाई व्यक्त गरिएको छ।

तामाङ सेलो

पीपल छायाँ वर छायाँ
एदेन डाला चु माया
तोर तोर लासै ए सेला
मार मार लासै ए सेला

नेपाली रूपान्तर

पीपल छायाँ वर छायाँ
तिम्रो र मेरो यो माया
माथि पुऱ्याए नि
तल पुऱ्याए नि तिमी नै जान्ला

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा मायाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा मायालाई सफल कि असफल कस्तो बनाउने हो त्यो तिम्रै हातमा छ भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। हुन त मायालाई सफल बनाउन दुबैको बराबर हात रहने भए पनि यस सेलोमा केटीले पूर्ण रूपमा मायालाई सफल बनाउन प्रयास गरेको तर केटातिरबाट प्रयास नभएको भाव देखिन्छ। यसमा केटीले धेरै प्रयास गर्दा पनि केटाका तर्फबाट केही प्रयास नभएको देखेर सिधै गाली नगरी माया मिश्रित रिस व्यक्त गरिएको देखिन्छ। यसबाट व्यक्तिगत माया मिश्रित रिसको अनुभूति व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

छ्योबाम् खाईमाई आछ्योनी
तरै ड्यानो ताम सानो
सिवारी खाईमाई आखाम्बा
माबारी खाईमाई आखाम्बा
आतानी खाईमाई बिवा हाङ्बा

नेपाली रूपान्तर

पुग्न त कहिले पुगेन
तर सुन कुरा गुन
मर्न कहिले सकिएन
विलाउन कहिले सकिएन
भएन कहिले भने जस्तो

आतावा खाईमाई मन्वा ह्वाइबा

भएन कहिले सोचे जस्तो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ प्रजातिको व्यक्तिगत जीवनमा सोचे र भन्ने जस्तो नभएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यस सेलोमा जति नै राम्रो गर्ने भन्दा पनि राम्रो नभएको अभिव्यक्तिबाट मनले हरेस खाएको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ। त्यस्तै गरी काममा सफल नभए पछि मर्छु भन्दा पनि मर्न सकिन भन्ने अभिव्यक्तिबाट निराशावादी दृष्टिकोणको विकास भएको देखिन्छ। यसमा गरिबीको कारण राम्रो काम गर्न सहज नभएको भाव पाइन्छ। यसबाट निम्न वर्गीय तामाङ समाजको यर्थाथ चित्रण गरिएको देखिन्छ। यस सेलोमा मानव जन्म लिएपछि जिन्दगी भरि दुःख र सुख दुबैलाई भेल्नु पर्ने भाव रहेको पाइन्छ। यसबाट जीवन दुःख र सुखको संगम हो भन्ने जीवनवादी समूहिक अनुभूति प्रस्तोताको व्यक्तिगत अनुभूतिको रूपमा व्यक्त भएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

खाडी मुलुकरी निमुवा
दोडला हाँगा छे थासी
एदान डान्सी सेम क्रासी
आदमलिला खिप थोसी
मासेम कोसी तोर रोसी
एला मायादा डान्सीमाम
डा पोडिदला च्याइबामी
खाजी होई ह्युल्सारी लिफक दोसी

नेपाली रूपान्तर

खाडीमुलुकमा गएथेँ
रूखको हाँगो घाँस काटेर
तिमीलाई नै सम्भेर मन रोयो
खिप नसक्नुको पीडा बोकेर
तल कोसी माथि रोसी
तिम्रो मायालाई सम्भेर
म पोडिदको च्याइबा त
आए है स्वदेश फर्केर

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा मध्यम वर्गीय तामाङ जातिको गरिबीको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यस सेलोमा ड्राइभर पेसा गरेर घर परिवार पाल्न नसकी विदेश गएको, मायाको सम्भरनामा धेरै रोएको र मायाको पीडा सहन नसकी स्वदेशै फर्केर आएँ भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। यस सेलोमा तामाङ समाजको विदेश जाने वाध्यात्मक स्थितिको चित्रणबाट व्यक्ति र परिवारमा परेको अदृश्य घटनाहरूबाट उब्जेको पीडा र दुःखको

अनुभूति पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजको सामूहिक पीडाको अनुभूतिलाई प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्तिगत पीडाको अनुभूतिको रूपमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

डाला जन्मला आमैनोन
बोर्जी चु पाल्सै दैवसे
नारायण सिबो तेंग्यामा
अदमलिला खिप थोसी
ब्रावामुला मेलारी ह्वाई कोसी
वैरागी डाला सेम थोसी

नेपाली रूपान्तर

मेरो जन्मको आमा पनि
लगयो यसपाली दैवले
नारायणशिव के गर्ने
खपि नसक्नुको पीडा बोकेर
हिँडेको छु मेलामा गीत गाएर
वैरागी मेरो मन बोकेर

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा पीडालाई सहेर जीवन जिउनु पर्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा यसपालिको समयमा प्रस्तोताको आमालाई दैवले लगेको कारणले खपी नसक्नुको पीडालाई मनभित्र लुकाएर मनमा वैराग भए पनि सबैको सामु जात्रामा गीत गाएर हिँडेको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसबाट मृत्यु हुनु भनेको सांसारिक नियम हो र बाँचेकाहरूले पीडाको सहन गर्नु पर्ने भाव पाइन्छ । यसमा मानव जातिको पीडालाई प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्तिगत अनुभूतिको रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

दुःखसे लामा सेमक्रावा
ठूलीला लिस्याल म्राङ्मामी
औदिन डाला सेम छ्यावा
ला साङ्वा देन लु साङ्वा
आमाला जामे होई लालु
एनोन म्राङ्मा सेम ताङ्वा

नेपाली रूपान्तर

दुःखले गर्दा मन रुने
ठूलीको अनुहार देख्दा त
अति नै मेरो मन बस्ने
देवता नागको पूजा गर्ने
आमाको छोरी होई लालु
तिमी नै देख्दा मन खुसी हुने

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा मायाको अनुभूतिलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा दुःखले गर्दा मन रुने तर मायालु लालुको अनुहार हेर्दा मन खुसी हुने र अन्तको सबै पीडा भुलेर लालु ठूलीमै मन बस्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा मायामा भएको आर्कषणको वर्णनबाट मायाले संसार जित्न सक्ने भाव व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यसमा व्यक्तिगत मायाको अनुभूतिलाई व्यक्त गरिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

अन्तिम माया चु तागै
अन्तिम पिरती चु तागै

नेपाली रूपान्तर

अन्तिम माया यो नै होस्
अन्तिम पिरती यो नै होस्

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा विछोडको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा माया लाएर बाचा पूरा गर्न नसकी धोका दिनु भन्दा मायाको अन्त्य गरी पीडा सहनु राम्रो हुने अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसबाट माया पाउनु मात्र नभएर गुमाउनु पनि हो भन्ने भाव पाइन्छ । यस सेलोमा माया गाँस्दा जति आनन्द हुन्छ, त्यस भन्दा दोब्बर पीडा नभेट्ने गरी छुट्टिनुमा हुने तामाङ समाजको सामूहिक अनुभूतिलाई प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्तिगत रूपमा व्यक्त गरिएको देखिन्छ ।

भइसक्यो मेरो मन सन्तोष

हातको औँठी पित्तलको

अहिले पो मेरो मन सितल भो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ६)

प्रस्तुत सेलोमा व्यक्तिगत अनुभूति व्यक्त गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा मन सन्तोष र मन सितल भएको अभिव्यक्तिबाट सोचे र भनेको पुगेको भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा हातको औँठी पित्तलको भन्ने अभिव्यक्तिबाट धनमा गरिबै भए पनि मन धनी भएको भाव पाइन्छ । यसबाट मनमा पीडा भएन भने धनले सम्पन्न नभए पनि पेट भरि खाना र आड ढाक्ने लुगा मात्र भए संसारको सबैभन्दा धनी र खुसी

व्यक्ति हुने अभिव्यक्ति व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा धनको धनी भन्दा मनको धनी भए जीवन सहज तरिकाले जिउन सक्ने व्यक्तिगत अनुभूति प्रस्तुत गरिएको छ ।

तामाङ सेलो

सिगेलावा च्यान आमा
 च्यान आमाला कोला गोंडा
 दया खाजिम थेदामी
 कान्छी औला थासिमाम्
 पिन्ज्योइ थेदा रक्तदान
 + + + +
 ल्हुईनोन डाला चाई बिसम्
 क्वान जा दोडरी च्योउ बिजिम
 नाखु ग्लागिरी लाउ बिजिम
 चासी चुसे लेउ बिजिम

नेपाली रूपान्तर

मर्न लागेको बघिनी
 बघिनीको पाँचवटा बच्चा
 दया आएछ उसलाई
 कान्छी औला काटेर
 दियो उसले रगत दान
 + + + +
 शरीरै मेरो खाने भए
 लागु जति रूखमा भुण्ड्याउनु भन्यो
 हाड्डी जति एक ठाउँ गर्नु भन्यो
 खाएर अलि उता सर्नु भन्यो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा सहयोग गर्दा जीवन नै रित्याउनु परेको दुःखद अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यसमा सत्ययुगको राजकुमार वनमा सिकार खेल्न जाँदा उसले शरीरै दान दिनु परेको अवस्थाको चित्रणबाट व्यक्तिलाई महत्त्व दिएको देखिन्छ । यसमा शरीर दान दिए पछि उसकै हड्डीबाट नमोबुद्धको छ्योर्तेन निर्माण गरिएको र त्यो वर्ष बाघ वर्ष भएको जानकारीबाट समुदायलाई महत्त्व दिएको देखिन्छ । राजकुमारले मर्न लागेको बघिनीलाई बचाउन जीवन नै दान दिएबाट सम्पन्न वर्गको राजकुमारले गरेको कार्यबाट तामाङ समाजमा परेको प्रभावको वर्णन गरिएको पाइन्छ । त्यसबाट तामाङ समाजको सामूहिक अनुभूतिलाई महत्त्व दिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

फोदुप मोदुप डिदानोन

नेपाली रूपान्तर

फोदुप र मोदुपलाई

ब्याहँ लासी पिन्छिनाम	विवाह गरी दिएको
ब्याहँ लासी पिन्जिजी	विवाह गरी दिएर
होत्छे लिछ्छा म्हि दोबा	त्यहीबाट मान्छेको उत्पत्ति भएको
म्हिला नाबा केगाजी	मान्छेले चोला लिएको

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१)

प्रस्तुत सेलोमा संसारमा मानव चोला उत्पत्तिको घटनाको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ समाजमा रहेको मानव उत्पत्तिको लोककथाको माध्यमबाट समुदायलाई महत्त्वलाई दिएको देखिन्छ। यसमा फोटुप र मोटुपको विवाह पछि मान्छेको चोला यो संसारमा आएको भन्ने अभिव्यक्तिबाट व्यक्ति वा पुस्तालाई महत्त्व दिएको देखिन्छ। यसमा मानव जातिको उत्पत्तिको चित्रणबाट तामाङ समाजमा रहेको विचारलाई भन्दा अनुभूतिलाई जोड दिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

डिन्छ्यान आमाला जामेमी
 प्राकितना (बाडिनना) टाडिसगा बौला डाई
 टाडिसगा बौसाईनोन
 म्हेन्दो ख्याप्यै ग्योघरला
 रेनुकुनु स्योरीगा दोगाला
 पोलोदोड लेफुड मोजेला दोड
 बासी खालाई काज्यौला पोड

नेपाली रूपान्तर

महान आमाको छोरी त
 मैले चुँडेर (छुट्याई) लगे
 छुटाएर लगे पनि
 फूल फुलाउँला
 पर्सिको दिन आइपुग्छौ
 सिस्नु, अर्धेरी, केराको बोट
 ल्याएर आउँछु सगुन पोड

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१०)

प्रस्तुत सेलोमा छोरीलाई विवाह गरी विदाइ गर्दा जन्म दिने आमालाई पर्ने पीडा भएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा जन्माई, पालनपोषण गरी राखेकी छोरीलाई विदाइ गरेर पराई घर पठाउँदाको आमाको दुःखद अनुभूतिको अभिव्यक्ति देखिन्छ। यसमा जन्म दिने आमाले छोरीलाई विवाह गरी अरुलाई दिँदाको दुखद अवस्थाको चित्रणबाट समुदायका आमआमाहरूको अनुभूतिलाई महत्त्व दिएको पाइन्छ। यसमा विवाह गर्नु

सामाजिक संरचना भए तापनि जन्माएर, हुर्काएर मुटु बीच राखेको छोरीलाई अरूको भरमा सुम्पदाको आमाको दुःखको अनुभूति व्यक्त गरेको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

आबादेन जालाजा सल्लाहसे
 म्हुना सेत्वारी निमामी
 आबा धारा फुप्जीबा
 जाजा निसी सेत्तामी
 सेत्सी जिन्सी च्यामामी
 लिच्छा आबा ताबासे
 बौद्ध विवा मिन चिवा
 ह्याङला तामासे आबा विमा
 इहान्वा कादेसे बाउ विवा
 बाउजाजा सेत्तासे
 बौद्ध विवा मिन चिवा

नेपाली रूपान्तर

बाबु र छोराको सल्लाहले
 राति मार्न जाँदा
 बाबु धारा भत्काई रहेको
 छोराको गएर मार्दा
 मारी सकेर हेर्दा
 बाबु परेको हुनाले
 बौद्ध भन्ने नाम बसेको
 तामाङ भाषामा आबा भन्नेलाई
 खस भाषामा बाउ भन्ने भएकोले
 बाबु मारेको हुनाले
 बौद्ध भन्ने नाम रहन गएको हो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.११)

प्रस्तुत सेलोमा बौद्धको नाम बस्नुको पछाडि लुकेको दुःखद घटनाको वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा बौद्ध नाम रहन गएको इतिहाससँग छोराको बाबुलाई मर्नु परेको दुखद अवस्थाको अभिव्यक्तिबाट पुस्ता वा व्यक्तिलाई महत्त्व दिएको पाइन्छ । यसमा धारा आज बनायो भोलि भत्काउने, भोलि बनायो पर्सि भत्काउने भएकोले धारा भत्काउने मान्छे जो भए पनि मर्ने बाबु र छोराको सल्लाह अनुसार छोराको मार्दा आफ्नै बाबु परेबाट व्यक्तिमा परेको पीडाको अनुभूति पाइन्छ । यसमा तामाङ भाषाको आबा भन्ने शब्दलाई नेपाली भाषामा बाउ भन्ने भएकोले बाउ मारेको भन्दा अप्रभंस भएर बौद्ध हुन पुगेको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसबाट व्यक्तिगत पीडाको अनुभूतिलाई प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

घ्यू म्हाले ह्वाबै ह्विल्मामी

नेपाली रूपान्तर

भेडाको भीरबाट लड्दा

घ्यू मामा काजै खर्करी
खर्कला पाखारी घ्यू काजी
घ्यू म्हाले मामै हिलामी
घ्यू ह्वाबा काजै खर्करी
तोसेँ हिमाल गाङ्गरीमी
ग्यूर ग्यूर पिङ्गै ग्यूरोमी
घ्यू गोठेला गोठालो
घ्यूलाजा ड्हेसेजा बठालो

भेडी रोयो खर्कमा
खर्कको पाखामा भेडी रोयो
भेडी भीरवाट लड्दा
भेडा रोयो खर्कमा
माथि हिमाल डाँडामा
एकदम नराम्रो उरालो
भेडीको गोठालो
भेडीको दुधले बाठो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१२)

प्रस्तुत सेलोमा मानवमा जस्तै जनवारमा पनि दुःखका अनुभूतिहरू रहेको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा मानवमा जस्तै मानवेतर प्राणीमा पनि पीडा र दुःखको अनुभूति हुने खर्कको भीरवाट भेडा लडेर मर्दा खर्कको पाखामा भेडी रोएको अभिव्यक्तिबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसमा आफन्तजनको मृत्युमा मानवेतर प्राणी भेडीको दुःखद व्यक्तिगत अनुभूति व्यक्त भएको पाइन्छ। यसमा जनावरमा रहेको भावना र त्यसबाट व्यक्तिएको अनुभूतिलाई प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ। यसमा पुस्ता वा व्यक्तिलाई महत्त्व दिएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

ह्याङ तामाङला चु बाजा
डम्फू बाजै तामाङला
टुङ्ना बाजै तामाङला
पुली जाजै स्हेडदोबा
डम्फुर बाजै हाब्दोबा
टुङ्ना बाजै हाब्दोबा
पुली बाजै हाब्दोबा
ह्वाई म्हाले जाजै गोदोबा

नेपाली रूपान्तर

हामी तामाङको यो बाजा
डम्फू बाजा तामाङको
टुङ्ना बाजा तामाङको
बाँसुरी सानो बनाएर
डम्फू बाजा बजाएर
टुङ्ना बाजा बजाएर
बाँसुरी सानो बजाएर
सानो गीत गाएर

तामाङ दस्तुर थान्दोबा
 चु म्हाले दान्देल्ला समयरी
 दमाई बाजागा ह्वाब्सीनाम
 रामै रष्ट्रजा लासीब्रावा
 तिलाला दस्तुर ख्लासिनाम
 तामाङ रिमठिम आख्लागो
 उईमाला दस्तुर आख्लागो
 रिमठिम चिदोला तामाङला

तामाङ दस्तुर राखौंन
 यो है अहिलेको समयमा
 पञ्चेबाजा पो बजाएर
 रमाइलो गरी हिँड्ने
 हिजोको दस्तुर छोडेर
 तामाङ रीतिरिवाज नछोडौं
 पहिलेको दस्तुर नछोडौं
 रीतिरिवाज जोगाउनु पछै

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजको बाजा डम्फू, टुङ्ना र बाँसुरीको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसमा बाजाहरूको चित्रणबाट बाजा बनाउने व्यक्तिलाई महत्त्व दिइएको देखिन्छ। यसमा डम्फू हाम्रो पुर्खा पेङ्दोर्जे (व्योनदोर्जे) ले बनाएको हो भन्ने भावबाट समुदायलाई भन्दा व्यक्तिलाई महत्त्व दिएको देखिन्छ। यसमा तामाङको पहिचानको रूपमा रहेको र पुर्खाले बनाएको बाजालाई बिसिँएकोमा प्रस्तोताले दुःख व्यक्त गरिएबाट पुस्तालाई वा व्यक्तिको अनुभूतिलाई महत्त्व दिएको देखिन्छ। यसमा आफ्नो बाजा बजाएर, गीत गाएर, तामाङ दस्तुर राख्नु पर्ने र संस्कारलाई बचाउनु पर्ने दायित्व तामाङ समुदायमा रहेको अभिव्यक्तिबाट समुदायलाई महत्त्व दिएको देखिन्छ। यसमा प्रस्तोताको व्यक्तिगत दुःख र सुख मिश्रित अनुभूतिको अभिव्यक्ति व्यक्त भएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

सुकामासा स्होसिनम्
 फो नाबाला लागिरी
 खड्बा लारीमी मे फुइवा
 दुःखीला कोला धोईपुइवा

नेपाली रूपान्तर

सुकामोहर कमाउन
 पेट पाल्नको निम्ति
 जाडो मौसममा आगो फुक्ने
 दुःखीको छोरा भारी बोक्ने

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा एउटा भरियाको दर्दनाक अवस्थाको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसमा गरिबीको कारण भारी बोक्नु परेको र भारी बोकेर वा दुःख गरेर पनि पेटभरि खाना नपुगेको तर पनि यो काम गर्नु परेको अवस्थाको चित्रण पाइन्छ । यसमा काम छ भारी बोक्ने, त्यो पनि नपाउला भनेर भरियालाई पीर लागेबाट व्यक्तिलाई महत्त्व दिएको पाइन्छ । यसमा आर्थिक, शैक्षिक र विकासको अभावका कारण तामाङ समाजले गरिबी भोग्नु परेको र त्यही गरिबीका कारण यस समाजका व्यक्तिले भारी बोक्नु पारेको दुःखद अनुभूतिका अभिव्यक्ति पाइन्छ ।

५.३. विश्वदृष्टि

प्रस्तोताका विचार र अनुभूतिहरू वर्ग वा समूहका विचार वा भावनासँग एकाकार गराएर प्रस्तुत हुने चेतनको स्तर र मानसिक संरचनाको सङ्गतिलाई विश्वदृष्टि भनिन्छ । लोक साहित्यमा विश्वदृष्टिको सम्बन्ध इतिहाससँग रहेको देखिन्छ । तामाङ सेलोले तामाङ समाजको विविध पक्षलाई प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । तामाङ समाजमा समयको कालखण्डमा के कस्तो चिन्तन रहेको थियो र त्यस चिन्तन प्रस्तोताको माध्यमबाट प्रकट हुँदा समाजको आलोचकीय सन्देश के रहेको छ भन्ने आधारमा सेलोलाई विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

तामाङ सेलो

सिसी ए डासे तिला बौला
 मासी ए डासे तिला बौला
 मुलाम जोवन खासुम्राङ
 सारीम टाम्बा नार्गावाङ
 आई डाला जोवन धुर्सागाङ
 म्हि ल्हुई केमा हेन्सेमी
 नुप्सी निदोवाजिम संसारसे

नेपाली रूपान्तर

हामीले मरेर जाँदा केही लाँदैनाँ
 मरेर केही पनि लाँदैनाँ
 आकाशको जोवन बादलको बारी
 भूँँ ढाकेको दुबोले
 तिम्रो हाम्रो जोवन चिहानडाँडा
 मानव चोला लिए पछि
 संसारबाट विलाएर जानु पर्ने

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

प्रस्तुत सेलोमा जन्म सत्य हो भने मृत्यु पनि सत्य हो भन्ने सन्देश रहेको पाइन्छ । यसमा केटी प्रस्तोताको माध्यमबाट जन्म घरमा चालिस वर्षको उमेरसम्म आमा र

बाबुको थाई थाईमा जीवन सुखको साथ बिताइरहेको तर सामाजिक संरचनाको कारणले विवाह गर्नु पर्ने र विवाह पछि दुःख पाउने अभिव्यक्तिले आम समाजमा छोरी र बुहारीलाई गर्ने व्यवहारप्रति व्यङ्ग्य गरिएको पाइन्छ। यसमा केटा प्रस्तोताको माध्यमबाट आकाशको जोवन बादल, धर्ती राम्रो दुबोले र मान्छेको जोवन चिहानडाँडा भन्ने अभिव्यक्तिबाट मरेर जाँदा खालि हात जानु पर्छ, आखिर मनै पर्ने यो चोलामा राम्रोसँग घरजम गरौं भन्ने जीवनवादी दृष्टिकोण प्रस्तुत भएको पाइन्छ। यसमा प्रस्तोताहरूको माध्यमबाट समान वर्ग, समातामूलक समाज र समान अधिकारको अपेक्षा गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा जीवनको महत्त्वलाई बुझौं र समान समाजको निर्माण गरौं भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

गात्पाला साल्गी बुङ्मामी
 देब्रे यासे फ्याङ्चुङ्सी
 दाहिने यासे सेप खान्जी
 बाह्र हातला छो रिम्जी
 बाल्टिन निजी फाल्छुयोङ्सी
 इनार न्हाङ्दा क्यूई डुईला

नेपाली रूपान्तर

डिलको खरको भुप्पोलाई
 देब्रे हातले समाएर
 दाहिने हातले सपक्क काटेर
 बाह्र हातको डोरी बाटेर
 बाल्टिन गयो भुण्डेर
 इनारभिन्नको पानी भिकौला

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा सामान्य ग्रामीण ज्ञानको अभिव्यक्ति पाइन्छ। डिलको खरको भुप्पोलाई, देब्रे हातले समाएर, दाहिने हातले सपक्क काटेर, बाह्र हातको डोरी बाटेर, बाल्टिन गयो भुण्डेर, इनारभिन्नको पानी भिकौला भन्ने अभिव्यक्तिबाट ग्रामीण जनजीवनले घरपरिवार चलाउनका लागि गरिएको ज्ञानको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा हाम्रो समाजमा भएका राम्रो सिप र ज्ञानहरूको पहिचान गर्न सक्नु पर्ने भाव व्यक्त भएको देखिन्छ। यसबाट जीवन उपयोगी ज्ञानहरू हाम्रो समाजमा धेरै छन् त्यसको उपयोग गरेर हामीले समाजको उत्थान गरी हाम्रो जीवनलाई पनि सहजताको साथ बिताउन सक्छौं भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ।

भनेको कहिले भएन

सोचेको जस्तो पनि कहिले भएन

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. ३)

भएन कहिले फलिफाप-२

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ प्रजातिको व्यक्तिगत जीवनमा सोचे र भने जस्तो नभएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यस सेलोमा पेसा ड्राइभर, आमा पनि यसैपालि बितेको, पहिले जोडेको घरवार राम्रो नभएको, विदेश गए पनि माया, आमा र देशको सम्भनाले स्वदेशै फर्केर आएँ भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। यस सेलोमा जति नै राम्रो गर्ने भन्दा पनि राम्रो र फलिफाप नभएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा एकातिर आफ्नो जन्मभूमि र घरपरिवारलाई छोडेर नेपाली युवा शक्ति दिनप्रति दिन विदेशिनु परेको भाव रहेको छ भने अर्कातिर मानवको जन्म लिए पछि दुःख र सुख दुबैलाई भेल्नु पर्छ भन्ने भाव रहेको पाइन्छ। यसबाट जीवनमा दुःख र सुख आई नै रहन्छ तर दुःखमा आत्तिनु र सुखमा मात्तिनु हुँदैन भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ।

नदी त तछ्छौं तर्दैन

मन पछ्छौं कि पर्दैन

तपाइ हाम्रो यो माया

वर्ष दिनको तिजमा

नपार्नु है बीचमा

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा कसैलाई मन परेको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा म तिमीलाई मन पराउँछु, तिमीले मलाई मन पराउँछौं कि पराउँदैनौं भन्ने भावबाट मायाको पहिलो अभिव्यक्ति जस्तो देखिए पनि तपाइ हाम्रो यो माया भन्ने अभिव्यक्तिबाट पुरानै मायाको पुनः आवृद्धि भएको जस्तो देखिन्छ। यसमा तपाइ हाम्रो यो माया बीचमा नपार्नु है भन्ने अभिव्यक्तिबाट मायामा विछोड हुन लागेको तर नहोस् भन्ने आग्रह

गरिएको देखिन्छ । यस सेलोबाट एकातिर मनको कुरा मनमा नराखी व्यक्त गर्नु पर्ने अभिव्यक्ति दिएको छ भने अर्कातिर केही पाउनको लागि निरन्तर लागि पर्नु पर्ने सन्देश दिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

जामे कोलाला कर्मसे
घट्टरी मकै स्याङमुला
मुरीम चरी फ्याङमुला
आज्यावा दुःख याङमुला

नेपाली रूपान्तर

छोरी चेलीको कर्मले
घट्टमा मकै पिनिन्छ
आकाशमा चरी उड्छ
नराम्रो दुख पाउँछ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा जन्मकै कारणले छोरी चेलीले दुःख भोग्नु परेको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोमा कर्मलाई कामसँग भन्दा पनि जन्मसँग जोडेको देखिन्छ । तामाङ समाजमा महिलालाई हिँड्न, बोल्न, गीत गाउन आदि कार्यको लागि स्वतन्त्रता दिए पनि सामाजिक संरचनाको कारण घरपरिवार, बालबच्चा र कृषि कार्यमा पुरुषले भन्दा बढी खट्नु पर्ने भएकोले दुःख धेरै हुने देखिन्छ । त्यसै कारणले यस सेलोमा छोरीचेलीको शरीरिक संरचना, प्राकृतिक नियम र छोरी भएर जन्मेको कारणले दुःख भोग्नु परेको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोबाट तामाङ समाजलाई असल परिवार र समाज निर्माणको लागि महिलालाई मात्र भारी नबोकाई दुबैको बराबर सहकार्य आवश्यक भएको सामाजिक र जीवनवादी दृष्टि वा सन्देश दिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

जामेकोलाला कर्मसे
सिमीला दासी तादोला
पुर्खाला तोबै चादोला
चासम ब्रा कान चादोला

नेपाली रूपान्तर

छोरीचेलीको कर्मले
सासूको दासी बन्नु पर्छ
पुर्खाको नराम्रो पनि सहनु पर्छ
खा नखा हिँडो खानु पर्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा सामाजिक संरचनाका कारण बुहारी भएपछि दुःख गर्नु पर्ने भाव रहेको पाइन्छ। नेपालको समग्र सामाजिक संरचनालाई हेर्दा सामान्यतः बुहारीले धेरै काम गर्नु पर्ने र सासूले बुहारीलाई हेला गर्ने गरेको देखिन्छ। यसमा दुःख गर्दा पनि मिठो खाना खान नपाउने, आफ्नो जन्मघर छोडेर अरूको घरलाई आफ्नो घर सम्भरेर बस्नु पर्ने, घरमा दुःख गरेर दासीको जस्तो जीवन बिताउनु पर्ने अवस्थाको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा पितृसत्तात्मक सामाजिक संरचनाको कारणले विवाहित नारीले भोग्नु परेको दुःखद अवस्थाको चित्रण गरी नारी चेतनाको अभिव्यक्ति दिइएको पाइन्छ। यसबाट बुहारी पनि छोरा र छोरी जस्तै परिवार र समाजलाई अधि बढाउने घरको महत्त्वपूर्ण सदस्य हो र यसलाई दासीलाई जस्तो होइन छोरीलाई जस्तो माया गर्नु पर्छ भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

सिसी निवा ह्याङ्ला जीउ
मेफ्रा दोला ह्याङ्ला जीउ
साब्रा दोला ह्याङ्ला जीउ
बागल न्हाङ्ला रा ल्माङ्गै
ए म्नाङ्गै न डा म्नाङ्गै

नेपाली रूपान्तर

मरेर जाने हाम्रो शरीर
खरानी बन्छ हाम्रो शरीर
माटो बन्छ हाम्रो शरीर
बथानभित्रको कालो बाखा
न तिमी देखिन्छ न म

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा जीवनवादी दृष्टिको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ। यसमा हाम्रो शरीर मरे पछि खरानी र माटो हुने छ भन्ने अभिव्यक्तिबाट माटो र खरानीको मूल्यसँग जीवनको मूल्यलाई तुलना गरेको पाइन्छ। यस सेलोमा जीवनको मूल्य प्राण हुँदासम्म मात्र रहने भावबाट जीवनको महत्त्वलाई बोध गराएको देखिन्छ। यसमा मरे पछि कोही नदेख्ने अभिव्यक्तिबाट जीवन रहँदै गर्नु पर्ने कार्य जति गरौं भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

सिसी निज्योई बिसामी

नेपाली रूपान्तर

मरेर गयो भने त

मासी निज्योई बिसामी
वरला दोड्बो केगाला
पिपल दोड्बो केगाला

मृत्यु भयो भने त
वरको रूख भएर जन्म लिउँला
पीपलको रूख भएर जन्म लिउँला

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा पुनर्जन्मप्रतिको आस्थाको बारेमा वर्णन गरिएको देखिन्छ । यस सेलोमा मानव चोलाको अन्त्य भए पनि अर्को जन्ममा पीपल र वरको रूख भएर जन्म लिएर हामी फेरि भेटौंला भन्ने वाचा गरिएको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यस सेलोबाट मृत्यु पश्चात् वर र पीपल भएर जन्म लिने लोक विश्वासको अभिव्यक्तिबाट आत्मा कहिले नमर्ने सन्देश दिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

सुक्याम सिङ्से धूप लाला
स्वर्गलोकरी हूपताला

नेपाली रूपान्तर

धुपी काठले धूप गरौंला
स्वर्गलोकमा भेटौंला

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा स्वर्ग र नर्कप्रतिको लोक विश्वासको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यस सेलोमा मृत्यु पश्चात् असल काम गरे स्वर्गमा पुगिने र खराब काम गरे नर्कलोकमा पुगिने लोक विश्वासको आधारमा स्वर्गमा भेटौंला भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा तामाङ जातिमा रहेको स्वर्ग र नर्कप्रतिको लोक विश्वासको अभिव्यक्तिबाट तामाङ समाजको लोक सामाजिक नीति नियमको भावलाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसबाट जीवनमा राम्रो काम गरे राम्रै फल मिल्ने भएकोले असल बन्न सन्देश दिएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

लुईनोन डाला चाई बिसम्
क्वान जा दोडरी च्योउ विजिम
नाखु ग्लागिरी लाउ विजिम

नेपाली रूपान्तर

शरीरै मेरो खाने भए
लुगा रूखमा भुण्ड्याउनु भन्यो
हड्डी एक ठाउँमा गर्नु भन्यो

चासी चुर्से लेउ बिजिम
बाह्र वर्ष छ्योमामी
लुम्बिनी बिवा अञ्चलरी
मायादेवीला कोखरीमी
बुद्ध जन्मव ताखाज्योई
कर्मला धर्म छ्योइला ताम
शक्ति मुवाजिम थेला जा
औतार किन्ज्यो थेसेमी

खाएर अलि उता सर्नु भन्यो
बाह्र वर्ष पुग्दा
लुम्बिनी भन्ने अञ्चलमा
मायादेवीको कोखमा
बुद्ध जन्मियो
कर्म धर्म पुस्तकको कुरा
शक्ति रहेछ उसमा
पुनर्जन्म लियो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा राम्रो काम गरे फल पनि राम्रै मिले अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा सबै भन्दा ठूलो धर्म भनेको दुःखमा परेकाहरूलाई सहयोग गर्नु हो भन्ने भाव रहेको देखिन्छ । सत्यवादी समाजको चिणत्रबाट प्रस्तोताले अहिलेको समाजमा देखा परेको मानव विरोधी कार्यहरू प्रति असहमति प्रकट गरेको पाइन्छ । यसमा कर्म गर फलको चिन्ता नगर भनी कर्मलाई महत्त्व दिएको देखिन्छ । यस सेलोमा शान्तिमय असल समाजको निर्माणको लागि माया, प्रेम र सद्भावका साथ अप्ठ्यारोमा परेकोलाई सहयोग गर्नु पर्ने र सेवा नै धर्म हो भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

चारदाम आठदाम लासैनोन
बाँकी दाम लासैनोन
दुःख मन आलाउ जामेसे
आबा च्याबारी खादोला
आमा च्याबारी खादोला
मायूङ च्याबारी खादोला
बिसिनामी थान्वाला
बाँकी दामहेन किन्सिजिन्जी

नेपाली रूपान्तर

चारदाम आठदाम गरे पनि
बाँकी दाम दिए पनि
दुःख मन नगर छोरीले
बाबु हेर्न आउनु हुनेछ
आमा हेर्न आउनु हुनेछ
माइती हेर्न आउने छ
भनेर राखेको
बाँकी दाम पनि लिइसक्यो

मायूड हेम्बोछेसेमी
दुःख मन थालाउ सेम थासिउ

माइतीराजाले
दुःख मन नगर्नु मन नमार्नु
(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.८)

प्रस्तुत सेलोमा तामाड समाजमा विवाह गर्दा गरिने विधि र त्यस विधिले पछिसम्म खेल्ने भूमिकाको बारेमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाड समाजको नियम अनुसार छोरीचेली विवाह गरी पठाउँदा चारदाम गरेर जुवाइँलाई जिम्मा लगाए पनि भोलि कुनै नराम्रो गरियो भने हकदावी र कार्यवाही गर्न सक्ने अधिकार माइतीमा निहित रहेको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसबाट तामाड जातिले आफ्नो सामाजिक नीति नियमलाई पालन गर्दै समाजलाई निरन्तर रूपमा चलाएको देखिन्छ। यसमा तामाड समाजको संस्कृतिको राम्रो पक्षको जानकारी अन्य समाज सामु गर्दै यो जीवन उपयोगी भएको सन्देश दिएको पाइन्छ।

तामाड सेलो

सयमन्तरी बिबाजा
आमासे जन्म पिन्सी
आमासे सातधारा इहे ख्वामा
पिङ्गै डाब्दे चासिनाम
ताहर म्हाले इहेजा ख्वाबाला
क्यूइ जे चासी थुङ्सीमाम
आमासे सातधारा इहे ख्वाजी
डिन्छेन आमाला कुरिमी
आमासे धिड धिड लामामी
आमाला कुरी कादे छ्योङ्जी
आमादै फोहोर कादेलाजी
आमा इहुजी च्यामला ग्योईरी
नरखण्डरी आमा इहुजी

नेपाली रूपान्तर

सयमन्तरी भनेको
आमाले जन्ममा दिएको
आमाले सातधारा दुध पिलाएको
हरियो साग खानु भएर
सेतो दुध खुवाएको
पानी मात्र पिउनु भएर
आमाले सातधारा दुध खुवाउनु भयो
आमाको काखमा
आमाले थाईथाई गर्दा
आमाको काखमा कति खेलियो
आमालाई कति फोहोर गरियो
आमा पिसाको पोखरीमा कति सुत्नु भयो
नरखण्ड जस्तो ठाउँमा आमा सुत्नु भयो

विसिनामसे पाङ्सिनाम	आमाले दुःख गर्नु भयो भनेर
चारदाम आठदाम लासी पिन्मा	छोरीको चारदाम आठदाम गरिदा
आमाला इहेसय चु हिन्ना	आमाको दुधको भारको सट्टा
आमादा सयमन्तरी पिन्वा हिन्ना	आमालाई सयमन्तरी चढाएको हो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.८)

प्रस्तुत सेलोमा आमा भनेको धर्ती हो र आमाले धेरै दुःख पीडा सहेर नयाँ जीवन दिएको हुन्छ, भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा जीवन पाए पछि बच्चाहरूले आफ्नो दायित्व पूरा गर्नु पर्छ भने भाव रहेको देखिन्छ। यस सेलोमा आमालाई केही दिन नसके पनि विवाहको बेलामा सयमन्तरी बुझाएर केही हदसम्म दुधको भारलाई कम गराउने कोसिस गरिएको पाइन्छ। यसमा हाम्रो जीवन भनेको आमाले दान दिएको हो र आमालाई सदैव सम्मान गर्नु पर्छ भन्ने भाव रहेको पाइन्छ। यसबाट व्यक्ति, परिवार र समाज सञ्चालनमा आमाको अग्रस्थान रहेकोले आमालाई सदैव सम्मान गर्नु पर्ने सन्देश दिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

डिन्छ्यान आमाला जामेमी
 प्राक्तिना (बाडिनना) टाङ्सगा बोला डाई
 टाङ्सगा बोसाईनोन
 म्हेन्दो ख्यापै ग्योघरला
 रेनुकुनु स्योरीगा दोगाला
 पोलोदोड लेफुड मोजेला दोड
 बासी खालाई काज्योला पोड

नेपाली रूपान्तर

महाज्ञानी आमाकी छोरीलाई
 मैले चुँडेर (छुट्ट्याई) लगें
 छुटाएर लगे पनि
 फूल फुलाउँला
 पर्सिको दिन आइपुग्छौं
 सिस्नु, अँघेरी, केराको बोट
 ल्याएर आउँछु सगुन पोड

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१०)

प्रस्तुत सेलोमा जन्म दिने आमाले विवाहमा छोरीलाई विदाइ गर्दा भोगेको पीडालाई चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा त्यस दुःखलाई कम पार्नका लागि जुवाइँको भनाइलाई प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त गरी सम्झाएको भाव पाइन्छ। यसमा प्रकृतिको

नियमलाई मान्दै सामाजिक संरचनालाई बचाउनका लागि छोरीलाई विवाह गरी दिनु पर्ने र नेपाली समाजको प्रचलन अनुसार छोरी जुवाइँकै घर जाने भएकोले छोरीलाई विदाइ गरी दिनु पर्ने भाव व्यक्त भएको पाइन्छ । यसमा आमाले आफूले जस्तै छोरीले पनि भोलि घरपरिवार बसाउनु पर्छ र समाजलाई अगाडि बढाउनु पर्छ भन्ने भावबाट महिला सृष्टिकर्ता भएको सन्देश दिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

उर्गेन गुरु ह्नेम्बोछेसे
जाङ्ज्योई बख्बु न्हाङ्गीमी
बख्बु न्हाङ्गी कोला जाङ्गी
कोला म्हाना जे लासिनाम
खाईओम कोला विसिनाम
तिलाला सत्से सुप म्हासी

नेपाली रूपान्तर

उर्गेन गुरु ह्नेम्बोछेले
बख्बुभित्र हाल्नु भयो
बख्बुभित्र बच्चा हालेर
बच्चा हराउने पारेर
उल्टो खोइ बच्चा भनेर
हिजोको सतले अदृश्य हुनु भो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.११)

प्रस्तुत सेलोमा नराम्रो काम गर्नेलाई ठिक ठाउँमा ल्याउन राम्रो मान्छेले पनि छल गर्नु पर्ने अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यस सेलोमा राम्रै मान्छे पनि समयको कालखण्डमा नराम्रो हुन पुगेको कुरालाई सत्य युगमा उर्गेन गुरु ह्नेम्बोछे आफूलाई छोडेर पहाड गए पछि फर्केर नआउँदा राक्षस भएर सबैलाई खाँदै गुरुलाई पनि खाने भनेर त्यहाँ पुगेको घटनाबाट व्यक्त भएको देखिन्छ । यसमा केही अवस्थामा व्यक्ति आफै नराम्रो हुँदैनन् समय र परिवेशले उसलाई नराम्रो बनाएको हुन्छ भन्ने भाव पाइन्छ । यसबाट दुःख दिने कारण हुन्छ तर त्यसलाई ठिक तरिकाले समाधान गरिएन भने परिणाम उल्टो भई आफैले दुःख भोग्नु पर्ने हुन्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसमा खराबलाई असल बनाउन छल पनि गर्नु पर्ने सामाजिक जीवनको सन्देश दिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

डम्फुर जाजै ह्नाम्मी
लानी ह्नाङ्गै क्वार क्वारबा

नेपाली रूपान्तर

डम्फू बाजा बजाउँदा
जून जस्तै गोलो

धिनी ह्वाइबै क्वार क्वारबा
लानी स्यार ते जा स्यारजिबा
धिनी स्यार ते जा स्यारजिबा

घाम जस्तै गोलो
जूनले जस्तै किरण दिने
घामले जस्तै किरण दिने

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.११)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ पहिचान बोकेको डम्फू बाजाको महत्त्वलाई प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ। यसमा डम्फू हेर्दा सामान्य देखिन्छ तर घाम र जूनमा जस्तै किरण दिन सक्ने क्षमता र शक्ति भएको हुन्छ भन्ने अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसबाट तामाङ समाजको सामाजिक संस्कृतिको पहिचान बोक्ने डम्फू बाजामा सरस्वतीको बास हुन्छ भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

चु होई पाहाडी नाम्सारी
ओन्मो माम म्हेम्हेसे सोबाला
चु म्हाले ल्हाला नाम्सारी
खाबाला माघ म्हाले महिनारी
म्लाङ म्हाले म्हे मोईसिनाम
गात्पाला साब्रै तोर ख्वासी
डेङ्लामी साब्रै म्हार डुईसी
खाबाला चैत महिनारी
मकै ड्वाँभै स्यो दिङ्गरी

नेपाली रूपान्तर

यो है पहाडी गाउँमा
बाजे बज्यैले बनाएको
यो है लेकाली गाउँमा
आउने माघ महिनामा
कालो गोरु जोतेर
डिलको माटो माथि तानेर
भित्ताको माटो तल तानेर
आउने चैत महिनामा
बिहानै मकै छरियो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१३)

प्रस्तुत सेलोमा ग्रामीण कृषि सिपको अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ। यस सेलोमा सामान्य कृषकले जीविका चलाउनका लागि वर्ष भरि गरिने कामको चित्रणबाट ग्रामीण कृषि नियमलाई प्रस्तुत गरेको पाइन्छ। यसमा तामाङहरूमा युगौँदेखि पुरानै सिपलाई अधिल्लो पुस्तादेखि पछिल्लो पुस्तामा हस्तान्तरण गरिदै आएको अभिव्यक्तिबाट अहिलेको आधुनिक युगमा पनि परम्परागत ज्ञानमै सीमित रहेको अभिव्यक्ति पाइन्छ।

यसबाट तामाङहरूको बाँच्ने आधार बनेको कृषि भएकोले यसलाई आधुनिक तरिकाले अगाडि लैजान सक्थौं भने अवस्य तामाङ समाजको उन्नति हुन्छ भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

मिह ल्हुईला जुनी किन्सिनाम
तिरेम केसीजा सिदोबा जिम
सिसी चु जोवन निदोबा जिम

+ + + +

सासे थिमै ह्वाङताला
मुसे प्लेमै ह्वाङताला
ह्वाँरी वाङ्मै ह्वाङताला

नेपाली रूपान्तर

मानव चोला लिए पछि
जन्मेर एक दिन मर्नु पर्ने
मरेर जानु पर्दो रहेछ

+ + + +

धर्तीले उचाले भैं हुन्छ
आकाशले थिचे भैं हुन्छ
खाल्टोभिन्न पसेको भैं हुन्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१४)

प्रस्तुत सेलोमा संसारमा हामीले जन्म लिन्छौं भने मर्नु पनि पर्छ भन्ने अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यसमा घरमूलीको मृत्यु हुँदा परिवारका अन्य सदस्यलाई पर्ने पीडाको अभिव्यक्तिबाट जीवन जगत्को संसारिक नियमलाई व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसबाट जीवन क्षणिक छ, मृत्यु निश्चित छ, हामीले मृत्युसँग डराएर, दुःख पीडा व्यक्त गरेर हैन, मर्न र मर्नेको लागि तयारी भएर जीवन जिउनु पर्छ भन्ने सन्देश दिएको पाइन्छ ।

तामाङ सेलो

गाङ्ला दोङ्बो स्योङला चाम
पाङ्सी पिन्ना दुःखला ताम्
मकै मोठे तगिरी
सुकामासा स्होसिनम्
फो नाबाला लागिरी
खङ्बा लारीमी मे फुङ्बा

नेपाली रूपान्तर

डाँडाको रूख त खोलामा पुल
भनी दिन्छु दुःखको कुरा
मकै भोट्मास टोपीमा
सुकामोहर कमाउन
पेट पाल्नको निमित्त
जाडो महिनामा आगो फुक्ने

दुःखीला कोला धोईपुइबा

दुःखीको छोरा भारी बोक्ने

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा भारी बोक्ने भारियाको माध्यमबाट राणाशासन काल (१९०३ २००७) मा तामाङ समाजले भोग्नु परेको पीडाको चित्रण गरिएको पाइन्छ। यसमा गरिबी, अशिक्षा, विकास नभएको र शोषणयुक्त नेपाली समाजको पनि यथार्थ व्यक्तिएको देखिन्छ। समाजमा रहेको वर्गगत भिन्नता, आर्थिक असमानता र जातीय शोषणबाट ग्रस्त पीडित व्यक्तिको मानसिक भाव र दृष्टि यहाँ प्रस्तुत भएको देखिन्छ। यस सेलोका अभिव्यक्तिहरूलाई हेर्दा शोषण रहित समाजको चाहना व्यक्त भएको पाइन्छ। यस सेलोमा तामाङहरू गरिब, अशिक्षित र शोषित भए पनि स्वभिमानी, मेहेनती भएको सन्देश दिएको देखिन्छ।

५.४. निष्कर्ष

साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू अन्तर्गत पर्ने अनुभूतिको संरचना तथा विश्वदृष्टिको आधारमा तामाङ सेलोको विश्लेषण गर्दा तामाङ जाति र समाजको भावहरू र सन्देशहरू व्यक्त भएको देखिन्छ।

तामाङ सेलोमा मानव संवेदना मात्र नभई पशु, सर्प, पक्षी आदिको संवेदनालाई पनि समेटिएको देखिन्छ। त्यस्तै गरी सेलोमा लोक विश्वास, धार्मिक आस्था, तामाङ लोक पुराकथा, बाह्रै महिनाको कृषि कार्य, प्रकृति, संसारदेखि सबै वस्तुको उत्पत्ति, देशको राजनैतिक अवस्थाले पारेको प्रभाव, नेपालीहरू दिन प्रतिदिन विदेशिनु परेको दुःखद अवस्था आदिको बारेमा चित्रण गरिएको देखिन्छ। सेलोको माध्यमबाट समाजमा असल कामको फल असलै हुने र नराम्रो कामको फल नराम्रै हुने सन्देश दिइएको पाइन्छ। सेलोमा अनुभूति, समुदाय र पुस्तालाई महत्त्व दिएको देखिन्छ। सेलोमा लोक समाजको चेतनालाई प्रस्तोताको माध्यमबाट सन्देशको रूपमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ। तामाङ समाजको वर्गमा रहेको विचार, दृष्टिहरू सेलोका माध्यमबाट सन्देशको रूपमा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ।

परिच्छेद : छ

तामाङ सेलोको कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा तथा सारतत्त्वको विश्लेषण

६.१. विषय प्रवेश

प्रस्तुत परिच्छेदमा पहिलो शीर्षक अन्तर्गत विषय प्रवेश मात्र गरिएको छ र दोस्रो शीर्षकमा कार्यकारण सम्बन्धको तालमेलको विश्लेषण रहेको छ . तेस्रो शीर्षकमा तामाङ सेलोमा प्रयोग गरिएको भाषाको विश्लेषण रहेको छ . यसै गरी चौथो शीर्षकमा सारतत्त्वको अध्ययन गरिएको छ . अन्तिम शीर्षकमा परिच्छेदको निष्कर्ष रहेको छ ।

तामाङ जाति र समाजका विविध विषयहरू तामाङ सेलोको माध्यमबाट प्रकट भएको देखिन्छ । प्रस्तुत तामाङ सेलोमा अभिव्यक्त तथ्य र भावहरूलाई साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका दस उपकरणहरू मध्ये बाँकी उपकरणहरू कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा तथा सारतत्त्वको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

६.२. कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल

सामाजिक तथ्य, घटना, विषय र वैचारिक पक्षको समष्टि रूप सिर्जना हो । यी सबै पक्षको कार्यकारण सम्बन्ध हुन्छ । सेलोमा तामाङ समाजका विषयगत तथ्यहरूमा रहेको कारणहरू खोजी यिनीहरू बीचको सम्बन्धबाट वैचारिक पक्षको उद्घाटन गरिएको पाइन्छ । कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल हेर्नका लागि विषय, घटना, पात्र र वैचारिक पक्षका आधारमा सेलोलाई विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

तामाङ सेलो

चालिस उमेर ताजिन्जी

नेपाली रूपान्तर

चालिस उमेर भइसक्यो

आइमी च्याड्वा भरखला
 आइमी थेबा भरखला
 उमेर निसी खुई मुला
 थानलाम बिवाले सुखारी
 न्हा ताला है च्याड्वा दुःखरी
 थोबोरी ख्याप्पा वाला रिबन
 धार्सेला क्यारला मारलामी
 ह्वाई गोसि निगै डाला जीवन
 चार पञ्चला सामुन्ने
 जोरी वैरीला ओन्छाड्डी
 मासी ए डासे तिला बोला
 मुलाम जोवन खासुम्राड
 सारीम टाम्बा नार्गाबाड
 आई डाला जोवन धुर्सागाड
 म्हि ल्हुई केमा हेन्सेमी
 नुप्सी निदोबाजिम संसारसे
 धिमनाम आई डा सोदोजी
 मारनिबा धिमनाम तोर लागे

तिमी रहेछौ कान्छा भर्खरको
 तिमी रहेछौ जेठा भर्खरको
 मेरो त उमेर बिति सक्यो
 राख्छौ त भन्यौ सुखमा
 न हुने पो हो कि दुःख
 केशमा लाउने रातो रिबन
 जीवनमा रहेको बाँकी समय
 गीत गाएरै बितोस
 चार पञ्चको सामुमा
 जोरी वैरीको अगाडि
 यसपालिको समयमा
 तिमी कन्याकेटी
 म पनि कुमार केटा
 हामीले मरेर जाँदा केही लादैनौ
 आकाशको जोवन बादलको बारी
 भूईं ढाकेको दुबोले
 तिम्रो हाम्रो जोवन चिहानडाँडा
 मानव चोला लिए पछि
 संसारबाट बिलाएर जानु पर्ने

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाड चेलीहरूलाई जात्रामा हिँड्न दिएको छुट र विवाहको लागि उमेर गए तापनि हतार नगर्ने तामाड जातिको सामाजिक संरचनाको चित्रण गरिएको पाइन्छ । तामाड समाजको प्रतीकको रूपमा रहेको प्रस्तोता केटीले दुःखमा हैन सुखको साथ जीवन बितोस् भन्ने अभिव्यक्ति गरिएको पाइन्छ भने प्रस्तोता केटाले मरेर जाने यो जोवनको केही भर नभएकोले विवाह गरी घरजम बसाउनु पर्ने सामाजिक यर्थाथलाई नाटकीय रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । यसमा तामाड समाजको विषयलाई

समसमायिक घटनाले प्रस्तोताहरू वा म र तिमि पात्रको माध्यमबाट कार्यकारण सम्बन्धलाई जोडेको देखिन्छ। यसमा एकतिर सम्पन्न तामाङ समाजको चित्रण गरिएको पाइन्छ, भने अर्कोतिर मरेर जाने जीवनमा घरजम बसाउनु पर्ने सामाजिक संरचनाको चित्रण पनि गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

वनरी शिकार क्लडिनमाम
 हिन्रेन्बोसे म्हाङ म्हाङ्जम
 म्हाङरी थेदा पाङ्खाजीम्
 म्हाङरी थेदा पाङ्खामाम
 ल्हुइनोन दान लाउ बिजी थेदा
 कान्छी औला थासिमाम्
 पिन्ज्योइ थेदा रक्तदान
 काङ्सुला स्यानोन थासीमाम्
 पिन्ज्योई थेदा स्याला दान
 बाह्र वर्ष छ्योमामी
 लुम्बिनी बिवा अञ्चलरी
 मायादेवीला कोखरीमी
 बुद्ध जन्मव ताखाज्योई
 कर्मला धर्म छ्योइला ताम
 शक्ती मुबाजिम थेला जा
 औतार किन्ज्यो थेसेमी

नेपाली रूपान्तर

वन सिकार खेल जाँदा
 हिन्रेन्बोले सपना देखेछ
 सपनामा भनेछ
 सपनामा उसलाई भनेछ
 शरीर दान गर भने छ
 कान्छी औला काटेर
 दियो उसले रगत दान
 खुट्टाको मासु काटेर
 दियो उसले मासुको दान
 बाह्र वर्ष पुग्दा
 लुम्बिनी भन्ने अञ्चलमा
 मायादेवीको कोखमा
 बुद्ध जन्मियो
 कर्म धर्म पुस्तकको कुरा
 शक्ति रहेछ उसमा
 पुनर्जन्म लियो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

प्रस्तुत सेलोमा कार्यगत घटनाको विवरण आदि, मध्य र अन्त्यका हिसाबले मिलेको देखिन्छ। यसमा प्रस्तोताले ऐतिहासिक घटनालाई कथानक रूपमा नायक राजकुमारले गरेको दान र सेवाबाट प्राप्त फलको कारण पुनर्जन्म पाएको धार्मिक आस्था तथा

सेवाको भावनालाई सहजताको साथ प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ। यस सेलोमा किम्वदन्ती तथा धार्मिक विषयलाई सत्ययुगको नायक राजकुमार हेन्छेन्बोको जीवनमा घटेको घटनाले प्रस्तोताको माध्यमबाट कार्यकारण सम्बन्धलाई जोडेको पाइन्छ। यसमा एकातिर धार्मिक आस्थालाई प्रस्तुत गरेको पाइन्छ भने अर्कातिर असल समाज निर्माणका लागि सबैमाथि दया, माया, सद्भावको भाव राखेर कार्य वा सेवा गर्नु पर्ने वैचारिक भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

दोड म्हाले म्हेम्हे ठुङ्जीमु
दोड म्हाले म्हेम्हेजा ठुङ्सनाम
होभै दोड म्हेम्हे ग्याम्सेमी
मुलक संसार म्हे सोबा
कुटुम्बा दोसी निमामी
कुटुम्बा सोसीजा निमामी
मोढुपला जामे ग्याम्सेगा
जामे ग्याम्से कुटुम्बा
जा ग्याम्सेजा स्वाँगे भाइ
स्वाँगे भाइजा दोचिबा

नेपाली रूपान्तर

दोड बाजेको उत्पत्ति भयो
दोड बाजेको उत्पत्ति भयो
त्यो नै दोडबाजेबाट
संसारभरि मान्छे पुगेको
कुटुम्बा बनेर जाँदा
कुटुम्बा बनेर जाँदा
मोढुपको छोरीबाट
छोरीबाट कुटुम्ब
छोराबाट स्वाँगे भाइ
स्वाँगे भाइ भएको

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.७)

प्रस्तुत सेलोमा पृथ्वीको उत्पत्तिकालमा कोही प्राणी नभएकोले देवीको विवाह ढेंडुसँग गरिदिएको र त्यसपछि मात्र मानव उत्पत्ति भएको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा मानव उत्पत्तिकालमा अरू कोही नभए पछि दाइ र बहिनीको विवाह गरी मानव विकासलाई अगाडि बढाएको र छोरीबाट कुटुम्ब र छोराबाट स्वाँगे भाइ हुन गएको सामाजिक संरचनाको विवरणलाई कथानक रूपमा सरस भाषाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ जातिको सामाजिक संस्कृतिको विषयलाई मानव उत्पत्तिको घटनाले डम्फुरे वा प्रस्तोता म पात्रको माध्यमबाट कार्यकारण सम्बन्धलाई जोडेको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

तिलादे दाङ्मो दुईरिमी
लुङ्दोर्जे ग्याङ्म छ्याजिमु
लुङ्जे छ्यासि आतामु
लुङ्ला थोरिजा मे छ्याजी
मे जे छ्यासिगा आतामाम
मेलै थोरि क्यूई छ्याजिम
मेलै वरबात तामामी
खानाङ्गरी यार्गे बिमामी
खानाङ्गरी लागेजा बिमामी
स्यालयूङ् न्हाङ्गरीगा खुस वाङ्गी
स्याली बुम्बाला मे जामी
यूङ्बाला तिङ्से मे ठुङ्गी

नेपाली रूपान्तर

युगौ पहिलेको समयमा
ठूलो दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावा बसेछ
हावामात्र बसेर नभएर
हावाको माथि आगो बसेछ
आगो मात्र बसेर नभएर
आगोको माथि पानी बस्यो
आगोको बर्बाद हुन लाग्दा
कहाँ भागौं भनेर
कहाँ लुकाँ भनेर
दर्शनदुङ्गाभिन्न छिरे छ
दर्शनदुङ्गाभिन्नको आगो चाहिँ
दुङ्गाको मुटुबाट आगो निस्केको हो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२ .७)

प्रस्तुत सेलोमा पञ्च तत्त्वहरूमा आगो पछि पानीको उत्पत्ति भएको र पानीको कारणले आगोको नाश हुन लाग्दा कहाँ लुक्ने भनेर ठाउँ खोज्दा दर्शनदुङ्गाभिन्न लुकेको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा आगोले दर्शनदुङ्गाभिन्न लुकेर आफ्नो सुरक्षा गरेको र पछि दुङ्गाको मुटुबाट आगो निस्केको अभिव्यक्ति पाइन्छ। यसमा तामाङ समाजमा लोक विश्वासको रूपमा रहेको पञ्चतत्त्व उत्पत्तिको विषयलाई आगोको नाश हुन लाग्दा दर्शनदुङ्गाभिन्न लुकेको घटनाले डम्फुरे वा प्रस्तोता म पात्रको माध्यमबाट कार्यकारण सम्बन्धलाई जोडेको देखिन्छ। यसबाट एकातिर लोकज्ञानको आधारमा पञ्चतत्त्व उत्पत्तिको जानकारी गराएको छ भने अर्कातिर तामाङ समाजको संस्कृतिलाई जोगाई राख्ने हो भने अरूले हैन आफ्नैले जोगाउनु पर्ने वैचारिक भाव पनि व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

चु होई पृथ्वी जगतरी
म्हि ल्हुई नावादे आरेबा
प्राणी तिलै आरेबा
प्राणीजा तिलै आरेबा
एडिला ब्याहँ तिनी हन्छे
एडिला ब्याहँ तासी जिन्जी
एडिला ब्रेल्वु लासीनाम
म्हि ल्हुईला नावा जा बादोला
फामा डोल्मोसे
फोटुप बिबा जा न्हाजि
मोटुप बिबा जामे न्हाजि
होभै फोटुप मोटुपमी
छामे ब्योनजा तामामी
संसार च्यासी ब्रामामी
खालै आरे प्राणी जिउ
कुटुम्बा खालै आतामा
फोटुप मोटुप डिदानोन
ब्याहँ लासी पिन्जी
लामिन बिबा जा न्हाजी
ज्योल्सोम बिबा जा न्हाजी
लामिन बिबा जा जामि
तोर्से ल्हारीन् थार्निजी
हुकसोम बिबा राक्षशरी
ज्योल्सोम चिज्योई पृथ्वीरी

नेपाली रूपान्तर

यो है पृथ्वीमा जगतमा
कोही मान्छे नभएकोले
प्राणी कोही नभएकोले
प्राणी कोही नभएकोले
तिमी दुवैको विवाह आजदेखि
तिमी दुवैको सम्बन्ध आजदेखि
मान्छेलाई जन्म दिनुपर्छ
मान्छेको चोला ल्याउनु पर्छ
फामा डोल्माले
फोटुप भन्ने छोरा जन्मायो
मोटुप भन्ने छोरी जन्मायो
त्यो नै फोटुप मोटुपलाई
युवा युवती भए पछि
पृथ्वी जगत भरि हेर्दा
प्राणी कोही नहुँदा
कुटुम्ब कोही नहुँदा
फोटुप मोटुप दुवैको
विवाह गरी दियो
लामिन भन्ने छोरा जन्मियो
ज्योल्सोम भन्ने छोरा जन्मियो
लामिन भन्ने छोरा त
माथि हिमालमा विलीन भयो
हुकसोम भन्ने छोरा राक्षस
ज्योल्सोम बस्यो पृथ्वीमा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.७)

प्रस्तुत सेलोमा पृथ्वी र मानव जातिको उत्पत्ति सम्बन्धी अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । यसमा सबैभन्दा पहिले पृथ्वीको उत्पत्ति भएको, चारै दिशामा भगवान्हरू बसेको, भगवान्लाई पूजापाठ गर्न डोल्माको उत्पत्ति गराएको, ढेंडुको पनि उत्पत्ति गराएको, मावन चोला ल्याउन दुवैको विवाह गरी दिएको र त्यस पछि मानवको उत्पत्ति भएको भन्ने तामाङ समाजमा प्रचलित पुराकथा वा लोक विश्वासको विषयलाई कथानक रूपमा प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । यसमा तामाङ समाजको विषयलाई मानव उत्पत्तिको घटनाले डम्फुरे वा म पात्रको रूपमा आएको प्रस्तोताको माध्यमबाट कार्यकारण सम्बन्धलाई जोडेको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

चु म्हाले आठदाम बिबाजा
 मायूङ कुला दाजुभाई
 दाजुभाइदे बासिनाम
 तोर्से गाडसे हिन्छामी
 धिनीला स्यारदे खाप्सिनाम
 लानीला स्यारदे खाप्सिनाम
 आबा मायूङ खामामी
 काडी तरवार बामामी
 खबर थारो (थारवा) बिसिनाम
 भाइमायूङसे अड्कब लाउ
 बिसिनामी आठदामसे
 आठदाम फुल्वै भाइदा गा

नेपाली रूपान्तर

यो है आठदाम भनेको
 दसभाइ माइतीको दाजुभाइ
 दाजुभाइलाई भनेर
 माथि डाँडाबाट हो भने
 घामको किरणलाई छेकेर
 जुनको उज्यालोलाई छेकेर
 बाबु माइती आउँदा
 लठ्ठी तरवार ल्याउँदा
 गलत खबर सुन्नु भएछ भनेर
 दाजुभाइले रोक्नु है
 भनेर आठदाम
 आठदाम चढाउने केटाको दाजुभाइलाई हो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.८)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ जातिको विवाह संस्कारमा गरिने विधिको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसमा विवाहमा गरिने विविध विधिमध्ये आठदाम विधिको वर्णन गरी यसले राख्ने सामाजिक महत्त्वको दर्शाएको पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजको संस्कारको विषयको

विवरणलाई कथानक रूपमा प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसबाट तामाङ समाजको संस्कृतिको विषयलाई विवाहमा गरिने आठदामको घटनाले डम्फुरे वा प्रस्तोता म पात्रको माध्यमबाट कार्यकारण सम्बन्धलाई जोडेको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो	नेपाली रूपान्तर
मकै मोठे तगिरी	मकै भोट्मास टोपीमा
सुकामासा स्होसिनम्	सुकामोहर कमाउन
फो नाबाला लागिरी	पेट पाल्नको निम्ति
खड्वा लारीमी मे फुइवा	जाडो महिनामा आगो फुक्ने
दुःखीला कोला धोइपुइवा	दुःखीको छोरा भारी बोक्ने
याम्बु न्हडला साहूला	काठमाडौँभित्रको साहूको
इन्द्रचोकला साहूला	इन्द्रचोकको साहूको
राणा ग्लेला दरबारला	राणा राजाको दरबाराको
भीमफेदीसे धोइपुइवा	भीमफेदीबाट भारी बोकेको

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा कार्यगत घटनाको विवरण आदि, मध्य र अन्त्यका हिसाबले मिलेको देखिन्छ । यसमा भरियाको रूपमा आएको प्रस्तोता वा म पात्रले भीमफेदीबाट भारी बोकेर काठमाडौँसम्मको यात्रा विवरणलाई नाटकीय रूपमा यर्थाथलाई सरल भाषाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । यसमा तामाङ समाजको आर्थिक र सामाजिक विषयलाई राणाकालीन समयको घटनाले भरिया वा म पात्रको माध्यमबाट कार्यकारण सम्बन्धलाई जोडेको देखिन्छ । यसमा एकातिर गरिबीको कारणले पेटभरि खाना नपाएर भारी बोक्नु पारेको भाव व्यक्त भएको छ भने अर्कोतिर नेपालको सामन्ती, शोषणपूर्ण र असमान समाजमा रहेको वर्गको पनि चित्रण गरिएको पाइन्छ ।

६.३. भाषा

समाजमा भएका जति पनि विषयहरू छन् ती सबै भाषाकै माध्यमबाट व्यक्त हुन्छन् । सेलोमा तामाङ लेख्य पुस्तकको क्लिष्ट, कथ्य, सरल र लोक जीवनमा सम्पर्कमा रहेका

अन्य भाषाको समेत मिश्रित प्रयोग भएको पाइन्छ । विविध कारणले तामाङ समाजमा आएको परिवर्तनसँगै तामाङ समाजमा प्रचलित तामाङ भाषामा पनि परिवर्तन आएको देखिन्छ । तामाङ सेलोमा कथ्य, सरल र क्लिष्ट भाषाको साथै कतिपय अभिव्यक्तिमा अन्य भाषाका शब्दहरू मिश्रण भएको देखिन्छ । तामाङ सेलोमा प्रयोग भएको भाषालाई यिनै आधारमा व्याख्या र विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

तामाङ सेलो

स्याई ओले बोन्वो
स्याई ले होई
स्याई ओले बोन्वो स्याई

नेपाली रूपान्तर

नाचौं न धामी
नाचौं न होई
नाचौं न धामी नाचौं

(स्रोत : परिशिष्ट क, तालिका नं. १)

दाङ्बो तिल्मा डावारी
दिन्सान ग्याल्बोला जुगरिमी

उहिले पहिलेको समयमा
दिन्सान राजाको समयमा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

दोर्जे ग्याङम लुङ् छ्याजिम
दोर्जे ग्याङम लुङ् छ्याजिम

दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावाको
उत्पत्ति भएछ
दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावाको
उत्पत्ति भएछ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१)

स्याररी छ्याजी स्यारदोजे
ल्होदोर्जे ह्मेम्बोछे
ल्होदोर्जे ह्मेम्बोछेगा दानछ्यामु
न्हुपगैथोरी हिन्छामी
न्हुपनामगाईथायागा दानछ्यामु
ज्याङ्लै थोरी हिन्छामी

बज्रसतु बुद्ध पूर्व बस्नु भयो
रत्नसम्भव बुद्ध
रत्नसम्भव बुद्ध दक्षिणमा बस्नु भयो
पश्चिममा हो भने
अमिताभ बुद्ध
अमिताभ बुद्ध बस्नु भयो

ज्याङ्दोर्जे दानछ्यामु
उईगीथोरी हिन्छामी
उईनामदरगा दानछ्यामु

उत्तरमा हो भने
अमोगसिद्धि बुद्ध बस्नु भयो
बीचमा हो भने
बैरोचना बुद्ध बस्नु भयो

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१)

ताम सान्कोले पाङला डाई
गाङ्ला दोङ्बो स्योङला चाम

सुन्नोस् कुरा भन्छु म
डाँडाको रूख त खोला लागि पुल

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ पुस्तकको क्लिष्ट र कथ्य भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ। यसमा कथ्य भाषाको प्रयोगले भाषागत सौन्दर्य सुन्दर ढङ्गबाट व्यक्त भएको देखिन्छ। यसमा तामाङ कथ्य भाषाको साथसाथै क्लिष्ट र सरल भाषाको पनि प्रयोग गरिएको देखिन्छ। तामाङ भाषा भौगोलिक अवस्थाको कारणले धादिङ, नुवाकोट र रसुवामा बोलिने, सिन्धुपाल्चोक, रामेछाप, दोलखामा बोलिने र काभ्रे, सिन्धुली, मकवानपुर, ललितपुर, काठमाडौं र भक्तपुरमा बोलिने मूल एउटै भए तापनि लवाज वा टोन फरक रहेको पाइन्छ। यसमा पुस्तकको भाषाको साथमा सिन्धुली, सिन्धुपाल्चोक र काभ्रेपलाञ्चोकमा बोलिने भाषाको प्रयोग गरिएको देखिन्छ।

हाम्रो त गाउँको मकै त
तिनपात नभई गोड्दैन
गर्दन जाओस छोड्दैन
रानीको दाइजो हात्ती भो
लौ त्यसो भएर जाती भो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ६)

प्रस्तुत सेलोमा नेपाली भाषाको प्रयोग गरिएको पाइन्छ। यसमा गाउँघरको मकै तिनपाते भए पछि गोड्ने चलन, हुने खाने समाजको प्रतीकको रूपमा दाइजो हात्तीको प्रसङ्ग, गर्दन जाओस् तर इमान नजाओस् भन्ने उखानको चित्रण र जहिले जोगीको

ताल भएको प्रसङ्गबाट भाषागत सौन्दर्य थपेको देखिन्छ । यसमा गर्दन गए पनि आफूले मन परेकोलाई नछोड्ने प्रसङ्गलाई थप जोड दिन अन्य प्रसङ्ग ल्याएको देखिन्छ । यसमा नेपाली भाषालाई तामाड शैलीमा ढालेर बोल्नुको साथसाथै उखानको पनि प्रयोग गरिएको पाइन्छ । जसबाट सेलोमा मिठास आएको देखिन्छ ।

तामाड सेलो

पिन्ज्योई थेदा स्याला दान
तागत खाजिम थेदा भन
तागत खामाम थे च्यानसे

+ + + +

फौज पल्टन पुईगाजी
फौज पल्टन पुईगामाम
सर्प पुख्रिसे खिल्चिजीम
दाहिने शंख दोसीजिन्जीम

नेपाली रूपान्तर

उसले मासु दान गच्यो
तागत आयो बघिनीमा भन्
तागत आए पछि त्यो बघिनीले

फौज पल्टन पठायो
फौज पल्टन पठाउँदा
सर्पले बेरी राखेको
दाहिने शंख भएर बसेछ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

औदिन कान्छीदा रहर
औदिन ठूलीदा रहर
रहर ताजिम कान्छीदा
रहर ताजिम ठूलीदा

कान्छीलाई अति रहर
ठूलीलाई अति रहर
रहर कान्छीलाई लागेछ
रहर ठूलीलाई लागेछ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

चैत वैशाख महिनारी
चैतला महिनारी
चु होई पाहाडी नाम्सारी

चैत वैशाख महिनामा
चैतको महिनामा
यो है पहाडी गाउँमा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं.२.१३)

यूडबामी टाड्सी चौतारा
मिलाव आतानीले दौतारा
चैतला साब्रा फुक्कारी
थानलाम बिबाले सुखारी
न्हा ताला है च्याड्वा दुःखरी

ढुङ्गाको पर्खाल लाएर चौतारा
हाम्रो मिलेन जोडी
चैतको धुलो माटोमा
राख्छौ त भन्यौ सुखमा
न हुने पो हो दुःखमा
(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

आँटव लाउ एसे
डाई लाला सुर

आँट गर तिमी
म गच्छ सुर
(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

लामाला कोलाला टासिग्से
आखे मामला आशीषसे
आपा आमाला आशीषसे
आशीर्वाद तासिमाम

लामाको छोराको मंगलपाठले
बाजेबज्यैको आशीषले
बाबुआमाको आशीषले
आशीर्वाद थापेर
(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. २)

प्रस्तुत सेलोमा तामाड कथ्य भाषाको साथमा केही नेपाली भाषाको शब्दहरू प्रयोग गरिएको देखिन्छ । यसमा प्रयोग गरिएका चैत, वैशाख, चौतारा, महिना, सुख, दुःख, आशीष, आशीर्वाद, रहर, आँट, फौज, पल्टन, सर्प, तागत आदि शब्दहरू तामाड भाषामा भए तापनि नेपाली भाषाकै प्रयोग गरिएको देखिन्छ । यसमा तामाड र नेपाली मिश्रित भाषाको प्रयोग गरिएकोले सेलोलाई सबैको साभ्ना संस्कृतिको रूपमा विकास गराएको देखिन्छ ।

तामाड सेलो

सालाले बुईबुई रेनालाला
चु हेन्दे सुई सुई ब्राना लाला
काड्हेन्से खुई खुई ब्राना लाला

नेपाली रूपान्तर

भूईमा धुलो उडाउँला
यहाँदेखि सुई सुई हिँड्ने बलाउँछु
खुट्टाले खुई खुई हिँड्ने गराउँछु

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

डम्फुला घेरोजा क्यूर क्यूर सोम डम्फुको घेरो गोलो बनायो
डम्फुला घेराजा क्यूर क्यूर लाम डम्फुको घेरो मिलाएर गोलो बनायो
(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.३)

बत्तिस किलो थेरेर बत्तिस किला लस्कारै
(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.३)

टाडटाड टुड्टुड ह्याप्सीनाम टाडटाड टुड्टुड गरी बजाउँदा
टाडटाड टुड्टुड ह्याप्सीनाम टाडटाड टुड्टुड गरी बजाएर
प्राङ्प्राङ् प्रुङ्प्रुङ् इहानागी प्राङ्प्राङ् प्रुङ्प्रुङ् बज्ने गरी
(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१२)

भन चाडजालिङ्ग चाडजालिङ्ग भन चाडजालिङ्ग चाडजालिङ्ग
चाङ्जालिङ्ग सिलिङ्ग च्याङ्बा चाङ्जालिङ्ग सिलिङ्ग च्याङ्बा
सिलिङ्ग बन्डा दोडरी टलिङ्ग सिलिङ्ग बन्डाको रूखमा तुर्लुङ्ग भुण्डियो
बन्डा दोडरी टलिङ्ग सिलिङ्ग बन्डाको रूखमा तुर्लुङ्ग भुण्डियो
धिमला दोडरी टलिङ्ग घरको रूखमा तुर्लुङ्ग भुण्डियो
(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१२)

प्रस्तुत सेलोमा मिठास ल्याउनका लागि अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गरिएको देखिन्छ। जस्ले सेलोलार्ई जिवन्त बनाएको पाइन्छ। यसमा क्यूर क्यूर, थेरेरे, टाडटाड टुड्टुड, प्राङ्प्राङ् प्रुङ्प्रुङ्, बुईबुई, सुई सुई, खुई खुई जस्ता भाषिक प्रयोगले सेलो सुन्नेलाई रमाइलो र संगीतमय बनाएको देखिन्छ।

तामाङ सेलो

याताला कान्छी याताला
याताला ठूली याताला

नेपाली रूपान्तर

लौ हुन्छ कान्छी लौ हुन्छ
लौ हुन्छ ठूली लौ हुन्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

याताला इष्ट याताला

लौ हुन्छ इष्ट लौ हुन्छ

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

आम्मैले होई आम्मैले

आम्मैले ज्यान आम्मैले

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१२)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजमा प्रचलित तामाङ कथ्य भाषाका शब्दहरूको प्रभाव अन्य समाजको भाषामा परेको देखिन्छ। यसमा तामाङ कथ्य भाषाका कान्छी, ठूली, आम्मै, ज्यान, इष्ट, चारदाम र आठदाम आदि शब्दहरूको प्रभाव अन्य भाषामा परेको हो कि भन्ने देखिन्छ। यसमा तामाङ सेलोको उठान गर्दा आम्मैले होई आम्मैले बोलको मातृवन्दनाबाट सुरु गरिएबाट यस शब्दको सम्बन्ध तामाङ समाज र सेलोको उत्पत्तिकालसँगै रहेको र तामाङ समाजमा ठूली, माहिली, साहिँली, कान्छी जन्मको आधारमा नाम राख्ने प्रचलन रहेको कारणले यी नामसँग तामाङ समाजको सम्बन्ध रहेको देखिन्छ। यसमा यिनै कारणहरूले गर्दा यी शब्दहरूको प्रभाव तामाङ भाषाबाट अन्य भाषामा भएको हो कि भनेर मान्न सकिन्छ।

तामाङ सेलो

नेपाली रूपान्तर

धर्म बिवाला कुरोमी

धर्म भन्ने कुरो त

एक सय आठ वटा धर्मला

एक सय आठ वटा धर्मको

धर्मला लागिरी बिसिनाम

धर्मको लागि भनेर

बौद्धला ढोका सिम्बुला ब्राम

बौद्धको ढोका स्वयम्भूको भन्याड

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.२)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ समाजले आफ्नो अनुकूल भाषालाई स्विकारेर बोलीचाली र सिर्जनामा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ। यसमा तामाङ समाजले अन्य समाजका भाषालाई आफ्नो अनुकूल बनाइ आफ्ना सिर्जनाहरूमा प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ। यसमा तामाङ कथ्य भाषा मौखिक परम्परामा रहेको र सामान्य बोलीचालीमा हराउँदै गएकोले मिश्रत

भाषाको प्रयोग भएको देखिन्छ भने अर्कातिर मिश्रत समाजको कारण बोलीचालीमा जसरी पचाएको छ त्यसरी नै सहजताका साथ प्रयोग गरिएको देखिन्छ । सेलोमा तामाड भाषामा शब्द हुँदा हुँदै पनि अड्कहरूको प्रयोग गरिँदा नेपाली भाषाकै प्रयोग गरिएको देखिन्छ ।

अभ्रै पनि तै पनि

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ६)

तर त पनि तै पनि

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. १)

दुधको तर सुनसर

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ६)

तामाड सेलो

नेपाली रूपान्तर

तर ड्यानो ताम सानो

तर सुन्नोस् कुरा गुन्नोस्

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. १)

चरीला कमाई दोडला नाई

चरीको कमाइ त रूखको ऍजेरू

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ७)

ग्यागर पेन्छेन बोएला का डिन्छेन

भारतको महापण्डित

तिब्बतको महागुनी

पेमा ज्यूङ्गे कुला घे टुङ्गे

अमर व्यक्ति

जो कमलको फूलबाट उत्पत्ति भएर

धाता ल्हो नुब सिन्योइ खानोनजे

अहिले दक्षिण र पश्चिमको बीच

राक्षसको देशमा बस्नु भएको

ह्विम्बोर्छेला

उर्गेन ह्विम्बोर्छेलाई प्रसाद

छ्योपाफूल/सोल्वादेप/टासी स्हो

चढाएँ/प्रार्थना गरेँ/ नमस्कार गरेँ

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१)

प्रस्तुत सेलोमा नेपाली भाषाका वाक्यहरूको प्रयोग गरिएको देखिन्छ । यसमा सुरु गर्दा, बीचमा कुनै प्रसङ्ग जोड्दा र कुनै हरफलाई महत्त्व दिएर जोड दिँदा यस्ता हरफहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यसमा सेलो तामाङ भाषा र नेपाली भाषा जुनमा प्रस्तुत गरिए तापनि मिठास थप्नको लागि अझै पनि तै पनि, तर त पनि तै पनि, दुधको तर सुनसर आदि जस्ता वाक्यहरू प्रयोग गरिएको देखिन्छ । जसबाट सेलोलाई भाषिक सौन्दर्य थपेर मिठासपूर्ण बनाएको पाइन्छ । यसमा नेपाली भाषाको मात्र होइन तामाङ कथ्य भाषामै भएको तर ड्यानो ताम सानो, चरीला कमाई दोड नाई जस्ता सलर र सुन्दर वाक्यले सेलोलाई भाषिक हिसाबले उच्च र साहित्यिक बनाएको देखिन्छ । त्यसै गरी पुस्तकको भाषा समेत सेलोमा प्रयोग गरिएबाट यसको भाषिक गहनतालाई दर्साएको देखिन्छ ।

तामाङ सेलो

धिमदिला सौरा भूताला
मुठीसे चौथाई ब्लुताला
अन्तिम माया चु तानाम
दुधको तर सुनसर
ताप्केमा राख्ने दुधको तर
लैनचौरमा विजुली तार
आमाको छोरी लालु दिदी
दश औला जोडी नमस्कार

नेपाली रूपान्तर

घरमुनिको सौरा खेत भयो
मुठीले चौथाइ विउ होला
यो नै अन्तिम माया हुने भयो

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

कठैवरी ओन्छ्याना
पसले बैला चिनीमी
हिन्वाला कुरो चिनीमी

+ + + +

कठैवरी हजुर
पसले नेवारको चिनी
भएकै कुरो चिनी

रोसी खोला वारपार मंगलटार
मंगलटारको चौतारामा
पिपल छैन वर मात्रै

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा जात्रामा प्रस्तुत गर्दा मिश्रत भाषाको प्रयोग गरेको देखिन्छ। यसमा तामाङ भाषाबाट नेपाली भाषामा र नेपाली भाषाबाट तामाङ भाषामा सेलो प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ। यसमा प्रस्तोताले आफ्नो सहजताको लागि मिश्रत भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ।

तामाङ सेलो

कोरे कुष्ठगा खाला विम
महारोग ठुङ्सीगा खाला विम

नेपाली रूपान्तर

कुष्ठ रोग लाग्छ भन्छन्
महारोग निस्कन्छ भन्छन्

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.१४)

पुण्य पुण्य बिसिनाम
नवरत्न डाए बिसिनाम
कामखाने कामखाने बिसिनाम
टोट्ने टोट्ने बिसिनाम
साङ्गे होबामेला देशरी
+ + + +
गावै सिरान बैठान्ने
पञ्चैकन्यादेवीदा
धुङ्ची साङ्मोसे सोल्छ्योदो
बत्तिसकोटि देउदेवीदा

पुण्य पुण्य भनेर
नवरत्न डाए भनेर
कामखाने कामखाने भनेर
टोट्ने टोट्ने भनेर
देवता अमिताभ बुद्धको देशमा
+ + + +
गावै सिरान बैठान्ने
पञ्चैकन्यादेवीलाई
अमृत जस्तै सफा प्रसाद चढाए
बत्तिसकोटि देउदेवीलाई

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.२)

धर्म बिबाला कुरोमी
एक सय आठवटा धर्मला

धर्म भन्ने कुरो
एक सय आठवटा धर्मको

धर्मला लागिरी बिसिनाम
बौद्धला ढोका सिम्बुला ब्राम

धर्मकै लागि भनेर
बौद्धको ढोका स्वयम्भूको भच्याड

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.२)

प्रस्तुत सेलोमा भाषा विषय अनुसार फरक रहेको देखिन्छ। यसमा धार्मिक, ऐतिहासिक, धूपधुवाँर वा साडसेर्गेम आदि गर्दा तामाड कथ्य भाषाको साथसाथै अन्य भाषाको प्रयोग सामान्य बोलीचाली र प्रचलन अनुसार प्रयोग गरिएको देखिन्छ। यसमा एक सय आठ, बौद्धको ढोका, गावै सिरान बैठान्ने, बत्तिसकोटि देउदेवी, कोरेकुष्ठ, महारोग, पुण्य, नवरत्न, कानखाने, टोट्ने, देश, धन, मन, श्री आदि शब्दहरू तामाड लवाजमा मिश्रत नेपाली भाषाको प्रयोग गरिएको देखिन्छ।

तामाड सेलो

कोन जात्दा बिसिनाम
११ बजे टायमरी

नेपाली रूपान्तर

भान्जालाई भनेर
११ बजेको समयमा

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.४)

मटर ब्रावा इष्टरसे
ह्याङ्ला नेपाल राष्ट्ररी

गाडी गुड्ने स्टाइलले
हाम्रो नेपाल राष्ट्रमा

(स्रोत : परिशिष्ट ख, तालिका नं. ३)

प्रस्तुत सेलोमा तामाड समाजले अन्य समाजको भाषालाई आफू अनुकूल बनाएर प्रयोग गरिएको देखिन्छ। यसमा तामाड समाजले बोलीचालीको सहजताको लागि अन्य भाषाबाट केही सीमित शब्दहरू लिएर प्रयोग गरिएको देखिन्छ। सेलोमा अंग्रेजी भाषाको शब्दहरू तामाड लवाजमा टायमरी र इष्टरसे सहजताको साथ प्रयोग गरिएको देखिन्छ। यसमा समय समयमा भएको समाजको परिवर्तन संगसंगै सेलोको भाषामा पनि अन्य भाषाको प्रभाव परेको भेटिन्छ।

तामाड सेलो

पुयाम बिबै पनि बीउ

नेपाली रूपान्तर

पुयाम भनेको बीउ हो

स्यार नाम्साला सम्धी ज्यू
लहो नाम्साला सम्धी ज्यू

पूर्व गाउँको सम्धी ज्यू
दक्षिण गाउँको सम्धी ज्यू

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.६)

राजिनामा लासी पिन्मामी
चारदाम आठदाम लामामी
पुर्जा ह्यारी लामामी
तिरो जाजै फादोबा
बगाउँदा फामै हाङ्मामी
जामेला चारदाम आठदामसे
चारदाम आठदाम लामामी

राजिनामा गरी दिँदा
चारदाम आठदाम गर्दा
हातमा पुर्जा राखे पछि
तिरो तिर्नु पर्ने
बगाउँदा तिरे भै
छोरीको चारदाम आठदाम
चारदाम आठदाम गर्दा खेरी

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.८)

लामिन ज्योल्सोम ढुकसोम जा
पर्वते भाषा ग्यामसेमी
ब्रह्मा विष्णु महेश्वर सोम
होदे ग्याम्सेजा चु लाबा
पृथ्वीरी जा म्हि छ्यावा

लामिन ज्योल्सोम ढुकसोम छोरालाई
पर्वते भाषाबाट
ब्रह्मा विष्णु महेश्वर तिन
त्यहीबाट हो यो आएको
पृथ्वीमा मान्छेको जन्म भएको

(स्रोत : परिशिष्ट ग, तालिका नं. २.९)

प्रस्तुत सेलोमा तामाङ भाषाका शब्दहरूलाई नेपाली भाषाका शब्दहरूको उदाहरण दिएर अर्थ खुलाएको देखिन्छ। यसमा पुया भन्ने विउ हो भनेर पुयाको नेपालीमा अर्थ खोलेको देखिन्छ। यसबाट यसको प्रयोग पछाडिको हरफ स्यार नामसाला सम्धी ज्यूलाई अन्तिम तुक्का मिलाउन प्रयोग गरिएको देखिन्छ। यसमा तामाङ जातिको विवाह संस्कारमा चारदाम र आठदाम अनिवार्य रूपमा गरिने र चारदाम र आठदामको अर्थ खुलाउनका लागि राजीनाम, पुर्जा लिएपछि तिरो वा कार तिरे जस्तो भनेर अर्थ खुलाएको देखिन्छ। यसमा चारदाम र आठदाम भनेको विवाहमा दुलहीको माइती, आमा, दुलहाको दाजुभाइ आदिलाई चेलीलाई जन्माइ हुर्काएर ठूलो बनाए बापत कारको रूपमा बुझाउने रीत हो भनेर अर्थ खुलाउन यस्तो भाषाको प्रयोग गरिएको देखिन्छ। यसमा खुल्ला संसारमा भगवान् चारले सबै चिजको उत्पत्ति गरायो।

चारजना देवतालाई पूजापाठ गर्नका लागि डोल्माको उत्पत्ति गराउनुको साथमा ढँडुको पनि उत्पत्ति गरायो । संसारमा सबै थोक भयो तर मान्छे कोही नभएकोले डोल्मा र ढँडुको विवाह गरिदियो । दुवैबाट फोढुप र मोढुप छोरा छोरी जन्मियो । अझै पनि अरू कोही मान्छे नभएकोले दुवै जनाको विवाह गरिदियो । यी दुईबाट जन्मेको तीन छोरा लामिन, ज्योल्सोम र ढुकसोमलाई खस वा पर्वते भाषामा ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर भनिन्छ भनेर अर्थ खुलाउनका लागि यस्तो भाषाको प्रयोग गरिएको देखिन्छ ।

६.४. सारतत्त्व

तामाङ सेलोभिन्न समग्र भाव के कस्तो रहेको छ त्यसको बारेमा सारतत्त्वमा अध्ययन गरिएको छ । तामाङ सेलोमा सङ्कलक वा प्रस्तोताले ऐतिहासिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, नैतिक, धार्मिक आदि विषयको प्रस्तुतिबाट विविध सन्देशहरू व्यक्त गरिएको पाइन्छ । सेलोले तामाङ समाजको विविध पक्षको महत्त्वलाई बोकेको हुनाले यसबाट व्यक्त हुने भाव वा सन्देशहरू पनि गहन नै पाइन्छ । प्रस्तुतिको आधारमा सेलोले बोकेको अभिव्यक्ति वा भावलाई विश्लेषण गर्दा सारतत्त्व पनि विषय अनुसार फरक फरक व्यक्त भएको देखिन्छ । तामाङ सेलोलाई साहित्यको समाजशास्त्रीय दृष्टिले अध्ययन गर्दा तामाङ समाजमा रहेको विभिन्न विषयबाट विविध सन्देशहरू दिइएको पाइन्छ ।

सेलोमा भाव, दृष्टिकोण र सन्देशहरू प्रसस्तै रहेको पाइन्छ । सेलोमा ऐतिहासिक, सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, धार्मिक आदि विषयमा तामाङ जातिको जीवन भोगाइबाट व्यक्त अनुभवहरू भाव, दृष्टिकोण र सन्देशको रूपमा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । सेलोमा जन्म र मृत्यु सम्बन्धी सत्यता, ग्रामीण ज्ञान, सेवा नै धर्म, विभेद रहित समाज हुनु पर्ने आदि सन्देश दिइएको पाइन्छ । त्यसै गरी समयले नै मानवलाई असल र खराब बनाउने, जन्म दिने आमाको महत्त्व, डम्फू र टुङ्नाको महत्त्व आदिको बारेमा सारपूर्ण सन्देश दिइएको पाइन्छ । सेलोमा दुःखमा नआत्तिने र सुखमा नमात्तिने, लक्ष्य प्राप्तिको लागि निरन्तर लागि पर्नु पर्ने, छोरा र छोरी, छोरा र बुहारीलाई समान व्यवहार गर्नु पर्ने सन्देश दिइएको पाइन्छ । सेलोमा जीवनको मूल्य,

स्वर्ग र नर्कप्रतिको विश्वास, आत्मा नमर्ने विश्वास, असल समाज निर्माणका लागि महिला र पुरुष दुवैको बराबर दायित्व रहने सन्देश दिइएको पाइन्छ । जीवन उपयोगी ग्रामीण ज्ञान र सिपहरू हाम्रो समाजमा धेरै भएको र यसको विकास गरेर समाजको उत्थान गर्न सके हाम्रो जीवनलाई पनि सहजताको साथ विताउन सक्ने सन्देश दिइएको पाइन्छ । सेलोमा तामाङ समाजको सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक आदि विषयमा रहेको नीति नियमलाई देखाई यस्ता नीति नियमहरू जीवन उपयोगी भएको र यसबाट तामाङ समाजको संस्कृतिको महत्त्व झल्किएको पाइन्छ । सेलोमा प्राकृतिक नियमलाई पालन गर्दै विवाह गरेर घरपरिवारको साथमा समाजलाई अगाडि बढाउनु पर्छ भनेर समाजमा बुहारी वा महिलालाई सम्मान गनु पर्ने सन्देश दिएको पाइन्छ । सेलोमा समाजमा रहेको वर्गगत भिन्नता, आर्थिक असमानता र जातीय शोषण, अशिक्षा, बेरोजगारबाट ग्रस्त पीडित व्यक्तिको मानसिक भाव र दृष्टि प्रस्तुत भएको पाइन्छ । सेलोमा तामाङ जाति र समाजको संस्कार, कृषि, पेसा, घरेलु शिप, व्यक्तिको स्वतन्त्रताको महत्त्व, मानवेतर प्राणीलाई राम्रो गनुपर्ने आदि जीवन उपयोगी सन्देशहरू व्यक्त गरिएको पाइन्छ । सेलोमा उत्पत्ति, सत्य, राणा, पञ्चायत, बहुदल, लोकतन्त्र र गणतन्त्रसम्मको युगको साथसाथै समाज, संस्कृति, परिवेश, नीति नियम, राजनैतिक, आर्थिक अवस्था आदिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । यसरी हेर्दा तामाङ जाति र समाजको युगीन चेतना सेलोको माध्यमबाट व्यक्त भएको पाइन्छ । सेलोमा ससर्ती हेर्दा शोषण रहित समाजको चाहनाको साथमा तामाङहरू गरिब, अशिक्षित र शोषित भए पनि स्वभिमानी, मेहेनती भएको सन्देश दिएको पाइन्छ ।

सेलोमा सामाजिक संरचनाका कारण व्यक्ति र समुदायले भोग्नु परेको तितो यर्थाथको माध्यमबाट सामाजिक संरचना राम्रो बनाउनु पर्ने भाव पाइन्छ । यसमा संसार, मानव चोला, समाज, पृथ्वीको सारा वस्तु आदिको उत्पत्तिको बारेबाट तामाङ समाजमा रहेको पुराकथालाई महत्त्व दिइएको पाइन्छ । सेलोमा दुःख, सुख, मिलन, विछोड, आनन्द, माया, रिस, निरास, उत्साह आदिका बारेमा अभिव्यक्ति पाइन्छ । त्यस्तै गरी सेलोमा मानवेतर प्रजातिको अनुभूतिलाई पनि व्यक्त गरिएको देखिन्छ । सेलोमा पेसा, सांसारिक नियम, जीवनवादी दृष्टिकोण, गरिबी, महिला आदिको अनुभूतिको वर्णनको माध्यमबाट

सामाजिक सन्देश दिएको पाइन्छ। सेलोमा तामाङ जातिले भोग्नु परेको समग्र विषयको दुःख र सुखका अनुभूतिका भावहरू व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

अन्ततः तामाङ सेलोले तामाङ जाति र समाजका विभिन्न विषयको माध्यमबाट व्यक्त गरिएका सन्देशहरू जीवन र समाज उपयोगी रहेको देखिन्छ। यसरी सेलोको माध्यमबाट तामाङ जाति र समाजलाई सहजताका साथ बुझ्न सकिने देखिन्छ। समग्रमा तामाङ प्रजातिलाई जीवित राख्नको लागि उसको कला, लोक साहित्य, साहित्य, भाषा, संस्कृति, धर्म आदिलाई बचाई समाजलाई अघि बढाउनु पर्ने सन्देश दिएको पाइन्छ।

६.५. निष्कर्ष

साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत बाँकी उपकरणहरू अन्तर्गत पर्ने कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्वको आधारमा तामाङ सेलोको विश्लेषण गर्दा तामाङ जाति र समाजमा रहेका ऐतिहासिक, सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, धार्मिक आदि विषयसँग सेलोको सम्बन्ध र तामाङ कथ्य, लेख्य क्लिष्ट, सरल, मिश्रित भाषाको प्रयोगले तामाङ सेलोको सौर्न्द्यलाई बढाएको देखिन्छ। समयको कालखण्डमा तामाङ जातिले भोग्नु परेको दुःख, पीडाहरू सेलोमा व्यक्त भएको पाइन्छ। सेलोमा घटनाको विवरण आदि, मध्य र अन्त्यका हिसाबले मिलेको देखिन्छ। त्यसै गरी सेलोमा प्रस्तुत हुने विषयहरूको तथ्य, घटना, विषय र विचारको तालमेलबाटै विषयगत अभिव्यक्तिमा गहनता भेटिन्छ। सेलोमा व्यक्त गरिएका तथ्यहरूमा कारण भएको र घटनाक्रमले त्यसलाई अर्थ्याएको पनि देखिन्छ।

सेलोको प्रस्तुतिमा अवसर, सन्दर्भ, स्थान, समयको भूमिका महत्त्वपूर्ण देखिन्छ। तामाङ जातिका संस्कारहरू, जात्रा, मेलापात, चाड पर्व आदिमा सेलो प्रस्तुत गरिँदा सेलोको माध्यमबाट व्यक्त हुने भाव र अभिव्यक्तिहरूमा भाषाको भिन्नता पाइन्छ। संसारको, मानवको र पृथ्वीका सारा चिजको उत्पत्ति र संस्कार सेलोहरूमा तामाङ कथ्य र लेख्य क्लिष्ट भाषाहरूको प्रयोग गरिएको देखिन्छ। सेलोको भाषा

आलङ्कारिक, साङ्केतिक र लाक्षणिक पनि रहेको पाइन्छ। सेलोमा धेरैजसो ऐतिहासिक घटना विवरणका भाषाहरूको प्रयोग सरल भए पनि केहीको प्रयोग जटिल तरिकाले पनि हुने गरेको पाइन्छ। सेलोमा तामाङ लेख्य पुस्तकको क्लिष्ट, कथ्य र लोक जीवनमा सम्पर्कमा रहेका अन्य भाषाको समेत मिश्रित प्रयोग भएको पाइन्छ। तामाङ सेलो, तामाङ जाति र समाज एकअर्काको पूरकका रूपमा रहेको देखिन्छ।

परिच्छेद : सात

सारांश र निष्कर्ष

७.१. विषय प्रवेश

प्रस्तुत परिच्छेदमा तामाङ सेलोको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका उपकरणहरूका आधारमा अध्ययन गरी पाइएका सारलाई प्रस्तुत गरिएको छ . यस शोधकार्यबाट प्राप्त सारलाई तिन वटा छुट्टाछुट्टै शीर्षकमा प्रस्तुत गरिएको छ . यसको पहिलो शीर्षक विषय प्रवेश, दोस्रो शीर्षक परिच्छेदगत सार, तेस्रो शीर्षक शोधको निष्कर्ष, चौथो शीर्षक भावी शोधकर्ताका लागि सुझाव रहेको छ .

७.२. परिच्छेदगत सार

तामाङ सेलोको समाजशास्त्रीय विश्लेषण शीर्षकको प्रस्तुत शोध प्रबन्धमा जम्मा सात वटा परिच्छेद रहेका छन् . यसको पहिलो परिच्छेदमा शोध परिचय र दोस्रो परिच्छेदमा सैद्धान्तिक आधार तयार पारिएको छ । यसै गरी तेस्रो, चौथो, पाँचौ र छैठौँ परिच्छेदमा मूल विषयको अध्ययन गरिएको छ . सातौँ परिच्छेदमा सबै परिच्छेदको सारपूर्ण निष्कर्ष र भावी शोध कर्ताका लागि सुझावलाई समेटेर सारांश र निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ .

पहिलो परिच्छेदमा शोध परिचय अन्तर्गत शोध शीर्षकको परिचय, शोधको समस्या, शोधको उद्देश्य, पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा, शोधको औचित्य, सीमाङ्कन, सामग्री सङ्कलन विधि र सैद्धान्तिक पर्याधार, शोध प्रबन्धको रूपरेखा रहेका छन् .

दोस्रो परिच्छेदमा साहित्यको समाजशास्त्रीय सिद्धान्त प्रस्तुत गरिएको छ . यसमा विषय प्रवेश, सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि, साहित्यको समाजशास्त्रीय प्रमुख मान्यताहरू, साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको आधारभूत पद्धति र निष्कर्ष गरी चार वटा मूल

शीर्षक रहेका छन् . लोक साहित्यमा प्रयोग भएका विषयहरूको अध्ययनका लागि साहित्यको समाजशास्त्रको आधारमा अन्तर्विषयक विशिष्टताको सन्तुलनलाई सारभूत रूपमा समेट्न सक्ने सिद्धान्तको निर्माण गरिएको छ । यसमा मूलतः हिपोली अडोल्फ तेनको प्रयत्नवादमा आधारित सिद्धान्त, लियो लावेन्थलको संरचनाको समानधर्मिता, लुसियन गोल्डम्यानको उत्पत्तिमूलक संरचनावाद र रेमन्ड विलियम्सको अनुभूतिको संरचनामा आधारित मान्यताहरूको आधारमा लोक साहित्यको लागि प्रयुक्त प्रजाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्व निर्धारण गरी सैद्धान्तिक आधार तयार गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धको पहिलो मूल विश्लेषण खण्ड हो . यसमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको उपहरणहरू प्रजाति तथा पर्यावरणको आधारमा तामाङ सेलोको विश्लेषण गरी तामाङ जाति र समाजको विविध पक्षको अध्ययन गरिएको छ . सेलोमा तामाङ प्रजातिको साथमा बाहुन, थकाली, नेवार, दमाई, राक्षस, देवता आदिको प्रजातीय विशेषताको साथमा मानवेतर प्रजाति पशु, सर्प, पक्षी आदि प्रजातिको बारेमा पनि वर्णन गरिएको देखिन्छ । त्यसै गरी सेलोमा भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पर्यावरणले जीवन भोगाइको क्रममा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ ।

चौथो परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धको दोस्रो मूल विश्लेषण खण्ड हो . यसमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको उपहरणहरू समाज, समय र समाज तथा सामाजिक संस्कृतिको आधारमा तामाङ सेलोको विश्लेषण गरी तामाङ जाति र समाजको विविध पक्षको अध्ययन गरिएको छ . सेलोमा संसारको उत्पत्तिको समयदेखि सत्ययुग, राणाकालीन, पञ्चायत, बहुदलीय प्रजातन्त्र, लोकतन्त्र र गणतन्त्रसम्मको युगको समय र समाजको विविध खालको चित्रण गरिएको पाइन्छ । तामाङ जातिको जन्मदेखि मृत्यु संस्कारसम्मको विषयलाई सेलोको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

त्यस्तै गरी सेलोमा लोक विश्वास, धार्मिक आस्था, तामाङ लोक पुराकथा, बाह्रै महिनाको कृषि कार्य, प्रकृति, संसारदेखि सबै वस्तुको उत्पत्ति, देशको राजनैतिक अवस्थाले पारेको प्रभाव आदिको वर्णन गरिएको देखिन्छ। सेलोमा समाजको निर्माणमा भूमिका खेल्ने व्यक्ति र परिवारको नाता सम्बन्धहरूको पनि वर्णन गरिएको पाइन्छ। सेलोमा तामाङ जाति र समाजको उत्पत्ति, इतिहास, जन्मदेखि मृत्यु संस्कार, कृषि पेसा, लोक विश्वास, धर्म आदिको अभिव्यक्ति गरिएको देखिन्छ।

पाँचौं परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धको तेस्रो मूल विश्लेषण खण्ड हो। यसमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको उपहरणहरू अनुभूतिको संरचना तथा विश्वदृष्टिको आधारमा तामाङ सेलोको विश्लेषण गरी तामाङ जाति र समाजको विविध पक्षको अध्ययन गरिएको छ। सेलोमा मानव संवेदना मात्र नभई पशु, सर्प, पक्षी आदिको संवेदनालाई पनि समेटिएको देखिन्छ। सेलोमा लोक समाजको चेतना, वर्गमा रहेको विचार र दृष्टिहरू प्रस्तोताको माध्यमबाट सन्देशको रूपमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

छैटौं परिच्छेद प्रस्तुत शोध प्रबन्धको चौथो मूल विश्लेषण खण्ड हो। यसमा साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको बाँकी उपहरणहरू कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा तथा सारतत्त्वको आधारमा तामाङ सेलोको विश्लेषण गरी तामाङ जाति र समाजको विविध पक्षको अध्ययन गरिएको छ। सेलोमा घटनाको विवरण आदि, मध्य र अन्त्यका हिसाबले मिलेको देखिन्छ। सेलोको भाषा आलङ्कारिक, साङ्केतिक र लाक्षणिक पनि रहेको पाइन्छ। सेलोमा तामाङ लेख्य पुस्तकको क्लिष्ट, कथ्य र लोक जीवनमा सम्पर्कमा रहेका अन्य भाषाको समेत मिश्रित प्रयोग भएको पाइन्छ।

सातौं परिच्छेदमा शोध प्रबन्धको सारपूर्ण निष्कर्षसहित भावी शोध कार्यका लागि सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ।

७.३. शोधको निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधकार्यको निष्कर्ष तामाङ सेलोको साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको मूल अध्ययनबाट प्राप्त सैद्धान्तिक तथ्यमा आधारित छ . तामाङ सेलोमा तामाङ समाज र जातिको सम्पूर्ण पक्षलाई समेटिएको पाइन्छ । साहित्यको समाजशास्त्रीय पक्षबाट सेलोको अध्ययन गरी तामाङ जाति र समाजको ऐतिहासिक, सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, साँस्कृतिक आदि अवस्थाको चित्रणबाट समग्रमा जातिको लोक साहित्यलाई व्यक्त गरिएको छ । तामाङ सेलोको अध्ययनबाट प्राप्त मूलभूत निष्कर्षलाई सङ्क्षेपमा यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ;

साहित्यको समाजशास्त्रीय अध्ययनका लागि लोक साहित्यिक सामग्रीलाई विश्लेषणको लागि उपयुक्त विशेष प्रकारको सैद्धान्तिक ढाँचा निर्माण गर्नु उपयोगी देखिन्छ । लोक साहित्यमा प्रयोग भएका विषयहरूको अध्ययनका लागि साहित्यको समाजशास्त्रको आधारमा अन्तर्विषयक विशिष्टताको सन्तुलनलाई सारभूत रूपमा समेट्न सक्ने सैद्धान्तिक आधारको निर्माण गरी विश्लेषण गर्नु औचित्यपूर्ण पनि देखिएको छ । यसमा मूलतः हिपोली अडोल्फ तेनको प्रत्यक्षवादमा आधारित सिद्धान्त, लियो लावेन्थलको संरचनाको समानधर्मिता, लुसियन गोल्डम्यानको उत्पत्तिमूलक संरचनावाद र रेमन्ड विलियम्सको अनुभूतिको संरचनामा आधारित मान्यताहरूका आधारमा लोक साहित्यको लागि प्रयुक्त प्रजाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्वको प्रयोग गरी विश्लेषण गर्दा तार्किक निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

साहित्यको समाजशास्त्रीय विश्लेषणका आधारभूत उपकरणहरू प्रजाति, पर्यावरण, समाज, समय र समाज, सामाजिक संस्कृति, अनुभूतिको संरचना, विश्वदृष्टि, कार्यकारण सम्बन्धको तालमेल, भाषा र सारतत्त्वको आधारमा तामाङ सेलोको विश्लेषण गर्दा तामाङ समाज र जातिको समग्र पक्षको चित्रण पाइन्छ । तामाङ सेलोमा तामाङ जाति र समाजको ऐतिहासिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक,

साँस्कृतिक आदि विषयको सहजता साथ अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ । सेलोमा तामाङ प्रजातिको साथमा बाहुन, थकाली, नेवार, दमाई, राक्षस, देवता आदिको प्रजातीय विशेषताको बारेमा चित्रण गरिएको पाइन्छ । सेलोमा प्रजातीय पहिचानका आधारहरू वंशानुगत विशेषता, शारीरिक संरचना, मानसिक बनावट, वंशगत गुण, पेसा, संस्कृति आदिको बारेमा वर्णन गरिएको पाइन्छ । सेलोमा मानवेतर प्रजाति पशु, सर्प, पक्षी आदि प्रजातिको बारेमा पनि वर्णन गरिएको देखिन्छ ।

सेलोमा संसारको उत्पत्तिको समयदेखि सत्ययुग, राणाकालीन, पञ्चायत, बहुदलीय प्रजातन्त्र, लोकतन्त्र र गणतन्त्रसम्मको युगको समय र समाजको विविध खालको चित्रण गरिएको पाइन्छ । सेलोमा जीवन भोगाइको क्रममा पर्यावरण, सामाजिक संस्कृति, समय आदिले पारेको प्रभाव र त्यसले खेल्ने भूमिकाको चित्रण पाइन्छ । समाजलाई अगाडि बढाउने क्रममा परम्परागत रूपमा रहेको ज्ञान, सिप, कला आदिलाई अँगालेर निरन्तरता दिँदै आएको देखिन्छ । यसबाट तामाङ समाज मात्र नभएर नेपाली समाजको यथास्थितिवादी मनस्थितिलाई व्यक्त गरेको देखिन्छ । समाज विकासमा नयाँ प्रविधि आए पनि नेपाली समाज पुरानै ज्ञान र सिपमा अडेको भाव अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । सेलोमा संसारको, मानवको उत्पत्तिदेखि लिएर अहिलेको समसामयिक विषयहरू समेत समेटिएको पाइन्छ । कतिपय अभिव्यक्तिहरू लोक मान्यतामा आधारित रहेका पाइन्छन् भने कतिपय अभिव्यक्तिहरू ऐतिहासिक तथ्ययुक्त पनि देखिन्छन् ।

सेलोको प्रस्तुतिमा विषयगत विविधता देखिन्छ । युगौँ पहिलेदेखि मानी आएको शास्त्रीय संस्कृति अहिले आएर परम्परागत, लोकस्थानीय हुँदै आधुनिक संस्कृतिको रूपमा विकास भएको देखिन्छ । तामाङ जातिको जन्मदेखि मृत्यु संस्कारसम्मको विषयलाई सेलोको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ । यसबाट तामाङ समाजको संस्कृतिलाई सेलोले बचाइ राखेको पनि देखिन्छ । सेलोमा मानव संवेदना मात्र नभई पशु, सर्प, पक्षी आदिको संवेदनालाई पनि समेटिएको देखिन्छ । त्यस्तै गरी सेलोमा लोक विश्वास, धार्मिक आस्था, तामाङ लोक पुराकथा, बाह्रै महिनाको कृषि कार्य, प्रकृति, संसारदेखि

सबै वस्तुको उत्पत्ति, देशको राजनैतिक अवस्थाले पारेको प्रभाव, नेपालीहरू दिन प्रतिदिन विदेशिनु परेको दुःखद अवस्था आदिको बारेमा चित्रण गरिएको देखिन्छ ।

सेलोको प्रस्तुतिमा अवसर, सन्दर्भ, स्थान, समयको भूमिका महत्त्वपूर्ण देखिन्छ । तामाङ जातिका संस्कारहरू, जात्रा, मेलापात, चाड पर्व आदिमा सेलो प्रस्तुत गरिँदा सेलोको माध्यमबाट व्यक्त हुने भाव र अभिव्यक्तिहरूमा भाषाको भिन्नता पाइन्छ । संसारको, मानवको र पृथ्वीका सारा चिजको उत्पत्तिका विवरण भएका पुराकथामूलक र संस्कार सेलोहरूमा तामाङ कथ्य, प्राचीन र क्लिष्ट भाषाहरूको प्रयोग गरिएको देखिन्छ । सेलोको भाषा आलङ्कारिक, साङ्केतिक र लाक्षणिक पनि रहेको पाइन्छ । सेलोमा धेरैजसो ऐतिहासिक घटना विवरणका भाषाको प्रयोग सरल भए पनि केहीको प्रयोग जटिल तरिकाले पनि हुने गरेको पाइन्छ । सेलोमा तामाङ लेख्य पुस्तकको क्लिष्ट, कथ्य र लोक जीवनमा सम्पर्कमा रहेका अन्य भाषाको समेत मिश्रित प्रयोग भएको पाइन्छ ।

सेलोमा अनुभूति, समुदाय र पुस्तालाई महत्त्व दिएको देखिन्छ । सेलोमा लोक समाजको चेतनालाई प्रस्तोताको माध्यमबाट व्यक्त गरिएको पाइन्छ । तामाङ समाजका विभिन्न वर्गमा रहेका विचार, दृष्टिहरू सेलोका माध्यमबाट अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । समयको कालखण्डमा तामाङ जातिले भोग्नु परेका दुःख, पीडाहरू सेलोमा व्यक्त भएको पाइन्छ । सेलोमा प्रस्तुत हुने विषयहरूको तथ्य, घटना, विषय र विचारको तालमेल मिलेको देखिन्छ । सेलोमा व्यक्त गरिएका तथ्यहरूमा कारण भएको र घटनाक्रमले त्यसलाई अर्थ्याएको पनि देखिन्छ ।

सेलोमा समाजको निर्माणमा भूमिका खेल्ने व्यक्ति र परिवारको नाता सम्बन्धहरूको पनि वर्णन गरिएको पाइन्छ । सेलोमा घटनाको विवरण आदि, मध्य र अन्त्यका हिसाबले मिलेको देखिन्छ । सेलोको माध्यमबाट समाजमा असल कामको फल असलै हुने र नराम्रो कामको फल नराम्रै हुने सन्देश दिइएको पाइन्छ । सेलोमा ग्रामीण जनजीवन, कृषि समाज, नगर समाज, स-साना घरेलु समाजको चित्रण गरिएबाट तामाङ समाजको मात्र होइन सिङ्गो नेपाली समाजको वस्तुस्थिति अवगत गराएको

देखिन्छ। सेलोमा भौगोलिक विकटता, प्राकृतिक सुन्दरता, सामाजिक संरचना, साँस्कृतिक महत्त्व आदिको वर्णनबाट पर्यावरणको साथसाथै जातिको पहिचानको चित्रण गरिएको देखिन्छ। सेलोमा तामाङ समाजको समग्र पक्षलाई सरलताका साथ प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ।

अन्ततः तामाङ सेलोले तामाङ जाति र समाजका विभिन्न पक्षलाई समेटिएको देखिन्छ। यसबाट तामाङ जाति, समाज र सेलोको एकअर्कामा नड र मासुको सम्बन्ध रहेको देखिन्छ। समाजमा प्रजातिलाई जीवित राख्नको लागि उसको संस्कृतिले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको कुरालाई सेलो, तामाङ जाति र समाजको सम्बन्धबाट प्रष्ट देखिन्छ। तामाङ समुदायको आर्थिक, सामाजिक कमजोर अवस्था र राष्ट्रिय नीतिका कारणले गर्दा आफ्नो समुदायभित्र मात्रै सीमित रहेको 'तामाङ सेलो' मा २०४० को दशकदेखि आएको नयाँ जागरण र त्यस जागरणले यसको विकासमा पुऱ्याएको योगदानलाई हेर्दा यसको बृहत् रूपमा विकास हुने सम्भावना प्रबल रहेको देखिन्छ। सिङ्गे नेपाली समाजको संरचनाको विविधताले गर्दा पनि नेपाली समाजको विकासमा सबै जाति, जनजातिको साँस्कृतिक, आर्थिक र सामाजिक विकासले समान हैसियत राख्दछ। यसकारणले पनि 'सेलो' राष्ट्रिय साँस्कृतिक सम्पत्ति भएको हुनाले यसको विकासमा राज्यको सशक्त भूमिका रहनु पर्ने देखिन्छ।

७.४. भावी शोध कर्ताका लागि सुझाव

सेलोमा समेटिएका तामाङ जाति र समाजका विविध विषयलाई ध्यानमा राखेर विविध शीर्षकमा अध्ययन गर्न सकिने अनन्त सम्भावना रहेका छन्। प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नको लागि गरिएको अध्ययन र अनुभवबाट प्राप्त ज्ञानका आधारमा भावी शोध कर्ताका लागि उपयोगी हुन सक्ने केही शीर्षकहरूलाई सुझावका रूपमा यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ;

- (क) तामाङ सेलोको संरचनागत अध्ययन
- (ख) तामाङ संस्कार सेलो र नेपाली संस्कार गीतको तुलनात्मक अध्ययन
- (ग) जात्रामा प्रस्तुत सेलो जुहारीको कथन पद्धतिगत अध्ययन
- (घ) तामाङ सेलोको सङ्गीतशास्त्रीय अध्ययन

परिशिष्ट

परिशिष्ट : १

क : समूह सेलो

१) सिन्धुपाल्चोकको बतासेको पञ्चमी मेलामा प्रस्तुत सेलो

स्याई ओले बोन्बो	नाचौं न धामी
स्याई ले होई	नाचौं न होई
स्याई ओले बोन्बो स्याई	नाचौं न धामी नाचौं ।
स्याई ओले बोन्बो	नाचौं न धामी
स्याई ले होई	नाचौं न होई
स्याई ओले बोन्बो स्याई	नाचौं न धामी नाचौं ।
खोई ओले बोन्बो	खोई न धामी
खोई ले होई	खोई न होई
खोई ओले बोन्बो खोई	खोई न धामी खोई ।

ख : जुहारी सेलो

१) तिमाल जात्रा बौद्धमा प्रस्तुत तामाङ सेलो

केटी :	केटी:
हिस्याङ्गो नाम्साला च्याङ्बासे-२	हिस्याङ्गो गाउँको च्याङ्बाले
बोर्देनतोला बिसामी-२	लाने नै भने पछि
हिलामी म्हेन्दो छार्न लाउ-२	वनमा फूल फुलाऊँ
दुईला म्हेन्दो छार्न लाउ -२	समयको फूलाऊँ
हिल्वातेन यूङ्बा छ्याना लाउ-२	लड्दै गरेको ढुङ्गा अड्याउने गर
डानीला नाना बुरिङ्दा -२	हामी दिदी बहिनीलाई
चैतला प्रिन्री चु दिनरी-२	चैतको धूपमा यो दिनमा
बोर्नोन तोला बिसामी-२	लाने नै हो भने त
डाछाले वाङ्सि ब्रानालाउ-२	अगाडि हिँडने बनाऊँ ।

केटा :

तेमेला चाना रामचाना-२
लासिम च्यामुबा सम्भना-२
घट्टरी मकै स्याङ्गामी-२
राला ग्लारी रा बोर्जी
म्हेला ग्लारी म्हे बोर्जी
म्हेला गोठे पोल्बारी
औदिन कान्छीदा रहर
औदिन ठूलीदा रहर
रहर ताजिम कान्छीदा
रहर ताजिम ठूलीदा
आपासे बाङ्गला बिसिनाम
आमासे बाङ्गला बिसिनाम
खाबा वा तिला तरस
दोबाम दोसिन दोदोला
आबा मायूङ्गसे वाङ्गसामी
सालाले बुईबुई रेनालाला -२
चु हेन्दे सुईसुई ब्राना लाला
काङ्गहेन्से खुईखुई ब्राना लाला
लाबा लुङ्गसुर चैतला
चैतला हुरी ह्वाङ्गलासी
बोला कान्छी धिम न्हाङ्गरी

केटी :

बोर्नोन बोला बिमा हेन्छे
भन् भन् डादा ज्याबा ताजी
ह्वारारी नामनाम सोङ्गिचवा
डाङ्गलाला धिमनाम न्होङ्गिचवा
ए थेवादेन च्याङ्गबासे
भन्नोन बोला बिमा हेन्छे
ह्विस्याङ्गो नाम्साला च्याङ्गबासे
तादेन तोला बिमा हेन्छे
मारमार याम्बुरी निमामी
बाङ्गाला कोल्ला च्यासली
म्हारदेन म्हुहीला चगडी
डालाई नाना बुरिङ्गदा
गान्बाला कोला ए हिन्साम
ह्विस्याङ्गो नाम्साला च्याङ्गबासे
चैतला पिन्नी चु दिनरी
या जाङ्गोसेमी अगाडि

केटा:

आलुको चाना रामचाना
गरेर हेरेको थियो सम्भना
घट्टामा मकै पिन्दा
बाखाको ठाउँमा बाखा लगियो
गोरुको ठाउँमा गोरु लगियो
गोरुको गोठ बदल्न
अति नै कान्छीलाई रहर
अति नै ठूलीलाई रहर
रहर भएछ कान्छीलाई
रहर भएछ ठूलीलाई
बाबुले गाली गर्ला भनेर
आमाले गाली गर्ला भनेर
लिएको हो कि डर
जानु त आखिर जानै पर्छ
बाबु माइतीले गाली गरे
भूँमा धुलो उड्ने गरौंला
यहीदेखि सुईसुई हिँड्ने गरौंला
खुट्टाले खुईखुई हिँड्ने गरौंला
हावा हुरी चैतको
चैतको हुरी भैं गरेर
लान्छु कान्छीलाई घरभित्र ।

केटी :

लाने नै हो भने पछि
भन् भन् मलाई राम्रो भो
बारीमा तोरी बिग्रेर बसेको
पहिलेको घरबार बिग्रेर बसेको
तिमीहरू जेठा र कान्छाले
लाने भने पछि
ह्विस्याङ्गो गाउँको च्याङ्गबाले
हुनै पर्छ भने पछि
काठमाडौंमा जाँदा
बाँडाको छोराको सुन पसलमा
सुन र चाँदीको चकटी
हामी दिदी बहिनीलाई
खान्दानी घरको छोरा हो भने
ह्विस्याङ्गो गाउँको च्याङ्गबाले
चैतको धूपमा यो दिनमा
लौ हिँडाउ त अगाडि ।

केटा :
 खेतीला कमाइ लासामी
 साडा सुसाइ वाड्लेबा
 मकै ड्वासै तोकजेबा
 औदिलन मुलाई मुबाजामी
 कान्छी आई ए जाडदोला
 ठूली आई ए जाडदोला
 औदिन मुला आमाजामी
 म्हारदेन म्हूहीला चगडी
 न्हाङ्गार स्योला वाड च्योरी
 जाङ्गी बौला अगाडि

केटी :
 तर ड्यानो ताम सानो
 हिस्याङ्गो नाम्साला च्याङ्बासे
 बौला एसै बिमा हेन्दे
 लामाला कोल्से इहा लाबा
 चैतला प्रिन्री चु दिनरी
 डानीला नाना बुरिङ्मी
 भन् भन् डानीमी फुर्ताजी
 चैतला प्रिन्री चु दिनरी
 डानी नाना बुरिङ्दा
 आँट्ब लाउ एसे
 डाइ लाला सुर

केटा :
 याताला कान्छी याताला
 याताला ठूली याताला
 हात्तीला पाइला गोठालो कु
 आँट्बा लाउ कान्छी डाइलाला सुर
 आमासे म्लाकान दाइजिन्जी
 आपासे नागा साइजिन्जी
 गोल्से नागा साइताला
 कान्छी निबा बिमा हेन्दे
 ठूली निबा बिमा हेन्दे
 म्लाकान दान्दे सिमताला
 नगाला स्याएन सिमताला
 आमासे धिमसुर च्याताला
 जासे छार चाड बाला विसी

केटा :
 खेतीको कमाइ गय्यो भने
 कोदो रोपे नि सप्रिने
 मकै छरे नि राम्रो हुने
 अति नै छ है हुनु चाहिँ
 कान्छी तिमी जाँगरिलो हुनु पर्छ
 ठूली तिमी जाँगरिलो हुनु पर्छ
 औदिकै छ नि आमा त
 सुन र चाँदीको चकटी
 भौलि विहानको राम्रो साहितमा
 अगाडि लाएर लैजान्छु ।

केटी :
 तर सुन्नोस कुरा गुन्नोस
 हिस्याङ्गो गाउँको च्याङ्बाले
 तिमीले लाने भने पछि
 लामाको छोराले परिनिर्माण गर्ने
 चैतको धूपमा यो दिनमा
 हामी त दिदी बहिनी
 भन् भन् हामी खुसी भयौं
 चैतको धूपमा यो दिनमा
 हामी दिदी बहिनीलाई
 आँट गर तिमी
 हामीले गछौं सुर ।

केटा :
 लौ हुन्छ कान्छी लौ हुन्छ
 लौ हुन्छ ठूली लौ हुन्छ
 हात्तीको पाइला दस जना गोठालो
 आँट कान्छी म गछु सुर
 आमाले चामलको भात बनाइ सक्नु भयो
 बाबुले कुखुरा काटी सक्नु भयो
 चीलले कुखुरा माच्यो होला
 कान्छी जाने भने पछि
 ठूली जाने भने पछि
 चामलको भात चिसो भयो होला
 कुखुराको मासु पनि चिसो भयो होला
 आमाले घरको सुरमा आएर हेर्नु भयो होला
 छोराले नयाँ बहारी ल्याउँछ भनेर

ज्योत्से छार चाड बाला बिसी
आलेसे धिमसुर च्याताला
आडासे धिमसुर च्याताला
ज्योज्योसे छार चाड बालाबिसी
न्हाङ्गार स्योरी वाङ्च्योरी
ब्राउनिगे म्हेन्दो याङ् स्योरी

केटी :

याताला इष्ट याताला
रा दै काडी यामामा
बोर्नोन तोला बिमा हेन्छे
तोदेन तोला बिमा हेन्छे
न्हाङ्गार स्योरी वाङ् च्योरी
चु थेबा माया लाजिन्जी
चु थेबा दया लाजिन्जी
चु थेबा दया लामा हेन्छे
चु थेबा माया सोमा हेन्छे
न्हाङ्गार स्योरी वाङ् च्योरी
ह्याङ्नी फेप्ने छ्यामामा

स्रोत व्यक्तिहरू :

सुकुदोर्जे तामाङ, निमादोर्जे तामाङ, फूलमाया
वल र मुसुरी योज्जन

दाइले नयाँ बुहारी ल्याउँछ भनेर
भाइले घरको सुरमा आएर हेच्यो होला
बहिनीले घरको सुरमा आएर हेच्यो होला
दाइ नयाँ बुहारी ल्याउँछ भनेर
भोलि बिहानको राम्रो साहितमा
हामी जानु पर्छ म्हेन्दो बिहानै ।

केटी :

लौ हुन्छ इष्ट लौ हुन्छ
बाखालाई लठ्ठीले धपाउने
लानै पर्छ भने पछि
हुनै पर्छ भने पछि
भोलि बिहानको राम्रो साहितमा
यत्रो माया गरी सके पछि
यत्रो दया गरी सके पछि
यत्रो दया गरे पछि
यत्रो माया गाँसी सकेपछि
भोलि बिहानको राम्रो साहितमा
हुन्छ नि जाउँला संगसँगै ।

२) तिमाल जात्रा बौद्धमा प्रस्तुत तामाङ सेलो

केटी :

चैतला साब्रा फुक्कारी
आरे डा दान्देदा दुःखरी
जन्मला आमाला थाई थाईरी
जन्मला आपाला थाई थाईरी
साथीमा भाईला लै लैरी
सुखरी मुलाले हाई हाईरी
ह्वारारी नामनाम पान्दोला
आरे डादा दुःखरी दान्दोना
कुम्बा छाता फात्ताजिम
दारेसे क्यारला जा खाततायम
सेर्खला धिनी बर्खला नाम
अनिले बिसी चिबाले डाम

केटी :

चैतको धुलो माटोमा
अहिल छैन मलाई दुःख
जन्म दिनेआमाको थाई थाईमा
जन्म दिनेबाबुको थाई थाईमा
साथी भाइको लै लैमा
सुखमा छु है हाई हाईमा
बारीमा तोरी छाँटनु छ
छैन मलाई अहिलेसम्म कुनै दुःख
बन्द छाता खुल्ला भो
अबदेखिको उप्रान्त
हिउँदोको घाम बर्खाको पानी
नजाने भनेर बसेको म

वाम्सीले पुइबाले खुइगुडरी
 तिला दुःख लासे खुइगुडरी
 वनरी रा म्हे छाजिन्जी
 चालिस उमेर ताजिन्जी
 स्यारलादे गान्दी म्यालामी
 च्यागे दान्देसे क्यारलामी
 ठेगीम् धाला म्हार तात्ला
 आइमी च्याइबा भर्खरला
 आइमी थेवा भर्खरला
 उमेर निसी खुई मुला
 स्यारलादे गान्दी म्यारलामी
 च्यागो दान्देसे क्यारलामी
 नेपाली कागज ब्रिबादा
 तिला उभो तालाले ह्याबादा
 स्यारलादे गान्दी म्यालामी
 च्यागो दान्देसे क्यारलामी
 सोहसय खिम्ती एला धिमरीमी-२
 डिहिरी म्हेन्दो छि विसै-२
 चाडसोसी दान्देदा निविसाई-२
 यूडबामी टाड्सी चौतारा-२
 मिलाव आतानीले दौतारा-२
 चैतला साब्रा फुक्कारी-२
 थानलाम बिबाले सुखारी-२
 न्हा ताला है च्याइबा दुःखरी-२
 थोबोरी ख्याप्पा वाला रिवन-२
 धारेसे क्यारला मारलामी-२
 ह्वाई गोसि निगै डाला जीवन -२

केटा :
 जाम हेन्छे ता हेन्छे
 तिला ज्याना सुइजी ओन्छ्याना
 सुइरीमी माल्मुल पान छ्याना
 आम्मै ले होइ ओन्छ्याना
 बल्लागा सुइजी सेम छ्याना
 वर पिपलला छायाँसे
 पाइजितालै मायासे
 चैतला प्रिन्री चु दिनरी
 तिला ज्याना सुइजी ओन्छ्याना
 अहिन बिबारी आखम डाम्

फकाएर पठाएको बुढेसकालमा
 के दुःख गर्नु बुढेसकालमा
 वनमा बाखा गाई चराई सके
 चालिस उमेर भइसक्यो
 पूर्वको नदी भरीभराउ
 हेरौ अबदेखि उप्रान्त
 मोही पारेर घ्यू निकालौला
 तिमी त कान्छा भर्खरको
 तिमी त जेठा भर्खरको
 उमेर गएर बुढी भएको छु
 पूर्वको नदी भरीभराउ
 हेर है अबदेखि उप्रान्त
 नेपाली कागज लेखनलाई
 के उभौ हुन्थ्यो र बिग्रेको मान्छेको
 पूर्वको नदी भरीभराउ
 हेर है अबदेखि उप्रान्त
 सोहसय खिम्ती तिम्रो घरमा
 फूलबारीमा फूल सजाऊँ भने पनि
 बुहरी भएर अहिले जाऊँ भने पनि
 ढुङ्गाको गाढो लाएर चौतारी
 मिलेन है हाम्रो दौतरी
 चैतको धुलो माटोमा
 राख्छु त भन्यौ नि सुखमा
 हुने पो हो कि दुःखमा
 टाउकामा लाउने रातो रिवन
 अबदेखि उप्रान्त
 गीत गाएरै जाओस मेरो जीवन ।

केटा :
 त्यहाँदेखि यहाँसम्म
 कति राम्रोसँग भन्नु भो
 मुखमा पान मिठो
 आम्मै है बिचरा
 बल्ल पो भन्नु भो मन बस्ने गरी
 वर पीपलको छायाँले
 भन्नु भो होला मायाले
 चैतको धूपमा यो दिनमा
 क्या राम्रोसँग भन्नु भो हजुरले
 होइन भन्न सक्दिनँ

हिन्वामी हिन्वा चु ताम
 वर पिपलला छायाँसे
 पाङ्ज्योई नानाला मायासे
 पाङ्ज्योई आडादा मायासे
 हिन्वाम् हिन्ना होजा ताम
 दान्देगा उमेर मुदेभर
 संसार ह्युल्सा कोर्बाला
 जात्रामात्रा च्याब्राला
 लिछाला भविष्य सोचबलाउ
 डानीले ज्योज्यो आलेसे
 चैतला प्रिन्री चु दिनरी
 तिङ्ताम फोताम पाङ्पिन्ना
 सगुन ग्यानो या ड्यानो
 तालम् धिमला कौशिसे-२
 ब्राजिम है नाना आडा हौसिसे-२
 हौसिरी आब्राउ दुःख याङ्गला
 लिछालै भविष्य सोचब लाउ
 हाङ्सेन सेमरी बुभाब लाउ
 अन्सार विचार एसे लाउ
 डान्सेम तिला पाङ्से खै
 चार पञ्चला सामुन्ने
 जोरी वैरीला ओन्छाङ्गरी
 चु पाल्सेला समयरी
 एनोन मुबाजिम कन्याकेटी
 डाएन मुला कन्याकुमार
 ब्रम्ह, बिष्णु परमेश्वर
 तिला मुला नाना सेमला सुर
 सोचबलासै ताला आडा
 आँटबलासै ताला नाना
 याम्बुला कसाइ जो तासाइ
 सिसी ए डासे तिला बोर्ला
 मासी ए डासे तिला बोर्ला
 मुलाम जोवन खासुम्राड
 सारीम टाम्बा नार्गाबाड
 आई डाला जोवन धुर्सागाड
 म्हि ल्हुई केमा हेन्सेमी
 नुप्सी निदोबाजिम संसारसे
 सगुन ग्यानो ताम ड्यानो
 आममै ह्योला बिनालागे

हुन त हो होइ यो कुरा
 वर पीपलको छायाँले
 भन्नु भो होला दिदीको मायाले
 भन्नु भो होला बहिनीको मायाले
 हुन त हो हाइ यो कुरा
 अहिले पो उमेर भइन्जेल
 संसार समाज घुमेर हिँड्छौं
 जत्रामात्रा हेरेर हिँड्छौं
 पछिको भविष्य पनि सोच्नु
 हामी दाइ भाइले
 चैतको धूपमा यो दिनमा
 मनको कुरा सबै भनिदियौं
 सगुन सजाउनु कुरा सुन्नोस
 तले घरको कौसीले
 हिँडेछौं दिदी बहिनी हौशिले
 हौसिमा नहिँड्नु दुःख पाउँछ
 पछिको पनि भविष्य सोच्नु
 आफैले मनलाई बुझाउनु
 विचार आफै गर्नु
 हामीले त के भनौं खै
 चार पञ्चको सामुमा
 जोरी वैरीको अगाडि
 यसपालिको समयमा
 तिमी पनि रहेछौं कन्याकेटी
 म पनि छु कन्याकुमार
 ब्रह्मा बिष्णु परमेश्वर
 के छ दिदी तिम्रो मनको सुर
 सोचे पनि हुन्छ बहिनी
 आँटे पनि हुन्छ दिदी
 काठमाडौंको कसाई जे भए नि
 मरेर तिमी हामीले के लान्छौं
 मरेर तिमी हामीले के लान्छौं
 आकाशको जोवन बादलको बारी
 भूइँ ढाकेको दुबोले
 तिम्रो हाम्रो जोवन चिहान डाँडा
 मानव चोला लिए पछि
 बिलाएर जानु पर्ने संसारबाट
 सगुन लिनोस् कुरा सुन्नोस्
 आममै उसको भन्ने गरौं

च्यागो च्यागो म्हिला बिना लागे
 लामाला कोलाला टासिग्से
 आखे मामला आशिषसे
 आपा आमाला आशिषसे
 आर्शिवाद तासिमाम
 धिमनाम आई डा सोदोजी
 मारनिवा धिमनाम तोर लागे
 धादिड ब्राला पाङ्गे सो
 क्रेक्सम रादा छो ताला
 क्रेक्सम म्हेदै छो ताला
 आँटुव लाउ नाना आडा जो ताला
 डा सैलुङ्गे च्याङ्बाला
 कुम्बाले छाता फात्लावा
 निवागी नाना खात्लावा
 माइतीरी दानस्यूवा नाना आडा
 निवा गी आनिवा खात्लावा

स्रोत व्यक्तिहरू :

कृष्णा डार्देन, सुकु तिमोड, शम्भु मोक्तान र
 मिनकुमार योजन

हेरहेर उसको भन्ने गरौं
 लामाको छोराको मंगल पाठले
 बाजे बज्यैको आशीषले
 बाबु आमाको आशीषले
 आशीर्वाद लिएर
 घरजम हाम्रो बनाउनु पऱ्यो
 बिग्रेको घरजम सपानु पऱ्यो
 धादिड भीरको खर
 काटे बाखालाई डोरी हुन्छ
 काटे गाईलाई डोरी हुन्छ
 आँटुनु दिदी बहिनी जे होला
 म सैलुङ्गे च्याङ्बाको
 बन्द छाता खुल्ला भो
 जाने कि दिदी के गर्ने
 माइतीमा बस्नु हुने दिदी बहिनी
 जाने कि नजाने के गर्ने ?

३) तिमाल जात्रा स्वयम्भूमा प्रस्तुत तामाड सेलो

केटा:

यो स्वयम्भू मेलामा
 स्वयम्भू जाउला गीत गाउँला
 त्यो दिन आएर माया लाउँला
 छनछनी मोहर गनेको
 अघि त राति भनेको
 भेट्छु ज्यानले भन्दै थ्यो
 भोटमाथि चिनमा यो दिनमा
 घोडा चन्चल खोलेर
 घरको धन्दा छोडेर
 भैसीको ठाँउमा गाई पुग्यो
 सैलुङ्गे च्याङ्बा आइपुग्यो
 यसपाली बजार म पुगदा
 दायाँ हातमा कलम छ
 देब्रो हातमा तामसुक छ -२
 आमाको छोरी होई लालु
 के भन्ने ज्यानको मनसुक छ

केटा :

यो स्वयम्भू मेलामा
 स्वयम्भू जाउला गीत गाउँला
 त्यो दिन आएर माया लाउँला
 छनछनी मोहर गनेको
 अघि त राति भनेको
 भेट्छु ज्यानले भन्दैथ्यो
 भोटमाथि चिनमा यो दिनमा
 घोडा चन्चल खोलेर
 घरको धन्दा छोडेर
 भैसीको ठाँउमा गाई पुग्यो
 सैलुङ्गे च्याङ्बा आइपुग्यो
 यसपालि बजार म पुगदा
 दायाँ हातमा कलम छ
 देब्रो हातमा तामसुक छ -२
 आमाको छोरी होई लालु
 के भन्ने ज्यानको मनसुक छ

कलिलो काठको जोर अनौ
 मनको कुरा के भनौ-२
 घरको देउता मूल देउता-२
 दुःख पाउने म एउटा-२
 सुन खानीमा सुनको दाँई
 मायाले बिग्रेको छोरालाई
 फूलको माला गाँसेर
 मसकमुसुक हाँसेर
 यो चिसो भूँईमा बसेर-२
 नागी गुम्बा पसेर
 लाइदेउ जालमाया कसेर-२
 तिमाल गाँउको होई कान्छी
 हाम्रो त पहाडको गाँउमा
 उकाली र ओराली-२
 के हुने होला ज्यानबाट
 के भन्ने होला ज्यानबाट
 छनछनी मोहर गनेको
 अन्तिम माया भनेको थियो
 तपाई हाम्रो यो माया
 सबै तिर छाइ सक्यो
 छोडेर जाउ त भने
 नाइलन डोरी भै सक्यो-२
 यसै मलाई नहुने
 उसै मलाई नहुने
 वरपिपलको जोर छायाँ
 तिमाल गाँउको होई लालु
 गरौ आज यो माया

केटी :
 डबुली पैसा गनेथ्यो
 विहान छुटेको बेलामा-२
 अन्तिम माया भनेथ्यो-२
 मकै खायो घुनाले-२
 अन्तिम भनेको हुनले-२
 दाउ खानीमा दाउ भयो-२
 स्वयम्भू आएर यो भयो-२
 डबुली पैसा गनेको
 गाँसौ माया मैले नी भनेको

कलिलो काठको जोर अनौ
 मनको कुरा के भनौ-२
 घरको देउता मूल देउता-२
 दुःख पाउने म एउटा-२
 सुन खानीमा सुनको दाँई
 मायाले बिग्रेको छोरालाई
 फूलको माला गाँसेर
 मसकमुसुक हाँसेर
 यो चिसो भूँईमा बसेर-२
 नागी गुम्बा पसेर
 लाइदेउ जालमाया कसेर-२
 तिमाल गाँउको होई कान्छी
 हाम्रो त पहाडको गाँउमा
 उकाली र ओराली-२
 के हुने होला ज्यानबाट
 के भन्ने होला ज्यानबाट
 छनछनी मोहर गनेको
 अन्तिम माया भनेको थ्यो
 तपाइ हाम्रो यो माया
 सबैतिर छाइ सक्यो
 छोडेर जाऊँ त भने
 नाइलन डोरी भै सक्यो-२
 यसै मलाई नहुने
 उसै मलाई नहुने
 वर पीपलको जोर छायाँ
 तिमाल गाउँको होई लालु
 गरौ आज यो माया ।

केटी :
 डबुली पैसा गनेथ्यो
 विहान छुटेको बेलामा-२
 अन्तिम माया भनेथ्यो-२
 मकै खायो घुनाले-२
 अन्तिम भनेको हुनले-२
 दाउ खानीमा दाउ भयो-२
 स्वयम्भू आएर यो भयो-२
 डबुली पैसा गनेको
 गाँसौ माया मैले नि भनेको ।

केटा :
 हाम्रो त गाउँको मकै त
 तिनपात नभइ गोड्दैन
 गर्दन जाओस् छोड्दैन
 किन त्यसो ज्यानले भन्नु भो-२
 भीमसेन देउता पाती भो
 भन् भन् मलाई जाती भो
 भीमसेन देउता पाती भो
 रानीको दाइजो हात्ती भो
 लौ त्यसो भएर जाती भो
 म दुःखी बाउको छोरालाई
 मायाले बिग्रेको मोरालाई-२
 भिमफेदी र जोरखेती
 छोडेर आयो घरखेती
 मसला होइन मरमेटी
 बाहुन होइन कुप्रेटी
 छोडेर आयो घरखेती
 उभो उभो सैलुङ्ग लेकैमा
 चितुवा बाघले गाइ मारी
 घरको छोरा छोरी माया मारी
 घरपारीको सौरामा
 ठूलो त गोरू हल गर्दा
 माले त गोरू दाएन
 फापरे गीतले गर्दामा
 भनेको कहिले भएन
 सोचेको जस्तो कहिले भएन
 वरपिपलको छायाँले
 लालु त ज्यानको मायाले
 रूपताल देउताल फेवाताल
 आमाको छोरी होई कान्छी
 बाह्र महिना बाह्रै काल-२
 म भएँ जहिले जोगीको ताल
 मरौँ भने आएन काल-२
 खुकोर्ट बैँसी बम्बई आँप
 भएन कहिले फलिफाप-२
 आमाको छोरी होई मोरी
 सुपारी भन्दा पान सस्तो
 घरको जेठी छोडेर आएँ
 खोजेर आको ज्यान जस्तो-२

केटा :
 हाम्रो त गाउँको मकै त
 तिनपात नभई गोड्दैन
 गर्दन जाओस छोड्दैन
 किन त्यसो ज्यानले भन्नु भो-२
 भीमसेन देउता पाती भो
 भन् भन् मलाई जाती भो
 भीमसेन देउता पाती भो
 रानीको दाइजो हात्ती भो
 लौ त्यसो भएर जाती भो
 म दुःखी बाउको छोरालाई
 मायाले बिग्रेको मोरालाई-२
 भीमफेदी र जोरखेती
 छोडेर आयो घरखेती
 मसला होइन मरमेटी
 बाहुन होइन कुप्रेटी
 छोडेर आयो घरखेती
 उभो उभो सैलुङ्ग लेकैमा
 चितुवा बाघले गाई मारी
 घरको छोरा छोरी माया मारी
 घरपारिको सौरामा
 ठूलो त गोरू हल गर्दा
 माले त गोरू दाएन
 फापरे गीतले गर्दामा
 भनेको कहिले भएन
 सोचेको जस्तो कहिले भएन
 वर पीपलको छायाँले
 लालु त ज्यानको मायाले
 रूपताल देउताल फेवाताल
 आमाको छोरी होई कान्छी
 बाह्र महिना बाह्रै काल-२
 म भएँ जहिले जोगीको ताल
 मरौँ भने आएन काल-२
 खुकोर्ट बैँसी बम्बई आँप
 भएन कहिले फलिफाप-२
 आमाको छोरी होई मोरी
 सुपारी भन्दा पान सस्तो
 घरको जेठी छोडेर आएँ
 खोजेर आको ज्यान जस्तो-२

सुनकाटेर डडुवा
 मेरो पनि घरको छोराले
 सुनकोशीको माछाले
 तामाकोशीको लेउ खान्छ
 स्वयम्भू बौद्ध गएर
 कान्छी आमा लेउ भन्छ -२
 पान पो खान्छ खाँदैन
 मेरो कुरा मान्छ कि मान्दैन
 कान्छी त जान्छौ कि जाँदैन
 टोपीको मैलो कहाँ धुने
 यसै उसै नहुने-२
 बुद्धको दर्शन बौद्धमा
 लगेर जान्छु सौतामा-२
 मकै छरी धन छर्छ
 म च्याङ्बालाई मन पर्छ-२
 नदी त तछौ तदैन
 मन पछौ कि पर्दैन
 तपाई हाम्रो यो माया
 वर्ष दिनको तिजमा
 नपार्नु है बीचमा

केटी :
 डबुली पैसा गन्नु भो-२
 इष्टले त्यसो भन्नु भो-२
 भोटमाथि चिनमा यो दिनमा-२
 लान्छु त ज्यानले भन्नु भो-२
 थकालीको फेटालाई-२
 लान्छु भन्ने केटालाई -२
 मन परेको केटालाई -२
 वनको चरी वन भरी-२
 यसै पनि मलाई मन प्यो-२
 उसै पनि मलाई मन प्यो -२
 चौखानीमा गए पनि -२
 सौताको मुनी भए पनि -२
 लान्छु त भन्ने च्याङ्बालाई-२
 लान्छु त भन्ने ताङ्बालाई -२
 मुरीको भरी बोकेर-२
 नलाउँदा मायालाई सक्यो-२
 नहुँदा यती भई सक्यो-२

सुन काटेर डडुवा
 मेरो पनि घरको छोराले
 सुनकोसीको माछाले
 तामाकोसीको लेउ खान्छ
 स्वयम्भू बौद्ध गएर
 कान्छी आमा लेउ भन्छ -२
 पान पो खान्छ खाँदैन
 मेरो कुरा मान्छ कि मान्दैन
 कान्छी त जान्छौ कि जाँदैन
 टोपीको मैलो कहाँ धुने
 यसै उसै नहुने-२
 बुद्धको दर्शन बौद्धमा
 लगेर जान्छु सौतामा-२
 मकै छरी धन छर्छ
 म च्याङ्बालाई मन पर्छ-२
 नदी त तछौ तदैन
 मन पछौ कि पर्दैन
 तपाइ हाम्रो यो माया
 वर्ष दिनको तिजमा
 नपार्नु है बीचमा ।

केटी :
 डबुली पैसा गन्नु भो-२
 इष्टले त्यसो भन्नु भो-२
 भोटमाथि चिनमा यो दिनमा-२
 लान्छु त ज्यानले भन्नु भो-२
 थकालीको फेटालाई-२
 लान्छु भन्ने केटालाई -२
 मन परेको केटालाई -२
 वनको चरी वन भरि-२
 यसै पनि मलाई मन प्यो-२
 उसै पनि मलाई मन प्यो -२
 चौखानीमा गए पनि -२
 सौताको मुनि भए पनि -२
 लान्छु त भन्ने च्याङ्बालाई-२
 लान्छु त भन्ने ताङ्बालाई -२
 मुरीको भरी बोकेर-२
 नलाउँदा मायालाई सक्यो-२
 नहुँदा यती भई सक्यो-२

हातमा लाउने पञ्जी त -२
 आमाको छोरी कान्छी त-२
 यसै पनि पन्यो सौतामा-२
 उसै पनि पन्यो सौतामा-२
 मुरीको भारी बोकेर-२
 अबदेखीको उप्रान्त-२
 अबदेखीको परन्तु-२
 हातमा लाउने पञ्जी त -२
 आमाको छोरी कान्छी त-२
 जाने नि छाती ठोकेर-२

केटा :

काठमाडौँको शहरमा
 मटर हिँड्ने इष्टरले-२
 आमाको छोरी होई कान्छी
 भनेर दिउँला विस्तारले
 बोलेर दिउँला विस्तारले
 सिमसिम पानी बर्खको
 ज्यान पनि भयो अर्काको
 म पनि भयो अर्काको
 हातमा लाउने चुरा मात्रै
 लान्छु भन्ने कुरा मात्रै-२
 ज्यानको नि छोरा छोरी भइसक्यो
 मेरो पनि छोरा छोरी भइसक्यो
 सिमसिम पानी बर्खको
 ज्यान पनि भयो अर्काको
 नारायणसिबो तेंग्यामा
 ग्याम फिरी केराउ ग्यामदिरी जौ
 डा दुःखी च्याङ्वादा माया मारब लौ
 आर्बोवा आहिन बौबाला
 आतावा आहिन तासैला
 मकै स्याङ्वा घट्टारी
 चु मायाला नातासे-२
 ह्यापहुप ताजी ताम पाङ्जी-२
 भेटघाट ताजी माया ताजी
 एलाई लि स्याल फुर्ताङ्जी
 डालाई लि स्याल फुर्ताङ्जी
 क्लाङ्बाम माया एसे क्लाङ्जी-२
 सोबाम माया डाई सोजी

हातमा लाउने पञ्जी त -२
 आमाको छोरी कान्छी त-२
 यसै पनि पन्यो सौतामा-२
 उसै पनि पन्यो सौतामा-२
 मुरीको भारी बोकेर-२
 अबदेखीको उप्रान्त-२
 अबदेखीको परन्तु-२
 हातमा लाउने पञ्जी त -२
 आमाको छोरी कान्छी त-२
 जाने नि छाती ठोकेर-२ ।

केटा :

काठमाडौँको सहरमा
 मटर हिँड्ने इष्टरले-२
 आमाको छोरी होई कान्छी
 भनेर दिउँला विस्तारले
 बोलेर दिउँला विस्तारले
 सिमसिम पानी बर्खाको
 ज्यान पनि भयो अर्काको
 म पनि भयो अर्काको
 हातमा लाउने चुरा मात्रै
 लान्छु भन्ने कुरा मात्रै-२
 ज्यानको नि छोरा छोरी भइसक्यो
 मेरो पनि छोरा छोरी भइसक्यो
 सिमसिम पानी बर्खाको
 ज्यान पनि भयो अर्काको
 नारायणशिव के गर्ने ?
 बाटो माथि केराउ बाटो मुनि जौ
 म दुःखी च्याङ्बालाई माया मार
 नलाने होइन लाने हो
 नहुने होइन हुने नै हो
 मकै पिन्ने घट्टमा
 यो मायाको नाताले
 भेटघाट भयो कुरा भयो
 भेटघाट भयो माया बस्यो
 तिम्रो नि मुहार हँसिलो भो
 मेरो नि मुहार हँसिलो भो
 लाउनु माया तिमिले लायौं
 गाँस्नु माया मैले गाँसे

जोरी वैरीला ओन्छाड्री
ग्याम दिरी केराउ ग्याम फिरी जौ
बोर्सी निसी तिला लासै
धिमलान भुरा स्याहार लौ
धिमलान जाजामे स्याहार लौ
डा दुःखी च्याड्बादा माया मारब लौ-२
तासी जिन्वा धिम थेन नाम
मासें कोशी तौसें डहुँ-२
तासी जिन्वा धिम देन नाम-२
सैलुङ्ग ग्याप्से जोर हुङ्गा
थालाउ आईसै भताभुङ्ग
थालाउ कान्छी भताभुङ्ग
वर्षम दिनला तिजरी
मकै बोन बोन खिस्सरी
ए ताला ठूली बीचरी
मासी सुनला म्लाह ह्वाड्वा
दोलखाला भीमसेन ला ह्वाड्वा
जाथर ब्राबा ह्वाई गोवा
मेला निबा माया सोबा
ताला होई ठूली डा ह्वाड्वा-२
तालेम धिमला कौसीरी
थाब्राउ म्हिला हौसीरी
कलिलो एला जिउ न्होडला
कलिलो एला सेम न्होडला
ज्योमो गाड्री ग्लिड खाला
तोर तोर खाबा जीउ हाला -२
नारायण सिबो तेंग्यामा
जामे कोलाला कर्मसे -२
घट्टरी मकै स्याडमुला
मुरीम चरी फ्याडमुला
आज्याबा दुःख याडमुला
सैलुङ्ग ग्याप्से जिरी खिम्ती
आनिउ ठूली म्हिला धिमरी
आनिउ कान्छी म्हिला धिमरी
जामेकोलाला कर्मसे
सिमिला दासी तादोला
पूर्खाला तोवै चादोला
चासम ब्रा कान चादोला
कुरीम कोला थोबोरी धोई

जोरी वैरीको अगाडि
बाटोमाथि केराउ बाटोमुनि जौ
लगेर गएर के गर्ने
घरकै बालबच्चा स्याहार गर्नु
घरकै छोराछोरी स्याहार गर्नु
म दुःखी च्याड्बालाई माया मार
भई सकेको घरजम
तल कोसी माथि डहुँ
भई सकेको घरजम
सैलुङ्ग पछाडि जोर हुङ्गा
नगर तिमिले भताभुङ्ग
नगर कान्छी भताभुङ्ग
वर्ष दिनको तिजमा
मकैको फूल खिस्समा
तिमी हुन्छ ठूली बीचमा
मासी धानको चामल जस्तो
दोलखाको भीमसेन देवता जस्तो
जात्रा जाने गीत गाउने
मेला जाने माया लाउने
हुन्छ है ठूली म जस्तो
तले घरको कौसीमा
नहिँड मान्छेको हौसीमा
कलिलो तिम्रो जीउ बिग्रिन्छ
कलिलो तिम्रो मन बिग्रिन्छ
सगरमाथामा हिउँ सुक्ला
हलक्क बढेको जीउ सुक्ला
नारायणशिव के गर्ने ?
छोरी चेलीको कर्मले
घट्टमा मकै पिनिन्छ
आकाशमा चरी उड्छ
नराम्रो दुख पाउँछ
सैलुङ्ग पछाडी जिरी खिम्ती
नजाउ ठूली अरूको घरमा
नजाउ कान्छी अरूको घरमा
छोरीचेलीको कर्मले
सासूको दासी बन्नु पर्छ
पुर्खाको नराम्रो पनि सहनु पर्छ
खा नखा ढिँडो खानु पर्छ
काखमा बच्चा टाउँकोमा भरी

चिबाला ग्लारी मिखिल्ला ग्योई
 ब्राबाला ग्लारी मिखिल्ला ग्योई
 आमाला जामे होई कान्छी
 मटर ब्राबा इष्टर से
 ह्याङ्ला नेपाल राष्ट्ररी
 बहुदल खाजी माओवादी
 मण्डले पाटी शोषकी
 बहुदल खाजी माओवादी
 जामे कोल्दा जादा ह्राड
 ताप्केरी कुदुङ चिर्मुला
 नाख्लेरी कुदुङ चिर्मुला
 तिन महिनाला सरकारसे
 जामेदा अशं पिन्मुला-२
 सिन्धुली गोदाम नयाँबस्ती
 हनुमान ढोका राजगस्ती
 आमाला जामे होई म्हेन्दो
 माइतीरी लौ या राजमस्ती-२

केटी :

मनमा गुन कुरा सुन
 डबली पैसा गनेको
 मैलेनी त्यस्तै भनेको
 ज्यानले नि कसरी जानेको
 गोजाला आले फाई कर्ता
 ह्वारीला पाङ्दुरे साडादा
 दुःखीला नानादेन आडादा
 आपासे ह्राडलासी लाजी अर्थ
 मासिनाला क्वानज्ञानना
 कठैवरी ओन्ध्रयाना
 पसले बैला चिनीमी
 हिन्बाला कुरो चिनीमी
 रोशी खोला वारपार मंगलटार
 मंगलटारको चौतारामा
 पिपल छैन वर मात्रै
 सुनकोशी वरीपरी अवलटार
 अवरटारको चौतारामा
 पिपल वर हारैहार
 यो जवनको समयमा
 महिला पुरुष बराबर

बस्ने ठाउँमा आँसुको पोखरी
 हिँड्ने ठाउँमा आँसुको पोखरी
 आमाको छोरी होई कान्छी
 मटर हिँड्ने स्टाईलले
 हाम्रो नेपाल राष्ट्रमा
 बहुदल आयो माओवादी
 मण्डले पाटी शोषकी
 बहुदल आयो माओवादी
 छोरीचेलीलाई छोरालाई जस्तो
 नाङ्लोमा पिठो छिँकिने
 नाङ्लोमा पिठो छिँकिने
 तीन महिनाको सरकारले
 छोरीलाई अशं दिएको छ
 सिन्धुली गोदाम नयाँबस्ती
 हनुमान ढोका राजगस्ती
 आमाको छोरी होई म्हेन्दो
 माइतीमै गर है राजमस्ती ।

केटी

मनमा गुन कुरा सुन
 डबली पैसा गनेको
 मैलेनि त्यस्तै भनेको
 ज्यानले नि कसरी जानेको
 खुकुरीको भाइ फलामको कर्ता
 बारीको पाङ्दुरे कोदोलाई
 दुःखी दिदी बहिनीलाई
 बाबुले भैं गरिदियो अर्थ
 मासिनाको भुम्रो
 कठैवरी विचरा
 पसले नेवारको चिनी त
 भएकै कुरो चिनी त
 रोसी खोला वरपर मंगलटार
 मंगलटारको चौतारामा
 पीपल छैन वर मात्रै
 सुनकोसी वरिपरि अवलटार
 अवरटारको चौतारामा
 पीपल वर हारैहार
 यो जवनको समयमा
 महिला पुरुष बराबर

ग्यान्गोई सगुन ड्यान्गोई ताम
 अभ्रै पनि तै पनि
 ह्वारीला पाङ्दुरे साङ्गदा
 सैलुङ्गला सार्ची मावरला फ्या
 हरेस चाना थालाउ या
 बोरस खाना एसे लौ या
 पसले बैला चिनीमी
 हिन्वाला कुरो चिनीमी
 ख्वाईवाला सुपन कासेनोन
 अधिकार च्यो च्यो तासैनोन
 ख्वाईवाला सुर्पन कादा
 महिलाला अधिकार खाबादा
 राएन छौ छौ म्हेएन छौ
 महिलाला अधिकार कार्यान्वयन लौ
 डिहिरी म्हेन्दो छितासी
 जेठासे होद्दाड बितासी
 चुत्थेबा हजार बजाररी
 चु नाना आङ्गदा प्रचार लाउ
 डिहिरी म्हेन्दो छिसाईनोन
 सेमरी बोरस खाना लौ
 अभ्रै पनि तै पनि
 राइरी गोजा हातखेल
 पसल बैला चिनीमी
 हिन्वाला कुरो चिनीमी
 एला ठूलीसे तिला सेला
 एला कान्छीसे तिला सेला
 पिपल छायाँ वर छायाँ
 एदेन डाला चु माया
 तोर तोर लासै ए सेला
 मार मार लासै ए सेला

केटा :

साला सिल्वा मुला नाम
 गाङ्गला दोङ्बो स्योङ्गला चाम
 सालाम सिल्वा मुला नाम
 पाङ्गबारी मुला दुःखला ताम
 चु दुःखला ताम पाङ्गसम
 हुलहुल डाला सेम कावा खाम
 धिमलाम जो ला मान्दोनी

सजाउँनोस् सगुन सुन्नोस् कुरा
 अभ्रै पनि तै पनि
 बारीको पाङ्दुरे कोदोलाई
 सैलुङ्गको अमिसो मावरको कुचो
 हरेस खाने नबनाउनु
 बोरस आउने तिमिले बनाऊ है
 पसले नेवारको चिनी त
 भएकै कुरो चिनी त
 बेरेर बनाएको धागो
 अधिकार बराबर भए पनि
 बेरेर बनाएको धागो
 महिलाको अधिकार ल्याउनेलाई
 बाखा चराउ गाई चराऊ
 महिलाको अधिकार कार्यान्वयन गराऊ
 फूलबारीमा फूल सजाऊँ
 जेठाले त्यसो भनेर
 यति ठूलो हजारबजारमा
 यो दिदी बहिनीलाई प्रचार गराऊँ
 फूलबारीमा फूल सजाए भ्रै
 मनमा बोरस आउँने गराऊ
 अभ्रै पनि तै पनि
 कम्मरमा खुकुरी हातखेल
 पसले नेवारको चिनी त
 भएकै कुरो चिनी त
 तिम्रो ठूलीले के जानेको छ र
 तिम्रो कान्छीले के जानेको छ र
 पीपल छायाँ वर छायाँ
 तिम्रो र मेरो यो मायालाई
 तिम्रै विचार माथि गरेनि
 तिम्रै विचार तल गरेनि ।

केटा :

भूङ्को सितल आकाशको पानीले
 डाँडाको रूख खोलालाई पुल
 भूङ् सितल आकाशको पानीले
 भन्नै बाँकी छ दुःखको कुरा त
 यो दुःखको कुरा गरे त
 सम्भेर मेरो मन रुने
 घरको मूलथाममा मन्दानी

थे है माथि डा रोगी
 गुम्बाम् न्हाड्ला ला गिक जेन
 न्होइसी ब्राबा डा गीक जेन
 नारायण सिबो तेंग्यामा
 सिंहदरवार रानीला
 जादुगु हेन्सेला बानीला
 सिम पानी देन धारा पानी
 लिङ्ग लिङ्ग पानी बेथानी
 थानकोट दिरी मूलखानी
 चु बानीसे आख्लानी
 खाराड लासै आमा रानी
 छ्योबाम् खाईमाई आछ्योनी
 तरै ड्यानो ताम सानो
 सिबारी खाईमाई आखाम्बा
 माबारी खाईमाई आखाम्बा
 आतानी खाईमाई विवा ह्वाड्वा
 आताबा खाईमाई मन्वा ह्वाड्वा
 गाड्ला दोड्बो स्याड्ला चाम
 हिन्वाला कुरो देन्वाला ताम
 सिलगडीरी रेल खासै
 अनुहार मुसी तिला लासै
 जिउ डाला मुसी तिला लासै
 मुरी चरी हर फ्याड्वा
 दुःखी आबाला डा च्याड्वा
 नारायण सिबो तेंग्यामा
 मार निबा गन्दी भिमफेदी
 मायाम डाला घरखेती
 दयाम् डाला घरदखती
 आमाला जामे होई कान्छी
 लामाला नाम्दार बोन्वोला ड्हा
 एला मायासे लासिनाम
 खाईमाम क्रासी ब्राजी डा
 विदेश कोर्बारी निमुबा
 आमाला जामे होई कान्छी
 ग्लुसी लावाड् चासीमाम
 ह्वाड्लान दुःखसे लासिमाम
 खाडी मुलुकरी निमुबा
 दोड्ला हाँगा छे थासी
 एदान डान्सी सेम क्रासी

त्यो है माथि म रोगी
 गुम्बाभिन्न एउटै देवता
 बिग्रेर हिँडेको म मात्र
 नारायणशिव के गर्ने ?
 सिंहदरवार रानीको
 सानैदेखिको बानीले
 सिम पानी र धारा पानी
 लिङ्ग लिङ्ग पानी बेथानी
 थानकोट मुनि मूलखानी
 यो बानीले छोडेन
 के गरौं है आमा रानी
 पुग्न त कहिले पुगेन
 तर सुन कुरा गुन
 मर्न कहिले सकेन
 विलाउँन कहिले सकेन
 भएन कहिले भने जस्तो
 भएन कहिले सोचे जस्तो
 डाँडाको रूख खोलालाई पुल
 भएकै कुरा सत्य कुरा
 सिलगुडीमा रेल आएनि
 अनुहार मात्र भएर के गर्ने
 जीउडाल भएर मात्र के गर्ने
 आकाशमा चरी हुँर उडेको
 दुःखी बाबुको म छोरा
 नारायणशिव के गर्ने ?
 तल बग्ने नदी भीमफेदी
 माया त मेरो घरखेती
 दया त मेरो घरखेती
 आमाको छोरी होई कान्छी
 लामाको कथा भाँक्रीको ड्याड्रो
 तिम्रो मायाले गरेर
 कहिले त रोएर हिँडे म
 विदेश घुम्न गएथेँ
 आमाको छोरी होई कान्छी
 किनेर लावाड् खाएर
 आफ्नै दुःखले गरेर
 खाडीमुलुकमा गएथेँ
 रूखको हाँगो घाँस काटेर
 तिमीलाई नै सम्भेर मन रोयो

आदमलिला खिप थोसी
 मार्सेम कोशी तोर रोशी
 एला मायादा डान्सीमाम
 डा पोड्दला च्याड्बामी
 खाजी होई ह्युल्सारी लिफक दोसी
 आमाला जामे होई कान्छी
 थाड्कम ब्रिवा खाईबासे
 डाला जन्मला आमैनोन
 बोर्जी चु पाल्से दैवसे
 नारायण सिबो तैग्यामा
 अदमलिला खिप थोसी
 ब्रावामुला मेलारी ह्वाई कोसी
 बैरागी डाला सेम थोसी
 जाथर ब्राजी ह्वाई कोसी
 असन चोकदेन इन्द्रचोक
 चु पाल्सेला समयरी
 नब्बे किलो डा मुवा
 ताजी डादा जिउरी रोग
 ज्योमो गाड्डी ग्लिड खार्जी
 दिन दिन डाला जिउ हाजी
 याम्बुरी चिवा ह्वाई कोवा
 डाईभर लावा कान चावा
 आमाला जामे होई कान्छी
 दुःखसे लामा सेमकावा
 ठूलीला लिस्थाल म्राड्मामी
 औदिन डाला सेम छ्यावा
 ला साड्बा देन लु साड्बा
 आमाला जामे होई लालु
 एनोन म्राड्मा सेम ताड्बा

केटी :
 डालाई औदिन सेम ताड्बा
 मासुनुला क्वानज्ञानना
 तिलाज्याना पाड्ज्योई ओन्छ्याना
 आममै डाला च्याड्बासे
 आममै डाला च्याड्बासे
 मासुनुला क्वानज्ञानना
 तिला ज्याना पाड्ज्योई ओन्छ्याना
 तिला ज्याना सुड्ज्योई ओन्छ्याना

खपि नसक्नुको पीडा बोकेर
 तल कोसी माथि रोसी
 तिम्रो मायालाई सम्भेर
 म पोड्दको च्याड्बा त
 आए है स्वदेश फर्केर
 आमाको छोरी होई कान्छी
 थाड्का लेखे खाईबासले
 मेरो जन्मको आमा पनि
 लग्यो यसपालि दैवले
 नारायणशिव के गर्ने ?
 खपि नसक्नुको पीडा बोकेर
 हिँडेको छु मेलामा गीत गाएर
 बैरागी मेरो मन बोकेर
 जात्रामा हिँड्ने गीत गाएर
 असनचोक र इन्द्रचोक
 यसपालिको समयमा
 नब्बे किलो म थिएँ
 भयो मलाई जीउमा रोग
 सगरमाथामा हिँउ सुक्यो
 दिन दिन मेरो जीउ सुक्यो
 काठमाडौँमा बस्ने गीत गाउने
 डाईभर काम गर्ने भात खाने
 आमाको छोरी होई कान्छी
 दुःखले गर्दा मन रूने
 ठूलीको अनुहार देख्दा त
 अति नै मेरो मन बस्ने
 देवता नागको पूजा गर्ने
 आमाको छोरी होई लालु
 तिमी नै देख्दा मन खुसी हुने ।

केटी :
 मेरो नि अति मन खुसी हुने
 मसिनुको भुम्पो
 क्या राम्रो भन्नु भो बिचरा
 आममै मेरो च्याड्बाले
 आममै मेरो च्याड्बाले
 मसिनुको भुम्पो
 क्या राम्रो भन्नु भो बिचरा
 क्या राम्रो भन्नु भो बिचरा

तर ताम इयान्गो ताम सान्गो
 खारेरी गोइबा गल्बना
 खालारी मासे तोतासी
 चु त्वाई कोसी ब्रातासी
 थालाउ मायाला कल्पना
 डिहिरी म्हेन्दो छि मुबा
 जहिलेन होहाड बिमुबा
 महादेव म्हेदा भन एदा
 डिहिरी म्हेन्दो छि मुबा
 जेठासे होहाड बिसामी
 ठेगारी दही गाम्बुरी म्हार
 जेठाला दुःख सेमामी
 कान्छाला दुःख सेमामी
 दुःखीला नाना देन आडाला
 मिखिल्ला धारा ग्राम्बारी मार
 अभ्रै पनि तै पनि
 कुरा मेरो सुन तै पनि
 कुरा मेरो सुन भए पनि
 गात्पाला साल्गी बुङ्मामी
 देब्रे यासे फ्याङ्चुङ्सी
 दाइने यासे सेप खान्जी
 बाह्र हातला छो रिम्जी
 बाल्टिन निजी फाल्छयोङ्सी
 इनार न्हाङ्दा क्यूई डुईला
 मयाला कल्पना लासामी
 ए स्यूला पोङ्दी नाम्सारी
 डा टिला तिमाल नाम्सारी
 एला मायासे डा ज्युत्ला
 डाला मायासे ए ज्युत्ला
 गलारी गोइबा गल्बना
 ख्यालठट्टा क्लाङ्जी बितेमा
 थालाउ मायाला कल्पना
 भल्वाडीला वल गाङ्गतान
 दुःखला चु ताम पाङ्सामी
 ह्नाड ह्नाडला दुख ह्नाड ह्नाड दान
 पहिलेला सुरू कुरोमी
 सिबा माबा बिबा कुरोमी
 डिहिरी म्हेन्दो छिदोला
 केसिम तिरेम सिदोला

तर कुरा सुन कुरा गुन
 घाँटीमा बेने गल्बन्दी
 खलामा मास चुटेर
 यो गीत गाएर हिँडेर
 नगर मायाको कल्पना
 फूलबारीमा फूल सजाएको छ
 जहिले पनि त्यसै भन्छौं
 महादेव गोरुलाई भन तिमिलार्ई
 फूलबारीमा फूल सजाएको छ
 जेठाले त्यसो भने त
 ठेगीमा दही गम्बुमा घ्यू
 जेठाले दुःख सुनाउँदा
 कान्छाले दुःख सुनाउँदा
 दुःखी दिदी बहिनीको
 आँसुको धारा गालाभरि
 अभ्रै पनि तै पनि
 कुरा मेरो सुन तै पनि
 कुरा मेरो सुन भए पनि
 डिलको खरको भुप्पोलाई
 देब्रे हातले समाएर
 दाहिने हातले सपक्क काटेर
 बाह्र हातको डोरी बाटेर
 बाल्टिन गयो भुण्डेर
 इनारभित्रको पानी भिकौंला
 मायाको कल्पना गरे त
 तपाइ बस्नु हुन्छ पोङ्दी गाउँमा
 म बस्छु तिमाल गाउँमा
 तिम्रो मायामा म बेहाल होला
 मेरो मायामा तिम्री बेहाल होला
 घाँटीमा बेने गल्बन्दी
 ख्यालठट्टा गयो भन्दैमा
 नगर मायाको कल्पना
 भल्वाडीको वल गाङ्गतान
 दुःखको यो कुरा गरे त
 आ-आफ्नो दुःख आफैसँग
 पहिलो कुरो त
 मने मृत्यु हुने भन्ने कुरो त
 फूलबारीमा फूल सजाउनु पर्छ
 जन्मेर एक दिन मनै पर्छ

डिहिरी म्हेन्दो छिदासी
 आमागा सिजी वितासी
 इहेरी दैवा ल्माहला खीर
 च्याङ्बासे थालाउ ल्हाना पीर
 ताङ्बासे थालाउ ल्हाना पीर
 डिहिरी म्हेन्दो छितासी
 सिज्योई आमा वितासी
 ए च्याङ्बाला मिनलासी
 मातरी आमाला मिनलासी
 ख्वाईबाला सुर्पन कातासी
 स्वयम्भूरी का थासी
 लादै म्लाह छिड छाउ या वा
 लुदै म्लाह छिड छाउ या वा
 संसार ख्यारख्यूर च्यादासी
 थे सेम बुभुब लाउ या वा

केटा :

साला सिल्वा मुला नाम
 आमाला जामे होई कान्छी
 अहिन बिसी विआखाम
 हिन्वा देन्वा थे एला ताम
 हाडसे थेहाड सुडसामी
 असनचोक देन इन्द्रचोक
 हनुमान ढोका कुमारीचोक
 तामुला डाला सेम सन्तोक
 गाल्वन थोरी गामुबा
 दुःख सुखला ताम पाडसाम
 धिमारी डालै जा मुबा
 धिमारी डालै जामे मुबा
 गोनबोला डाजाड ला मुला
 विजय विवा जा मुला
 सिजना विवा जामे मुला
 लामासे फाबा सुर्ताजी
 गाड्साल उमेर डाला ताजी
 धिमारी जा कोला क्यूर ताजी
 सिम पानी देन धारा पानी
 चुवानीसे आख्लानी
 ख्लासै ब्रासै आतानी
 कागे बिसै आतानी

फूलबारीमा फूल सजाउनु पछ
 आमा मच्यो भनेर
 दुधमा बनाएको चामलको खीर
 च्याङ्बाले नगर्नु धेरै पीर
 मनपर्नेले नलिनु धेरै पीर
 फूलबारीमा फूल सजाउनु पछ
 आमाको मृत्यु भयो भनेर
 तिमी च्याङ्बाको नाम गरेर
 मातृआमाको नाम गरेर
 धागो बेरेर बनायो
 स्वयम्भूमा केश काटेर
 देवतालाई काँचो चामल चढाउनु
 नागलाई काँचो चामल चढाउनु
 संसारलाई हेरेर
 त्यो मनलाई तिमिले सम्झाउनु है ।

केटा :

भूईँ सितल आकाशको पानीले
 आमाको छोरी होई कान्छी
 होइन भन्न पनि सकिन्न
 सत्य नै हो तिम्रो कुरा
 तपाइले त्यसो भन्नु भए त
 असनचोक र इन्द्रचोक
 हनुमान ढोका कुमारीचोक
 हुन्छ मेरो मन सन्तोक
 गाल्वनमाथि पछ्यौरी छ
 दुःख सुखको कुरा गरे त
 घरमा मेरो नि छोरा छ
 घरमा मेरो नि छोरी छ
 गुम्बामा देवता छ
 विजय भन्ने छोरा छ
 सृजना भन्ने छोरी छ
 लामाले बल्ने सुर भयो
 आधि उमेर मेरो भयो
 घरभरि छोरा छोरी भयो
 सिम पानी र धारा पानी
 यो बानीले छोडेन
 छोड्छु भने नि भएन
 रोएर हिँडौँ भने नि भएन

सिंगे बिसै आतानी
 गोठालो माली राइ ह्राड
 आस्यापनी जोडी ए ह्राड्वा
 आतानी जोडी ए ह्राड्वा
 सोबाम सोजी धिमदेन नाम
 आतानी डाला सेम ताड्वा
 नारायण सिबो तैंग्यामा
 दिन दिन डाला सेम क्लाड्वा
 एदन म्राड्मा फुताड्वा
 दामसे क्यारला मारलामी
 स्यारला गान्दी म्यारलामी
 दामसे क्यारला मारलामी
 धिमदिला सौरा भू तागै
 भूलाम गुला लु तागै
 अन्तिम माया चु तागै
 अन्तिम पिरती चु तागै
 दामसे क्यारला मारलामी
 औशी तिनी ड्याह न्हागर
 न तिनी सिमु न न्हाड्गर
 गाल्वन थोरी गा आरे
 एदेन डाला चु जोवन
 सिबाला दिनकाल था आरे
 माबाला दिनकाल था आरे
 सिजी बिला तोक सिला
 माजी बिला पोप माला
 गाड्री बोला स्योप्खाड्ला
 ठेगीरी थान्वा नौनी घ्यू
 सिसी निबा ह्याड्ला जीउ
 मेफ्रा दोला ह्याड्ला जीउ
 साब्रा दोला ह्याड्ला जीउ
 बागल न्हाड्ला रा ल्माड्गै
 ए म्राड्गै न डा म्राड्गै
 असनचोकला पसलरी
 इन्द्रचोकला पसलरी
 बाँडम बैला च्यासलरी
 तिनी ए डा मायासे
 नारायण सिबो तैंग्यामा
 सिसी निज्योई बिसामी
 मासी निज्योई बिसामी

मरौं भनेनि भएन
 गोठालो माली राई जस्तो
 भेटिएन जोडी तिमी जस्तो
 भएन जोडी तिमी जस्तो
 घरजम त गरे
 मेरो मन खुसी भएन
 नारायणशिव के गर्ने ?
 दिनदिन मेरो मन खेल्ने
 तिमीलाई नै देख्दा खुसी
 अबदेखि उप्रान्त
 पूर्वको नदी भरीभराउ
 अबदेखि उप्रान्त
 घरमुनिको सौरा खेत होस्
 खेतको भित्ताको नाग होस्
 अन्तिम माया यो नै होस्
 अन्तिम पिरती यो नै होस्
 अबदेखिको उप्रान्त
 औसी आज भोलि पूर्णमा
 न आज मर्छ न भोलि
 गल्वन माथि पछ्यौरी छैन
 तिम्रो र मेरो यो जोवन
 मर्ने दिन समय थाहा छैन
 मृत्यु हुने दिन समय थाहा छैन
 मर्नो भन्ला मरी जाला
 थाहै नपाइ मृत्यु होला
 डाँडामा लागेर खरानी हुने गरी जलाउँछ
 ठेगीमा राखेको नौनी घ्यू
 मरेर जाने हाम्रो शरीर
 खरानी हुन्छ हाम्रो शरीर
 माटो बन्छ हाम्रो शरीर
 बथानभिन्नको कालो बाखा
 न तिमी देखिन्छ न म
 असनचोकको पसलमा
 इन्द्रचोकको पसलमा
 बाँडाको सुन बनाउने ठाउँमा
 आज तिम्रो र मेरो मायाले
 नारायणशिव के गर्ने?
 मरेर गयो भने त
 मृत्यु भयो भने त

वरला दोड्बो केगाला
 पिपल दोड्बो केगाला
 सिसम समचार थेगाला
 मासम खवर थेगाला
 मकै स्याड्बा घट्टसे
 चु मायाला नातासे
 सिज्यो माज्यो बिसामी
 सिसी निज्यो बिसामी
 घुम ल्हाप्तेसे घुम नानो
 सैलुङ्गे च्याड्बा ठुमडानो
 शत्रु खैमाम थामानो
 जोरिम खैमाम थामानो
 वैरीम खैमाम थामानो
 तिमाल ह्युल्साला होइ लालु
 दुःखला माया ठुम डानो
 तिङ्गला गुड्डी तोकथानो
 सुक्पाम सिङ्गसे धूप लाला
 स्वर्गलोकरी हूपताला
 दाम हेन्देला उप्रान्तो
 मकै स्याड्बा ह्यान्दारी
 आचिगे मायाला फान्दारी
 डा निला डालान् धन्दरी
 ए सेगो एलान धन्दरी
 ए एन एलान धन्दरी
 डा एन डालान धन्दरी
 दामसे क्यारला मारलामी
 स्वयम्भूला मेलारी
 केगेबा डाम्बा चिनीदा
 सेर्गेम बिबा धिनीदा
 चुदेन तागै तिनीदा
 चुदेन थोप्पौ तिनीदा
 सुक्पाम सिङ्गसे धूपलाला
 सैलुङ्गे मेलारी दोगाउ ए
 सैलुङ्गे मेलारी हूपताला
 जामान ह्याङ्गला मायालाला
 दुःख सुखला ताम पाङ्गला
 लामाला नाम्दार बोन्बोला ड्हा
 दुःखरी मुला च्याड्बा डा
 दाम हेन्देले क्यारला मारलामी

वरको रूख भएर जन्म लिउँला
 पिपलको रूख भएर जन्म लिउँला
 मरेमा समाचार सुन्ने छ
 मृत्यु भयो भने समाचार सुन्ने छ
 मकै पिन्ने घट्टले
 यो मायाको नाताले
 मरियो भने त
 मरि गयो भने त
 घुमको पातले घुम छाउँला
 सैलुङ्गे च्याड्बालाई सम्भन्नु
 शत्रु कहिले नठान्नु
 जोरी कहिले नसोच्नु
 वैरी त कहिले नमान्नु
 तिमाल समाजको होई लालु
 दुःखको मायालाई सम्भन्नु
 मुटुको माभमा राखी दिनु
 धुपी काठले धूप गरौँला
 स्वर्गलोकमा भेटौँला
 अबदेखिको उप्रान्त
 मकै पिन्ने जाँतोमा
 नबसौँ मायाको बन्धनमा
 म जान्छु मेरै धन्दामा
 तपाइ जानोस् तपाइकै धन्दामा
 तपाइ पनि तपाइकै धन्दामा
 म पनि मेरै धन्दामा
 अबदेखिको उप्रान्त
 स्वयम्भूको मेलामा
 गुलियो मिठो चिनी त
 सेर्गेम भनेको घामलाई हो
 यति नै होस् आजलाई
 यति नै पुगोस् आजलाई
 धुपी काठले धूप गरौँला
 सैलुङ्गे मेलामा आउनु
 सैलुङ्गे मेलामा भेटौँला
 त्यही बेला हाम्रो मायाको
 दुःख सुखको कुरा गरौँला
 लामाको कथा भाँक्रीको ह्याङ्गरो
 दुःखमा छ है म च्याड्बा
 अबदेखि उप्रान्त

ताम्राला म्हेन्दो धिमटारी
मे दुइवाला चिम्टारी
माइती धिमरी चिसामी
आनिउ ठूली खिम्टारी
आनिउ कान्छी खिम्टारी
घुम ल्हाप्तेसे घुम नान्छी
दुःखीला माया ठुम डान्सी
चिउ या ठूली माइतिरी
चिउ या कान्छी माइतिरी
नाख्खेरी कुदुङ्ग चिखाला
असिना सोसम किन्नाला
धिमदिला सौरा भूताला
मुठीसे चौथाई ब्लुताला
एदेन झाला मायामी
तावारी छेजी छुटानाम
अन्तिम माया चु तानाम
दुःधको तर सुनसर
ताप्केमा राख्ने दुधको तर
लैनचौरमा विजुली तार
आमाको छोरी लालु दिदी
दश औला जोडी नमस्कार

केटी :
थे ल्हेड्मोसे खै ताला
आलामाम माया तोकलासी
आलामाम पिरती तोकलासी
दुम्जाला महादेउ म्हेसेमी
ख्लाला वा मान्वा एसेमी
ब्याङ्गला वा मान्वा एसेमी
बन्दुकीला कमानरी
तिला ड्यासे ह्याङ्गला जमानरी
साला दुलु तौसाङ होई पासाङ
बन्दुकीला कमानरी
तिलाला ह्याङ्गला जमानरी
साब्राला चिलिम पाङ्गला
दारे एसे ख्लासाई
डाई आख्ला
खाईवाला सुर्पन कामा हेन्छे
आलामा माया लामा हेन्छे

सिमीको फूल घरमुनि
आगो टिप्ने चिम्टाले
माइती घरमा बसे त
नजाउनु ठूली अरूको घरमा
नजाउनु कान्छी अरूको घरमा
घुमको पातले घुम छाएर
दुःखीको मायालाई सम्भेर
बस्नु है ठूली माइती मै
बस्नु है कान्छी माइती मै
नाइलोमा पिठो छिर्किने
नमरी बाँचे छ भने
घरमुनिको सौरा खेत होस्
मुठीले चौथाई विउ होस्
तिमी र मेरो माया त
हुनै लाग्यो छुटानाम
अन्तिम माया यो नै होस्
दुःधको तर सुनसर
ताप्केमा राख्ने दुधको तर
लैनचौरमा विजुली तार
आमाको छोरी लालु दिदी
दस औला जोडी नमस्कार ।

केटी :
त्यस्तो कुराले कहाँ हुन्छ
न गर्दा माया गरिसके पछि
न लाउदा पिरती लाइसेके पछि
दुम्जाको महादेवको गोरुले
मैले कहाँ छोड्छु र
छोड्छु भन्ठानेको होला तिमिले
बन्दुको कमानमा
हिजो बेलुकीको तिम्रो जमानमा
भूईको धुलो बडार है पासाङ
बन्दुकको कमानमा
हिजोको तिम्रो जमानमा
माटोको चिलिममा पाङ्ग राखौंला
अब तिमिले छोडे पनि
म छोडिदँ
कपास बेरेर धागो बनाए पछि
न लाउदा माया लिए पछि

आतामा चु दे तामा हेन्छे
खाईबाला सुर्पन कातासी
तामाड रीमठीम लातासी
खाईबाला सुर्पन कादोला
ए डाला व्याहँ लादोला
लादै गोम्गोम लुदै गोम
लिछाला जुनीरी आहिन्गोम
दातेन ए डाला तादोला

केटा :

ह्याड तामाडला रीमदेन ठिम
सोगे बिज्योई धिमदेन नाम
सेड्गे बिज्योई धिमदेन नाम
उमेर निजी जीउ खार्जी
डा च्याड्बाजा स्यालपेजी
बालाम बोईसे चिवा सोबा
निदोला च्याड्बादा विवा सोबा
तालेम धिमला बाहना
मिहसेम पाड्ला फलाना
नारायण सिबो तैग्यामा
गोन्वोरी ड्हाज्याड ला मुला
अठार वर्षला जा मुला
डा पोड्दीला च्याड्बाला
अठार वर्षला जा मुला
स्वयम्भूला जार्थरी
एदन जालमाया लामुला
मेदुईबाला गाप्ताको
कोलादा निबागी आपादा हो
नारायण सिबो तैग्यामा
फुम्बाम् जात्ला केम ज्याबा
हाजुबा ह्वाड्दा सेम ताबा
दारे हेन्देला उप्रान्तो
ढाकाला टोपी टुप रान्गो
आमाको छोरी होई कान्छी
लाली लाउने ओठमा
बाहुन बाजे चोठामा
जाने कान्छी हो भने
जाउँ जाउँ च्याड्बाको कोठामा
मेरो जेठीको हातबाट

न हुँदा यति भए पछि
कपास बेरेर धागो बनाए पछि
तामाड रीतिरिवाज अनुसार
कपास बेरेर धागो बनाएर
तिम्रो मेरो विवाह गर्नु पछि
देवी देवता सबैलाई सम्भेर
पछिको जुनीमा होइन
तिमी र म अहिले नै एक हुनु पछि ।

केटा :

हाम्रो तामाड रीतिरिवाज
जोडौ त भन्यो घरजम
जोडौ त भन्यो घरजम
उमेर गयो जीउ सुक्यो
म च्याड्बालाई पो लाज लाग्यो
आराम गरेर बसेको
च्याड्बासँग जानु पछि भनि टोपले
तले घरको बुट्टा
मान्छेले भन्ला फलाना
नारायणशिव के गर्ने ?
गुम्बामा ठूलो देवता छ
अठार वर्षको छोरा छ
म पोड्दीको च्याड्बाको
अठार वर्षको छोरा छ
स्वयम्भूको जात्रामा
तिमीसँग जालमाया लाएको
आगो टिप्ने चिम्टा
छोरालाई जाने हो कि बाबुलाई हो
नारायणशिव के गर्ने ?
सानो ग्याम्पाको जाँड मिठो
कुन चाहिँ हजुरलाई मन पछि
अबदेखि उप्रान्त
ढाकाको टोपीलाई धागोले सिउने
आमाको छोरी होई कान्छी
लाली लाउने ओठमा
बाहुन बाजे चोठामा
जाने कान्छी हो भने
जाउँ जाउँ च्याड्बाको कोठामा
मेरो जेठीको हातबाट

सालघारीमा सालको पात
 बेलघारीमा बेलको पात
 हिमाल लेकको हिँउ पानी
 सैलुङ्ग लेकको हिँउ पानी
 मेरो जेठीको हातबाट
 घ्याम्पको निङ्गार भोल पानी
 गएर खाउला मेजमानी
 सँगै गरौंला कुराकानी
 भोलि त के बार मंगलवार
 फूलको माला उनौंला
 बाइस धारा घुमौंला

स्रोत व्यक्तिहरू :

संजीव योजन, पासाङ योजन, लालमाया
 दोङ र कान्छी वाइबा

सालघारीमा सालको पात
 बेलघारीमा बेलको पात
 हिमाल लेकको हिँउ पानी
 सैलुङ्ग लेकको हिँउ पानी
 मेरो जेठीको हातबाट
 घ्याम्पको निङ्गार भोल पानी
 गएर खाउँला मेजमानी
 सँगै गरौंला कुराकानी
 भोलि त के बार मंगलवार
 फूलको माला उनौंला
 बाइस धारा घुमौंल ।

४. सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको हिस्याङ्गो गा.वि.स.को म्हाने डाँडामा लाग्ने पाटी जात्रामा प्रस्तुत तामाङ सेलो :

४.१.

केटा :

आईनीसे होई पिर थालाउ-२
 नानाला ग्लारी नाना मुला-२
 डाला ग्लारी डा मुला-२
 आईनीला ग्लारी आईनी मुला-२
 नानाला बोरी दोसीनाम-२
 जामागा आईदा बोसीनाम-२
 अलपत्र डासे लासामी-२
 क्वान डुप्पाले दाप तागै-२
 हिस्याङ्गोला म्हेम्हेला-२
 नारायण सिबो पाप खागै-२

केटी :

नारायण सिबो तैग्यामा-२
 मानोला सयरी चावा कारा -२
 एसे होद्दाड बिसामी-२
 एसे होद्दाड पाङ्गसामी -२
 ज्योज्यो एदन पाप खाला -२
 यसोले अनुमान लामामी-२
 यसोले बिचार लामामी -२
 डालै नाना बुरिडसे -२

केटा :

तिमीहरूले होई पीर नलेऊ
 दिदीको ठाउँमा दिदी छ
 मेरो ठाउँमा म छु
 तिमीहरूको ठाउँमा तिमीहरू छौ
 दिदीको भागमा गएर
 अनि तिमीलाई लगेर
 अलपत्र मैले गरे त
 लुगा सिलाउने सियो होस्
 हिस्याङ्गोको बाजेलाई
 नारायणशिव पाप लागोस् ।

केटी :

नारायणशिव के गर्ने ?
 मानोको सयमा मह खाएको
 तिमीले त्यसो भने त
 तिमीले त्यसो भने त
 दाइ तिमीलाई नै पाप लाग्ला
 यसो अनुमान गर्दा
 यसो बिचार गर्दा
 हामी दिदी बहिनीले

मायूड ह्वाङ्गोन मान्मुला-२
 म्हारला च्यानारी ब्रा रेला-२
 म्हुहीला च्यानारी ब्रा रेला -२
 डाला बिबा खालै आरेना -२
 मायूड ह्वाङ्गोन मान्मुला -२
 एसे कपट लासामी -२
 एसे गडबड लासामी -२
 मानुला सयरी चाबा कारा -२
 एदाई औदिन पाप खाला -२

केटा :

देन्वाजाला कुरोमी-२
 आहिन डासे बिआखाम-२
 हिन्वा देन्वा होजा ताम-२
 आईला नानादेन आडादा -२
 नानाला थोरी बोर्सिनाम -२
 छामुला थोरी बोर्सिनाम -२
 थाङ्गिसड दोडला सल्कत्तर -२
 आला डासे अलपत्तर -२

केटी :

तरले ड्यानो ताम सानो -२
 आलाम बिज्योई अलपत्तर -२
 तरम् ड्यानो ताम सानो -२
 एसे होह्वाड बिसामी-२
 एसे होह्वाड पाङ्गसामी -२
 डालै जितएन आला डा -२
 ताइलाबा सुतै आलाना -२
 ताइलाबा धन्दै आलाना -२
 ताम ड्यानोले ताम सानो -२
 जोगी जात्ला भिख ह्वाङ्गवा -२
 आइएन डाएन गिक ह्वाङ्गवा
 तरले ड्यानो ताम सानो -२
 आइएन डाएन गिक ह्वाङ्गवा -२
 गोम्बै ला गोम म्याङ्गसम -२
 ए डाले ह्वाङ्गवा जोम म्याङ्गसम -२
 तितेफापर काम्ताला -२
 स्वर्गरी दोबा ह्वाङ्गताला -२

माइती मानेको थियो
 सुनको चाल्नोमा पिठो चालौला
 चाँदीको चाल्नोमा पिठो चालौला
 मेरो भन्ने कोही नभएर
 माइती भै मानेको थियो
 तिमीले कपट गरे त
 तिमीले गडबड गरे त
 मानोको सयमा खाएको मह
 तिमीलाई नै अति पाप लाग्ला ।

केटा :

सत्य कुरो हो
 होइन मैले भन्न सक्दिनँ
 सत्य कुरो नै हो त्यो
 तिम्रो दिदी बहिनीलाई
 दिदीको माथि लगेर
 सौताको माथि लगेर
 सल्लाको सल्कत्रा
 गर्दिन मैले अलपत्र ।

केटी :

तर सुन्नोस् कुरा गुन्नोस्
 गर्दिनँ त भन्यौ अलपत्र
 तर सुन्नोस् कुरा गुन्नोस्
 तिमीले त्यसो भने त
 तिमीले त्यसो भने त
 मेरो पनि जिद्धी गर्दिनँ
 सुर्ता पनि गर्दिनँ
 धन्दा पनि गर्दिनँ
 तर सुन्नोस् कुरा गुन्नोस्
 सानो जोगीको भिख जस्तो
 तिमी हामी एकै जस्तो
 तर सुन्नोस् कुरा गुन्नोस्
 तिमी हामी एकै जस्तो
 देवतालाई सम्भै पाए
 तिमी हामी जस्तो मिल्न पाए
 तितेफापर तितो हुन्छ
 स्वर्गमा पुगेको जस्तो हुने छ ।

स्रोत व्यक्तिहरू :

शम्भु घिसिङ तामाङ, पदम ग्याबा तामाङ,
फूलमाया तामाङ र देवीमाया तामाङ

४.२.

केटी :

मेरो त घरको जेठी त -२
पिपल भन्दा छोटो छ-२
हजुर भन्दा मोटो छ -२
हजुर भन्दा छोटो छ -२
माहिली भन्दा मोटो छ -२
हात्ती त घोडा लम्केको -२
बिजुली भन्दा चम्केको -२
तोपखानी जाँदा बिमु डादा -२
अठारसयला रेडिदा (रेडियोदा)-२
ओन्छ्यान धिमला जेठीदा -२
बेसार होइन हाल्दीले -२
तामाङ चलन चल्लीले -२
खोक खोक घोक्रा खोक दिउँला-२
मोहर राखी ढोक दिउँला -२
दही त जम्ने कतर -२
होइन त भने नत्र -२
नारायण सिबो तैग्यामा -२
बिसौलीला तो ताला -२
माहिली भन्दा डहाज्याङ् आरेताला -२
ढोकी दिनु भने देखी -२
जे हुने होला ढोक दिउँला-२
अत्तरवली केटीलाई-२
ओन्छ्यान धिमलम जेठीलाई-२
असोजला दशैरी -२
गोजाम राइरी छ्या छाइरी -२
फूर्तिदे थालाउ डाला राइरी -२
सिन्की गान्द्रुक फुसामी -२
जेठी छेउ छाउ मुसामी -२
आइरक चुड्बा सुकामानो -२
ताजीताला ओन्छ्यान दुःख मन -२
नाम्नौ दोडरी नाम खाज्यो -२
तामला थोरी ताम खाज्यो -२
आकाशरी दिड्बा ग्वाइग्वाइरी -२

केटी :

मेरो त घरको जेठी त
पीपल भन्दा छोटो छ
हजुर भन्दा मोटो छ
हजुर भन्दा छोटो छ
माहिली भन्दा मोटो छ
हात्ती त घोडा लम्केको
बिजुली भन्दा चम्केको
तोपखानी जाँदा भन्यो मलाई
अठार सयको रेडियोलाई
बिचरा घरको जेठीलाई
बेसार होइन हाल्दीले
तामाङ चलन चल्लीले
खोक खोक घोक्रा खोक दिउँला
मोहर राखी ढोग दिउँला
दही त जम्ने तरले
होइन त भने नत्र
नारायणशिव के गर्ने ?
बिसौलीको कोदालोलाई
माहिली भन्दा ठूलो छैन होला
ढोगी दिनु भनेदेखि
जे हुने होला ढोग दिउँला
अत्तरवली केटीलाई
बिचरा घरको जेठीलाई
असोजको दशैमा
खुकुरी कम्मरमा हात चोयामा
फुर्ती नगर मेरो बलमा
सिन्की गुन्द्रुक भिजाएर
जेठी छेउछाउ भए त
रक्सी बेच्ने सुकामानो
भयो होला दुःख मन
माथि डाँडामा पानी पन्यो
कुरामा कुरा निस्क्यो
आकाशमा उड्ने चिल

त्वाईलान जोड्ब त्वाईत्वाईरी -२
 याम्बुला ग्याप्से पाटनसे -२
 वनको चरी वनभरी -२
 जेठीदा विदोजी मनपरी -२
 असोजला दशैरी -२
 खसीला स्याला भाग लासम-२
 एला जेठी मोटीला धाक लासम -२
 ल्हाप्तेम् थुसी बोनलाला -२
 सैलुङ्गोला माहिलीसे -२
 सेप थिसी गाप्तारी प्रोङ्गलाला -२
 केटा :

नारायण सिबो तैग्यामा-२
 होत्सेगा डासे विवा न्हा -२
 डाला सैलुङ्गो माहिलीदाम्-२
 नारायण सिबो तैग्यामा -२
 मान्चै डासे मान्मुला -२
 डान्चै डासे डान्मुला -२
 च्यागो है सैलुङ्गो नाम्साला ओ माहिली
 खोपासी नाम्साला कान्छीसेम
 च्यागोई होह्वाड बिसिमी
 फेसीनिवा ह्वाडमी थालाउ या
 चरीला कमाइ दोडला नाई
 बिबाम लुसिन बिवा डाई
 पाङ्बाम लुसिन पाङ्बा डाई
 ग्यागर हेन्दे तोर्से बोई
 ए भन्दा जाजन मुलामाले होई -२
 नारायण सिबो तैग्यामा
 बिनोन तोजी बिसामी
 पाङ्गोन तोजी बिसामी
 चारखानाला ह्वाङ्बा के
 मसिनोला तुन्वा के
 छुचाजा छुचोन मुला थे
 नारायण सिबो तैग्यामा
 बुभ्कव लाला डाइसेनोन
 नारायण सिबो तैग्यामा
 कर्तासे दोडबो छेफ्कामा
 मार याम्बुसे फेफ्कामा
 स्योडला यूङ्बा दोडला च्याउ
 बासी फेफ्काउले सुन्तला स्याउ -२

गीतको टुक्का गीतैमा
 काठमाडौँदेखि उता पाटन छ
 वनको चरी वनभरि
 जेठीलाई भन्नु पन्यो मनपरी
 असोजको दशैमा
 खसीको मासुको भाग लगाए
 तिम्रो जेठी मोटीको धाक लाए
 पात टिपेर मुठा परौला
 सैलुङ्गको माहिलीले
 टपक्क टिपेर ढिलबाट लडाइ दिउंला ।
 केटा :

नारायणशिव के गर्ने ?
 त्यसैले त मैले भनेको
 मेरो सैलुङ्गको माहिलीलाई
 नारायणशिव के गर्ने ?
 सम्भिन त मैले नि सम्भेको
 सोचन त मैले नि सोचेको
 हेर है सैलुङ्ग गाउँको हे माहिली
 खोपासी गाउँको कान्छीले
 हेर है त्यसो भने त
 छुटेर जाने जस्तो नगर है
 चरीको कमाई त रूखको अँजेरु
 भन्न त फटा भनेको मैले
 बोल्नु त भुट नै बोलेको मैले
 मधेशदेखि माथि भोट
 तिमी भन्दा सानै छ है
 नारायणशिव के गर्ने ?
 भन्नै पन्यो भने त
 भन्नै पन्यो के गर्ने
 चारखानाको लामो पटुकी
 मसिनोको छोटो पटुकी
 छुच्ची चाहिँ छुच्ची छ है ऊ
 नारायणशिव के गर्ने
 सम्भाउँछु मैले नि
 नारायणशिव के गर्ने ?
 कर्ताले रूख काट्दा
 काठमाडौँबाट पाल्नु हुँदा
 खोलाको ढुङ्गा रूखको च्याउ
 ल्याएर पाल्नुस् सुन्तला स्याउ

ना नाना छयोइगो आई बिसी -२
 तोर्से हिमाल मारसे गाड
 थेदन पिनो खार्बा न्हाड
 नारायण सिबो तेंग्यामा
 डादाम् गिक बाउ यारी क्यार
 नाख्लेरी कुदुड चिर्गेले
 थेजेदा ताडना लागेले
 नारायण सिबो तेंग्यामा-२
 भदौ असोज महिनारी
 दशै लाला महिनारी
 कर्तासे दोड्बो छेफ्कामा
 तोर सैलुङ्गसे फेफ्कामा
 मेलामी भिनमी तार्कुने
 तेमे बागाउले फाम कुले
 नाख्लेरी कुदुड चिर्मांमी
 गाड्साल ब्लुदा थानो या
 गाड्साल दैसी छयोयो या
 ह्वाराला नामनाम पान्दोला
 होह्वाडलासी वाम्दोला
 चुपाल्से वाम्माम गुरिड्मा वाम्माम-२
 मार्से ग्यागर तोर्से बोई
 थेएन ताहारी आचिसामी
 आखानी ताहारी बिसामी
 नारायण सिबो तेंग्यामा
 तोर्से हिमाल मार्से गाड
 आइदेन छात्परी खासामी
 डाईएन पुङ्गो मुङ्की नाड

स्रोत व्यक्तिहरू :

मानकाजी ग्याबा तामाड, निमादोर्जे ग्याबा
 तामाड, कान्छी स्याङ्तान तामाड र फूलमाया
 मोक्तान तामाड

४.३.

केटा :

नारायण सिबो तेंग्यामा -२
 खै एला सेमरी तिला मुज्याम -२
 डाला ताम ड्यानो ताम सानो
 हिस्याङ्गोला मेलारी -२
 एलै व्योनला अप्ताली -२

लौ दिदी खानोस् भनेर
 माथि हिमाल तल पहाड
 उसलाई नै दिनु एक थाल
 नारायणशिव के गर्ने ?
 मलाई पनि एउटा देउ हातैमा
 नाड्लोमा पिठो छिर्किने
 उसलाई खुसी बनाउनु पर्छ
 नारायणशिव के गर्ने ?
 भदौ असोज महिनामा
 दशैको महिनामा
 कर्ताले रूख काट्दा
 माथि सैलुङ्गबाट पाल्नु हुँदा
 गाईको नाम त तार्कुने
 आलु ल्याउनु है दस पाथी जती
 नाड्लोमा पिठो छिर्किने
 आदि विउलाई राख्नु भन्नु
 आदि पकाएर खानु भन्नु
 बारीको तोरी छाँट्नु छ
 यसो गरेर फकाउनु पर्छ
 यसपालि फकाउँदा अर्को साल फकाउँदा
 तल मधेश माथि भोट
 उ पनि तहमा नबसे
 आएन तहमा भने त
 नारायणशिव के गर्ने ?
 माथि हिमाल तल डाँडा
 तिमीसँग कुस्ती खेलन आयो भने
 तिमीले नि हान्नु एक मुङ्की ।

केटा :

नारायणशिव के गर्ने ?
 खै तिम्रो मनमा के छ कुन्ती
 मेरो कुरा सुन कुरा गुन
 हिस्याङ्गोको मेलामा
 तिमीलाई नि केटाको अप्ताली

डालै छामेला अप्ताली -२
 केटी :
 एलै व्योनला अप्ताली -२
 एलै छामेला अप्ताली -२
 या तागै ज्यो ज्यो या तागै
 जे जे ताबन तै तागै
 धिमलाम दिला साडा म्राड -२
 विदेशी नाम्साला आलेदा -२
 विदेशी नाम्साला ज्योज्योदा -२
 पाङ्सीम पिन्ज्योई सेमला ताम-२
 पाङ्सीम पिन्ज्योई तिङ्ला ताम -२
 पाङ्सीम पिन्ज्योई धन्यवाद -२
 पाङ्ज्यो ताज्यो धन्यवाद
 ल्हासो ज्योज्यो धन्यवाद
 म्हेदाम कठी यामलाबा
 रादाम कठी यामलाबा
 डाला होई नानादेन आडासे
 माया पिरती सोबा ग्याम लाबा
 वेथै सुङ्से स्योमलाबा -२
 केटा :
 लादै मोने सैग्यामा
 नारायण सिबो तैग्यामा
 दोसिन सुङ्से स्योमलाबा -२
 बामै खाता बिमु डादा
 तर ताम ड्यानो ताम सानो -२
 डा सोभो म्हिला सोभोन ताम-२
 बुलुङ् स्योङ्ला पान्तले चाम-२
 डा सोभो म्हिला सोभोन ताम
 तर ताम ड्यानो ताम सानो
 खाङ्गारी बिस्कुन साङ्बादा -२
 याम्बु हेन्छे म्राङ्बादा
 नारायण सिबो तैग्यामा
 अर्कुदा माया लासामी
 म्हिला सेम पापी तासैला
 तर ताम ड्यानो ताम सानो
 अभै डाला माईरानी
 लुसी डासे पाङ्सामी
 तर ताम ड्यानो ताम सानो
 दाम हेन्छे ता हेन्छे

मलाई नि केटीको अप्ताली
 केटी :
 तिमिललाई नी केटाको अप्ताली
 तिमिललाई नी केटीको अप्ताली
 लौ हुन्छ दाइ लौ हुन्छ
 जे जे भए नि हुन्छ
 घर मुनिको कोदोबारी
 विदेश गाउँको भाइलाई
 विदेश गाउँको दाइलाई
 भनिदिए मनको कुरा
 भनिदिए मुटुको कुरा
 भनिदिए धन्यवाद
 भने धन्यवाद
 हजुर दाइ धन्यवाद
 गाईलाई लठ्ठीले धपाउने
 बाखालाई लठ्ठीले धपाउने
 मेरो है दिदी बहिनीले
 माया पिरती लाउने मन गरेको
 बेथै मुखले स्वाँङ्परेको ।
 केटा :
 देवतालाई अक्षता चढाउँला
 नारायणशिव के गर्ने ?
 हेरन फेरी मुखले स्वाँङ् परेको
 भन्यो मलाई
 तर कुरा सुनोस् कुरा गुनोस्
 म सोभो मान्छेको सोभै कुरा
 बुलुङ् खोलाको पाँचतले पुल
 म सोभो मान्छेको सोभै कुरा
 तर कुरा सुनोस् कुरा गुनोस्
 आँगनमा बिस्कुन सुकाउँदा
 काठमाडौँदेखि देखेकोलाई
 नारायणशिव के गर्ने ?
 अर्कैलाई माया गरे त
 मान्छेको मन पापी हुन्छ
 तर कुरा सुनोस् कुरा गुनोस्
 अभै मेरो मनकी रानी
 भुटो मैले बोलेको भए
 तर कुरा सुनोस् कुरा गुनोस्
 अबदेखि उप्रान्त

नलाउंदा माया लाइसक्यो
 नगाउंदा गीत गाइसक्यो
 गोड् गोड् मकै गोड्दैन
 अब त मैले छोड्दैन
 बिसौलीको तोले त
 छोड्ने छैन मैले त
 तर ताम ड्यानो ताम सानो -२
 सैलुङ्ग उभौं कालो पानी
 गीत गाइहिँड्ने मेरो बानी
 गोड् गोड् मकै गोड्दैन
 अबदेखी मैले छोड्दैन
 तर ताम ड्यानो ताम सानो
 उभौं त सैलुङ्ग लेकैमा
 बेद त राम्रो फेद चाम्रो
 मायाको खातिर नराम्रो
 बालाजुको बाइस धारा
 माछा त खेल्ने पोखरी
 यो माया पिरती भनेको
 नलाउने नलाउने भन्दै थ्यो
 आमाको ठूली होई पासु
 हुँदो पो रै छ मोहनी
 सैलुङ्ग लेकको हिँउ पानी
 मावर लेकको हिँउ पानी
 केही गयो सुनकोशी भेटनुलाई
 केही गयो तामाकोशी भेटनुलाई
 आमाको छोरी होई पासु
 आमाको ठूली होई पासु
 भोटमाथि चिनमा यो दिनमा
 आएको थियो म च्याड्बा
 बारीको डिल्मा खेत भयो
 पासु तिमिसँग भेट भयो
 असनचोक र इन्द्रचोक
 भइसक्यो मलाई मन सन्तोक
 हातको औठी पित्तलको
 अहिले पो मेरो मन सितल भो

स्रोत व्यक्तिहरू :

सोमबहादुर लामा तामाङ, चन्द्रसिंह लामा
 तामाङ, रेनु ब्लोन तामाङ र बसुन ग्यावा
 तामाङ

नलाउंदा माया लाइसक्यो
 नगाउंदा गीत गाइसक्यो
 गोड् गोड् मकै गोड्दैन
 अब त मैले छोड्दैन
 बिसौलीको कोदालो त
 छोड्ने छैन मैले त
 तर कुरा सुनोस् कुरा गुनोस्
 सैलुङ्ग उभौं कालो पानी
 गीत गाइ हिँड्ने मेरो बानी
 गोड् गोड् मकै गोड्दैन
 अबदेखि मैले छोड्दैन
 तर कुरा सुनोस् कुरा गुनोस्
 उभौं त सैलुङ्ग लेकैमा
 बेद त राम्रो फेद चाम्रो
 मायाको खाँतिर नराम्रो
 बालाजुको बाइस धारा
 माछा त खेल्ने पोखरी
 यो माया पिरती भनेको
 नलाउने नलाउने भन्दै थ्यो
 आमाको ठूली होई पासु
 हुँदो पो रै छ मोहनी
 सैलुङ्ग लेकको हिँउ पानी
 मावर लेकको हिँउ पानी
 केही गयो सुनकोशी भेटनुलाई
 केही गयो तामाकोशी भेटनुलाई
 आमाको छोरी होई पासु
 आमाको ठूली होई पासु
 भोटमाथि चिनमा यो दिनमा
 आएको थियो म च्याड्बा
 बारीको डिल्मा खेत भयो
 पासु तिमिसँग भेट भयो
 असनचोक र इन्द्रचोक
 भइसक्यो मलाई मन सन्तोक
 हातको औठी पित्तलको
 अहिले पो मेरो मन सितल भो ।

४.४.

केटी :

नारायणसिबो तेंग्यामा
मुन्बरी माया सोसिमाम
मुन्बरी दया सोसिमाम
डिहिरी म्हेन्दो छिउबिवा
म्हे दाड्बाला कठीसे
बुभकबलाबै डादा खाल्वा पाजीसे -२
चैतला दिनरी तिनीजा-२
बिचरी ताज्योई यिनीजा-२
बिदावारी लावारी छेमामी-२
क्यानोन फेप्ला छ्यामामा -२

केटा :

तर ताम ड्यानो ताम सानो -२
तिवारी ताबा ए हतार -२
डांला स्यूगारी दोवारी -२
ताबा आरे साहिली डादा हतार-२
ताबा आरे माहिली डादा हतार-२
एला मायूडला नाम्सारी -२
घण्टा गिकरिन दोला म्हाले -२
तिल्वारी सूर्ता लाबा ए -२
चु थेबा माया लासिमाम
चु थेबा दया लासिमाम
चिसोला पत्तर सय पत्तर
तिल्वारी ताबा एदा हतार
थलाउ साहिली अलपत्तर
दालाउ माहिली अलपत्तर
दाम हेन्छे दा हेन्छे
तिगारी हतार लाबा एसे -२

स्रोत व्यक्तिहरू :

ज्ञानबहादुर मोक्तान तामाड, साडदोर्जे लामा
तामाड, वसुन योज्जन तामाड र ठूली
तामाड

केटी :

नारायणशिव के गर्ने ?
सितैमा माया गाँसेर
सितैमा दया गाँसेर
फूलबारीमा फूल सजाउने भनेको
गाई धपाउने लठ्ठीले
मलाई सम्झाएको कस्तो पाजीले
चैतको दिनमा आज त
बीचमा भयो है हामी चाहिँ
बिदावारी गर्न लाग्दा
सँगै सँगै जाउँला ।

केटा :

तर कुरा सुनोस् कुरा गुनोस्
किन गरेको तिमि हतार
मेरो बासस्थान पुग्नु
भा छैन साहिँली मलाई हतार
भा छैन माहिली मलाई हतार
तिम्रो माइतीको गाउँमा
एक घन्टामा पुगिन्छ
किन सुर्ता गरेको
यति धेरै माया गरेर
यति धेरै दया गरेर
चिसोको पत्र सयपत्र
किन गरेको तिमिले हतार
नगर साहिँली अलपत्र
नगर माहिली अलपत्र
अबदेखि उप्रान्त
किन हतार गरेको तिमिले ।

ग : एकल प्रस्तुति

१) सिन्धुली जिल्लाको बन्दीपुरमा प्रस्तुत गरिएको तामाङ सेलो

दाङ्बो तिल्मा डवारी

सत्यलाकाली युगरीमी

दिन्सान ग्याल्बोला जुगरिमी

मुबाजिम थेमे जा गोर्सोम

जा गोर्सोमला मिन दाम्ज्यो

न्वारान पास्मी ला थान्ज्यो

जा ग्रेन जाला डाछेन्बो

जा पाराङला लाछेन्बो

च्याङ्वा जाला ह्निछेन्बो

वनरी शिकार क्लङ्गिनमाम

ह्निछेन्बोसे म्हाङ म्हाङ्जिम

म्हाङरी थेदा पाङ्खाजीम्-२

म्हाङरी थेदा पाङ्खामाम

लुङ्गिनोन दान लाउ विजी थेदा -२

सिगेलावा च्यान आमा

च्यान आमाला कोला गोंडा -२

दया खाजिम थेदामी -२

कान्छी औला थासिमाम्

पिन्ज्योङ्ग थेदा रक्तदान

बौरब ताजि थेला ज्यान

बौरब तामाम थे च्यानसे

लुङ्गिनोन एला चाई विज्योई-२

लुङ्गिनोन डला चाई विमाम

काङ्गुला स्यानोन थासीमाम्

पिन्ज्योई थेदा स्याला दान-२

तागत खाजिम थेदा भन-२

तागत खामाम थे च्यानसे

एला लुङ्गिनोन चाई विज्योई

लुङ्गिनोन डाला चाई बिसम्

क्वान जा दोङरी च्योउ विजिम

नाखु ग्लागिरी लाउ विजिम

चासी चुर्से लेउ विजिम-२

चासी चुर्से लेउ बिसी

ज्याननोन थेला चामामी

लुङ्गिनोन थेला चासिमी

हिसाल वनरी निज्योई च्यान

युगौ पहिलेको समयमा

सत्य कली युगमा

दिन्सान राजाको पालामा

तीन भाइ छोरा रहेछ

तीन भाइ छोराको नाम राखियो

न्वारान पास्नी गरी राखियो

जेठा छोराको नाम डाछेन्बो

माहिला छोराको नाम लाछेन्बो

कान्छा छोराको नाम ह्निछेन्बो

वनमा सिकार खेल जाँदा

ह्निछेन्बोले सपना देखेछ

सपनामा उसलाई भन्न आएछ

सपनामा उसलाई भनेछ

शरीरै दान गर भनेर

मर्न लागेको बगिनी

बघिनीको पाँच वटा बच्चा

दया आएछ उसलाई

कान्छी औला काटेर

दियो उसले रक्तदान

होसमा आयो बघिनी

होस आए पछि त्यो बघिनीले

शरीरै तिम्रो खान्छु भन्यो

शरीरै मेरो खाने भए

खुट्टाको मासु काटेर

दियो बघिनीलाई मासुको दान

तागत आयो बघिनीलाई भन

तागत आए पछि त्यो बघिनीले

तिम्रो शरीरै खान्छु भन्यो

शरीरै मेरो खाने भए

लुगा जति रूखमा भुण्ड्याउनु भन्यो

हड्डी जति एक ठाउँमा जम्मा गर भन्यो

खाएर अलि पर सर्नु भन्यो

खाएर अलि पर सर्नु भनेर

शरीर उसको खाँदा त

शरीर उसको खाएर

विशाल वनमा गयो बघिनी

विसाल वनरी निज्योई च्यान
 औतार किन्ज्यो वाङ्सालौ
 हिन्छेन्बोला आपादा
 म्हुना म्हाडरी म्हाडखाजिम
 म्हाडरी थेदा पाङ्खाजिम
 म्हाडरी थेदा पाङ्खामाम्
 हिन्छेन्बोला आबामी
 सेमरी औदिन लोङ्चिजिम
 हिन्छेन्बो डोङ्बा ग्लारिमी
 फौज पल्टन पुईगाजी
 फौज पल्टन पुईगामाम
 सर्प पुख्रिसे खिल्चिजीम
 दाइने शंख दोसीजिन्जीम
 हिन्छेन्बोला नाखुमी
 बोर्बारी थेसेम आखाम्जिम
 देबेन फौज पुइगाज्यो
 देबेन फौज पुइगामाम
 हिन्छेन्बोला नाखुला
 छ्योर्तेन गुम्बा स्हेङ्थान्ज्यो
 छ्योर्तेन गुम्बा स्हेङ्थान्माम-२
 च्यान ल्होरी स्हेङ्ज्यो नमोबुद्ध
 च्यान ल्होरी स्हेङ्माम् नमोबुद्ध
 औतार किन्ज्योई थेसेमी-२
 बाह्र वर्ष छ्यौनागी
 बाह्र वर्ष छ्यौमामी
 ग्यागर दानरी फेप्तिजी-२
 बाह्र वर्ष छ्योमामी
 लुम्बिनी विवा अञ्चलरी
 मायादेवीला कोखरीमी
 बुद्ध जन्मव ताखाज्योई-२
 कर्मला धर्म छ्योइला ताम
 शक्ति मुबाजिम थेला जा
 औतार किन्ज्यो थेसेमी
 तर त पनि तै पनि
 टुङ्गिस् पिन्ज्योई चुदे ताम
 ल्हासो फ्याफूला ड्याङ्गुर डासेमी
स्रोत व्यक्ति :
 ज्ञानबहादुर स्याङ्तान

विशाल वनमा गयो बघिनी
 औतार लियो संसारमै शान्ति दिने
 हिन्छेन्बोको बाबुलाई
 राति सपना आएछ
 सपनामा भन्न आएछ
 सपनामा भन्न आउँदा
 हिन्छेन्बोको बाबुको
 मन एकदम डराएछ
 हिन्छेन्बो मरेको ठाउँमा
 फौज पल्टन पठायो
 फौज पल्टन पठाउँदा
 सर्पले बेरेर राखेको रहेछ
 दाहिने शंख बनेको रहेछ
 हिन्छेन्बोको हड्डी
 लानलाई फौजले सकेन
 फेरि फौज पठायो
 फेरि फौज पठाउँदा
 हिन्छेन्बोको हड्डीको
 छ्योर्तेन गुम्बा बनाइयो
 छ्योर्तेन गुम्बा बनाउँदा
 बाघ वर्षमा बन्थो नमोबुद्ध
 बाघ वर्षमा बनाउँदा नमोबुद्ध
 औतार लियो उसले त
 बाह्र वर्ष पुग्ने गरेर
 बाह्र वर्ष पुग्दा
 मधेश मुलुकमा पाल्नु भएछ
 बाह्र वर्ष पुग्दा
 लुम्बिनी भन्ने अञ्चलमा
 मायादेवीको कोखमा
 बुद्धको जन्म भयो
 कर्मको धर्म धार्मिक ग्रन्थको कुरा
 शक्ति रहेछ उसको
 औतार लियो उसले
 तर त पनि तै पनि
 अन्त्य गरी दिएँ यति कुरा
 मेरो हजुर नमस्कार छ सबै मान्यजनलाई ।

२.सलम्भू-९ , माभीफेदा गाविस, काभ्रेमा प्रस्तुत तामाङ

२.१.सा छ्या नाम छ्याला ह्वाई

दोर्जे ग्याङम लुङ् छ्याजिम
दोर्जे ग्याङम लुङ् छ्याजिम
लुङ्ला जा थोरिमी म्हे छ्याजिम
म्हेला जे छ्यासिजे आतानाम
डोबाई ह्ठुक क्यूई छ्याजिम
नामाङ्वाथायासे म्नाङ्गिसनाम-२
ग्वावाई ह्ठुक न्हाङ्गिमी
फुम्बादे हाङ्बा दि जिम
फ्योङ्सी स्याररी गा ब्रावाजिम
योङ्सी ल्होरी दोवाजिम
योङ्सी फ्योङ्सी ब्रामामी
तोर्से ज्याङ्गीगा दोवाजिम
नाङ्वाथाया साङ्गोसे-२
साङ्गोला थोताम ग्याम्सेमी
ल्होबा नामखाई लिङ्गिमी-२
लाबा लुङ्सुर स्याना लासी
डोबाई ह्ठुक ग्योईरिमी
धुलु सिते छ्यागामा
धुलु सिते छ्यासिनाम
धुलु सितै थोरिमी
भूवानोन छ्यासिमाम
भूवा जाजागा छ्यासिमाम
भूवाला थोरिगा स छ्याजि-२
साजे छ्यासी आतानाम
नेने ह्ठुक गाङ् छ्याजि-२
नेनेरी साङ्गे छ्यासिनाम-२
नेनेरी साङ्गे दानछ्यासी-२
गाङ्गे छ्यासी आतानाम
गाङ्गी जेना लाबारी -२
दोङ्बो जाजागा छ्यागामु
सिर्जना चान्नागा दोङ् छ्यामु
होपरी जेना लाबारी
होपरी जेनागा लाबारी
होपरी स्योङ्गा छ्यागामु-२
सामुलिङ्गी जेनालाई
जाम्बुलिङ्गी जेनालाई
साजे छ्यासी आतामा

दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावा बसेछ
दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावा बसेछ
हावामाथि आगो बसेछ
आगो मात्र बसेर नभएर
चारैतिर जल बसेछ
अमिताभबुद्धले देख्नु भएर
विशाल ठूलो पोखरीमा
विशाल ग्याम्पा जस्तो पिँध बसेछ
तैरेर कहिले पूर्वतिर जाँदा रहेछ
हल्लेर दक्षिणतिर पुग्दो रहेछ
हल्लेर तैरेर हिँड्दो रहेछ
माथि उत्तरमा पुग्दो रहेछ
अमिताभबुद्धले
देवताको थुकबाट
यो विशाल संसारमा
हावा हुरी चलायो
विशाल पोखरीमा
धुलो बस्ने गरायो
धुलो बसेर
धुलोको माथि
भुवा जस्तो बस्ने गरायो
स-सानो भुवा बसेर
भुवाकोमाथि माटो बस्ने गरायो
माटो वा जमिन मात्र बस्ने गरेर नभएर
चारैतिर डाँडाहरू बस्ने गरायो
चारैतिर डाँडाहरूमा देवता बसेर
चारैतिर देवता बस्नु भएर
डाँडामात्र बसेर नभएर
डाँडालाई सुन्दर बनाउन
रूखहरू बस्ने गरायो
श्रीखण्डको रूखको उत्पत्ति भयो
गहिरोलाई सुन्दर बनाउन
गहिरोलाई सुन्दर बनाउन
गहिरोमा खोला बस्ने गरायो
जमिन धर्तीलाई सुन्दर बनाउन
संसारलाई सुन्दर बनाउन
जमिन मात्र बसेर नपुगेर

नार्कावाङ्गा टाम्गामु-२
 नार्कादेवाङ्गा टाम्गामु-२
 स्याररी छ्याजी स्यारदोर्जे
 ल्होलै छ्योरी हिन्सामी
 ल्होदोर्जे ह्वेम्बोर्छे
 ल्होदोर्जे ह्वेम्बोर्छेगा दानछ्यामु
 न्हुपगैथोरी हिन्छामी
 न्हुपनाङ्वाथायगा दानछ्यामु
 ज्याङ्लै थोरी हिन्छामी
 ज्याङ्दोर्जे दानछ्यामु
 उईगीथोरी हिन्छामी
 उईनामदरगा दानछ्यामु
 ओभै साङ्गे डदामी
 छ्योबो म्हाण्डल फुल्बारी
 छ्योबो फुल्बारी आरेमाम
 न्हुपनाङ्वाथायसे म्हाङ्सीमाम
 चेङ्ग्रेसीदागा गोम्सिमाम
 न्हुपनाङ्वाथायसे गोम्सिमाम
 चेङ्ग्रेसीदे दानछ्यासी
 कादे छ्याबो फुल्सीमाम
 कादे म्हाण्डल फुल्सीमाम
 चेङ्ग्रेसीदे दानछ्यासी
 चेङ्ग्रेसीसे गोम्सिमाम
 गोम्सिदे दानछ्यासी
 गोम्सिदे दानछ्यासी-२
 चेङ्ग्रेसीलागा थो तामसे
 चेङ्ग्रेसीलाई थो तामसे
 डोल्मो जाजागा उतरबलाम
 ओभै डोल्मो जाजासे
 साङ्गेदा छ्योबो फुल्सिनाम-२
 छ्योबो म्हाण्डल लासिनाम
 डोल्मो ला जा दानछ्याजी
 तिरेकुनुजा डोल्मोदा
 वादीरी क्यूईगा किनिमाम
 क्यूईगा बुल्गु लासिपिन्मु-२
 म्हेन्दो थुबारी निमामि
 दोडबो ह्योङ्सीगा पिन्गामु-२
 तिरेसे तिरागा गाईमुयम
 तिरेसे तिरागा गाईमुया

दुबो बस्ने गरायो
 दुबो चारैतिर उम्रियो
 पूर्वमा वज्रसतु बुद्ध बस्नु भयो
 दक्षिणमा हो भने
 रत्नसम्भव बुद्ध
 रत्नसम्भव बुद्ध बस्नु भयो
 पश्चिममा हो भने
 अभिताभ बुद्ध बस्नु भयो
 उत्तरमा हो भने
 अमोगसिद्धि बुद्ध बस्नु भयो
 बीचमा हो भने
 बैरोचन बुद्ध बस्नु भयो
 यिनै पाँचवटा देवतालाई
 धूप पूजा गर्नलाई
 पूजा गर्ने नहुँदा
 अभिताभ बुद्धले देख्नु भएर
 चेङ्ग्रेसीको ध्यान
 अभिताभ बुद्धले गर्नु भएर
 चेङ्ग्रेसी बस्नु भएर
 धेरै पूजा गरेर
 धेरै पाठ गरेर
 चेङ्ग्रेसी बस्नु भएर
 चेङ्ग्रेसीले ध्यान गरेर
 ध्यान गरेर बस्नु भयो
 ध्यान गरेर बस्नु भयो
 चेङ्ग्रेसीको थुकवोलीबाट
 चेङ्ग्रेसीको थुकवोलीबाट
 डोल्मो सानो उतार्नु भयो
 त्यो नै सानो डोल्मोले
 देवतालाई पूजा गरेर
 पूजा पाठ गरेर
 डोल्मो देवी बस्नु भयो
 एक दिन डोल्मोलाई
 पँधेरोमा पानी लिन जाँदा
 पानी धमिलो पारिदियो
 फूल टिप्न जाँदा
 फूलको बोट हल्लाई दियो
 आजभन्दा भोलिभन्दा भोलि ढिलो
 आजभन्दा भोलि भन् ढिलो भयो

गाइमुबिसी दानस्यूसी-२
 गाईमु बिसीगा दानस्यूसी
 तिरेला कुनु फेप्सीनाम
 साङ्गेदा ड्योईनिमा
 साङ्गेदा छयोबो आफुल्नी
 साङ्गेदा म्हाण्डल आतानी
 बिसीनामी पाङ्गामी-२
 खात्पासेसे छयोत् खामु
 खात्पासेसे ड्योईखामु
 बिसीनामी पाङ्गामी
 लिजागा च्यासाम बेग्लु ह्वाङ-२
 जीउजा च्यासाम छेर्डा ह्वाङ
 ओस्पाजा गिकसेगा ड्योत्कामु-२
 बिसिनामी पाङ्गामी-२
 थेदै उतारब लाबामी
 थेदै उतारब लाबा डाई
 आईदै उतारब लाबा डाई
 खायारी मुलै होजासे
 बिसीनामी पाङ्गामी
 ह्नि न्हारीगा मुला थे
 वनदेवीला थानतेरी
 मुलाबिसीगा पाङ्गामुया
 थेरी मुला बिसामी
 थेदै छयोबो लागुउ बिउ
 थेदै म्हेन्दोजा बागाउ बिउ
 थेदै धुपएन बागाउ बिउ
 आइनी डिसेन छयोबो बाउ
 छयोबो बासीगा खाउबिमाम-२
 डोल्मो दिङ्सी निसिनाम
 डोल्मोसे ब्राउबिसिनाम
 म्हेन्दो छयोबोगा लागामा
 डिसेन छयोबो लासी जिन्जी
 छयोबो लासी जिन्तासी-२
 चु होई राज्य पृथ्वीरी-२
 खालाई म्हिदे आरेबा -२
 प्राणी खालै आरेबा
 एङिला ब्याहँ तिनी हन्छे
 एङिला ब्याहँ तासी जिन्जी
 एङिला ब्रेल्वा ताउ बिसी-२

ढिलो भयो भनेर बस्दा
 ढिलो भयो भन्दै बस्नु भो
 एक दिन पाल्नु भएर
 सोध्न जाँदा
 पूजा भएन
 पाठ भएन
 भनेर भन्दा
 कस्तो चिजले बिथोल्न आउँछ तिमीलाई
 कस्तो चिजले बोलाउन आउँछ तिमीलाई
 भनेर सोध्दा खेरी
 अनुहार हेर्दा बँदार जस्तो
 जीउ हेर्दा ढेंडु जस्तो
 त्यस्तो पो चिजले बोलाउँन आउँछ
 भन्यो
 त्यसको उत्पत्ति गरेको
 त्यसको पनि उत्पत्ति गरेको मैले नै हो
 तिम्रो पनि उत्पत्ति गरेको मैले नै हो
 कहाँ छ त्यो
 भन्यो
 जंगलभित्र छ त्यो
 वनदेवीको थाननेर
 छ भनेर भन्यो
 त्यहाँ छ भने
 त्यसलाई पनि पूजा गर्न आउनु भन्नु
 त्यसलाई पनि फूल चढाउन आउनु भन्नु
 धूप पनि चढाउन आउनु भन्नु
 तिमीहरू दुवैले पूजा गर्नु
 पूजाको समान ल्याएर आउनु भन्नु भयो
 डोल्मो फर्केर गएर
 डोल्मोले त्यसलाई पनि ल्याएर
 पूजा गर्न आउँदा
 दुवैले पूजा गरिसके पछि
 पूजा गरिसके पछि
 यो है संसारमा
 कोही मान्छे नभएकोले
 प्राणी कोही नभएकोले
 तिमी दुवैको विवाह आजदेखि
 तिमी दुवैको विवाह भयो
 तिमी दुवैको सम्बन्ध आजदेखि जोडियो

स्यारदोर्जे साङ्गोसे सुङ्थान्वा
 ल्होह्रिन्छेन ज्यूङ्नेसे सुङ्थान्वा
 न्हुपनाडवाथासे सुङ्थान्वा
 ज्याङ्दोर्जेसे सुङ्थान्वा
 होभै फामादे डोल्मादा -२
 मामवाली डोल्मै विमुला -२
 मामकुन्तु साङ्मै विमुला
 होभै फामा डोल्मासे
 होभै फामादे डोल्मासे
 फोदुप विवा जा न्हाजिम
 मोदुप विवा जामे न्हाजिम
 होभै फोदुप मोदुपदा
 कुटुम्बा खालै आरेबा
 पृथ्वी जगत च्यामामी
 म्हि ल्हुईला नाबादै आरेबा-२
 होभै फोदुप मोदुपमी- २
 फादेउ ज्याङ्ला हुई ग्याम्से
 माडासिह डोल्मोला छे ग्याम्से
 फोदुप विवागा जा न्हाजी
 मोदुप विवागा जामे न्हाजि-२
 डिनोन छामे ब्योन दोजी-२
 ओत्छे तोरतोर च्यामामी
 कुटुम्बा खालै आरेबा
 फोदुप मोदुप डिदानोन-२
 ब्याहँ लासी पिन्छिनाम-२
 ब्याहँ लासी पिन्जिजी
 होत्छे लिछा म्हि दोवा
 म्हिला नाबा केगाजी
 म्हिला नाबा केगाजी-२
 म्हिला नाबा केगामाम
 लामिन विवाजा जा न्हाजी
 ज्योल्सोम विवाजा जा न्हाजी
 दुकसोम विवै जा न्हाजी
 लामिन विवा जा जामि
 तोर्से ल्हारीन् थार्निजी-२
 दुकमिन(सोम) जा जामी-२
 नारखण्डरी तागाजी-२
 ओदेतामा हेन्देमी
 म्हिल्हुईला नाबा केगाबाम

बज्रसतु बुद्धले भन्नु भएको
 रत्नसम्भव बुद्धले भन्नु भएको
 अमिताभ बुद्धले भन्नु भएको
 अमोगसिद्धि बुद्धले भन्नु भएको
 त्यो नै फामा है डोल्मालाई
 मामवाली डोल्मै पनि भनेर चिनिन्छ
 मामकुन्तु साङ्मै पनि भन्छ
 त्यो नै फामा डोल्माले
 त्यो नै फामादे डोल्माले
 फोदुप भन्ने छोरा जन्मायो
 मोदुप भन्ने छोरी जन्मायो
 त्यो नै फोदुप मोदुपलाई
 कुटुम्ब कोही नपाउँदा
 पृथ्वी जगत भरि खोज्दा
 मान्छेको चोला नहुँदा
 त्यो नै फोदुप मोदुपलाई
 फादेउ ज्याङ्को थरबाट
 माडासिंह डोल्मोको आयुबाट
 फोदुप भन्ने छोरा जन्मायो
 मोदुप भन्ने छोरी जन्मायो
 दुवैको उमेर पुग्दा
 त्यहाँबाट खोज्दा
 कुटुम्ब कोही नहुँदा
 फोदुप मोदुप दुबैलाई
 विवाह गरी दियो
 विवाह गरी दिइसके पछि
 त्यस पछि पो मान्छेको उत्पत्ति भएको
 मान्छेको चोला त्यस पछि आयो
 मान्छेको उत्पत्ति भयो
 मान्छेले चोला लिँदा
 लामिन भन्ने छोरा जन्मियो
 ज्योल्सोम भन्ने छोरा जन्मियो
 दुकसोम भन्ने छोरा जन्मियो
 लामिन भन्ने छोरा त
 माथि हिमालमा बिलीन भयो
 दुकमिन भन्ने छोरा चाहिँ
 नर्कलोकमा पुग्यो
 त्यति भए पछि
 मान्छेले चोला लिएको

दोड हिनछेन हिनबोछे
 म्हिला नावा हिनबोछे
 दोडला नावा चन्दनला सिङ्-२
 म्हिला नावा जा अम्बर सिङ्-२
 गाङ्मी छ्याजी छ्याजी ल्विङ्
 गाङ्जे छ्यासी आतानिम
 गाङ्गी जेना लाबारी-२
 गाङ्गी छ्याज्योई दोड म्हेम्हे-२
 स्योङ्गी जेना लाबारी
 होप्री जेना लाबारी
 स्योङ्गी छ्याज्योई स्योङ् म्हेम्हे
 होप्री छ्याज्योई स्योङ् म्हेम्हे
 ह्युली जेना लाबारी
 ह्युलीजा जेना लाबारी
 ह्युली छ्याज्योई छारी ब्योन-२
 सारी जेनाजा लाबारी
 सारी जेनानै लाबारी
 नार्कावाङ्से जा टाम्खाजी-२
 ताम इयानोले ताम सानो
 तिला दाङ्बोदे दुईरीमी-२
 दोड हिनबोछेला हिन ग्याम्से-२
 मुलुक संसार म्हि ठाम्जी
 ताम इयानोले ताम सानो
 मासें होप्रीजा लु छ्याजी
 तोसें वररी चान छ्याजी
 मासें होप्रीगा ला छ्याजी
 तिला दाङ्बो दुईरीमी
 तिला दाङ्बो दुईरीमी
 लामा छ्यालै छ्याला विम
 लामा छ्यादै छ्याला विम
 तोसें बोईला ह्युली विम-२
 बोन्वो छ्याला छ्याला विम
 नारूले बोन्वो छ्यामामी
 नारूले बोन्वो जा छ्यामामी
 चुरेला गाङ्गीजा छ्याला विम-२
 ओदे तामा हेन्छेमी
 लामा छ्यालागा छ्याजिमु-२
 छ्योईगा छ्याला छ्याला विमु
 छ्योईगा छ्यालै छ्याल विमु

दोड हिनछेन हिनबोछे
 मान्छेको चोला हेम्बोछे
 रूखमा पहिलो चन्दनको रूख
 मान्छेको चोला अम्बर सिंह
 डाँडा बस्यो बस्यो भित्ता
 डाँडा मात्र बसेर नभएर
 डाँडालाई राम्रो बनाउन
 डाँडामा बस्यो दोड बाजे
 खोलालाई सुन्दर बनाउन
 गहिरोलाई राम्रो बनाउन
 खोलामा बस्यो खोला बाजे
 गहिरोमा बस्यो खोला बाजे
 संसारलाई सुन्दर बनाउन
 संसारलाई सुन्दर बनाउन
 संसारमा बस्यो युवायुवती
 जमिनलाई सुन्दर बनाउन
 धर्तीलाई सुन्दर बनाउन
 दुबो उम्रियो
 कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
 पहिले उहिलेको समयमा
 दोड हिनबोछेवाट
 मुलुकभरि मान्छे फैलिएको
 कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
 तल गहिरोमा नाग बसेछ
 माथि वनमा देवी देउराली बसेछ
 तल गहिरोमा देवता बसेछ
 युगौं पहिलेको समयमा
 उहिले पहिलेको समयमा
 लामाको उत्पत्ति हुन्छ भनेको थियो
 लामाको उत्पत्ति हुन्छ भनेको थियो
 माथि भोटमा
 भाँक्रीको उत्पत्ति हुन्छ भनेको थियो
 नारू भाँक्रीको उत्पत्ति हुँदा
 नारू भाँक्रीको उत्पत्ति हुँदा
 चुरेको डाँडामा उत्पत्ति हुन्छ भन्यो
 त्यति भए पछि
 लामाको उत्पत्ति भयो
 धार्मिक ग्रन्थको उत्पत्ति हुन्छ भन्यो
 धार्मिक ग्रन्थको उत्पत्ति हुन्छ भन्यो

स्यारदोर्जेला छ्याग्यामसे
 छयोईमी ठुङ्ला ठुङ्लै विम
 छयोईमी छ्यालै छ्याला विम
 ग्यागर दानरीजा छयोई छ्याजीम
 बोईला उईरीजा लामा छ्याजीम
 तोर्से बोईला उईरीमी-२
 ग्यागर पेन्छेन बोए का डिन्छेन
 पेमा ज्यूङ्ने कुला धे टुङ्मे
 धाता ल्हो नुब सिन्पोइ खानोन जे
 ह्विन्बोर्छेला छयोपाफूल, सोल्वादेप, टासी स्हो
 विवाजामी छयोई च्यावादे
 लामासे च्यावा
 तिला दाडबो दुईरीमी
 ओदे तामाला कुनुमी
 लामिन ज्योल्सोम दुकसोम जा -३
 पर्वते भाषा ग्यामसेमी
 ब्रम्ह विष्णु महेश्वर सोम-२
 होदे ग्याम्से जा चु लाबा
 पृथ्वीरी जा म्हि छ्याबा
 या ल्हासो डाम्बा माया लाला हाई.....

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्बो)

२.२. साङ्सेर्गेम ह्वाङ्

ताम ड्यानोले ताम सानो-२
 साङो साङोदे लामामी
 साङो साङोदै लामामी
 स्यारला लादै साङ्थान्जी
 ल्होला लादै साङ्थान्जी
 न्हुपला लादै साङ् थान्जी
 ज्याङ्ला लादै साङ्थान्जी
 साङो साङो साङ्थान्जी
 साङो साङोले साङ्थान्जी
 ढाङला फो ला डा लादै
 साङो साङो साङ्थान्जी
 डादिड पोईमोसे साङ्थान्जी
 सुनपाती खेमोसे साङ्थान्जी
 भैरुङ पातीसे साङ्थान्जी

बज्रसतुको हातबाट
 धार्मिक ग्रन्थको उत्पत्ति हुन्छ भन्यो
 धार्मिक ग्रन्थको उत्पत्ति हुन्छ भन्यो
 मधेशमा चाहिँ धार्मिक ग्रन्थको उत्पत्ति भएछ,
 भोटमा चाहिँ लामाको उत्पत्ति भएछ,
 माथि भोटमा
 भारतमा महापण्डित र तिब्बतमा महागुणी
 अमर कमलको फूलबाट उत्पत्ति भएको
 दक्षिण र पश्चिमको बीचमा बस्नु भएको
 देवतालाई प्रसाद चढाए, प्रार्थना, नमस्कार गरे
 भनेर धार्मिक ग्रन्थ हेर्दा
 लामाले हेर्दा
 उहिले पहिलेको समयमा
 त्यति हुँदाको दिन
 लामिन ज्योल्सोम दुकसोम छोरालाई
 पर्वते भाषाबाट
 ब्रह्मा विष्णु महेश्वर तीन
 त्यहीबाट यो भएको
 पृथ्वीमा चाहिँ मान्छेको उत्पत्ति भएको
 लौ है मिठो माया लाउँला हाई..... ।

कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
 धूप धुवाँर गर्दा
 धूप धुवाँर गर्दा
 पूर्वको देवतालाई पनि धूप धुवाँर गरे
 दक्षिणको देवतालाई पनि धूप धुवाँर गरे
 पश्चिमको देवतालाई पनि धूप धुवाँर गरे
 उत्तरको देवतालाई पनि धूप धुवाँर गरे
 धूप धुवाँर गरे
 धूप धुवाँर गरे
 आफ्नो घरको कुल रक्षक देवी देवतालाई
 धूप धुवाँर गरे
 धुपौरोले धूप धुवाँर गरे
 सुनपातीले धूप धुवाँर गरे
 भैरुङपातीले धूप धुवाँर गरे

चु होई हुरी ठुड्बाला
 च्यानच्यान पोईमोसे साड्थान्जी-२
 सुक्पा बर्लोसे साड्थान्जी
 ताक्पा साड्सेगा साड्थान्जी
 साडो साडो साड्थान्ला
 नेघग् सिघग्दै साड्थान्ला-२
 छयो छयोला जोहोदै साड्थान्ला
 छयो छयोला ज्योमोदै साड्थान्ला
 साडो साडो साड्थान्ला
 हाड्गी केबै (पापै) फोलादा
 च्यानच्यान पोईमोसे साड्थान्ला -२
 स्याड्गी केबै (पापै) फोलादा
 फोला डाला नाम्खासी
 च्यानच्यान पोईमोसे साड्थान्ला -२
 स्यारलै छयोरी हिन्छामी
 स्यारदोर्जे हेम्बोछेदामी-२
 स्यारदोर्जे हेम्बोछेदैनोन
 साडो साडो साड्थान्ला
 डादिड पोईमोसे साड्थान्ला-२
 ल्होदोर्जे हेम्बोछेदामी
 च्यानच्यान पोईमोसे साड्थान्ला-२
 न्हुपनामगाईथाया साड्गेदा
 सुक्पा बर्लोसे साड्थान्ला-२
 ताक्पा सिड्सेगा साड्थान्ला-२
 साडो साडो साड्थान्ला
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला

मार्से होप्लै लुदामी-२
 धुइची साड्मोसे सोल्छ्योदो
 धुइची साड्मै सोल्छ्योदो
 ल्होह्निन्छेन ज्युइने लादैनोन
 धुइची साड्मोसे सोल्छ्योदो
 तोर्से वरलै चानदैनोन
 धुइची साड्मोसे सोल्छ्योदो
 चुहोई ह्युली दानस्यूवा
 ला लु चानदैनोन
 धुइची साड्मोसे सोल्छ्योदो
 चु होई ह्युली दानस्यूवा
 सेतीदेवी लादैनोन

यो है संसारमा उत्पत्ति भएको सबैलाई
 तितेपातीले धूप धुवाँर गरे
 धुपी बर्लोले धूप धुवाँर गरे
 ताक्पा धुपले धूप धुवाँर गरे
 धूप धुवाँर गरे
 तीर्थस्थान/भूमिको मालिकलाई धूप धुवाँर गरे
 चारै दिशाको देउरालीलाई धूप धुवाँर गरे
 चारै दिशाको देवीलाई धूप धुवाँर गरे
 धूप धुवाँर गरे
 आफ्नो जन्मको कुलदेवतालाई
 तितेपातीले धूप धुवाँर गरे
 मावलीको कुलदेवतालाई
 रक्षक गर्ने सबै देवतालाई
 तितेपातीले धूप धुवाँर गरे
 पूर्वको माथि हो भने
 बज्रसतु बुद्धलाई
 बज्रसतु बुद्धलाई
 धूप धुवाँर गरे
 धुपौरोले धूप धुवाँर गरे
 रत्नसम्भव बुद्धलाई
 तितेपातीले धूप धुवाँर गरे
 अभिताभ बुद्धलाई
 धुपीले धूप धुवाँर गरे
 ताक्पा काठले धूप धुवाँर गरे
 धूप धुवाँर गरे
 लौ है मिठो माया लाउँला ।

तल गहिरोको नागलाई
 अमृत जस्तो धूप धुवाँर लिनोस्
 अमृत जस्तो धूप धुवाँर लिनोस्
 ल्होह्निन्छेन ज्युइने देवतालाई
 अमृत जस्तो धूप धुवाँर लिनोस्
 माथिको वरको देवतालाई
 अमृत जस्तै सफा जल चढाए लिनोस्
 यो है संसारमा बस्नु हुने
 देवता, नाग आदि सबैलाई
 अमृत जस्तै सफा धूप धुवाँर लिनोस्
 यो है संसारमा बस्नु हुने
 सेतीदेवी देवतालाई

धुइची साडमोदे सोल्छयोदो
गाँवैसिरान बैठान्ने
सबै कन्यादेवीदै
धुइची साडमोसे सोल्छयोदो
गाँवै सिरान बैठान्ने
पञ्चैकन्यादेवीदा
धुइची साडमोसे सोल्छयोदो
बत्तिसकोटी देउदेवीदा
धुइची साडमोसे सोल्छयोदो
चु होई ह्युली दानस्यूबा
महाकालदैनोन
धुइची साडमोसे सोल्छयोदो
ह्युली स्यूबा नेदामी
नेरी स्यूबा नाम्दैनोन
धुइची साडमोसे सोल्छयोदो
ह्वाड केवा फोलादा
ह्वाडकेवा डालादा
धुइची साडमोदे सोल्छयोदो
या ल्हासो डाम्बा मायालाला

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिह लामा (स्याङ्बो)

२.३ डम्फू उत्पत्तिको सेलो

तिला दाडमो दुइरीमी-२
पेड्दोर्जे ह्निम्बोछेँ ठडिजम-२
होभै पेड्दोर्जे ह्निम्बोछेँ-२
डम्फू सोबै पेड्दोर्जे
टुडना सोबै पेड्दोर्जे
पेड्दोर्जेसे म्नाङ्जीमु
मासेँ ग्यागर दानरिमी-२
आम्बु दोडबो ठुडिजमु-२
आम्बुला दोडबो म्नाङ्गिसमाम-२
विश्वकर्म मुबा ग्लारी
विश्वकर्म जा निसिमान
तारी जाजागा सोउबिसी-२
तारी जाजा बोर्सीनाम
आम्बु दोडबो ढाल्दिजी-२
आम्बु दोडबादा छेसिमाम
पार्सुला जाजा बोर्सीनाम

अमृत जस्तै सफा धूप धुवाँर लिनोस्
गाउँको शिरमा बस्नु हुने
सबै कन्यादेवीलाई
अमृत जस्तै सफा धूप धुवाँर लिनोस्
गाउँको शिरका बस्नु हुने
पञ्चकन्यादेवीलाई
अमृत जस्तै सफा धूप धुवाँर लिनोस्
बत्तिसकोटि देवीदेउतालाई
अमृत जस्तै सफा धूप धुवाँर लिनोस्
यो है संसारमा बस्नु हुने
महाकाललाई
अमृत जस्तै सफा धूप धुवाँर लिनोस्
संसारमा बस्नु हुने देवतालाई
तीर्थस्थानहरूमा बस्ने देवीदेवतालाई
अमृत जस्तै सफा धूप धुवाँर लिनोस्
आफ्नो जन्मको कुलदेवतालाई
आफ्नो जन्मको कुलदेवतालाई
अमृत जस्तै सफा धूप धुवाँर लिनोस्
लौ है मिठो माया लाउँला ।

उहिले पहिलेको समयमा
पेड्दोर्जे ह्निम्बोछेँको उत्पत्ति भयो
त्यो नै पेड्दोर्जे ह्निम्बोछेँ
डम्फू बनाउने पेड्दोर्जे
टुडना बनाउने पेड्दोर्जे
पेड्दोर्जेले देखेछ
तल मधेशमा
कोइरालाको रूखको उत्पत्ति भएछ
कोइरालाको रूख देखेछ
विश्वकर्म भएको ठाउँमा
विश्वकर्म कहाँ गएर
सानो बन्चरो बनाउन लगाएर
सानो बन्चरो लगेर
कोइरालाको रूख काटेर
कोइरालाको रूख काटेर
सानो बसिलो लगेर

पार्सुला जाजासै छाप्सीमी-२
 क्यूलक्यूल निना गालट्वाईसी
 सारी गालजा ट्वाईसिनाम
 डम्फूला घेरोजा क्यूर क्यूर सोम
 डम्फूला घेराजा क्यूर क्यूर लाम
 आम्बु सिङला घेरोरी
 बत्तिस किला थेरेरे
 बत्तिस किलै थेरेरे
 होभै बत्तिस किलारी
 रावा चुनै थेरेरे
 म्हेवा चुनै थेरेरे
 माहीवा चुनै थेरेरे
 होभै पेड्दोर्जे शिकारी
 शिकार क्लाङ्बारी निमामी-२
 ताङ्सर गोर्गी प्लाङ्ग साल्सी-२
 ताङ्सर गोर्गी राला डी
 राला डीसे प्लाङ्गुत्तुम्सी-२
 बत्तिस किलो ठोक्सीमाम-२
 ग्यागरदानला काठबाँससे
 बत्तिस किलो थेरेरे
 कोही किलोरी म्हे चुन्ना
 कोही किलोरी महि चुन्ना
 मावर ल्हारीजा म्हे गोठे
 सैलुङ्ग ल्हारीजा महि गोठे
 हिमाल गाङ्जारी घ्यू गोठे
 आम्लोङ तासै डहे चाला-२
 पृथ्वी जगत घुम्दीसी-२
 कोनाङ्गरीलै छ्याली क्लाङ्गला
 स्याङ्गदा कुरदेन ख्याली क्लाङ्गला
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्गबो)

२.४ नामकरण र पास्नीको सेलो

हा.....हा...हाई....
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 तिला दाङ्गबो दुङ्गरीमी
 ब्योनदोर्जेजा जन्मावताम
 जन्म पिन्वे आवासे

बसिलोले तासेर
 गोलो प्वाल बनाएर
 जमिनमा प्वाल बनाएर
 डम्फूको घेरो गोलो बनायो
 डम्फूको घेरो गोलो बनायो
 कोङ्गराला काठको घेरोमा
 बत्तिस किला लस्करै
 बत्तिस किला लस्करै
 त्यो नै बत्तिस किलामा
 बाखा पो बान्ने कि लस्करै
 गाई पो बान्ने कि लस्करै
 भैंसी पो बान्ने कि लस्करै
 त्यो नै पेड्दोर्जे सिकारी
 सिकार खेल्न जाँदा
 घोरल एउटा मारेर
 घोरलको छाला
 घोरलको छालाले मोडेर
 बत्तिस किला ठोकेर
 मधेशको काठबाँसले
 बत्तिस किला लस्करै
 कोही किलामा गाई बानौँला
 कोही किलामा भैंसी बानौँला
 मावर लेकमा गाईको गोठ
 सैलुङ्ग लेकमा भैंसीको गोठ
 हिमाल डाँडामा भेडाको गोठ
 छ्याम्सो भएनी दुध पिउँला
 पृथ्वी जगत घुमेर
 कुरौनीको छ्याली खेलौँला
 रमाइलो गरौँला
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

हा.....हा.....हाई
 कुरा सुनास् न कुरा गुनोस्
 उहिले पहिलेको समयमा
 ब्योनदोर्जे जन्मिदा
 जन्म दियो बाबुले

जन्माब लाजि होई आमाले
चोखेव लाबाला कुनुमी-२
ताम ड्यानोसे ताम सानो
आइतावारला जा कोलादा
डिमा बिबाजा मिन थान्मु
निमा बिबै मिन थान्मु
सोमवारलै कोलादा
दावा बिबाजा मिन थान्मु
दावा बिबै मिन थान्मु
मंगलवारला कोलादा
मिड्मा बिबा मिन थान्जी
मिड्मा बिबै मिन थान्ला
बुधुवारला कोलादा
लाक्पा बिबा मिन थान्ला
लाक्पा बिबा मिन थान्ला
बिहीवारला कोलादा
फूवा बिबा मिन थान्ला -२
फूर्वा बिबै मिन थान्ला
शुक्रवारला कोलादा
साङ्छ्योई बिबा मिन थान्ला
सन्सरवारला कोलादा-२
पेमा बिबा मिन थान्ला
पेमा बिबै मिन थान्ला
पेमा बिबा जात्लामी

चाबा थुडवा ख्वामामी
सोल्वा छ्योइबै लामामी
आस्याड आडी फेष्कासी
कोन्मे जाल्तै ख्वामामी
कोन जात्तै ख्वामामी
गान्दी हेइतेन छे हेइगै
नामनाम फामसोम छे थोप्कै-२
स्योङ्गान्दी डुल्देन छे डुल्तै
हिमाल फ्यूरदेन छे फ्यूरै
बिसी नामी मानतासी-२
सोल्वा छ्योइबै ख्वाजी या
खीर दैसी ख्वाजी या
सिकार म्हाईसी बाजी या
सिकार दैसीनोन ख्वाजी या

जन्म दियो आमाले
चोख्याउने दिनमा
कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
आइतवार जन्मेकोलाई
डिमा भन्ने नाम राख्यो
निमा भन्ने नाम राख्यो
सोमवार जन्मेकोलाई
दावा भन्ने नाम राख्यो
दावा भन्ने नाम राख्यो
मंगलवार जन्मेको छोराको
मिड्मा भन्ने नाम राख्यो
मिड्मा भन्ने नाम राख्यो
बुधुवार जन्मेको छोराको
लाक्पा भन्ने नाम राख्यो
लाक्पा भन्ने नाम राख्यो
बिहीवार जन्मेको छोराको
फुर्वा भन्ने नाम राख्यो
फुर्वा भन्ने नाम राख्यो
शुक्रवार जन्मेको छोराको
साङ्छ्योई भन्ने नाम राख्यो
शनिवार जन्मेको छोराको
पेमा भन्ने नाम राख्यो
पेमा भन्ने नाम राख्यो
पेमा भन्ने नाम राख्यो ।

भात खुवाई गर्दा
पास्नी गर्दा
मामा माइजू पाल्नु भएर
भान्जीनानीलाई खुवाउँदा
भान्जाबाबुलाई खुवाउँदा
नदी भैँ आयु लामो होस्
तीनपाथी तोरी भैँ आयु पुगोस्
नदी घुमे भैँ आयु घुमिरहोस्
हिमाल भैँ आयु अग्लिरहोस्
भनेर
खानेकुराहरू खुवाउनु भयो
खीर बनाएर खुवाउनु भयो
सिकार खोजेर ल्याउनु भयो
सिकार बनाएर खुवाउनु भयो

ताम ड्यानोले ताम सानो
 नोर्बु जात्ला जा छेवारी-२
 नोर्बु जात्लै छेवारी
 छेवार बिबाजा स्याङला गा
 आस्याङ स्याङएन फेप्कासी
 बुढामावाली फेप्कासी-२
 आस्याङ स्याङ्दै ठीतेरी
 आडी स्यूज्योई ठीतेरी
 आडी ठिरी दानस्यूसी
 आस्याङ ठिरी दानस्यूसी
 कोननै छेवार लामामी-२
 म्हारलै खार्बा तोकथान्सी
 कैची जाजै तोकथान्सी-२
 धालै गोईजिन क्वान नुम्सी
 गोईजिन क्वानै फेटामी
 खार्बारी फेटै तोकथान्सी
 कोन जात्दा बिसिनाम-२
 ११ बजे टायमरी
 कोननै छेवार लासिपिन्जी
 फेटा जाजै नुम्पिन्जी
 धाला गोईजिन क्वान नुम्सी-२
 कोन जात्दै फुल्जी या
 या ल्हासो डाम्बा माया लाला हाई.....

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्बो)

२.५ छेवार सेलो

हा..... हा.... हाई
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 कोन जात्ला छेवाररी
 कोनमाले जात्ला छेवाररी
 डम्फूले जाजा ह्वाब्सीनाम
 ह्वाईमाले जाजा गोसिनाम
 आस्याङ स्याङ्गलै रहस्ये
 स्याङ्गलै देशसे खामुबा
 आडाला धिमएन च्यावारी-२
 नानाला धिमएन च्यावारी
 कोनमाले जात्लै छेवाररी
 रामै रहस्ये लाखावा-२

कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
 नोर्बुको छेवारमा
 नोर्बुको छेवारमा
 छेवार भनेको चाहिँ मावलीको हो
 मावली पाल्नु भएर
 बुढा मावली पाल्नु भएर
 मावलीलाई आसनमा राखेर
 माइजूलाई आसनमा राखेर
 माइजू आसनमा बस्नु भएर
 मामा आसनमा बस्नु भएर
 भान्जाको छेवार गरेर
 सुनको थाल राखेर
 सानो कैची राखेर
 सेतो गोईजिनको कपडाले बेरेर
 गोईजिन कपडाको फेटा
 थालमा फेटा राखेर
 भान्जालाई भनेर
 ११ बजेको समयमा
 भान्जाको छेवार गरिदियो
 फेटा लगाई दियो
 सेतो गोईजिनको कपडा
 भान्जालाई दियो
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

हा.....हा.....हाई
 कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
 भान्जाको छेवारमा
 भान्जाको छेवारमा
 डम्फू सानो बजाएर
 गीत गाएर
 मावलीको खुसीले
 मामाको गाउँबाट आएको
 बहिनीको घर पनि हेर्नलाई
 दिदीको घर पनि हेर्नलाई
 भान्जाको छेवारमा
 रमाइलो गर्न आएको

आस्याङ स्याङला खिम्तरी
 नाना आङला खेप्खाङरी
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 डम्फुर जाजागा बाखामु
 आस्याङ सम्धी ह्वेम्बोछे
 कोनमाले जात्तै बिसिनाम
 मार मधेससे बाबाला
 ल्हासा ह्युल्रीजा ठुङ्बाला-२
 पाटन ह्युल्रीजा सेङ्बाला
 बाडाँ जात्से सेङ्बाला
 बीरबाली म्हार जा बिसिनाम
 बीरबाली म्हारदे बिसिनाम
 बीरबाली म्हारहेन न्हुम्जिन्जी-२
 आस्याङ स्याङला छ्या ग्याम्से
 कोनमाले जात्तै बिसिनाम
 फेटा जाजै न्हुम्जिन्जी-२
 धार्ला गोईजिन क्वान फुल्जी -२
 म्हासे स्यापरीगा हिन्धामी
 मोजा जाजै न्हुम्पिन्जी
 जुत्ता जाजै न्हुम्पिन्जी
 ह्यारी पन्जा न्हुम्पिन्जी
 ह्यारी पन्जै न्हुम्पिन्जी
 गोरी गल्बन बासिपिन्जी
 खाईमो स्यासेजा सेङ्बाला-२
 मासे खारमार ब्यासिरी
 कावे बोइजा बिसिनाम-२
 काप्जेप जात्सेजा छ्योत्सिमाम -२
 याङदा जात्सेजा खाइसिनाम
 खाइबोला कादे छेइसिनाम
 खाइमो स्यासे ह्यासिनाम-२
 मणिकादे छेइसिनाम-४
 गल्बन जाजा ह्यासिनाम-२
 ऋङ्गाला गल्बन सोसिनाम
 छ्योर्तेन म्हेन्दोजा सेङ्सीनाम-२
 कोनम्हाले जात्ता बिसिनाम
 कोम्हाले जात्तै बिसिनाम
 गल्बन न्हुम्जि कोनदामी
 या ल्हासो डाम्बा माया लाला हाई.....

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्बो)

मामा मावली खिम्तीमा
 दिदी बहिनीको गाउँमा
 कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
 डम्फू वजाएर
 मामा सम्धी ह्वेम्बोछे
 भान्जालाई भनेर
 तल मधेशबाट ल्याएको
 ल्हासा सहरमा उत्पत्ति भएको
 पाटन सहरमा बनाएको
 बाँडाले बनाएको
 बीरबाली सुन ल्याएर
 बीरबाली सुन ल्याएर
 बीरबाली सुन पनि लगाई दियोँ
 मामा मावलीको हातबाट
 भान्जाबाबुलाई भनेर
 फेटा पनि लगाई दियोँ
 सेतो गोईजिनको कपडा पनि चढाइ सक्यौँ
 तल खुट्टामा हो भने
 मोजा पनि लगाई दियोँ
 जुत्ता पनि लगाई दियोँ
 हातमा पन्जा लगाई दियोँ
 हातमा पन्जा लगाई दियोँ
 गल्बन पनि ल्याइ दियोँ
 बुन्न जान्नेले बुनेको
 तल खरमार बेसीको
 कपास ल्याएर
 त्यसलाई धुलो बनाएर
 त्यसलाई बेरेर
 त्यसबाट धागो बनाएर
 बुन्न जान्नेले बुनेको
 मणिहरू राखेर
 गल्बन सानो बुनेर
 दस हातको गल्बन बनाएर
 छ्योर्तेन फूल बनाएर
 भान्जाबाबुलाई भनेर
 भान्जाबाबुलाई भनेर
 भान्जालाई गल्बन लगाई दियोँ
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

२.६ विवाहमा गाउने गीत

केटी पट्टिला ताम्बा :

हा.....हा.....हाई.....हाई
ताम ड्यानोले ताम सानो -२
स्यारगै छ्योलाजा स्याङ ठाकुर
ल्होगै छ्योलै स्याङ ठाकुर
स्याङ्ला धिमरी जा डा खामाम
स्याङ्लै धिमरी जा डा खामाम
आस्याङ स्याङ्लै धिमखाम्री
ग्यागर लामो कुरीमी
नाङ्साल म्हामेगा म्हाथान्वा-२
नाङ्साल म्हामे म्हाथान्वा
सगुन जात्से ग्यान्थान्वा -२
बुम्बाला दुइचीसे पाङ्थान्वा -२
साङो साङो साङ्गथान्वा -२
आस्याङ सम्धी द्वेम्बोछे
एलै ढाकार लामोदा-२
ढाकार लामो कुदामी
साङो साङो साङ्थान्जी
सेवा सेगेम फुल्थान्जी-२
एलै धिमला फोलादा
फोला डालादै बिसिनाम-२
चोखो मोनेगा फुल्थान्जी-२
चोखो सगुन फुल्थान्जी-२
ताम ड्यानोले ताम सानो
डाला नोर्गिन जात्तामी-२
डाला नोर्गिन जात्तामी
एलै नोर्बु जात्तामी-२
तिला तिला बाज्योई गोईजिन क्वान-२
आबा मायूङ कुदामी-२
तिला तिला बाज्योई गे घाई डाङ -२
स्याङ्मी फेप्पाम फेप्काज्योई
फेप्काबामी फेप्काज्योई
स्याङ्से बाबाजा आम्राङनी
घेगाई (केगाई) डाङजा तिलाबाजी-२
यिन्ना नोर्गिन जात्तामी-२
आइरन बैरन तिलाबाजी -२
आइरन पहिरन तिलाबाजी
सुङ्गै सम्धी एसेमी

केटीतिरको ताम्बा

हा.....हा...हाई....हाई
कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
पूर्व गाउँको मामा ठाकुर
दक्षिण गाउँको मामा ठाकुर
मामाको घरमा आउँदा
मामाको घरमा आउँदा
मामा मावलीको घरको
बाटोमा
बत्ती बालेर राखेको
बत्ती बालेर राखेको
सगुनले सजाई राखेको
कलशको अमृतजस्तै सफा जलले छेकेको
धूप धुवाँर गरी राखेको
मामा सम्धी द्विम्बोछे
तपाइको बाटोको देवतालाई
सबै बाटोको देवीलाई
धूप धुवाँर गरी राखेको
जल, सगुन आदि चढाए
तपाइको घरको कुलदेवतालाई
कुलदेवता भनेर
चोखो अक्षता चढाए
चोखो सगुन चढाए
कुरा सुनोस् न कुरा गुनोस्
हाम्रो नोर्गिनलाई
हाम्रो नोर्गिनलाई
तपाइको नोर्बुलाई
के के ल्याउनु भयो गोईजिनको कपडाहरू
बाबु माइती दसलाई
के के ल्याउनु भयो कोसेली
मामा त पाल्नु भयो
पाल्नु त पाल्नु भयो
मामाले केही ल्याउनु भएको चाहिँ देखिएन
कोसेलीहरू के ल्याउनु भयो
हाम्रो नोर्गिन नानीलाई
गरगहना के ल्याउनु भयो
पहिरन के ल्याउनु भयो
भन्नोस् है सम्धी तपाइले

या ल्हासो डाम्बा मायालाला

लौ है रसिलो माया लाउंला ।

केटा पट्टिला ताम्बा :

हा.....हा.....हाई हाई
स्यारलै छ्योलै आस्याड स्याड
न्हुपलै छ्योलै आस्याड स्याड-२
पुयाम बिबै पनि बिउ-२
स्यार नाम्साला सम्धी ज्यू
ल्हो नाम्साला सम्धी ज्यू
ताम ड्यानोले ताम सानो-२
मायूड कुदा बिसिनाम
मायूड कुदागा बिसिनाम
मायूड बाज्योई भैली रा
मामदाम बाज्योई खसी रा
आबादाम बाज्योई मही डाड-२
आबादाड्बादा जि बाजी-२
आबादाड्बादै जि बाजी-२
आमादाबादा गेड् बाजी
आमादाबादै बाज्योई गेड्मामा-२
आबादै बाज्योई जिमामा
आमादाम बाज्योई गेड्मामा
ताम ड्यानोले ताम सानो
एलामाले नोर्गिन जात्दामी
नोर्गिन जात्दागा न्हुप्पारी
मार मधेशरी निसिनाम -३
क्यासें याम्बुरी निसिनाम-२
याम्बु ह्युल्सारी निसिनाम-३
ग्लेदै बक्सब लासिनाम-२
धाला गोईजिन आड्रे बाजी-२
गोईजिन क्वानलै स्यामा बाजी-२
मार मधेशरी निसिनाम -३
ल्हासाला ह्युल्री ठुड्बाला
ल्हासा ह्युल्री ठुड्बा
म्हार जाजा सेड्बाजी
क्यासें याम्बु ह्युल्सारी
बीरबाली बाडाँसे सेड्बाला-३
प्लेक्तेड् म्हारएन वासीनाम
फिल्फली म्हार क्वान्जी-२
ह्यारी क्वानबै माठीगा -२

केटातिरको ताम्बा

हा.....हा.....हाई हाई
पूर्वतिरको मामा मावली
पश्चिमतिरको मामा मावली
पुया भनेको बिउ हो
पूर्व गाउँको सम्धी ज्यू
दक्षिण गाउँको सम्धी ज्यू
कुन सुनोस् न कुरा गुनोस्
दसभाइ माइतीलाई भनेर
दसभाइ माइतीलाई भनेर
माइतीलाई ल्याएका छौं बाखा
हजुरआमालाई ल्याएका छौं खसी
बाबुलाई ल्याएका छौं राँगा कोशेली
बाबु खलकलाई जाँड ल्यायौं
बाबु खलकलाई जाँड ल्यायौं
आमा खलकलाई रोटी ल्यायौं
आमाखलकलाई ल्याएकाछौं रोटी
बाबुलाई पनि जाँड ल्यायौं
आमालाई पनि रोटी ल्यायौं
कुन सुनोस् न कुरा गुनोस्
तपाइको नोर्गिन नानीलाई
नोर्गिन नानीलाई लगाउन
तल मधेशमा गएर
काठमाडौंमा गएर
काठमाडौंमा गएर
राजालाई अनुरोध गरेर
गोईजिन कपडाको चोली ल्यायौं
गोईजिन कपडाको फरिया ल्यायौं
तल मधेशमा गएर
ल्हासा सहरमा उत्पत्ति भएको
ल्हासा सहरमा उत्पत्ति भएको
गहना बनाएर
काठमाडौंमा गएर
बीरबाली बाँडाले बनाएको
चेप्टेसुन ल्याएका छौं
सुन पनि लगाई दियौं
हातमा लाउने (बाला) माठी हो

थोबोरी क्वानबै म्हारम्हेन्दो
 म्हारला म्हेन्दोई क्वान पिन्जी
 बालेरी कल्डी क्वान पिन्जी
 ओदे लासी आतामाम-२
 ताम इयानोले ताम सानो
 एला जामेदा जो पिन्ना
 ह्वारीमेला म्हाडिपन्ना
 थोबोरी म्हेन्दोजा ख्याप्पारी-२
 आस्याङ् सग्धी ह्वेम्बोछे
 तिला तिला तोलै पाङ्गोले-२
 थोबो हेन्छे बाले दोना
 जीउरी क्वानबारी क्वानपिन्जी
 म्हारदेन मुहीसे तुम्पिन्जी
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला हाई

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिह लामा (स्याङ्बो)

शिरमा लाउने शिरफूल
 सुनको शिरफूल पनि लगाइदियौं
 पाउमा कल्डी लगाई दियौं
 यति गरेर नभएर
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 तपाइको छोरीलाई पेवा दिउंला
 बारी मुनिको पाखा दिउंला
 शिरमा फूल शिउंरी दियौं
 मामा सग्धी ह्वेम्बोछे
 के के चाहिन्छ भन्नोस् है
 शिरदेखि पाउसम्म
 जीउमा लगाउन कपडा दिएँ
 सुन र चाँदीले डाकी दिएँ
 लौ है रसिलो माया लाउंला ।

२.७ विवाहमा प्रस्तुत संसार र मानव उत्पत्तिको सेलो

हा.....हा.....हाई
 ताम इयानोले ताम सानो-२
 तिला दाङ्मोदे दुईरिमी
 तिलादे दाङ्मो दुईरिमी
 लुङ्दोर्जे ग्याङ्म छ्याजिमु
 लुङ्जे छ्यासि आतामु-२
 लुङ्जे छ्यासिगा आतामु -२
 लुङ्गला थोरिजा मे छ्याजी
 लुङ्गलै थोरिजा मे छ्याजी
 मे जे छ्यासिगा आतामाम
 मेले थोरि क्यूई छ्याजिम
 मेले थोरि क्यूई छ्याजिम-२
 मेले वरवात तामामी
 खानाङ्गरी यार्गे विमामी
 खानाङ्गरी लागेजा विमामी
 स्यालयूङ् न्हाङ्गरीगा खुस वाङ्गरी-२
 स्याली बुम्बाला मे जामी
 यूङ्बाला तिङ्से मे ठुङ्गी
 यूङ्बाला तिङ्सेजा मे ठुङ्गी
 स्यालयूङ्बारीगा मे ठुङ्गा-२
 क्यूई जे छ्यासिगा आतामाम-२

हा.....हा.....हाई
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 उहिले पहिलेको समयमा
 उहिले पहिलेको समयमा
 दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावा बसेछ
 दुई वटा बज्र जोडेको माथि हावा बसेछ
 हावामात्र बसेर नभएर
 हावाको माथि आगो बसेछ
 हावाको माथि आगो बसेछ
 आगो मात्र बसेर नभएर
 आगोको माथि पानी बस्यो
 आगोको माथि पानी बस्यो
 आगोको बर्बाद हुँदा
 कहाँ भागौ भनेर
 कहाँ लुकौ भनेर
 दर्शनहुङ्गाभिन्न छिरे छ
 दर्शनहुङ्गाभिन्नको आगो चाहिँ
 हुङ्गाको मुटुबाट आगो निस्केको
 हुङ्गाको मुटुबाट आगो निस्केको
 दर्शनहुङ्गाभिन्नबाट पो आगो निस्केको
 पानीमात्र बसेर नभएर

न्हुपनामगाईथायासे म्नाडिसनाम
 तोजा नाम्खाई लिडिरमी
 लुडदोर्जे ग्याडाम स्यामामी
 क्यूईलै थोरी धुलु छ्याजिम-२
 क्यूईला थोरीजा धुलु छ्याजीम
 धुलुजे छ्यासी आतानाम-२
 धुलुला थोरी भुवा छ्याजिम-२
 भवा थोरी सा छ्याजि
 सा जे छ्यासी आतानाम
 सा जे छ्यासी आतानाम
 नेने ह्ठुक गाड् छ्याजि-२
 धिनी गाडतोजा ख्यूरू-२
 नेनेरी साङ्गे छ्यासिनाम-२
 नेनेरी साङ्गे दानछ्यासी-२
 साङ्गेदा छ्योबो फुल्वारी
 लदै म्हाण्डल फुल्वारी
 म्हिलै तानपै आरेमा-२
 साङ्गेहोबामेसे मी
 होबामेला थोताम से-२
 चेङ्ग्रेसीगा थोन्गाजी
 चेङ्ग्रेसीदा गोम्सिमी
 चेङ्ग्रेसीजा फेफ्कासी
 होभै चेङ्ग्रेसीसे मी
 घादे गोम्सिगा दानस्यूजी-२
 गोम्सि गोम्सी दानस्यूमाम
 नेतिड दोनाजा गोम्मामी -२
 चेङ्ग्रेसीला थो तामसे
 चेङ्ग्रेसीलै थो तामसे
 डोल्मो उतारब लासी पिन्जी
 डोल्मोदा उतारब लासी पिन्जी
 ओभै डोल्मो फेफ्कासी
 स्यारदोर्जे ह्मेबोछेदैनोन
 ल्होरूडजुङ्ने छेदैनोन
 न्हुपनाड्वाथाय साङ्गेदा
 ज्याडदोयोनहुपजा साङ्गेदा
 छ्योबो फल्सि दानछ्यामु
 म्हाण्डल फुल्सी दानछ्यामु
 छ्योबो म्हाण्डल लामामी
 छ्योबो म्हाण्डल लानालाना

अमिताभ बुद्धले देखेर
 माथि आकाशमा ठाउँमा
 जोडेको दुइटा बज्र हावामा घुम्दा
 पानीमाथि धुलो बसेछ
 पानीमाथि धुलो बसेछ
 धुलोमात्र बसेर नभएर
 धुलोको माथि भुवा बसेछ
 भुवाको माथि माटो बसेछ
 माटो वा जमिन मात्र बसेर नभएर
 माटो वा जमिन मात्र बसेर नभएर
 चारैतिर डाँडाहरू बस्ने गरायो
 डाँडामा घाम अस्ताउन लागेको
 चारैतिर डाँडाहरूमा देवता बसेर
 चारैतिर देवता बस्नु भएर
 देवतालाई पुजापाठ गर्नलाई
 धूप पूजा गर्नलाई
 पूजा गर्ने नहुँदा
 देवता अमिताभ बुद्धले
 अमिताभ बुद्धको थुकबोलीबाट
 चेङ्ग्रेसी निस्कनु भयो
 चेङ्ग्रेसीको ध्यान गरेर
 चेङ्ग्रेसी पाल्नु भएर
 त्यो नै चेङ्ग्रेसीले
 धेरै ध्यान गरेर बस्नु भयो
 ध्यान गरेर बस्दा बस्दा
 धेरै वर्ष ध्यान गरेर बस्नु भयो
 चेङ्ग्रेसीको थुकबोलीबाट
 चेङ्ग्रेसीको थुकबोलीबाट
 डोल्मो सानो उतार्नु भयो
 डोल्मो सानो उतार्नु भयो
 त्यो नै डोल्मो पाल्नु भएर
 बज्रसत्तु बुद्धलाई
 रत्नसम्भव बुद्धलाई
 अमिताभ बुद्धलाई
 अमोगसिद्धि बुद्धलाई
 पूजा पाठ गरेर बस्नु भयो
 पूजा पाठ गरेर बस्नु भयो
 पूजा पाठ गर्दा
 पूजा पाठ गर्दा गर्दा

क्यूईदे साङ्माजा किनिमा
 क्यूईदे साङ्मा किनिमा
 क्यूईगा बुलु लासिपिन्मु-२
 म्हेन्दो थुबारी निमामी
 म्हेन्दोला दोडबोगा ह्योङ्सी पिन्मु-२
 धुपी जाजागा किनिमा
 धुपी बाङ्बुङ् लासीपिन्मु
 तिनी बिमाम गाईजि या
 न्हाङ्गर बिमै गाईमु या
 गाईजि म्हाले विसीनाम
 साङ्गेसे ड्योईवारी निमामी-२
 क्यूई किन्वारीगा निमामी
 बुल्कुगा लासी पिन्मु थेसेगा
 म्हेन्दो थुबारी निमामी
 म्हेन्दोला दोडबोगा ह्योङ्मुया
 विसीनामी साङ्गेदा
 साङ्गे ब्बिदा पाङ्मामी
 होभै साङ्गे ब्बिसेमी
 होभै साङ्गेजा ब्बिसेमी
 खायारी मुलै बिमुया
 खायारी मुलै होजासे
 हि न्हारीगा मुला थे
 वनदेवीला थानतेरी
 हिन्हारीगा मलाविमु
 खाङ्गाङ्बागा जिमविमु
 ब्लेग्लु हाङ्बागा स्याल जिमु
 जीउ म्हाले च्यामै डासेमी
 छेरूड (छेर्डा) हाङ्बागा जिउ जिम
 विसिनामी पाङ्मामी-२
 थेदै उतारब लाबा डाई
 एदै उतारब लाबा डाई
 विसीनामी पाङ्सीनाम
 थेदै छयोबो लागाउ विउ
 थेदै म्हेन्दोजा बागाउ विउ
 थेदै धुपएन बागाउ विउ
 विसिनामी पाङ्मामी
 होभै छेरूड हाङ्बासे
 वादीरी निसी क्यूई वामु
 म्हेन्दो थुसी वासीनाम

पँधेरोमा सफा पानी लिन जाँदा
 पँधेरोमा सफा पानी लिन जाँदा
 पानी धमिलो पारिदियो
 फूल टिप्न जाँदा
 फूलको बोट हल्लाई दियो
 धूपी लिन जाँदा
 धूपी भत्ताभुङ्गा गरिदियो
 आज नि ढिलो भयो
 भोलि भन् ढिलो भयो
 ढिलो भयो भनेर
 सोध्दा
 पानी लिन जाँदा
 पानी धमिलो पारिदिन्छ
 फूल टिप्न जाँदा
 फूलको बोट हल्लाई दिन्छ
 भनेर
 चारै जना देवतालाई भन्दा
 चारै जना देवताले
 चारै जना देवताले
 कहाँ छ त्यो भन्नु भो
 कहाँ छ त्यो भन्नु भो
 जंगलभित्र छ त्यो
 वनदेवीको थाननेर
 जङ्गलभित्र छ है त्यो
 कस्तो छ भनेर सोध्नु भो
 अनुहार हेर्दा बँदार जस्तो
 जीउ हेच्यो भने
 जीउ हेर्दा ढेंडु जस्तो छ
 भनेर भन्दा
 त्यसलाई पनि उतारेको मैले
 तिमीलाई पनि उतारेको मैले
 भनेर भन्नु भो
 त्यसलाई पनि पूजा गर्न आउनु भन्नु
 त्यसलाई पनि फूल चढाउन आउनु भन्नु
 धूप पनि चढाउन आउनु भन्नु
 भनेर भन्नु भो
 त्यो है ढेंडु जस्तोले
 पँधेरोमा गएर पानी ल्यायो
 फूल टिपेर ल्यायो

छयोबो म्हाण्डल फुल्तासी-२
 छयोबो फुल्सी जिन्मामी
 छयोबो लासी जिन्तासी-२
 चु होई पृथ्वी जगतरी-२
 म्हि ल्हुई नाबादे आरेबा -२
 प्राणी तिलै आरेबा-२
 प्राणीजा तिलै आरेबा-२
 एडिला ब्याहँ तिनी हन्छे
 एडिला ब्याहँ तासी जिन्जी
 एडिला ब्रेल्वु लासीनाम
 म्हि ल्हुईला नाबा जा बादोला
 म्हि ल्हुईला नाबादे बादोला
 बिसिनामी बिमामी
 होभै फामा डोल्मासे
 होभै फामादे डोल्मासे
 फोदुप बिबा जा न्हाजि
 मोदुप बिबा जामे न्हाजि
 होभै फोदुप मोदुपमी
 छामे ब्योनजा तामामी
 संसार च्यासी ब्रामामी
 खालै आरे प्राणी जिउ-२
 कुटुम्बा खालै आतामा
 फोदुप मोदुप डिदानोन-२
 ब्याहँ लासी पिन्जी-२
 लामिन बिबा जा न्हाजी
 ज्योल्सोम बिबा जा न्हाजी
 लामिन बिबा जा जामि
 तोर्से ल्हारीन् थार्निजी-२
 दुकसोम बिबा राक्षशरी-२
 ज्योल्सोम चिज्योई पृथ्वीरी
 मामवाली डोल्मोसे ठुड्बाला
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 सा जे छयासी आतानाम
 ह्वि ग्योई लड्बा गाड् छयाजीम
 धिनी गाड्ठुक ख्यूरू
 गाड्जे छयासी आतानाम
 गाड्डी जेना लाबारी -२
 गाड्डी छयाज्योई दोड म्हेम्हे
 होपरी जेनाजा लाबारी

पूजा पाठ गच्यो
 पूजा पाठ गरी सके पछि
 पूजापाठ गरी सके पछि
 यो है पृथ्वीमा जगतमा
 कोही मान्छे नभएकोले
 प्राणी कोही नभएकोले
 प्राणी कोही नभएकोले
 तिमी दुवैको विवाह आजदेखि
 तिमी दुवैको विवाह भयो
 तिमी दुवैको सम्बन्ध आजदेखि भयो
 मान्छेलाई जन्म दिनुपर्छ
 मानवलाई ल्याउनु पर्छ
 भनेर भन्नु भो
 त्यो नै फामा डोल्माले
 त्यो नै फामादे डोल्माले
 फोदुप भन्ने छोरा जन्मायो
 मोदुप भन्ने छोरी जन्मायो
 त्यो नै फोदुप मोदुप
 युवा युवती भए पछि
 पृथ्वी जगतभरि हेर्दा
 प्राणी कोही नहुँदा
 कुटुम्बा कोही नहुँदा
 फोदुप मोदुप दुवैको
 विवाह गरिदियो
 लामिन भन्ने छोरा जन्मियो
 ज्योल्सोम भन्ने छोरा जन्मियो
 लामिन भन्ने छोरा त
 माथि हिमालमा बिलीन भयो
 दुकसोम भन्ने छोरा राक्षसमा गयो
 ज्योल्सोम बस्यो पृथ्वीमा
 मामवाली डोल्मोबाट उत्पत्ति भएको
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 माटो मात्र बसेर नभएर
 डाँडा बस्यो
 घाम डाँडामाथि
 डाँडा मात्र बसेर नभएर
 डाँडालाई राम्रो बनाउन
 डाँडामा बस्यो दोड बाजे
 गहिरोलाई सुन्दर बनाउन

होपरी जेनागा लाबारी
 होपरी छयाज्योई स्योङ् म्हेम्हे-२
 सामुलिङ्गरी जेना लाबारी
 जाम्बुलिङ्गली जेनालाबारी
 ह्युली जेनाजा लाबारी-२
 फोदुप मोदुप ज्योल्सोमसे
 म्हे ल्हुईला जुनीजाला केवा किन्सीमी
 ह्युली जेना लाबारी-२
 छारीब्योन छारीब्योन डिक्सीमाम
 ह्युली जेना लादोजी
 ह्युली छुना लादोजी
 तिला दाङ्मो दुइरिमी
 दोङ्गरी इहाज्याङ् चन्दनला दोङ्-२
 म्हेरी इहाज्याङ् म्हेजामी
 ल्होरुङ्गुङ्गने हेम्बोछे
 दोङ् म्हाले म्हेम्हे ठुङ्गीमु
 दोङ् म्हाले म्हेम्हेजा ठुङ्गिसनाम
 होभै दोङ् म्हाले म्हेम्हेला -२
 होभै दोङ् म्हेम्हे ग्याम्सेमी
 मुलक संसार म्हे सोबा-२
 इष्ट मित्र बिबामी
 कुटुम्बादे सोबामी
 लिछा फेसी निसिनाम-२
 जाम्हाले ग्याम्से दोङ् म्हेम्हे
 कुटुम्बा दोसी निमामी
 कुटुम्बा सोसीजा निमामी
 मोदुपला जामे ग्याम्सेगा -२
 जामे ग्याम्से कुटुम्बा
 जा ग्याम्सेजा स्वाँगे भाई
 स्वाँगे भाईजा दोचिबा
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला हाई

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्बो)

२.८ चारदाम आठदाम सेलो

हा.....हा.....हाई
 नाना बुरिङ्ग डीलामी
 सगुन छयोत्सिगा पिन्वामी
 सगुन छयोत्सि पिन्वामी

गहिरोलाई राम्रो बनाउन
 गहिरोमा बस्यो खोला बाजे
 संसारलाई सुन्दर बनाउन
 संसारलाई सुन्दर बनाउन
 संसारलाई सुन्दर बनाउन
 फोदुप मोदुप ज्योल्सोमले
 मान्छेको चोला लिएर
 समाजलाई सुन्दर बनाउन
 युवा युवाती मिलेर
 समाजलाई सुन्दर बनाउँनु पच्यो
 समाजलाई रमाइलो गर्नु पर्छ
 उहिले पहिलेको समयमा
 रूखमा ठूलो चन्दनको रूख
 मान्छेमा ठूलो मान्छे
 रत्नसम्भव बुद्ध
 दोङ् बाजेको उत्पत्ति भएर
 दोङ् बाजेको उत्पत्ति भएर
 त्यो नै दोङ्बाजेको
 त्यो नै दोङ्बाजेबाट
 संसारभरि मान्छे पुगेको
 इष्टमित्र भनेको
 कुटुम्ब बनाउँदा
 पछि छुटेर जाँदा
 त्यहाँबाट दोङ्बाजे
 कुटुम्ब बनेर जाँदा
 कुटुम्ब भएर जाँदा
 मोदुपको छोरीबाट
 छोरीबाट कुटुम्ब
 छोराबाट स्वाँगे भाइ
 स्वाँगे भाइ भएको
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

हा.....हा....हाई
 दिदी बहिनीको
 सगुन लिनु दिनु भनेको
 सगुन लिनु दिनु भनेको

राजिनामा लासी पिन्मामी-२
 चारदाम आठदाम लामामी-२
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 क्यासें जिल्लारी हिन्छामी-२
 सा म्हाले जाजा पास लामाम-२
 पूर्जा ह्यारी लामामी
 तिरो जाजै फादोबा
 बगाउदा फामै ह्वाङ्मामी
 जामेला चारदाम आठदामसे -२
 चारदाम आठदाम आमामी
 आबा आमा दानस्यूबा
 आबादा थानज्योई मारला ठी
 आमामादा स्हेङ्ज्योई मुहीला ठी
 मायूङ कुदे दानस्यूबा
 मायूङदा स्हेङ्ज्योई लागुला ठी
 आस्याङ स्याङ्दे दानछ्याबा
 आस्याङदा स्हेङ्ज्योई लागुला ठी
 लागुला ठीरी दानस्यूसी
 ताम्बै ताम्सोम दानस्यूसी-२
 केटापट्टिदै डम्फुरेदै
 डम्फुरेदै थानज्योई सगुन
 केटीपट्टिला ताम्बादै
 ताम्बादा थान्दोजी सगुन
 केटापट्टिला गान्बादै
 गान्बादा थानगोई सगुन
 केटीपट्टिला गान्बादै
 गान्बादै थान्गोई सगुन
 सगुन थान्सी जित्तासी
 धिमला ह्वाङ्लै मायूङदा
 धिमला मायूङ जात्दामी-२
 सगुन थानगोई डबली-४
 क्यासें याम्बुरी ठुङ्बाला
 ठिमी गाङ्ग्रीजा सेङ्बाला -२
 काँसला पोङ्गला गाग्रीरी
 सगुन थान्गोई हारिरी
 चारदाम आठदाम लातासी -२
 छ्योदो छ्योदो लातासी
 चु म्हाले चारदाम आठदाम बिबाजा -२
 धिमला ह्वाङ्लै मायूङदा

राजिनाम गरेर दिँदा
 चारदाम आठदाम गर्दा
 कुरा सुन्नोस न कुरा गुन्नोस
 उता जिल्लामा हो भने
 जग्गा पास गर्दा
 लालपुर्जा हातलिए पछि
 तिरो पनि तिर्नु पर्ने
 बगाउँदा तिरेको भै
 छोरीको चारदाम आठदामले
 चारदाम आठदाम गर्दा
 बाबु आमा बसेर
 बाबुलाई सुनको आसनमाथि
 आमालाई चाँदीको आसनमाथि
 दसभाइ माइती बसेर
 माइतीलाई आसन बनायो
 मामा मावली बसेर
 मामा मावलीलाई देव आसन
 देव आसनमा बसेर
 गाउँको भद्रभलादमी बसेर
 केटातिरको डम्फुरे
 डम्फुरेलाई नि राखे सगुन
 केटीतिरको डम्फुरे
 गाउँको भद्रभलादमीलाई राखे सगुन
 केटातिरको भद्रभलादमीलाई
 भद्रभलादमीलाई राखे सगुन
 केटीतिरको भद्रभलादमीलाई
 भद्रभलादमीलाई राखे सगुन
 सगुन राखेर सके पछि
 घरको आफ्नो माइतीलाई
 घरको माइतीलाई
 सगुन राखियो डबली
 काठमाडौँमा बनेको
 ठिमी डाँडामा बनाएको
 काँसको पोङ्गमा
 सगुन राखियो लस्करै
 चारदाम आठदाम गरेर
 सबैलाई चढाएर
 यो है चारदाम आठदाम भनेको
 घरको आफ्नो माइतीलाई

मायूङ्दा ताज्योई सगुन-२
 नाना आडा यिनदामी
 खाइरी मायूङ् फेप्काजी
 चारदाम जाजै किनदोजी -२
 चारदाम जाजागा किनदोजी
 चारदाम जाजै किन्सिमाम
 ह्याङ्गलै आडा बुरिङ्मी
 अलपत्र लामामी-२
 ह्याङ्गलन धिमला मायूङ्से
 म्हाम्हाले जात्दा बिसिनाम
 ठाक ठुक तिलै पाङ्आखाम
 ठाकठुक तिलै बिआखाम
 आडाला भाईली मायूङ्से
 चारदाम जाजै किन्सिनाम -२
 होभै आडादे बुरिङ्दा
 म्हासे तोबा गाप्पामी
 तोजी गापज्योई बिसामी
 चु म्हाले थानबाई चारदामसै
 नाना बुरिङ् म्हाईसिमाम-२
 आडा बोर्बा म्हादामी
 नाना बोर्बा म्हादामी
 डालाई नाना खोईबिसी
 डालाई आडा खोईबिसी
 सिसम धुर्सा ओन्गोबिसी-२
 सोमुसम म्हि ओन्गो
 बिसी न्हामी म्हाइवारी
 भाईदा फुल्लै चु चारदाम-४
 नोर्बु जात्ला भाइदामी-२
 चु म्हाले आठदाम विवाजा-३
 मायूङ् कुला दाजुभाई
 दाजुभाईदे बिसिनाम
 तोर्से गाङ्से हिन्छामी
 धिनीला स्यारदे खाप्सिनाम-२
 लानीला स्यारदे खाप्सिनाम -२
 आवा मायूङ् खामामी
 काडी तरवार बामामी-२
 खबर थारो (थारवा) बिसिनाम
 भाईमायूङ्से अङ्कव लाउ-२
 बिसिनामी आठदामसे

माइतीलाई सगुन राखेर
 दिदी बहिनीलाई
 माइती पाल्नु भएर
 चारदाम लिनु पय्यो
 चारदाम लिनु पय्यो
 चारदाम लिनु पय्यो
 हाम्रो दिदी बहिनीलाई
 अलपत्र गरियो भने
 घरको आफ्नो माइतीले
 जुवाइँलाई
 ठाकठुक केही भन्न पाउँदैन
 ठाकठुक केही भन्न पाउँदैन
 चेलीको माइतीले
 चारदाम लिएर
 दिदी बहिनीलाई
 जुवाइँले कुट्टा लखेट्टा
 कुट्टयो लखेट्टयो भने
 यो है राखेको चारदामले
 दिदी बहिनी खोजेर
 बहिनी लागेको जुवाइँलाई
 दिदी लागेको जुवाइँलाई
 मेरो दिदी खोई भनेर
 मेरो बहिनी खोई भनेर
 मरे चिहानडाँडा देखाउनु
 बाँचेको छ भने मान्छे देखाउनु
 भनेर खोजी गर्नलाई
 माइतीलाई चढाएको यो चारदाम
 नोर्बुको भाइलाई
 यो है आठदाम भनेको
 दसभाइ माइतीको दाजुभाइ
 दाजुभाइलाई भनेर
 माथिडाँडाबाट हो भने
 घामको किरणलाई छेकेर
 जुनको उज्यालोलाई छेकेर
 बाबु माइती आउँदा
 लठ्ठी तरवार ल्याएर आउँदा
 गलत खबर भएछ भनेर
 दाजुभाइले रोक्नु पर्छ
 भनेर आठदाम

आठदाम फुल्वै भाईदा गा-२
 खबर थारज्योई बिसिनाम
 आईला आडा बुरिडदा
 म्हाईसी नामी डाई बाला
 बिसिनामी थान्छिनाम-२
 चु म्हाले बाँकी दामबिवा-२
 केटीला छयारीगा फुल्दोवा
 होभै केटीला छया ग्याम्से-२
 मायूड कुदा दोन्दोवा
 मायूड कुदागा दोन्दोवा-२
 लिछा ह्वाडला जीउ हिन्ना -२
 बाँकी चिबै बाँकी दाम-२
 मायूड कुसे दाम्मामी-२
 राजीनाम लासी पिनमामी
 बाँकी दामजा आथान्साम
 बाँकी दामजे आथान्साम
 नाना बुरिड तासैनोन
 खाराड लासी निसे बिसे
 आडा बुरिड तासैनोन
 खाह्वाड लासी ब्रासे बिसे
 होभै बाँकी दामबिवा
 हुईबाला जारी बिमुला-२
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 सयमन्त्री बिवाजा-३
 आमासे जन्मव लासीनाम-२
 आमासे सातधारा इहे ख्वामा-२
 पिङ्गै डाब्दे चासिनाम
 ताहर म्हाले इहेजा ख्वावाला
 क्यूई जे चासी थुङ्गीमाम
 आमासे सातधारा इहे ख्वाजी-२
 डिन्छेन आमाला कुरिमी
 आमासे धिड धिड लामामी
 आमाला करी कादे छयाङ्गी-२
 आमादै फोहोर कादेलाजी
 आमा इहुजी च्यामला ग्योईरी
 नरखण्डरी आमा इहुजी
 बिसिनामसे पाङ्गिसनाम
 चारदाम आठदाम लासी पिन्मा
 आमाला इहेसय चु हिन्ना-२

आठदाम चढाउने केटाको दाइभाइलाई हो
 गलत खबर भएछ भनेर
 तपाइहरूको चेली
 खोजेर हामी ल्याउँछौं
 भनेर दिएको हो
 यो है बाँकी दाम भनेको
 केटीको हातमा चढाउने हो
 अनि केटीको हातबाट
 दसभाइ माइतीलाई दिने हो
 दसभाइ माइतीलाई दिने हो
 पछि आफ्नो जिउको
 बाँकी बसेको बाँकी दाम
 दशभाइ माइतीले लिएर
 राजीनाम गरेर दिँदा
 बाँकी दाम नराखे
 बाँकी दाम नराखे
 दिदी बहिनी भए पनि
 के गरेर जाने हो
 आफ्नै बहिनी भए पनि
 माइतीलाई चेलीको तर्फबाट निमन्त्रणा हो
 त्यो है बाँकी दाम भनेको
 शरीर वा थरको जारी पनि भन्छ
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 सयमन्त्री भनेको
 आमाले जन्म दिएको
 आमाले सातधारा दुध पिलाएको
 हरियो साग खाएर
 सेतो दुध खुवाएको
 पानी मात्र पिएर
 आमाले सातधारा दुध खुवाउनु भएको
 आमाको काखमा
 आमाले थाईथाई गरेर
 आमाको काखमा कति खेले
 आमालाई कति फोहोर गरियो
 आमा पिसावको पोखरीमा कति सुत्नु भयो
 नरखण्डमा आमा सुत्नु भयो
 भनेर
 चारदाम आठदाम गरिदा
 आमाको दुधको भारको सट्टा

सयमन्तरी आमालाई गा -२
 होभै सयमन्तरी फुल्दासी
 डिन्छेन चाहोई आमालाई-२
 ह्यारी नागफुम खाजी या -२
 स्याली आइराग खाजीया -२
 चारदाम आठदाम लामामी -२
 कराउ डाबहेन खाजी या
 तिला इहेएन खावाला
 सयमन्त्री पैसा धिड्मासे
 कराउ डाबहेन खासी पिन्जी
 ह्यारी ताडै खासी पिन्जी-२
 काली म्हेलै होमामी
 होमा जाजै खासी पिन्जी -२
 चारदाम आठदाम लासैनोन-२
 बाँकी दाम लासैनोन
 दुःख मन आलाउ जामेसे
 आबा च्याबारी खादोला
 आमा च्याबारी खादोला
 मायूड च्याबारी खादोला
 बिसिनामी थान्वाला
 बाँकी दामहेन किन्सिजिन्जी
 मायूड द्विम्बोछैसेमी
 दुःख मन थालाउ सेम थसिउ-३
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्बो)

२.९.बिदाबारी सेलो

हा.....हा.....हाई
 आमा स्यूगोई सुदानरी
 आबै स्यूगोई सुदानरी
 म्हारला खाटरी दानस्यूगो
 मुहीला खाटरी दानस्यूगो
 तिनी डामी निसैनोन -२
 आबादा ज्याल्वारी डा खाला
 आमाला ज्याल्वारी डा खाला
 रेनाला कुन दोगाला -२
 आबालै स्याबरी ज्याल्वारी
 आमालै स्याबरी ज्याल्वारी

सयमन्तरी आमालाई हो
 सयमन्तरी चढाएर
 महागुनी आमालाई
 अण्डा खुवायौ
 रक्सी खुवायौ
 चारदाम आठदाम गर्दा
 केराउ साग पनि खुवायौ
 हिजो दुध खुवाउनु भएको
 सयमन्तरी पैसा फिर्ता गरेर
 केराउ साग खुवायौ
 माछा पनि खुवायौ
 काली गाईको दही
 दही पनि खुवायौ
 चारदाम आठदाम गरे पनि
 बाँकी दाम दिए पनि
 दुःख मन नगर छोरीले
 बाबु हेर्न आउनेछ
 आमा हेर्न आउनेछ
 माइती हेर्न आउनेछ
 भनेर
 बाँकी दाम पनि लिइसक्यौ
 माइतीले
 दुःख मन नगर्नु
 लौ है रसिलो माया लाउंला ।

हा.....हा.....हाई
 आमा बस्नोस् आसनमा
 बाबु बस्नोस् आसनमा
 सुनको खाटमा बस्नुहोस्
 चाँदीको खाटमा बस्नुहोस्
 आज म जाँदैछु
 बाबुलाई भेट्न म आउँछु
 आमालाई भेट्न म आउँछु
 पर्सिको दिन आउँला
 बाबुको दर्शन गर्नलाई
 आमालाई दर्शन गर्नलाई

मायूड कुदै ज्याल्वारी
 रेनुकुनु स्योरीगा दोगाला -२
 अबै स्यूगो आक्राना
 धिम डाला तोसे जा सुक्प्राणा
 स्यूगोई अबै आक्राना
 स्यूगोई आमै आक्राना
 स्यूगोई अबै कुडिसी
 स्यूगोई आमै कुडिसी
 स्यूगोई मायूड कुडिसी
 स्यूगोई चाडएन कुडिसी
 म्हेन्दो ख्यापै ग्योघरला-२
 रेनुकुनु स्योरीगा दोगाला
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्बो)

दसभाइ माइतीलाई भेट्नलाई
 पर्सिको विहान आइपुग्छु
 बाबु बस्नोस् नरोई
 घर मेरो माथि सुक्प्राणा
 बस्नोस् बाबु नरोई
 बस्नोस् आमा नरोई
 बस्नोस् है बाबु चुपचाप
 बस्नोस् है आमा चुपचाप
 बस्नोस् है माइती चुपचाप
 बस्नोस् है भाउजु चुपचाप
 फूल लगाउँला
 पर्सिको दिन आइपुग्छु
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

७.१०

हा.....हा.....हाई
 आस्याड आडी दानस्यूगो
 एला जामे बोर्जी बिसिनाम
 दुःख मन थालाउ सेमथासिउ
 आबोर डासे गाड थासी
 आबोर डासे स्योड थासी
 ड्यासे स्योरी हिन्छामी
 स्योलै कान्सिम स्याप्पा ग्ला
 ड्यासेला कान्सिम स्याप्पा ग्ला
 ग्लारी बोर्सीगा तोकथान्ना
 धिम डाला तोसेजा सुक्प्राणा
 स्यूगोई आस्याड आक्राना
 स्यूगोई आस्याड आक्राना
 फर्साला पेदे टाड्मा ह्राड
 लाङ्गैला पेदे टाड्मा ह्राड
 डिन्छयान आमाला जामेमी
 प्राक्तिना (बाडिनना) टाडिसगा बोला डाई
 टाडिसगा बोसाईनोन-२
 म्हेन्दो ख्यापै ग्योघरला-२
 रेनुकुनु स्योरीगा दोगाला-२
 पोलोदोड लेफुड मोजेला दोड

हा.....हा.....हाई
 मामा माइजू बस्नुहोस्
 तपाइको छोरी लगे भनेर
 दुःख मन नगर्नु मन नमार्नु
 लैजान्न मैले डाँडा काटेर
 लैजान्न मैले खोला काटेर
 विहान बेलुकी हो भनेर
 विहानको बासीभात भेट्ने ठाउँ
 बेलुकीको बासीभात भेट्ने ठाउँ
 त्यस्तो ठाउँमा लगेर राख्ने छु
 घर मेरो माथि सुक्प्राणा
 बस्नोस् मामा नरोइ
 बस्नोस् माइजू नरोइ
 फर्सीको फल चुडे भैँ
 काक्रोको फल चुडे भैँ
 महागुनी आमाको छोरी त
 च्वाट् चुडेर लगे मैले
 छुटाएर लगे पनि
 फूल लाउँला
 पर्सिको दिन आइपुग्छु
 सिस्नुको बोट, अधेरी, केराको बोट

बासी खालाई काज्योला पोड -२
 गुरिडमाला चु दुहिरी -२
 तोसेँ सैलुड ल्हारीमी
 सैलुड ल्हारी मा थासी
 तेक्सिड गाडरीजा छाई हासी
 चौरी स्योडरी जा छाई फुसी
 छिरेमिरे ब्याङ्गी हासीनाम
 छाया जाजै बासिनाम
 मामदै छाया ओन्गाला
 म्हेम्हेदै छाया ओन्गाला
 आस्याडदा कोनगा ओन्गाला
 होदे ताज्योई बिसामी-२
 धन्य धन्य ताला या-२
 पुण्य पुण्य लाला या
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिह लामा (स्याङ्बो)

२.११

हा.....हा.....हाई
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 तिला दाड्बो दुईरिमी
 क्यासेँ याम्बुदे ह्युत्त्रीमी
 बौद्ध बिबै मिन चिमाम
 खाई तिला ग्याम्सेगा छ्याताला
 खाई तिला ग्याम्सेगा ठुङ्ताला
 आबादेन जा डिक्सीनाम
 वादी जाजागा ख्वामामी
 सोर्लुङ जाजादे ख्वासिनाम
 धारा खाला विसिनाम
 धारा जाजै सोमामी
 तिनी धारा स्हेङ्थान्जी
 न्हाङ्गर निमाम फुप्यान्वा
 न्हाङ्गर धारा सोथान्जी
 रेनाला कुन फुप्यान्वा
 आबादेन जानोन डिक्सिनाम
 तिरेला कुनु धारारी
 आबादेन जानोन इहुचिमा-२
 म्हिला होई पूजा पिन्गोबिम-२

ल्याएर आउँछु सगुन पोड
 अर्को साल यही समयमा
 माथि सैलुड लेकको
 सैलुड लेकको मालिङ्गो काटेर
 तेक्सिड डाँडामा चोया काटेर
 चौरी खोलामा चोया भिजाएर
 छिरेमिरे कोक्रो बनाएर
 नाति सानो ल्याएर
 हजुरआमालाई नाति देखाउन ल्याउँला
 बाजेलाई नाति देखाउन ल्याउँला
 मामालाई भान्जा देखाउन आउँला
 यति भयो भनेदेखि
 धन्य धन्य हुनेछ
 पुण्य पुण्य हुनेछ
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

हा....हा.....हाई
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 उहिले पहिलेको समयमा
 काठमाडौँको सहरमा
 बौद्ध भन्ने नाम बसेको
 खै केवाट बस्यो होला
 खै केवाट उत्पत्ति भयो होला
 बाबु र छोरा मिलेर
 पँधेरो खन्दा
 सानो सुरुङ्खनेर
 धारा आउँछ भनेर
 धारा सानो बनाएर
 आज धारा बनायो
 भोलि जाँदा भत्काई राख्ने
 भोलि धारा बनाइ राख्यो
 पर्सि जाँदा भत्काइ राख्ने
 बाबु छोरा मिलेर
 एक दिन धारामा
 बाबु र छोरा सुते छन्
 राति सपनीमा मान्छेको पूजा दिनु भन्यो

खालागा म्हिला पूजा पिन्से-२
 आबादेन जानोन डिक्सिमाम-२
 आईनोन डाछा तासाईनोन
 डानोन डाछा तासाईनोन
 तरवार जाजागा खेसिनाम
 खाईखाला म्हिला मुबाजिम
 धारा फुप्पारी निचिमाम
 होभै म्हिला सेगो बिसी-२
 आबादेन जालाजा सल्लाहसे-२
 म्हुना सेत्वारी निमामी
 आबा धारा फुप्पीबा
 जाजा निसी सेत्वामी
 सेत्सी जिन्सी च्यामामी
 लिछा आबा ताबासे
 बौद्ध बिबा मिन चिबा
 बौद्ध बिबै मिन चिबा
 ह्याडला तामासे आबा बिमा
 इहान्वा कादेसे बाउ बिबा
 बाउजाजा सेत्वामे
 बौद्ध बिबा मिन चिबा
 बौद्ध छयोर्तेन स्हेडुवामी-२
 तिला दाड्मोदे दुईरिमी-२
 बौद्ध स्हेडुवा बेलारी
 बौद्ध छयोर्तेन स्हेडुवामी
 कामु धेनु म्हे हिन्ना
 छयोर्तेन स्हेडुसी जिन्मामी
 बौद्धला धर्म लावारी-२
 टिप्टेन जातसेजा लाबाजीम-२
 बौद्धला धर्म किन्दोवा
 बाह्र तामाड जातसेनोन
 बौद्ध धर्म किन्सिमाम
 चाहोइ लामादा दानस्यूजी
 तिला दाड्मो दुईरिमी
 चुरेला गोन्वोजा स्हेडुवामी-२
 तिनी स्हेडुसै फुप्पिन्वा
 न्हाड्गर स्हेडुसै फुप्पिन्वा
 पेमा कुशेजा लामासे -२
 गाप्ची ओर्सी च्यामामी
 गाप्ची ओर्सीजा च्यामामी

को मान्छेको पूजा दिने
 बाबु छोरा मिलेर
 तिमी अगाडि भए पनि
 म अगाडि भए पनि
 सानो तरवार भिरेर
 धारा भत्काउने मान्छेलाई
 धारा भत्काउनेलाई
 मार्ने भनेर
 बाबु र छोराको सल्लाहाले
 राति मार्न जाँदा
 बाबु धारा भत्काई रहेको
 छोराले गएर मार्दा
 मारी सकेर हेर्दा
 बाबु परेको हुनाले
 बौद्ध भन्ने नाम बसेको
 बौद्ध भन्ने नाम बसेको
 हाम्रो तामाडको भाषामा आबा भन्नेलाई
 खस भाषामा बाउ भन्ने
 बाबु मारेको हुनाले
 बौद्ध भन्ने नाम बसेको हो
 बौद्धको छयोर्तेन बनाउँदा
 उहिले पहिलेको समयमा
 बौद्ध बनाउने बेलामा
 बौद्धको छयोर्तेन बनाउने
 कामु धेनु गाई हो
 छयोर्तेन बनाई सके पछि
 बौद्धको धर्म गर्नलाई
 तिब्बेनहरूले गर्दा रहेछ
 बौद्ध धर्म लिनु पर्ने
 बाह्र तामाड जातले पनि
 बौद्ध धर्म लिएर
 महागुरु लामा बसेर
 उहिले पहिलेको समयमा
 चुरेको गुम्बा बनाउँदा
 आज बनाए पनि भत्काइदिने
 भोलि बनाए पनि भत्काइदिने
 पेमाकुशे लामाले
 जोखना हेर्दा
 जोखना हेर्दा

उर्गेन लामाखा बाउ विमु-२
 ग्यागरदानरी दानस्यूवा
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछे -२
 म्हारला खुरा गिक सोसी
 मुहिलै खुरा गिक सोसी
 केटा ड्हिहदा जा किन्वारी
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछेदामी
 किन्वारी बाबारी पुईमामी
 होभै केटा ड्हिहदामी
 तिनी विवा न्हाडगरमी
 छामे जाजै दोसिनाम
 पुतली जाजै दोसिनाम
 तिला जेबाला छामेमी
 ग्यागर दानरी गा दोमामी-२
 कादे जेबाजा छामेसे
 म्हारलै खुरा दोनपिन्माम
 मुहीलै खुरा दोनपिन्माम
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछे
 ह्विम्बोछेसे तासिनाम -२
 रेनाला कुनु स्योरीमी
 बोल्गोला उरी च्यागोया
 म्यूगु हावा म्नाड्सामी
 डाजा खाजि विसिनाम
 एन्छे थाहा याडगो विमु
 तोसे चुरे गाड्रीमी
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछेदा
 ठिदे स्होसी थान्सिनाम
 उर्गेन ह्विम्बोछेदा मी
 चुरेला गाड्री फेप्सीनाम
 चुरेला गोन्बोदे स्हेड्मामी-२
 लाब्डान गोन्बोदे स्हेड्मामी-२
 उर्गेन गुरुसे स्हेड्थान्वा
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछे
 मासे ग्यागर दानरिमी
 ग्यागर स्यादेन दानस्यूवा
 होभै ग्यागर स्याजामी-२
 तोसे गुरु ह्विम्बोछे
 फेफ्काला विसिनाम दानछ्यामा
 तिनी फेफ्काला आफेफ्काम

उर्गेन लामा ल्याउनु भन्यो
 मधेशमा वस्नु हुने
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछे
 सुनको खराउ बनाएर
 चाँदीको खराउ बनाएर
 दुई जना केटाहरूलाई लिन पठायो
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछेलाई
 ल्याउन पठाउंदा
 त्यो दुई जना केटाहरू
 आज भन्दा भोलि भन्दा
 छोरी मान्छे बनेर
 पुतली बनेर
 कति राम्री तरुनी बनेर
 मधेशमा पुग्दा
 कति राम्री तरुणीले
 सुनको खराउ चढाउंदा
 चाँदीको खराउ चढाउंदा
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछे
 ह्विम्बोछेले थापेर
 पर्सिको दिन विहान
 गुफाको मुखमा हेर्नु है
 धुवाँ हावा देख्यो भने
 म आयो भनेर
 तिमीहरूले थाहा पाउनु
 माथि चुरेको डाँडामा
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछेलाई
 आसन बनाएर राखेर
 उर्गेन ह्विम्बोछे
 चुरेको डाँडामा पाल्नु भएर
 चुरेको गुम्बा बनाउंदा
 लाब्डान गुम्बा बनाउंदा
 उर्गेन गुरुले बनाउनु भएको
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछे
 तल मधेशमा
 मधेसिनीसँग वस्नु भएको
 त्यो मधेसिनी
 पहाडबाट गुरु ह्विम्बोछे
 पाल्नु हुन्छ होला भनेर वस्नु भयो
 आज आउनु हुन्छ भन्यो आउनु भएन

न्हाडगर फेष्काला आफेष्काम
 होद्दाड लाना लानाईनोन
 जुनी निज्योई धारेमी
 तोसें चुरेला गोन्वारी
 बोईस्या ब्याहँ लासिनाम
 चुरेला गोन्वोरी दानस्यूजिम
 मासें ग्यागर स्यासेमी-२
 राक्षशदोसी फेष्कामाम
 मुलुक संसार चासीनाम
 मुलुक संसार बेसीनाम
 होभै गुरु द्विम्बोछे
 चागेबिसी तोर फेप्सी
 चुरेला गोन्वारी दोमामी
 ढोकापालेजा दानछ्यासी
 म्नाप्साडसे तोरजा आपुईगाना
 होभै म्नाप्पी थान्जीमु-२
 चाबा थुडुबै पिन्जीमु-२
 द्विम्बोछेनोन चाईबिसी-२
 सोमदिड दोनाजा दानस्यूजिम
 सोमदिड दोना दानस्यूजिम
 होभै गुरु द्विम्बोछे
 द्विम्बोछेला जा थो तामसे-२
 तोजा थोसे भ्यालकुनीसे-२
 म्हारी डासी नाम होई
 साङ्गोला थाप्दे ग्याम्सेमी
 माजा ग्यागर स्यादामी
 म्हाला गोडासे टानालासी-२
 फोरी गर्वदे तानालासी -२
 होभै गर्व तामी-२
 उर्गेन गुरु द्विम्बोछेसे
 खाला म्हिला कोला पुईवा बिसी-२
 द्विम्बोछेसे पाङ्मामी-२
 आइलन बिसिजा बिज्यो या
 आहिनया गा बिसिनाम
 गुरु द्विम्बोछे से मी
 बिसिनामी बिमामी
 होभै ग्यागर स्यासेमी
 ओदे दिडदोना डाचिमा
 लावपरव आतानी डा बिसी

भोलि आउनु हुन्छ भन्यो आउनु भएन
 पर्खिदा पर्खिदा
 जुनी बित्ने भो अब भनेर
 माथि चुरेको गुम्बामा
 भोटेसँग विवाह गरेर
 चुरेको गुम्बामा बस्नु भएछ
 तलको मधेसिनी
 राक्षस भनेर आउदा
 संसारभरि सबैलाई खाएर
 संसारको सबै सिध्याएर
 गुरु द्विम्बोछेलाई
 खाने भनेर आयो
 चुरेको डाँडामा आउंदा
 ढोकापाले भनेर बस्नु भयो
 ढोकाबाट माथि नपठाएर
 ढोकामै राखेर
 खाना पिउन दिनु भयो
 द्विम्बोछे नै खान्छु भनेर
 तीन वर्षसम्म बस्नु भयो
 तीन वर्षसम्म बस्नु भयो
 गुरु द्विम्बोछे
 द्विम्बोछेको थुकबोलीबाट
 माथिको भ्यालको छेउबाट
 चामलमा फुकेर
 गुरुको शक्तिबाट
 तल बसेको मधेसिनीलाई
 चामलको गोडाले लाग्ने गरेर
 गर्भ बस्ने गरायो
 यसरी गर्भ बसे पछि
 उर्गेन गुरु द्विम्बोछेले
 कसको बच्चा बोकेको भनेर
 द्विम्बोछेले भन्दा
 तिम्रै हो भनेर भन्यो
 होइन मेरो भनेर
 गुरु द्विम्बोछेले
 भन्दा
 त्यो मधेसिनीले
 यत्रो वर्ष बस्दाखेरी
 तलमाथि गरिनँ मैले

आई मुबा ग्यारी दोगासी
 आईलन कोलाजा विसिनाम
 सतरब लासी नामी होई
 यारी खेप्सुड बासिनाम
 डाई आचा एदा विसिनाम
 चोखेब लाज्योई भुराला-२
 साड्बो बिबै मिन थान्जी -२
 होजा कोला जाजामी
 चोखेब लासी पिन्तासी-२
 होजा कोला च्यागे बाउ
 च्यागे बाउले विसिनाम
 उर्गेन गुरु द्विम्बोछेसे
 जाड्ज्योई बख्खु न्हाड्डीमी
 बख्खु न्हाड्डी कोला जाड्डी
 कोला म्हाणा जे लासिनाम
 खाईओम कोला विसिनाम
 तिलाला सत्से सुप म्हासी
 उर्गेन गुरु द्विम्बोछे,
 दोसी सोमदिड दोनामी
 सोमदिड दोनजा दानस्यूसी-२
 सोमदिड लिछै ग्यागर स्या-२
 बौद्धरी निसी दानस्यूजी
 तिला तोला आईदा विमामी
 घट्टाला ब्राला साड्सुर बाउ-२
 साड्सुर न्हाड्डीगा निला डा
 विसिनामी पाडस्यूजी
 ज्याबो कार्वोला होडकार्वो
 होडा कार्वोरो लिन रो
 विसिनामी दानस्यूवा
 बौद्धला छ्योतेन न्हाड्डीमी
 तोसे न्हुपलै गोन्वोरी
 मामला दानएन मुला या -२
 होजा मामजाम ग्यागर स्या-२
 होजा मामजाला थानरीमी
 ड्यासे स्योरी हिन्धामी
 स्योरी म्हाले हिन्धामी
 धुपदेन साड्सुर फुल्मुला
 सेवा सेर्ग्याम लामुला
 ताड्डी ताड्डीगा फेप्मुला

तिमी भएका ठाउँमा आए पछि
 यस्तो भयो त्यसैले तिम्रै बच्चा हो भन्यो
 कसम खाएर
 हातमा देवता लिएर
 खाँदिनँ तिमीलाई भनेर
 चोख्यायो बच्चालाई
 साड्बो भन्ने नाम राखियो
 त्यो सानो बच्चालाई
 चोख्याई दिएपछि
 बच्चा हेरौ लेऊ भनेर
 बच्चा हेरौ भनेर
 उर्गेन गुरु द्विम्बोछेले
 हाल्नु भयो बख्खुभिन्न
 बख्खुभिन्न बच्चा हालेर
 बच्चालाई हराउने परेर
 खोइ बच्चा भनेर
 हिजोको सतले बिलाउनु भयो
 उर्गेन गुरु द्विम्बोछे,
 तीन वर्षसम्म
 तीन वर्षसम्म नदेख्ने गरी बस्नु भयो
 तीन वर्ष पछि मधेसिनी
 बौद्धमा गएर बस्नु भयो
 के चाहिन्छ तिमीलाई भन्दा
 घट्टको पिठो र धूप जलाएर देउ भन्यो
 पिठो र धूप भिन्न जान्छु म
 भनेर भन्नु भयो
 ज्याबो कार्वोको होडकार्वो
 होडा कार्वोरो लिन रो
 भनेर बस्नु भयो
 बौद्धको छ्योतेनभिन्न
 माथि उत्तरको गुम्बामा
 हजुरआमाको आसन छ
 त्यो हजुरआमा चाहिँ मधेसिनी
 त्यो हजुरआमाको थानमा
 विहान बेलुकी हो भने
 बिहान हो भने
 धूप र साड्सुर चढाउँछन्
 पूजापाठ गर्छन्
 खुसी भएर जानु हुन्छ

४ बजे ताम हेन्छेमी
 छयो म्हाले साड फल्मुला
 होभै बौद्धला छयोर्तेनमी
 तिला दाडमोदे दुईरिमी-२
 होभै छयोर्तेन स्हेड्मामी-२
 आमाला धर्मला लागिरी
 आमालै धर्मला लागिरी
 धर्म याड्लावा बिसिनाम
 बौद्धला छयोर्तेन स्हेड्मुवा
 छयोर्तेन स्हेड्मा बेलारी-२
 यूड्वा बावै थे गिक जेन-२
 किलो च्योबै थे गिक जेन-२
 सोवारी कर्मी थे गिक जेन-२
 धर्मला लागिरी बिसिनाम
 छयोर्तेन स्हेड्सी जिनसैनोन
 छयोर्तेन स्हेड्सी जिनसिनाम
 सोमदिड दोनाजा तासैनोन
 थेदै भाग लु आपिन्ना-२
 तिला ताज्योई डादा बिसी
 तिला ताज्योई डादाबिसी
 थेलै राइसे फाकरोप्पा
 बौद्धला छयोर्तेन ह्योड्चिबा-२
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 फावा सिन्बु बिमामी
 ज्यालुड खस्यूर स्हेड्जिन्जी-२
 फावा सिन्बु बिबाजा
 फा ल्होरी स्हेड्बाजा बिसिनाम
 फावा सिङ्गुन बिबा जिम -२
 धर्म बिवाला कुरोमी
 १०८ वटा धर्मला
 धर्मला लागिरी बिसिनाम-२
 बौद्धला ढोका सिम्बुला ब्राम
 सिम्बुला ब्रामसे तोरनिमा
 तोजा गाड्डी दोमामी
 दोर्जे ग्याडम थान्वा ग्ला -२
 ह्याड्से हुईतै आलाना-२
 सिन्बुला ब्रामरी ब्रातोला-२
 ज्यालुड् खसुर ज्याल्लामी
 सेमरी म्हान्वा डोन्डुबला विमु-४

चार बजे भए पछि
 धूप धुवाँर चढाउँछन्
 बौद्धको छयोर्तेनमा
 उहिले पहिलेको समयमा
 छयोर्तेन बनाउँदा
 आमाको धर्मको लागि
 आमाको धर्मको लागि
 धर्म पाउँछ भनेर
 बौद्धको छयोर्तेन बनाएको
 छयोर्तेन बनाउने बेलामा
 दुड्गा ल्याउने पनि ऊ एकजना मात्र
 किलो भुण्ड्याउने पनि ऊ एकजना मात्र
 बनाउने कर्मी पनि ऊ एकजना मात्र
 धर्मको लागि भनेर
 छयोर्तेन बनाई सकेपछि पनि
 छयोर्तेन बनाई सकेपछि
 तीन वर्षसम्म भए पनि
 उसलाई भाग नदिँदा
 के भयो मलाई भनेर
 के भयो मलाई भनेर
 उसले करडले हान्दा
 बौद्धको छयोर्तेन हल्लियो
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 फावा सिम्बु भनेर
 ज्यालुड् खस्यूर बनाएछ
 फावासिम्बु भनेको
 फा ल्होरी (सुङ्गुर वर्ष) मा बनाएको भनेर
 फावा सिङ्गुन भन्दा रहेछ
 धर्म भनेको कुरा त
 १०८ वटा धर्मको
 धर्मको लागि भनेर
 बौद्धको ढोका स्वयम्भू भय्याड
 स्वयम्भूको भय्याड
 माथि डाँडामा पुग्दा
 दुईटा बज्र जोडेर राखेको ठाउँमा
 हामीले हुई नगरिकन
 स्वयम्भूको भय्याडमा हिँड्नु पर्छ
 बौद्ध स्वयम्भूको दर्शन गरेमा
 मनले मागेको पुग्छ रे

नमोबुद्ध ज्याल्सामी-२
 ल्हुईला डिक्प तालाविम-२
 तिला दाइमै दुईरिमी
 लानी कुएन सेमुरो
 धिनी कुएन सेमुरो
 दोइमोला सुइएन कुंताला
 तामजाला म्हेन्दो संताला-२
 ताम इयानोले ताम सानो-२
 लानी कुएन आहिन्वा
 धिनी कुएन आहिन्वा
 दिन कुदोना फेचिवा
 म्हुन कुदोना फेचिवा
 लानी धिनी आब्रावा-२
 ताम इयानोले ताम सानो-२
 चु म्हाले ह्युली च्यागे या
 डम्फुर जाजै ह्वाब्मामी
 लानी ह्वाइबै क्वार क्वारवा
 धिनी ह्वाइबै क्वार क्वारवा
 लानी स्यार ते जा स्यारजिवा
 धिनी स्यार ते जा स्यारजिवा
 या ल्हासो डाम्वा माया लाल हाई

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याइबो)

२.१२

हा.....हा.....हाई
 आम्मैले होई आम्मैले
 आम्मैले ज्यान आम्मैले
 ओन्मा दाइमो दे दुईरिमी
 तिलै दाइमोदे दुईरिमी
 टुङ्ना जाजै ह्वाब्सीमाम
 ह्वाइ जाजै कोमामी
 ह्वाइ म्हालै जाजै कोमामी
 खाइवा सिइसेजा स्हेइवाला
 खाइवादे ज्यानसे स्हेइवाला
 देसे दोइबो छेप्सीनाम
 देसे म्हाले दोइबो छेप्सीनाम
 पर्सुला जात्सै छाप्सिनाम
 कर्ता जात्से ट्वाइसिनाम

नमोबुद्धको दर्शन गरेमा
 शरीरको नराम्रो जान्छ रे
 उहिले समयमा
 दसवटा जुन उदाएको थियो रे
 दसवटा घाम उदाएको थियो रे
 दाइमोला मुख खुल्ला भयो होला
 तामजाला फूल फुल्यो होला
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 दसवटा जुन पनि होइन
 दसवटा घाम पनि होइन
 दस दिनसम्म उदाएर बसेको
 दस रातसम्म उदाएर बसेको
 जुनघाम नछुटिएको
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 यो संसारलाई हेरौ है
 डम्फु सानो बजाउँदा
 जुन जस्तो गोलो
 घाम जस्तो गोलो
 जुनको किरण जस्तै किरण दिने
 घामको किरण जस्तै किरण दिने
 लै है रसिलो माया लाउँला ।

हा.....हा..... हाई
 आम्मैले होई आम्मैले
 आम्मैले ज्यान आम्मैले
 युगौँ पहिलेको समयमा
 जुगौँ पहिलेको समयमा
 टुङ्ना सानो बजाएर
 गीत सानो गाउँदा
 गीत सानो गाउँदा
 बनाउने जान्नेले बनाएको
 बनाउने जान्नेले बनाएको
 सिउँडीको रूख काटेर
 सिउँडीको रूख काटेर
 सानो बसिलोले ताछेर
 सानो कर्ताले प्वाल पारेर

टुङ्ना जाजै स्हेङ्सिनाम
 चारैदिसा छेङ्सिनाम
 चरीए बसी छ्यानालाई
 चरी जाजा प्याङ् चुङ्सी
 टुङ्ना जाजा सोसिनाम-२
 घ्यू म्हाले ह्वाबा सेत्सिमाम-२
 टुङ्ना जात्लै तानामी
 घ्यू म्हाले ह्वाबाला छ्यू ग्याम्से
 डुप म्हाले जाजै स्होसिमाम-२
 टिङरिङ जेना डुप तासी
 टुङ्ना जाजारी छेङ्सिमाम
 गुरु निसलै चु टुङ्ना
 गुरु झलै चु टुङ्ना
 टाङटाङ टुङ्गुङ् ह्वाप्सीनाम-२
 टाङटाङ टुङ्गुङ् स्यामामी-२
 टुङ्ना जात्लै ह्वाङ्जागा
 डिन्छेन आमासे ड्यानागी
 डिन्छेन आबासे ड्यानागी-२
 प्राङ्प्राङ् प्रुङ्प्रुङ् ड्हानागी
 टुङ्ना जाजै ह्वाप्सामी
 आम्मैले होई आम्मैले-२
 आङ्क पोङ्गी जि थोङ्गी
 डिन्छेन आमा जात्लामी
 डिन्छेन आमै जात्लामी
 नागा जाजै दाङ्सिनाम
 फुम्बारी निसी जि बासी
 जिला निङ्गु बासीनाम
 टुङ्ना ह्वाप्सै ब्योनदोर्जे
 ब्योनदोर्जेसे सोल्थुङ्मा
 सुर्पन छ्योर्इबा सुर ग्याम्से
 डम्फू जाजै ह्वाप्सीनाम
 ह्वाङ् म्हालै जाजै कोसिनाम
 तोर्से हिमाल पाखारी
 घ्यूलै बथान छामामी-२
 घ्यू म्हाले ह्वाबै ह्वाल्मामी-२
 घ्यू म्हाले ह्वाबा जा ह्वाल्मामी
 घ्यू मामा क्राजै खर्करी-२
 खर्कला पाखारी घ्यू क्राजी-२
 घ्यू म्हाले मामै ह्वाल्मामी

सानो टुङ्ना बनाएर
 चारै दिशा तानेर
 चरी ल्याएर बसाउँ
 सानो चरी समाएर
 सानो टुङ्ना बनाएर
 भेडा मारेर
 सानो टुङ्ना बनाएर
 भेडाको नसाले
 डोरी सानो बनाएर
 सानो डोरी बनाएर
 टुङ्ना सानो बनाएर
 गुरु सातको यो टुङ्ना
 गुरु पाँचको यो टुङ्ना
 टाङटाङ टुङ्गुङ् बजाएर
 टाङटाङ टुङ्गुङ् नाचेर
 टुङ्ना सानोको गीत गाएर
 महागुनी आमाले सुन्दा
 महागुनी आमाले सुन्दा
 टाङटाङ टुङ्गुङ् बज्ने गरी
 सानो टुङ्ना बजाउँदा
 आम्मैले होई आम्मैले
 रक्सी पोङ्मा जाँड दुङ्रोमा
 महागुनी आमाको
 महागुनी आमाको
 सानो कुखुरा पकाएर
 ग्याम्पामाबाट जाँड ल्याएर
 जाँडको निगार ल्याएर
 टुङ्ना बजाउने ब्योनदोर्जे
 ब्योनदोर्जेले पिउँदा
 सुरूप्य पिउने
 सानो डम्फू बजाएर
 गीत गाएर
 माथि हिमाल पाखामा
 भेडाको बथान चराउँदा
 भेडा भीरबाट लड्दा
 भेडा भीरबाट लड्दा
 भेडी रोयो खर्कमा
 खर्कको पाखामा भेडी रोयो
 भेडी भीरबाट लड्दा

घ्यू ह्वाबा क्राजै खर्करी
 तोर्से हिमाल गाड्रीमी
 ग्यूर ग्यूर पिङ्गै ग्यूरुमी-२
 घ्यू गोठेला गोठालो
 घ्यूलाजा इहेसेजा बठालो
 आममैले होई आममैले-२
 ताम इयानोले ताम सानो
 टुङ्ना जात्तै न्हाब्याङ डु -२
 न्हाब्याङ डुसेजा छेङ्बाला
 टुङ्ना जात्तै तानामी
 घ्यू म्हाले ह्वाबा सेत्सिनाम
 कर्ता जाजासे सिर्सीमाम-२
 टुङ्ना जात्तै तानासोम-२
 ताना सोमलाजा ह्वाई गोर्सोम
 गोर्सोम ह्वाईदे गोमामी
 डिन्छेन आमाला सेम क्रामु
 डिन्छेन आमालागा सेम क्रामु
 चाङ् चारिङ् बिसिनाम-४
 चरी वालै ब्याप ग्याम्से-२
 स्यागै भिल्के राङ् ग्याम्से -२
 तिला ह्याङ्गलै म्हेम्हेसे-२
 म्हेम्हेसे स्हेङ्बजा चु डम्फु
 म्हेम्हेसे स्हेङ्बजा चु टुङ्ना
 टुङ्ना ह्वाप्सीजा स्यावा जिम-२
 डम्फु ह्वाप्सीजा स्यावा जिम-२
 आममैले होई आममैले-२
 अभै ताम गिक पाङ्गलै डाई-२
 हिमाल गाड्री जा घ्यू गोठे-२
 सैलुङ् ल्हारिजा म्हे गोठे
 मावर गाड्रीजा मही गोठे
 चु ताम इयान्सीजा स्यूगोले -४
 तिला दाङ्मो दुईरिमी
 टुङ्ना ह्वाप्सी ब्रामुवा
 तामाङ् दस्तुर थान्मुबा-२
 तामाङ् रिमठिम मुनामना-२
 तामाङ् रिमठीम ब्लेक ख्लासी-२
 ह्वाङ्गला तामाङ् दस्तुरसेम
 ह्याङ्गलै तामाङ् दस्तुर सेम
 दमै बाजागा ह्वाङ्कामु-२

भेंडा रोयो खर्कमा
 माथि हिमाल डाँडामा
 एकदम नराम्रो उरालोमा
 भेडीको गोठालो
 भेडीको दुधले बाठो
 आममैले होई आममैले
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 टुङ्ना सानो तर कान चाहिँ छ वटा
 छ वटा कानले तानेको
 सानो टुङ्ना तुना त
 भेडा मारेर
 सानो कर्ताले छिलेर
 टुङ्ना सानोको ताना तीन
 तीन तानाको गीत तीन वटा
 तीन गीत गाउँदा
 महागुनी आमाको मन रोयो
 महागुनी आमाको मन रोयो
 चाङ् चारिङ् भनेर
 चरीको पखेटाबाट
 नाचौँ है भिल्के कम्मर छङ्के पारेर
 हिजो हाम्रो बाजेले
 बाजेले बनाएको यो डम्फु
 बाजेले बनाएको यो टुङ्ना
 टुङ्ना बजाएर नाचेको
 डम्फु बजाएर नाचेको
 आममैले होई आममैले
 अभै एउटा कुरा भन्छु म
 हिमाल डाँडामा चाहिँ भेडीको गोठ
 सैलुङ् लेकमा गाईको गोठ
 मवर लेकमा भैंसीको गोठ
 यो कुरा सुनेर बस्नोस् है
 युगौँ पहिलेको समयमा
 टुङ्ना बजाएर हिँड्थ्यो
 तामाङ् दस्तुर राखिथ्यो
 तामाङ् रीतिरिवाज छदाँछदै
 तामाङ् रीतिरिवाज चटक्कै बिर्सेर
 आफ्नो तामाङ् दस्तुरको सट्टा
 हाम्रो तामाङ् दस्तुरको सट्टा
 पञ्चेबाजा पो बजायो

सानाई बाजागा ह्वाक्कामु
 पञ्चेबाजागा ह्वाक्कामु
 ह्याड तामाडला चु बाजा
 डम्फू बाजै तामाडला
 टुङ्ना बाजै तामाडला
 पुली जाजै स्हेडदोबा -२
 डम्फू बाजै ह्वाडोबा-२
 टुङ्ना बाजै ह्वाडोबा-२
 पुली बाजै ह्वाडोबा-२
 ह्वाई म्हाले जाजै गोदोबा
 तामाड दस्तुर थान्दोबा -२
 चु म्हाले दान्दोला समयरी-२
 दमाई बाजागा ह्वाक्सीनाम
 रामै रष्ट्रजा लासीब्राबा-२
 तिलाला दस्तुर ख्लासिनाम
 तामाड रिमठिम आख्लागो-२
 उईमाला दस्तुर आख्लागो-२
 रिमठिम चिदोला तामाडला-२
 ताम इयानोले ताम सानो
 सगुन बिबाजा काज्योला पोड-२
 काज्योला पोडसे डेन्दोला-२
 डम्फूला घेरो या थोरी-२
 भिल्के छारी ब्योन मुसामी-२
 टुङ्ना जाजै ह्वाक्कामी-२
 स्यागोई छारी ब्योन साथोरी
 स्यागोले छारी ब्योन साथोरी
 पुली जाजै ह्वाक्सीनाम
 पुली मुन्सी ह्वाई गोसी
 पुली गोन्सी ह्वाई गोसी
 ह्वाईजे गोसी ब्रामामी
 चैत वैशाख महिनारी-२
 चैतला छेप्पारी ह्वाक्कामु
 पुली जाजागा ह्वाक्कामी
 सा धि न्हाड्लै बुलुडजा
 थोरी थोनाई लामुला
 तोसे सैलुड ल्हारीमी
 सैलुड ल्हालै छेला दोड-२
 मावर ल्हारीजा टाम्निवा-२
 मावर ल्हालाजा छेला दोड-२

सनाईबाजा पो बजायो
 पञ्चेबाजा पो बजायो
 हामी तामाडको यो बाजा
 डम्फू बाजा तामाडको
 टुङ्ना बाजा तामाडको
 बाँसुरी सानो बनाउनु पर्ने
 डम्फू बाजा बजाउनु पर्ने
 टुङ्ना बाजा बजाउनु पर्ने
 बाँसुरी सानो बजाउनु पर्ने
 गीत सानो गाउनु पर्ने
 तामाड दस्तुर राख्नु पर्ने
 यो है अहिलेको समयमा
 पञ्चेबाजा पो बजाएर
 रमाइलो गरी हिँड्ने
 हिजोको दस्तुर छोडेर
 तामाड रीतिरिवाज नछोडौं
 पहिलेको दस्तुर नछोडौं
 रीतिरिवाज राख्नु पर्छ
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 सगुन भनेको काज्योलाको पोड
 काज्योलाको पोडले सम्मान गर्नु पर्छ
 डम्फूको घेरो हातमाथि
 भिल्के ठिटाठिटी धर्तीमाथि
 टुङ्ना सानो बजाउंदा
 नाचौं है युवाहरू हो धर्तीमाथि
 नाचौं है युवाहरू हो धर्तीमाथि
 बाँसुरी सानो बजाएर
 बाँसुरी बजाएर गीत गाएर
 बाँसुरी बजाएर गीत गाएर
 गीत गाएर हिँड्दा त
 चैत वैशाख महिनामा
 चैतको गर्मीमा बजाउंदा
 बाँसुरी सानो बजाउंदा
 जमिन मुनिका किराहरू
 जमिन माथि निकाल्छ
 माथि सैलुड लेकमा
 सैलुड लेकको घाँसको रूख
 मावर लेकमा भाँगिन पुगेछ
 मावर लेकको घाँसको रूख

सैलुड ल्हारी टाम्निवा
 थासी थेलै छोन स्होसी-२
 पिङ्गौ म्लाडलै छोन स्होसी
 वाला म्हाले उहुदै छोन स्होसी
 मावर गाङ्गला दोङ्बो गिक
 धिमरी थागु फ्रेङ्थान्ना
 चाबाला ल्हेङ्गमै लाथान्ना-२
 तिलाला रिमठिम आख्लागो-२
 तामाङ्ग दस्तुर ख्लासामी-२
 लावा माला नाम खाला-२
 तामाङ्ग दस्तुर ख्लासामी
 ओन्माला म्हेम्हेला सत् माला -२
 म्हेम्हे मामलै सत् माला -२
 सतएन ह्याङ्गला चिदोला
 छेबा म्हेसेगा छेकुला
 लामा जात्सेगा वाङ्गकुला-४
 ताम इयानोले ताम सानो-२
 तिला म्हेम्हेसे थान्वाला
 ताम्बा म्हेम्हेसे थान्वाला
 तिला दाङ्गबो दुईरिमी
 ताम्बा म्हेम्हेजा ठुङ्गामी
 मोक्तान म्हेम्हे ठुङ्गामु
 मोक्तान म्हेम्हे ताम्बासे
 ताम्बा सिङ्गिहसी ह्याप्वाला
 म्मावाई सिङ्गिहसी ह्याप्वाला
 डम्फू जाजादामी होई
 सारी ख्लुप्सिगा थान्मुवा -२
 होजा साला डम्फूमी
 दान्दे छरी ब्योनसेगा
 छरी ब्योनसे ह्यारीलाई -२
 ह्यारी थोसीगा डम्फुर ह्याबो
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला हाई

घ्यू मामा क्राजी होई खर्कला पाखारी
 घ्यू लामी गोठे पाखारी थान्बै वनरी
 घ्यू ह्वावा निमाम स्योङ्गरी लाबपुङ्गिजी
 घ्यू मामा क्राजी लहरे पहरारी
 लहरे पहरारीले ह्विरी ह्याप्सी ह्याप्सी
 स्याजीयाले टुङ्गना जाजा ह्याप्माम

सैलुड लेकमा भागिन पुगे छ
 काटेर त्यसको घाँस बनाएर
 हरियो कालो घाँसको मुडा बनाएर
 मुडा बनाएर
 मावर लेकको एउटा रूख
 घरमा थाङ्का सजाइ राखौंला
 खानाको कुरा गरे त
 हिजोको रीतिरिवाज नछोडौं
 तामाङ्ग दस्तुर छोडेर
 हावा रोकेला पानी पर्ला
 तामाङ्ग दस्तुर छोडेमा
 उहिले बाजेको सत जान्छ
 बाजे बाजेको सत जान्छ
 सत हाम्रो बस्तु पर्छ
 आयुको बाजेले आयु बचाउँछ
 लामाले आर्शीवाद दिन्छ
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 हिजो बाजेले राखेको
 ताम्बा बाजेले राखेको
 उहिलेको समयमा
 ताम्बा बाजेको उत्पत्ति हुँदा
 मोक्तान बाजेको उत्पत्ति भएछ
 मोक्तान बाजे ताम्बाले
 ताम्बा बाजेले बजाएको
 म्मावाई बाजेले बजाएको
 डम्फू यो
 धर्तीमा घोप्टो पारेर राखेको
 यो है धर्तीको डम्फूलाई
 अहिलेको युवाहरूले
 युवाहरूले हातमा लेऊ
 हातमा बोकेर डम्फू बजाऊ
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

भेडी रोयो खर्कको पाखामा
 भेडाको गोठ पाखामा राख्ने वनमा
 भेडालाई खोलाले बगायो
 भेडी रोयो लहरे पाखामा
 लहरे पाखाको वनमा बजाउँदा
 नाच्यो है टुङ्गना सानो बजाउँदा

भन चाङजालिङ्ग चाङजालिङ्ग
चाङजालिङ्ग सिलिङ्ग च्याङ्बा
सिलिङ्ग बन्डा दोडरी टिलिङ्ग
बन्डा दोडरी टिलिङ्ग
धिमला दोडरी टिलिङ्ग
धिमला आमासेम

फुम्बा न्हाङ्गला निङ्गुवाजिम -२
गाईटारी स्या -२
आमासे आपिन्साम
मुला म्हाले डाला या-२
चाङ्जालिङ्ग चाङ -२
बन्डा दोडरी टिलिङ्ग
सिलिङ्ग च्याङ्बा सिलिङ्ग-२
या ल्हासो डाम्बा मायालाला

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्गबो)

भन चाङजालिङ्ग चाङजालिङ्ग
चाङ्जालिङ्ग सिलिङ्ग च्याङ्बा
सिलिङ्ग भ्यान्टाको रूखका तुर्लुङ्ग
भ्यान्टाको रूखका तुर्लुङ्ग
घरको रूखका तुर्लुङ्ग
घरको आमाले
ग्याम्पाभिन्नको निगार ल्यायो
भारको मासु
आमाले नदिए
छुँदै छ नि मेरो पनि हात
चाङ्जालिङ्ग बुहारी
भ्यान्टाको रूखका तुर्लुङ्ग
सिलिङ्ग च्याङ्बा सिलिङ्ग
लौ है रसिलो माया लाउँला ।

२.१३

हा.....हा.....हाई
चैत वैशाख महिनारी
चैतला महिनारी
चु होई पाहाडी नाम्सारी
ओन्मा मामदेन म्हेम्हेसे
माम म्हेम्हेसे सोबाला
माम म्हेम्हेसेगा सोबाला
चु म्हाले ल्हाला नाम्सारी
खाबाला माघ म्हाले महिनारी
म्लाङ्ग म्हाले म्हे मोईसिनाम
गात्पाला साब्रै तोर ख्वासी-२
डेङ्गलामी साब्रै म्हार डुईसी-२
चु खावा फागुन महिनारी
मही म्हेलाई सारबोसी-२
म्राडरी ख्लुप्सी थान्सिनाम
खाबाला चैतजा महिनारी
खाबाला चैत महिनारी
मकै डुवाँभै स्यो दिङ्गरी-२
सिउरी मकै युसिनाम-२
मकै फुईसी जिन्तासी -२

हा.....हा.....हाई
चैत वैशाख महिनामा
चैतको महिनामा
यो है पहाडी गाउँमा
उहिले बाजे र बज्यैले
बाजे बज्यैले बनाएको
बजै बाजेले बनाएको
यो है पहाडी गाउँमा
आउने माघ महिनामा
कालो गोरु जोतेर
डिलको माटो माथि खनेर
भित्ताको माटो तल तानेर
यो है फागुन महिनामा
भैसी गाईको मल लगेर
बारीमा घोप्ट्याएर
आउने चैत महिनामा
आउने चैत महिनामा
मकै छुयो सियोमा
सियोमा मकै छरेर
मकै उम्रि सकेर

चु म्हाले वैशाख महिनारी
 मामा मकै क्वातासी-२
 मामा मकै क्वापिन्जी
 दोसी जेठला महिनारी
 दोहोरी मकै क्वासिनाम-२
 खाबाला साउन महिनारी-२
 मकै घोगोई भित्र्याबलाम
 मकै घोगोई बामामी
 छाड्डी मकै होक्सिनाम
 गोरी छाडएन पुइसिनाम
 थोपोरी डासे पुइसिनाम
 मकै होक्सीले बासिनाम
 धिमरी मकै साईसीनाम
 तलरी मकै न्हाडलासी
 वर्ष दिनदै चाबारी
 महिना दिनदै चाबारी
 मकै थान्जै तलरी-२
 होजा खावा जेठ ते महिनारी
 भूला बाँजो मोइसिनाम-२
 सुनै पुयाजा थान्मामी
 सुनै पुयै थान्मामी
 पुया विवै म्हाले विउ-२
 ताभै ह्याडदै हर्क जीउ-२
 होभै सुननाले पुयाजा-२
 असार महिना खामामी-२
 सुनदे सुबाजा भुरिमी-२
 सुनदे सुवै भूरिमी-२
 डाछामी हलोसे मोइतासी
 हलो जात्सेजा मोइतासी
 दाँते जात्सेजा मोइतासी
 भूला आलिजा थान्सिनाम
 क्यूई म्हालै जाजै पाइसिनाम-२
 तिला ज्याना सुज्योई छुपुछुपु-२
 सुनदे सुसी थान्सिनाम
 चु म्हाले भदौ महिनारी
 भदौ महिनै खामामी
 सुनना म्नाएन मार ग्याल्सी
 भूला छेएन खान्सिनाम
 सुन लौ लौ लासिनाम

यो है वैशाख महिनामा
 माउ मकै खनेर
 माउ मकै खनेर
 फेरि जेठको महिनामा
 फेरि मकै खनेर
 आउने साउन महिनामा
 मकै घोगा घरमा ल्याएर
 मकै घोगा ल्याएर
 डोकामा मकै राखेर
 ढाँडमा डोका बोकेर
 टाउकामा नाम्लोले बोकेर
 मकै ल्याएर
 घरमा मकै केलाएर
 तलामा मकै भरी बनाएर
 वर्ष दिनलाई खानालाई
 महिना दिनलाई खानालाई
 मकै राखियो तलामा
 त्यो आउने जेठ महिनामा
 खेतको बाँभो जोतेर
 धानको विउ राखेर
 धानको विउ राखेर
 पुया भनेको विउ हो
 भयो हामीलाई खुशी
 त्यो है धानको विउ
 असार महिना आउँदा
 धान रोप्ने खेतमा
 धान रोप्ने खेतमा
 पहिले हलोले जोतेर
 सानो हलोले जोतेर
 दाँतेले जोतेर
 खेतको आली लगाएर
 पानी पनि लगाएर
 क्या राम्रोसँग रोप्यो छुपुछुपु
 धन रोपेर राखेर
 यो है भदौ महिनामा
 भदौ महिना आउँदा
 धानको भार उखेलेर
 खेतको घाँस काटेर
 धान लहलह बनाएर

सुनदै मायागा लाथान्सी
 खावाला मंसीर महिनारी-२
 हाड्सु जाजै बोर्सीनाम-२
 होभै सुनदाजा खान्सीनाम -२
 खाला जाजै छाप्सिनाम-२
 वाला साप्रासे च्यूरतासी-२
 होजा सुनदै ग्याडिसिनाम
 होजा सुनदै ग्याड्वारी-२
 यूड्वा जाजाले थान्सीनाम
 खोराले लाक्मीजा सोसिनाम
 धन लाक्मीजा सोसिनाम
 धन लाक्मीजा बिसिनाम
 होभै सुनदा ग्याडिसिनाम
 लक्ष्मी खाउबिसी ग्याडिसिनाम
 खारा लाक्मीदै छयोद्लासी
 धन लाक्मीदै छयोद्लासी
 मन लाक्मीदै छयोद्लासी
 श्री लाक्मीदै छयोद्लासी
 भूलै लुदा छयोद्लासी
 होजा सुनएन धिमरी बाई-२
 धिमरी बासी थान्मामी
 खोरा लाक्मीदा ड्योत्सिनाम
 धन लाक्मीदा ड्योत्सिनाम
 मन लाक्मीदा ड्योत्सिनाम
 छयोदे सक्दन फुल्पीन्ना
 सगुन धुइची थान्पिन्ना-२
 बोक्सी कुला ड्यानखाला
 छोडा कुला ड्यानखाला
 म्हिदा दुःख लाला बिसी
 म्हेफ्हासे रेखी खिथाना
 त्रिशुल जाजै त्रिथान्ना -२
 महादेउलै जाप लासी-२
 सुनना उम्दे स्होथान्ना -२
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 मालिङ्गोला मा बासी-२
 भार म्हाले जाजै सोसिनाम-२
 भाररी सुनएन युथान्ना
 चु महिनारी चु चाला
 महिना चुङ्गीला वर्ष दिड

धानलाई माया गरिराखेर
 आउने मंसीर महिनामा
 कचिया सानो लागेर
 त्यो है धानलाई काटेर
 खला बनाएर
 रातोमाटोले पोतेर
 धानलाई चुटेर
 त्यो है धानलाई चुटेर
 सानो ढुङ्गा राखेर
 धनको लक्ष्मी बनाएर
 धन लक्ष्मी बनाएर
 धन लक्ष्मी बनाएर
 त्यो है धानलाई चुटेर
 लक्ष्मीको बासहोस् भनेर
 धन लक्ष्मीलाई चढाएर
 धन लक्ष्मीलाई चढाएर
 मन लक्ष्मीलाई चढाएर
 श्री लक्ष्मीलाई चढाएर
 खेतको देवतालाई चढाएर
 त्यो धानलाई घरमा ल्याएर
 घरमा ल्याएर राखेर
 धनको देवीलाई सोधेर
 धनको देवीलाई सोधेर
 मनको देवीलाई सोधेर
 सबैलाई चढाएर
 सगुन अमृत राखेर
 बोक्सीले कुरेर सुन्ला
 छोडाले कुरेर सुन्ला
 मान्छेलाई दुःख देला भनेर
 खरानीको रेखीले बाँधेर
 त्रिशुल सानो बनाएर
 महादेवको जप गरेर
 धानको उरूड बनाइ राखियो
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 मालिङ्गोको चोया ल्याएर
 भकारी सानो बनाएर
 भकारीमा धान राखेको
 यो महिनामा यो खाने
 बाह्र महिनाको एक वर्ष

ल्हा चुङ्गीला वर्ष दिङ
 वर्ष दिङ्दै छ्योना लाला-२
 थान्ना हुँङ्एन चिउ विसी-२
 महादेउदै जाप लाला -२
 धिमला ह्वारीला लुदामी
 जिर्पन जीरी छ्योदथान्ना
 ताम इयानोले ताम सानो
 काननै होम पिनो विसिनाम
 लुदै सेर्गेम लाथान्ना
 लादै सेर्गेम लाथान्ना
 चानदौ सेर्गेम लाथान्ना
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याङ्बो)

बाह्र महिनाको एक वर्ष
 एक वर्षलाई पुग्ने गरेर
 अन्नको सह रहोस् भनी
 महादेवको जप गरेर
 घरबारीको नागलाई
 कोदोको र्जिमा (जाँड बनाउने औषधी)चढायौ
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 भातको होम दिऊ भनेर
 देवीलाई चढाएको
 देवतालाई चढाएको
 देउरालीलाई चढाएको
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

२.१४

हा.....हा.... हाई
 ताम इयानोले ताम सानो
 तिला दाङ्मोदे दुइरिमी-२
 मामवाली डोल्मोला छे ग्यामसे -२
 म्हेम्हे उतछान्बोला ल्हुई ग्याम्से-२
 म्हि ल्हुईला जुनी किन्सिनाम-२
 तिरेम केसीजा सिदोवा जिम-२
 सिसी चु जोवन निदोवा जिम-२
 च्यापच्युप सिसीदे निमामी-२
 धिमला जाजा कोल्दामी
 दिनगुङ्री म्हुनगुङ् ताताला
 दिनगुङ्री म्हुनगुङ् तामुला
 सासे थिमै हाडताला-२
 मुसे प्लेमै हाडताला-२
 ह्वारी वाङ्मै हाडताला-२
 दिनगुङ्री म्हुनगुङ् तामामी-२
 सिबम् टोक्सिसी निलाया
 चाहोई लामागा बादोला
 म्हाएन डेनएन फेष्काला
 म्हाएन स्यूजै स्यूदानरी
 लामा थान्जै ठिदानरी-२
 चाहोई लामाजा फेष्कासी

हा.....हा.....हाई
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 युगौ पहिलेको समयमा
 बज्यैवाली डोल्मोको आयुवाट
 बाजे उल्लान्बोको शरीरवाट
 मान्छेले चोला लिएर
 जन्मे पछि एक दिन मर्नु पर्ने
 मरेर यो जोवन जानु पर्दो रहेछ
 मरेर जाँदा
 घरको बालबच्चालाई
 दिनमै रात हुन्छ
 दिनमै रात हुन्छ
 धर्तीले उचाले भैँ हुनेछ
 आकाशले थिचे भैँ हुनेछ
 खाल्टोमा पसे भैँ हुनेछ
 दिनमै रात हुँदा
 मर्ने मरेर जाँदा
 महागुरु लामा ल्याएर
 जुवाइँ पनि पाल्नु हुनेछ
 जुवाइँ बस्तु भो आसनमा
 लामालाई राखियो आसनमा
 महागुरु लामा पाल्नु भएर

छयारी डिल्बुदे बातासी
 छयारी छयाडेल पुईसिनाम-२
 छयाडेल पुईसी दानस्यूमा
 चाहोई लामासे धिम होम्ला
 फाडिड चाहोइ लामासे -२
 लामाला कोल्से च्यासैनोन
 तोसे वैकुण्ठ जारीमी
 ज्यावन ग्यारिजा केउ विसी
 ज्यावन ग्यारिजा दोगो विसी
 दोगो विसी बिला या
 चिउ विसी विमामी
 सिवा म्हिला धर्मसे
 सिवा म्हिलाजा धर्मसे
 थेलाजा धर्म कादे चिमु
 धर्म ग्याम्सेगा दोमला-२
 चाहोइ लामा हेम्बोछे
 लामा कोला दानछ्यासिम
 ला ल्हुईरी केउ बिला-२
 नामगाईथायारी निउ बिला
 होबोमेला ह्युलीगा निउ बिला
 साङ्गोला ह्युलीगा निउ बिला
 थेलाई धर्मदे आरेसम -२
 ड्याल्वाला ह्युली चिनिला
 ड्याल्वाला ह्युली केनिला
 थेसे धर्मगा लासामी
 थेसे धर्मगा स्होसामी
 केवाई ह्युलीगा केनिला
 बुद्ध साङ्गे ड्हाज्याड लामी
 म्हिला ह्युली केजिमु
 म्हिला ह्युली खाजिमु
 थेसेनोन धर्मदे लाना लाना-२
 पापसे डाज्योई विसामी-२
 मुजुरला खोपरी केनिला-२
 म्हिला ल्हुईजा खावारी
 खावाम खाज्योई म्हिला ल्हुई
 ल्हुईगाल्वोला जीउ ग्याम्से-२
 कोइजा खामुला म्हे ग्याम्से -२
 तिला डाछाजा म्हेला जुनी
 म्हेला जुनीसे खावाला

हातमा घन्टी ल्याएर
 हातमा घन्टी बोकेर
 हातमा बोकेर बस्नु भएर
 महागुरु लामाले घर रक्षा गर्नेछ
 महागुरु लामाले
 लामाले हेरेर
 माथि वैकुण्ठमा
 राम्रो ठाउँमा जन्म लिनु भनेर
 राम्रो ठाउँमा पुग्नु भनेर
 पुग्नु भनेर भन्छ
 बस्नु भनेर भन्छ
 मर्ने मान्छेको धर्मले
 मर्ने मान्छेको धर्मले
 उसको धर्म कति छ
 धर्मबाट पो पुग्ने हो
 महागुरु लामा हेम्बोछे
 लामा बस्नु भएर
 देवलोकमा जन्मलिनु भनेर
 अमिताभ बुद्धकोमा जानु भन्छ
 अमिताभ बुद्धको सहरमा जानु भन्छ
 देवताको सहरमा जानु भन्छ
 उसको धर्ममा छैन भने
 नर्कलोकमा पुग्ने छ
 नर्कलोकमा जन्म लिन पुग्ने छ
 उसले धर्म गरेको छ भने
 उसले धर्म गरेको छ भने
 राम्रो ठाउँमा जन्मलिन पुग्ने छ
 बुद्ध भगवान् ठूलो देवताले
 मान्छेको चोला लिएर
 मान्छेको संसारमा आउनु भएछ
 उसले धर्म गर्दा गर्दा
 पापले जित्यो भने
 मयुर भएर जन्मिने छ
 मान्छेको चोला लिनलाई
 लिन त लियो मान्छेको चोला
 ल्हुईगाल्वोको शरीरबाट
 कोहीले जन्म लिन्छ गाईबाट
 पहिले गाईको जुनी भएमा
 गाईको जुनीबाट

दान्दे म्हिला जुनी केगाला-२
 म्हिलै जुनी केसिनाम-२
 म्हिलै जुनीदे केसिनाम-२
 धर्मलाबारी आखामसाम-२
 वादी सोबारी आखामसाम-२
 धारा सोबारी आखामसाम-२
 लिच्छा सिसी निमामी
 लिच्छा सिसीजा निमामी
 ह्वालागा जुनी केला विमु
 ह्वालै जुनी केला विमु
 तिला डाछा पुखरी मुसाम-२
 पुखरी ग्याम्से खावा म्ह
 च्यापच्युप सिसी निमामी-२
 पुखरी ग्याम्से खावा म्ह
 थेजा पुखरी सात्सामी-२
 कोरे कुष्ठगा खाला विम
 महारोग ठुड्सीगा खाला विम
 पुखरी खाईमै आसातगो-२
 पुखरी सात्पा म्ह म्नाड्सा
 आसातगो ह्याडसे विदोला-२
 होभै पुखरी म्नाड्मामी
 ह्याड्से इहेगा स्वादोला
 ह्याड्से म्लाहगा ठाम्दोला
 ह्याड्से थोएन आस्वागो
 पुखरीसे ले तेत्तमामी
 आला आला विमुला-२
 पुखरीसे जिबारी आहिन्वा-२
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 इवालै जुनीसे म्ह खाला
 तिला ड्वाला जुनी मुमा
 दान्दे म्ह ल्हुई केगाला
 दान्दे म्ह ल्हुई केगामा
 थेसे धर्म लासामी
 धर्म थेला मुसामी
 लिच्छा सिसी निमामी
 साठी वर्षला उमेररी
 दोमाड जाजै डोसीनाम
 जागगे जिन्जा लासिनाम
 ग्रह दशाले ब्याड्सीनाम

अहिले मान्छेको जुनी लिन्छ
 मान्छेको जुनी लिएर
 मान्छेकै जुनी लिएर
 धर्ममा गर्न सकेन भने
 पँधेरो बनाउन नसके
 धारा बनाउन नसके
 पछि मरेर जाँदा
 पछि मरेर जाँदा
 ह्वाको जुनी लिन्छ भन्छ
 ह्वाको जुनी लिन्छ भन्छ
 पहिलेको जुनीमा सर्प भएमा
 सर्पबाट मान्छेको जन्म लिएको
 मरेर जाँदा
 सर्पबाट मान्छेको जन्म भएको
 त्यो सर्प मारेको भएर
 कुष्ठरोग पो लाग्छ रे
 महारोग निस्कन्छ रे
 सर्प कहिले नमानुं
 सर्प माने मान्छे देखे
 नमनुं हामीले भन्नु पर्छ
 सर्प देखेमा
 दुःध हामीले छर्किनु पर्छ
 हामीले चामल छर्नु पर्छ
 हामीले थुक पनि नथुकौं
 सर्पले जिब्रो भिकेको
 गर्दिन गर्दिन भनेको हो
 सर्पले ठुड्न होइन
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 सुङ्गुरको जुनीबाट मान्छेले जन्म लिएमा
 हिजो सुङ्गुरको जुनी भए
 अहिले मान्छेको जुनी लिनेछ
 अहिले मान्छेको जुनी लिँदा
 उसले धर्म गरेको भए
 धर्म उसको छ भने
 पछि मरेर जाँदा
 साठी वर्षको उमेरमा
 बहुसुत्र पाठ गरेमा
 होम जग्गे गरेमा
 ग्रहदशा फ्याकेमा

दान दक्षीणा लासामी
 म्हारदान मुहीदान लासामी
 म्हे दान लासी पिनसामी
 क्वानदान लासी पिन्सामी
 तोसें म्हालै ज्याडरी दोनागी
 तोसें न्हुपरी दोनागी
 लामा इहाज्याडला खोपारी-२
 केवारी निलै विमुया -२
 जुनी सोमनोन म्हे केला-३
 ताम इयानोले ताम सानो
 म्हे ल्हुईला जुनी केसिनाम-२
 चेड्ग्रेसीला होम लाउले
 चेड्ग्रेसीलै जाप लाउले
 चेड्ग्रेसीलै जाप लासाम
 ॐ मणि पेमे हुँरी विमामी-२
 च्यापच्युप सिसी निसैनोन
 क्यासें न्हुपरी दोनागी
 होवामेला गुडिरन केनिला
 साङ्गोला गुडिरगा केनिला
 साङ्गोला गुडिरन दोमामी
 कानएन चाआदो ह्याडदामी
 सोल्वै छ्योईवादै लाआदो
 म्हेन्दोला बासनासे सोलाविम
 बासना जेसे सोलाविम
 ॐ मणि पेमे हुँरी जा डान्दोला-२
 बज्रर गुरु गोम्सामी-२
 उर्गेन गुरुजा ह्विम्बोछे
 ह्विम्बोछेलागा देशरी
 बोर्ला विमु ह्याडदामी
 ॐ मणि पेमे हुँरी डान्सामी
 चेड्ग्रेसीसे बोर्ला या
 चेड्ग्रेसीसे डेन्छिनाम
 डेन्छि बोर्सीगा थान्निला
 होवामेला देशरी
 चु म्हाले ह्याडलै जुनीमी-२
 तिला दाङ्मोजा दुईरिमी
 डिन्छेन आमो केवा किन्सी-२
 म्हारलै ढोकारी ठोङ्आखाम
 मुहीलै ढोकारी ठोङ्आखाम

दान दक्षिणा गरेमा
 सुनदान चाँदीदान गरेमा
 गाई दान गरेमा
 लुगा दान गरेमा
 माथि पुग्ने गरी
 माथि पुग्ने गरी
 ठूलो लामा भएको ठाउँमा
 जन्म लिने छ भन्छ
 तीन जुनी नै मान्छे भएर जन्मिने छ
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 मान्छेको जुनी लिएर
 चेड्ग्रेसीको जाप गर्नु
 चेड्ग्रेसीको जाप गर्नु
 चेड्ग्रेसीको जाप गरे
 ॐ मणि पेमे हुँरी भने त
 मरेर गए पनि
 पश्चिममा पुग्ने गरी
 अमिताभ बुद्धको बीचमा जन्म लिन पुग्ने छ
 देवताको बीचमा जन्म लिन पुग्ने छ
 देवताको बीचमा जन्म लिन पुग्ने छ
 खाना पनि खानु पर्दैन
 खाने पिउने गर्नु पर्दैन
 फूलको बासनाले बाँचिन्छ
 बासना मात्रले बाँचिन्छ भन्छन्
 ॐ मणि पेमे हुँरी जाप गरे
 बज्र गुरु जाप गरे
 उर्गेन गुरु ह्विम्बोछे
 ह्विम्बोछेको देशमा
 लान्छ भन्छन् हामीलाई
 ॐ मणि पेमे हुँरी जाप गरे
 चेड्ग्रेसीले लान्छ रे
 चेड्ग्रेसीले निमन्त्रणा गरेर लान्छ
 बोलाएर राख्ने छ
 अमिताभ बुद्धको देशमा
 यो है हाम्रो जुनी त
 उहिलेको समयमा
 आमाले जन्म लिएर
 सुनकै ढोका खोल्न सक्दैन
 चाँदीको ढोका खोल्न सक्दैन

जामालाले बेलारी
ह्या म्हाले डिनोन छ्याप लासी
लालै जप लासी खामुबा
लुलै जप लासी खामुबा
चु म्हाले ह्युलरी दोगामाम-२
थामथोम निज्योई थेजामी-२
तिला गोम्बै लादामी
लादै गोम्बा सुपमाभी
लुदै गोम्बा सुपमाभी
धर्मएन डेन्तासी
पाप म्हाले ह्याडसे आलासे-२
म्हिसे म्हाडसै ब्लेक ख्लासै
ताम ड्यानोले ताम सानो-२
ॐ मणि पेमे हुँरी विमामी -२
चेङ्ग्रेसीदा डान्दोला
चेङ्ग्रेसीदा गोम्दोला
चेङ्ग्रेसीला ह्युली-२
तारनोन जीउदे थेला मुला
छ्यागीरी डिल्बु पुईमुला
छ्यागीरी म्हेन्दो पुईमुला
ॐ मणि पेमे हुँरी विदोला
ओदे बिबाला धर्मसे -२
सिसै लारिन थार्निला
आम्मैले होई आम्मैले
घेवा जाजाजा चुमामी
चाहोइ लामाजा बासिनाम
चाहोइ लामाजा बासिनाम
सोमरेला घेवाजा चुमामी
ताम ड्यानोले ताम सानो
बाह्वै छ्योबोजा लासिनाम
तेह्वै छ्योबोजा लासिनाम
डोल्मा डोल्सोम गोम्सिनाम-२
धर्म ह्याडसे तोकथान्ना
न्हाडगर स्योरी स्योरीमा
धिम न्हाडरी निसिनाम
डुवा सोल्येव लासिनाम-२
सिवाजाला ठीदामी
लामाला ठिरी बोर्सिनाम -२
सिवादामी थान्सिनाम

त्यस्तो बेलामा
हामी मिलेर
देवताको जप गरि आएको
देवीको जप गरि आएको
यो संसारमा आइपुग्दा
अलमल पच्यो भने
हिजो जपेको देवतालाई
देवतालाई जप्ने बिस्रियो
देवीलाई जप्ने बिस्रियो
धर्मलाई सम्भेर
पाप नगरौ
अरूको देखे नि छोड भनौ
कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
ॐ मणि पेमे हुँरी भनेर
चेङ्ग्रेसीलाई सम्भन्नु पर्छ
चेङ्ग्रेसीलाई सम्भन्नु पर्छ
चेङ्ग्रेसीको ठाउँमा
सेतो शरीर छ उसको
हातमा घन्टी बोकेको छ
हातमा फूल बोकेको छ
ॐ मणि पेमे हुँरी भन्नु पर्छ
त्यति भनेको धर्मले
मरे पनि देवलोकमा पुग्ने छ
आम्मैले है आम्मैले
घेवा (किरिया) सुरु गर्दा
जान्ने लामा ल्याएर
जान्ने लामा ल्याएर
तीन दिनको घेवा (किरिया) सुरु गर्दा
कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
बाह्वै पूजा गरेर
तेह्वै पूजा गरेर
देवीलाई सम्भेर
धर्म हामीले थपक राख्ने छ
भोलि बिहान
घरभित्र गएर
डो (पूजा) गरेर
मर्नेको आसनलाई
लामाको आसनमा लागेर
मर्नेलाई राखेर

चाहोई लामा द्वेम्बोछे
 ठिला गुड्थो दानस्यूसी
 छ्योबोन जाजै दानस्यूसी
 छ्योबोन जाजासे लाबा रिमठिम-२
 छ्योबोन जाजासे थान्वाला ठिम-२
 होमस्या जाजासे लाबा रिमठिम-२
 होमस्या जाजासे थान्वाला ठिम
 चाहोइ लामा द्वेम्बोछे
 ठिरी दानछ्यासी ला फुलो-२
 चाहोइ लामाजा दानस्युसी -२
 सिठो जाजै डोसिनाम
 म्हारम्हेन् नाड्साल म्नासिनाम-२
 ॐ मणि पेमे हुँरी गोम्सिनाम-२
 सिबादा पिद्गे स्वर्गरी
 चाहोई लामासे पित्मामी
 स्वर्गलोकरी पित्मुला
 थेजाला धर्म तिला मुज्याम-२
 धर्मला फलसेगा निदोला -२
 लामा चाहोइ लामासे
 चाहोइ लामाजा दानस्यूसी
 सिठो मोलाम लासिनाम-२
 मोलाम जाज गोम्सिनामा-२
 मोलाम इहाज्याड गोम्सिनाम
 साङ्गे होवामेला देशरी
 होवामेला देशरीगा पत्मुला-२
 द्विमशाला म्नासिगा पित्मुला-३
 मिनठुक्पादे लामासे
 मिनठुक्पासे गोम्सिनाम
 मिनठुक्पा लादै गोम्सिनाम
 पुण्य पुण्य बिसिनाम
 नवरत्न डाए बिसिनाम
 कामखाने कामखाने बिसिनाम
 टोट्ने टोट्ने बिसिनाम
 साङ्गे होवामेला देशरी
 ख्याप्सी नामी पुईमुला-२
 पित्पाम लामासे पित्जिया-२
 नाहोई साङ्गेरी दोमुजी-२
 नाहोई इयाल्वारी दोमुजी-२
 नाहोई बिचरिन चिमुजी

महागुरु लामा द्वेम्बोछे
 आसनको शिरमा बसेर
 पुजारी लामा बसेर
 पुजारी लामाले गछ्छे रीतिरिवाज
 लामाले राखेको रिवाज
 लामाले गर्ने रीतिरिवाज
 लामाले गर्ने रिवाज
 महागुरु लामा द्वेम्बोछे
 आसनमा बस्नु भएर
 महागुरु लामा बस्नु भएर
 पूजा गरेर
 बत्ती बालेर
 ॐ मणि पेमे हुँरी सम्भेर
 मर्नेलाई पठाउ स्वर्गमा
 विद्वान् लामाले पठाउँदा
 स्वर्गलोकमा पठाउँछ
 मर्नेको धर्म के छ
 धर्मको फलले पो जाने हो
 लामा महागुरु लामाले
 महागुरु लामा बस्नु भएर
 शान्ति र क्रोध पूजा गरेर
 मंगलपाठ गरेर
 मंगलपाठ सम्भेर
 अमिताभ बुद्धको देशमा
 अमिताभ बुद्धको देशमा पठाउँछ
 द्विमशाला बालेर पठाउँछ
 मिनठुक्पा लामाले
 मिनठुक्पा सम्भेर
 मिनठुक्पा सम्भेर
 पुण्य पुण्य भनेर
 नवरत्न डाए भनेर
 कामखाने कामखाने भनेर
 टोट्ने टोट्ने भनेर
 अमिताभ बुद्धको देश
 शिउरेर पठाउँछ
 पठाउनु त लामाले पठायो
 न स्वर्गलोकमा पुग्ने हो
 न नर्कलोकमा पुग्ने हो
 न बीचमा हुने हो

खाह्राड खाज्यु तामु या
होजामी हाड्ला धर्मसे
या ल्हासो डाम्बा मायालाला हाई....

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिह लामा (स्याड्बो)

खै के कसो हुने हो
त्यो त आफ्नो धर्मले हो
लौ है रसिलो माया लाउँला ।

२.१५

हा.....हा.....हाई
ताम ड्यानोले ताम सानो-२
बिरी थान्वाला कामसारी-२
विरानो देशलै नाम्सारी-२
तिला दाड्मोलै दुईरिमी-२
केवामी आमासे किन्सिनाम-२
च्यापच्युप सिसिनिमामी-२
चुरेला गाड्डी बोर्सिनाम
तलम कुला सिन्जाड्डी
चाहोइ लामासे बोर्सिनाम
लामा इहाज्याड्से डेन्सिनाम
टोकन दिड्सी तोकथानो
तोर्से ग्यालाम कासीनाम-२
का डोरो निस्से रनथानो-२
लामाला कोला फेक्काजी-२
छ्यारी बुम्बा पुईसिनाम
छ्यागिरी दोर्जे पुईसिनाम
बुम्बा जात्से छ्याप प्राणो-२
बुम्बा जात्से छ्याप प्राणिस
लामाला कोल्से घेडबासी
नोइबाले नोइसी फाडिसनाम-२
ॐ मणि ॐ मणि विसिनाम-२
सोम मणि सोम मणि विसिनाम-२
आकाशला भोलाराम
भोलादे राम भोलादे राम विसिनाम
घेडदे सुत्सि पित्तयालो-२
चाहोइ लामा फेक्कासी-२
वाड थोप्पा लामाजा फेक्कासी-२
मायूड इहाएन फेक्कासी
मायूड जाजै फेक्कासी
बेला पिन्वारी मेदिमा -२

हा.....हा.....हाई
कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
बिरी राख्ने दाँतमा
विरानो देशको गाउँमा
उहिलेको समयमा
चोला आमाले लिनु भएर
मरेर गए पनि
चुरेको डाँडामा लगेर
नौ तलको चितामा
महागुरु लामाले लगेर
ठूलो लामाले लगेर
राखिन्छ
माथिवाटो छेकेर
सात डोरो धागोले बारी राख्नु
लामा पाल्नु भएर
हातमा कलश बोकेर
हातमा बज्र बोकेर
कलशको जलले छेक्नु
कलशकोजलले छेक्नु
लामाको छोराले रोटी ल्याएर
फाकफुक गरेर
ॐ मणि ॐ मणि भनेर
सोम मणि सोम मणि भनेर
आकाशको भोलाराम
भोला राम भोला राम भनेर
रोटी फुकेर प्याक्नु
महागुरु लामा पाल्नु भएर
आशीष लाग्ने लामा पाल्नु भएर
पाँचभाइ माइती पाल्नु भएर
माइती पाल्नु भएर
आगो दिने बेलामा

जिकतेन धिमे साङ्गे होबोमे-२
होबोमेला थो तामसे
बुम्बाला क्यूईसे छ्याप प्रान्सि
लोबोन लामा दानस्यूसी-२
सिबादा मे पिन्ना
होबामेला गुडतेरी पित्सिनाम-२
मेदे पिन्मा च्यागो या-२
म्यूगु मुरी निसामी
म्यूगुजा मुरी निसामी
नामखाईलिङ्गरीगा निजी बिउ-२
म्यूगु खिल्सी निमामी
स्यारगुन म्यूगुनिसामी
ताहरदे ग्याम्से निजी बिउ
न्हुपहोन दिङ्गिस निसामी
म्यूगु खिल्मा न्हुप पट्टि
न्हुपपट्टि म्यूगु निसामी
म्लाङ्गौ ग्याम्सेगा निजि बिउ
ल्होगोन म्यूगु निसामी
पिङ्गौ ग्याम्से निजी बिउ
ज्याङ्गनु ग्याम्सेगा निसामी
उर म्हाले ग्याम्से निजीम् बिउ
ज्याङ्गनु ग्याम्से निसामी
पिङ्गौ ग्याम्सेगा निसामी
नरखण्डलोकरीगा निजी बिउ
उर म्हाले ग्याम्से निसामी
ङ्यालवाला देशरीगा दोजिम् बिउ
न्हुपहुन म्यूगु निसामी
ङ्यालवाला लोकरीगा दोजिम बिउ
च्यापचोप सिसी निमामी
सिनजाङ्ग थोरी थान्सिनाम
चाहोइ लामासे खाङ्गामी-२
न्हाङ्गार स्योरी निसिनाम-२
मेफ्रा जाजै दुत्सिनाम-२
हुइबा जाजै बोर्सीनाम
स्योङ्गरी बोर्सी थानो या
स्योङ्गरीम् सेलाब लाथानो -२
तोजा गाङ्गला दुर्सारी
बाल बिउ मान्नाङ्ग बोर्सिनाम
मान्नाङ्ग बाल बिउ ड्वाथानो

संसारवाट निर्माणा प्राप्त अमिताभ बुद्ध
अमिताभ बुद्धको बोलीवाट
कलशको शुद्ध जलले रोक्नु
पुजारी लामा बस्नु भएर
मर्नेलाई आगो दिँदा
अमिताभ बुद्धसँग पठाएर
आगो दिँदा हेर्नु है
धुवाँ आकाशमा गयो भने
धुवाँ आकाशमा गयो भने
आकाशमा गयो भन्नु
धुवाँ घुमेर गयो भने
पूर्वतिर धुवाँ गयो भने
सेतोबाटो गयो भन्नु
पश्चिमतिर धुवाँ गयो भने
धुवाँ घुमेर गयो भने
पश्चिमतिर धुवाँ गयो भने
कालोबाटो गयो भन्नु
दक्षिणतिर धुवाँ गयो भने
हरियो बाटो गयो भन्नु
उत्तरतिर धुवाँ गयो भने
पहेँलोबाटो गयो भन्नु
उत्तरवाट धुवाँ गयो भने
हरियो बाटो गयो भन्नु
नर्कलोकमा गयो भन्नु
पहेँलोबाटो गयो भने
नर्कको देशमा गयो भन्नु
पश्चिमतिर धुवाँ गयो भने
नर्कलोकमा पुगयो भन्नु
मरेर जाँदा
चितामाथि राखेर
महागुरु लामाले जलाउँदा
भोलि बिहान गएर
खरानी टिपेर
अस्तु लगेर
खोलामा लगेर बगाउनु
खोलामा लगेर सेलाउनु
माथि डाँडाको चिहानमा
तोरीको विउ एकमाना लगेर
एकमाना विउ छरिराख्नु

पुजु जात्सेजा रन्थानो -२
 केवा किन्दे लाला ह्युली
 केवाम् किन्दे लाला ह्युली
 च्यापच्युप सिसी निसैनोन
 बाह्व वर्षजा पिन्वाला
 आशिष मोलाम पिन्थान्ना
 हाडला छाय छोयसे
 पुरानो अन्नगा छ्योइम्याङ्गै
 ज्यावा ज्यावा ग्योइलोजा क्वान म्याङ्गै
 बिसिनामी आर्शिवाद
 आर्शिवाददे फुल्यान्ना-२
 स्यारलै जगरी दोमामी -२
 स्यारदोर्जे ह्विम्बोछेँलामी-२
 ह्विम्बोछेँला दितेरी
 निसीनामी तोक चिगै-२
 फारफेल खाइमै आतागै
 जुरफेल तासी स्यूम्याङ्गै
 च्यापच्योप सिसी निसैनोन
 ला ह्युलीगा के निगै -२
 थारवा लिङ्गरी के निगै-२
 म्हिला देशरी आकेसै -२
 च्यापच्युप सिसि निसैनोन-२
 साङ्गोला ह्युली केनिगै-२
 ताम ड्यानोले ताम सानो
 मार म्हाले ग्याम्से आनिगै
 पिङ्गै ग्याम्से आनिगै
 म्लाङ्गै ग्याम्से आनिगै
 च्यापच्युप सिसी निसामी-२
 होवामेला देशरी केनिगै-२
 होवामेला देशरी दोमामी
 म्हेन्दोला बासना याङ्गला या-२
 डादा मायासे थुम डान्नी
 डाला मायासे थुम डान्नी
 केवादे लोकरी केनिगै-२
 या ल्हासो डाम्बा मायालाला हाई

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिह लामा (स्याङ्गो)

काँडाले छेकिराख्नु
 जन्म लिएर
 जन्म लिएर
 मरेर जानु पर्ने
 बाह्ववर्ष दिएको
 आशीष मोलम दिइराख्छ
 आफ्नो नाति नातिनीले
 पुरानो अन्न खानापाओस्
 राम्रो राम्रो लुगाफाट लाउन पाओस्
 भनेर आशीवाद
 आशीवाद दिई राखेर
 पूर्वको जगतमा पुग्दा
 बज्रसत्तु बुद्धको
 बुद्धको मुनि
 गएर बस्न पाओस्
 नराम्रो केही नहोस्
 नराम्रो केही नहोस्
 मरेर जाँदा
 देवलोकमा जन्म लिन पुगोस्
 देवलोकमा जन्म लिन पुगोस्
 मान्छेको देशमा जन्म नलिए पनि
 मरेर जाँदा
 देवलोकमा जन्म लिन पुगोस्
 कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
 तल बाटो नजाओस्
 हरियो बाटो नजाओस्
 कालो बाटो नजाओस्
 मरेर जाँदा
 अमिताभ बुद्धको देशमा जन्म लिन पुगोस्
 अमिताभ बुद्धको देशमा जन्म लिन पुगोस्
 फूलको बासना पाउँछ
 मेरो माया सम्भरेर
 मेरो माया सम्भरेर
 राम्रो लोकमा जन्म लिन पुगोस्
 लौ है रसिलो माया लाउँला ।

२.१६

हा.....हा.....हाई
तिला छेड्बै चु ठिममी-२
दान्दे ह्याडसे तोर थान्मा-२
लादै सेर्ग्याम फुल्दोवा
लुदै सेर्ग्याम फुल्दोवा
धुइची साड्मै फुल्दोवा
आस्याड सग्धी ह्निम्बोछे
ताम ड्यानोले ताम सानो
डम्फू जाजै ग्यामसेमी
ह्युल्ला ताड्जो लादैनोन
धुइची साड्मोदे सोल्छ्योदो
चु म्हाले ह्युल्ला सिमेदा
सिमेभूमे लादैनोन
धुइची साड्मै सोल्छ्योदो-२
म्हाने गाड्रीगा दानस्युवा
सोमसुर ज्योहो ज्योमोदै
धुइची साड्मै सोल्छ्योदो-२
गाँवै सिरान बैठन्ने
पञ्चै कन्यादेवीखा
बत्तिस कोटी देउदेवी
कालीदेवी नामदैनोन
धुइची साड्मै सोल्छ्योदो
गाँवै सिरान बैठन्ने
सातै कन्या देवीदा
पाँचै कन्यादेवीदा
बुढी कन्यादेवीदा
धुइची साड्मै सोल्छ्योदो-२
हठ्ठी दोडरी दानस्युवा
सेती ज्योहो काली ज्योहो
बजर ज्योहो भूमी ज्योहो
तिप्लिड ज्योहो नामदैनोन
धुइची साड्मै सोल्छ्योदो-२
जाराङ्गे थोरी दानस्युवा
सेतीदेवी कालीदेवी बुढाकन्यादेवीदा
धुइची साड्मै सोल्छ्योदो-२
कुनै खर्क बैठन्ने
पाँचै पाण्डु भिमसेनदै
धुइची साड्मै सोल्छ्योदो-२

हा.....हा...हाई
पहिले बनाएको यो रिवाजलाई
अहिले हामीले माथि राख्दा
देवतालाई पूजा धूप धुवाँर चढाउनु पर्छ
देवीलाई पनि पूजा धूप धुवाँर चढाउनु पर्छ
अमृत जस्तै सफा जल चढाउनु पर्छ
मामा सग्धी ह्निम्बोछे
कुरा सुन्नोस् न कुरा गुन्नोस्
डम्फू सानोबाट
हाम्रो मनको देवतालाई
धूप धुवाँर चढाएँ
यो संसारको सिमेलालाई
सिमेभूमे देवतालाई
धूप धुवाँर चढाएँ
माने डाँडामा बस्नु हुने
सोमसुर देवी देउरालीलाई
धूप धुवाँर चढाएँ
गाउँको शिरमा बस्ने
पञ्चै कन्यादेवीलाई
बत्तिसकोटि देउदेवीलाई
कालीदेवी माईलाई
धूप धुवाँर चढाएँ
गाउँको शिरमा बस्ने
सातै कन्या देवीलाई
पाँचै कन्या देवीलाई
बुढी कन्या देवीलाई
धूप धुवाँर चढाएँ
हठ्ठी रूखमा बस्नु हुने
सेतीदेवी कालीदेवी
बजरदेवी भूमिदेवी
तिप्लिडदेवी माईलाई
धूप धुवाँर चढाएँ
जाराङ्गे माथि बस्नु हुने
सेतीदेवी कालीदेवी बुढीकन्यादेवीलाई
धूप धुवाँर चढाएँ
खर्कमा बस्ने
पाँचै पाण्डु भीमसेनलाई
धूप धुवाँर चढाएँ

पलाञ्चोकरी दानस्यूबा
 पलाञ्चोके देवीदै
 भगवतीमाईदै सोल्ल्योदो
 रावी छाहारे होपरी
 होपरी गाड्री दानस्यूबा
 बाघभैरूड ठेप्लेभैरूड
 रक्तीभैरूड नामदैनोन
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो-२
 सांगा गाड्री दानस्यूबा
 भिमसेन गुरू नामदैनोन
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो-२
 याम्बु न्हाड्री दानस्यूबा
 हनुमानढोकाला थोरीमी
 कालभैरूड नामदैनोन
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो-२
 दक्षिणकालिरी दानस्यूबा
 कालीराज कालीमाई महाराज महारानी
 गुरू नामदैनोन सोल्ल्योदो-२
 चु म्हाले बौद्धरी दानस्यूबा
 छ्योइइ सुडमो महाराजा महाकाली
 गुरू नामदैनोन सोल्ल्योदो
 चु म्हाले जम्बु साथोरी
 दानस्यूबा ला लु चानदै
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो-२
 ह्वाङ्गी बाबा फो लादै
 ह्वाङ्गी बाबा डा लादै
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो-२
 स्यारला ला लु नामदैनोन सोल्ल्योदो
 ल्होला ला लु नामदैनोन सोल्ल्योदो
 स्यारदोर्जे ह्मेम्बोछेदैनोन
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो
 ल्होह्नेन्जेन जुइने नामदैनोन
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो
 न्हुपनाड्वाथाय नामदैनोन
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो
 ज्याडरी डोबा नामदैनोन
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो-२
 उईनम्बर नाड्गै साड्गेदै
 धुइची साड्मै सोल्ल्योदो-२

पलाञ्चोकमा बस्नुहुने
 पलाञ्चोकको देवीलाई
 भगवती माईलाई चढाएँ
 रवि छाहारे गहिरोमा
 गहिरोमा डाँडामा बस्नु हुने
 बाघभैरूड ठेप्लेभैरूड
 रक्तीभैरूड देवतालाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 सांगा डाँडामा बस्नु हुने
 भीमसेन गुरुलाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 काठमाडौँमा बस्नु हुने
 हनुमानढोकाको माथिको
 कालभैरूडलाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 दक्षिणकालीमा बस्नुहुने
 कालीराज कालीमाई महाराज महारानी
 गुरुलाई चढाएँ
 यो है बौद्धमा बस्नु हुने
 छ्योइइ सुडमो महाराजा महाकाली
 गुरुलाई चढाएँ
 यो है धर्तीमाथि
 बस्नु हुने देउदेवीलाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 आफ्नो कुलदेवतालाई
 आफ्नो कुलदेवतालाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 पूर्वको देवता देवीलाई चढाएँ
 दक्षिणको देवतादेवीलाई चढाएँ
 बज्रसतु बुद्धलाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 बज्रसम्भव बुद्धलाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 अमिताभ बुद्धलाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 उत्तरमा बस्ने माईलाई
 धूप धुवाँर चढाएँ
 बैरोचना बुद्धलाई
 धूप धुवाँर चढाएँ

महादेवै आहादे
मोलम जाजै लासिनाम
मोलम जागिगा पाडिसनाम-२
चु म्हाले ह्युली दानस्यूबा
तिला स्हेड्योई ल्हुईकुल ठि
ल्हुईकुलला ठिहेन फुप्सि
म्हिकुलला ठिहेन फुप्सि
लादै सेर्गेम लासीजिन्जी
लुदै सेर्गेम लासीजिन्जी
धुइची साड्मो फुल्सिनाम
धुइची साड्मै फुल्जिन्जी-२
या ल्हासो डाम्बा मायालाला हाई....

स्रोत व्यक्ति :

चमारसिंह लामा (स्याड्बो)

३. भारी बोक्ने भारियाको सेलो

तामाङ भाषा

चरीला कामाङ दोडला नाई
ताम सान्कोले पाडला डाई
गाड्ला दोड्बो स्योडला चाम
पाड्सी पिन्ना दुःखला ताम्
मकै मोठे तगिरी
सुकामासा स्तोसिनम्
फो नाबाला लागिरी
खड्बा लारीमी मे फुइबा
दुःखीला कोला धोईपुइबा
याम्बु न्हडला साहूला
इन्द्रचोकला साहूला
राणा ग्लेला दरबारला
भीमफेदीसे धोइपुइवा
भीमफेदीला बजारमी
ढाक्रे जुगुला बजार चिम
चुसे च्याजी ढाक्रेला हुल
ओसे च्याजी " "

धोइजा च्याङ्ना म्ही ल्हाना
स्याउँ स्याउँ मुला ओन्छुयाना
मारसे रक्सौल बजारसे
सामान भसी तोरखाम

महादेवलाई
सानो मोलम गरेर
सानो मोलम भनेर
यो है संसारमा बस्नु हुने
हिजो बनाएको आसन
आज भत्कायौ
मान्छेले बनाएको आसन भत्कायौ
देवतालाई नि धूप धुवाँर गरिसके
देवीलाई नि धूप धुवाँर गरिसके
धूप धुवाँर चढाएर
धूप धुवाँर चढाई सके
लौ है रसिलो माया लाउँला ।

नेपाली रूपान्तर

चरीको कामाङ त रूखको ऐजेरु
सुन्नोस् कुरा भन्छु म
डाँडाको रूख त खोलालाई पुल
सुनाई दिन्छु दुःखको कुरा
मकै भाटमास टोपीमा
सुकका मोहर पैसाको लागिमा
पेट पाल्नको निम्तिमा
जाडो महिनामा आगो बाल्ने
दुःखीको छोराले भारी बोक्ने
काठमाडौं शहरको साहूको
इन्द्रचोकको साहूको
राणा राजाको दरबारको
भीमफेदीबाट भारी बोक्ने
भीमफेदीको बजार त
ढाक्रेहरूको बजार रहेछ
यता हेरे पनि ढाक्रेको हुल
उता " " " "

भारी थोरै मान्छे धेरै
भरियाहरू स्याउँ स्याउँती
तलको रक्सौल बजारबाट
सामान बोकी माथि आउँदा

भिमफेदी स्योडरी दोखामा
 स्याउरी प्रोप्ते म्ही प्रोप्पा
 सिंसोर प्रोप्ते म्ही प्रोप्पा
 मकै मोठे तागिरी
 धोइ पुइवाला लागिरी
 भइमुवासे धोइ चुडवा
 आरेवामी धुर हुइवा
 धोइ याइवामी फूताडजी
 आयाइवाला सेक काजी
 भामरी खकन थोपोरी ढा
 यारीमी टोक्मक घोरी छाड
 पुइसी क्रेजी ढाके क्योड
 तोसे नोवा गडीला गाड
 गडीला खान्नी तोर खामा
 न्हानै दाडसे सा न्हावा
 सा न्हावा ग्लारी फुइ थुड्वा
 जिउसे फाम्सोम टु तैपा
 दौराला फेसे टु फ्यावा
 तोरतोरे खजी भन भ्लाब्बा
 भरिया ज्योज्यो आलेला
 खाल्से म्नाडला सेम कावा
 गडीला गाडरी दोखसी
 ह्नेचक भ्लाब्बा ह्यामामी
 शितल हावा तामामी
 ज्योमो गाडरी क्युई लिर्मु
 क्रोवा कुल्हुइ सिर्लिर्मु
 सुइ सुइ लासी व्हाई गोजी
 गडीला गाडसे तोर घ्युर
 ढाके भ्राजी हुरुरू
 कुलेखानीला स्योडला चाम्
 भुलुङ्गे चामरी भ्रामामी
 क्यासे मासे ह्योड ह्योड तम
 कुलेखानी स्योडला कुनीरी
 मार्खु भिवा नाम्सारी
 साहिँली माइलीला भट्टिरी
 ढाके गादे बास चिवा
 तार्डाला सोत्तर खु स्होबा
 मकै भ्राला कान ड्योवा
 ढाकेला मुला फो होइतोड

भीमफेदी खोलामा आइपुगदा
 कमिलाको हुल भैँ मान्छेको हुल
 माहुरीको वथान भैँ मान्छेको वथान
 मकै भाटमास टोपीमा
 भारी बोक्नको निम्तिमा
 बल हुनेले भारी समाच्छ
 नहुनेलाई त धकेल्छ
 भारी भेटाउने खुसी हुने
 नभेटाउनेको मन रुने
 काँधमा खकन, टाउकोमा नाम्लो
 हातमा तोक्मा ढाँड्मा डोको
 भारी बोकी उक्लियो सबै ढाके
 माथि अग्लो गडीको डाँडा
 गढीको डाँडा उक्लिँदा
 प्रत्येक चौतारीमा विसाइ भारी सास फेर्ने
 थकान मेटाउने ठाउँमा जाँड खाने
 शरीरबाट तिनपाथी पसिना भर्ने
 दौराको फेरले पसिना पुछ्ने
 जति माथि उक्लियो त्यति थाक्ने
 भरिया दाइ भाइको
 मन रोएको कस्ले देख्छ र
 गढीको डाँडामा आइपुगेर
 एकै छिन थकाइ मेटाउँदा
 चिसो हावा खाएर
 चिसो पानी खाएर
 तातो शरीरलाई चिसो बनायो
 सुसेलेर गीत गाइयो
 गढीबाट ओरालो भर्दा
 ढाके हिँड्यो हुरुरू
 कुलेखानीको पुल
 भोलुङ्गे पुलमा हिँड्दा
 हल्लेर कहिले यता कहिले उता
 कुलेखानी खोलाको छेवैमा
 मार्खु भन्ने गाउँको
 साहिँली र माहिलीको भट्टीमा
 बास बस्छन् ढाकेहरू
 सुकेको माछाको तरकारी
 ढिँडो भात बनायो
 भोकै छ ढाके विचरा

होइतोड फोरी कान फोल्दोड
 घादे भिल्डबा कान " "
 साहि लीला ताजी सेम होड होड
 माइलीला " " " "
 भाल्सी खापा ढाक्रेमी
 म्हेर्जी साहिलीला भट्टिरी
 म्हेर्जी माहिलीला भट्टिरी
 दोडला थोपो जोहोनी
 स्योरी डाइडोइ रेसीनाम्
 भट्टिसे खाजी तोर होना
 तिलमा गडीला खान्नीतोर
 सिसि पाप्सि भ्रासिनाम्
 भाल्चीम म्होकोन ढाक्रे क्योड
 कोइमी ताबा तोसे ह्योड
 " " मार्से "
 ह्योड ह्योड ताबा ढाक्रेमी
 बल्ल तल्ल दोखाजी
 काठमाडौंला सहरी
 स्रोत व्यक्ति : इन्द्रराम मोक्तान

त्यो खाली पेटमा ढिंडो खाँदा
 धेरै खायौं ढिंडो भात
 साहिँलीको भयो आदि मन
 माहिलीको भयो आदि मन
 थाकेर आएको ढाक्रेहरू
 सुत्यो साहिँलीको भट्टीमा
 " माहिलीको "
 काठको मूढा सिरानी
 बिहानै जुरूक्क उठेर
 उक्ल्यो ढाक्रेहरू उकालो
 हिजो गढीको उकालो
 लड्दै पड्दै हिँडेर
 थाकेछ सबै भारिया
 कोही त हल्लिन्छ भित्तातिर
 " " छेउतिर
 थाकेर चुर भाको भारिया
 बल बल आइपुगयो
 काठमाडौं सहरमा ।

परिशिष्ट : २

तस्विर

वीरबहादुर तामाङ

चमारसिंह लामा

चमारसिंह लामा

लालु तामाङ

फूलमाया तामाङ र देवीमाया तामाङ

शम्भु घिसिङ र पदम ग्यावा तामाङ

मानकाजी ग्यावा तामाङ र निमादोर्जे ग्यावा

कान्छी स्याङ्तान तामाङ र फूलमाया मोक्तान तामाङ

सोमबहादुर तामाङ र चन्द्रसिंह लामा तामाङ

रेनु ब्लोन तामाङ र बसुन ग्यावा तामाङ

परिशिष्ट : ३

सूचक नामावली

तालिका नं. १

क्र.स.	नाम	उमेर	ठेगाना
१.	कृष्णा डार्देन	४०	सल्लेभुम्लो, काभ्रेपलाञ्चोक
२.	चमारसिंह लामा (स्याङ्बो)	६०	माभीफेदा-९, सलम्भू, काभ्रेपलाञ्चोक
३.	ठूली तामाङ	६०	लिशंखु-९, सिन्धुपाल्चोक
४.	निमादोर्जे तामाङ	३३	थाङ्सिङ्म्राङ, सिन्धुपाल्चोक
५.	पासाङ मोक्तान तामाङ	३५	सैलुङ, रामेछाप
६.	फूलमाया वल	३०	वाङ्थली, काभ्रेपलाञ्चोक
७.	बसुन योज्जन तामाङ	४२	लिशंखु-९, सिन्धुपाल्चोक
८.	वीरबहादुर स्याङ्तान	४०	बन्दीपुर , सिन्धुली
९	मिनकुमार योज्जन	३०	माघदेउराली-५, दोलखा
१०.	मुसुरी योज्जन	३४	निगाले, सिन्धुपाल्चोक
११.	लालु तामाङ	४१	सरमथाली, काभ्रेपलाञ्चोक
१२.	साङ्दोर्जे लामा तामाङ	४५	ठूलोपाखर-५, सिन्धुपाल्चोक
१३.	सुकुदोर्जे तामाङ	३५	थाङ्सिङ्म्राङ, सिन्धुपाल्चोक
१४.	सुकु तिमोङ	३५	सल्लेभुम्लो, काभ्रेपलाञ्चोक
१५.	सोमबहादुर लामा तामाङ	४५	सानो वाङ्थली-८, काभ्रेपलाञ्चोक
१६.	संजीव योज्जन	४५	सैलुङ, रामेछाप
१७.	शम्भु मोक्तान	३५	माघदेउराली-५, दोलखा
१८.	ज्ञानबहादुर मोक्तान तामाङ	५०	अत्तरपुर-२, सिन्धुपाल्चोक

सन्दर्भ सामग्री सूची

- उप्रेती, सञ्जीव (२०६८), **सिद्धान्तका कुरा**, काठमाडौं : अक्षर क्रियसन्स नेपाल ।
- गोले, ज्ञानबहादुर (२०५१), **सेम्ला कैतन तामाङ हवाई**, सिन्धुली : कुलबहादुर गोले ।
- (२०५७), **सानसी वोगे डाला मेहेनत**, सिन्धुली : ज्ञानबहादुर गोले ।
- छेत्री, उदय (२०६४), 'समाजशास्त्रीय दृष्टिमा इन्द्रबहादुर राईका आख्यानको अध्ययन'
(विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग ।
- तामाङ, अजितमान (सन् २००३), **ल्लोछार वा लोसारको इतिहास**, काठमाडौं : कोनडोडडोड
थेत्मा ।
- (सन् २००५), **तामाङ तामयीग लिपिको वंश अनि इतिहास**, काठमाडौं :
कोनडोडडोड थेत्माका लागि जगतबहादुर तामाङ ।
- तामाङ, परशुराम (सम्पा), **छार म्हेन्दो** (२०४८), वर्ष १, अङ्क १, काठमाडौं : नेपाल तामाङ
घेदुङ ।
- (२०५१), **तामाङ जाति**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- (२०५४), **ल्लोछार परम्परा**, दो. सं., काठमाडौं : नेपाल तामाङ घेदुङ ।
- तामाङ, रवीन्द्र (२०५४), **तामाङ रिमठिम**, काठमाडौं : प्रतिभा समूह ।
- (२०५५), 'तामाङ सेलो र डम्फु', **गोरखापत्र**, साउन, २३, शनिवार, पृ. ग ।
- (२०५५), **तामाङ संस्कार**, काठमाडौं : नेपाल तामाङ घेदुङ ।
- (२०५६), 'विद्रोहले तामाङ सैनिकहरू हतियार बोक्न नपाउने', **मधुपर्क**,
मासिक, वर्ष ३२, अङ्क १, पूर्णाङ्क ३५९, जेष्ठ, पृ. ४१ ।
- (२०५६), 'तामाङ लोक संस्कृतिको प्रतिक : सेलो परम्परा', **स्पेसटाइम**, दैनिक,
चैत्र १६, विहिवार, पृ. ७ ।

- (२०५६), **तामाङ चाडपर्व र पूजाहरू**, काठमाडौँ : तामाङ समाज अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र ।
- (२०५८), **तामाङ जातिको ऐतिहासिक रूपरेखा**, मकवानपुर : नेपाल मङ्गोल मन्जुश्री तामाङ सेवा समिति ।
- (२०६३), **तामाङ सेलोको इतिहास र विवेचना**” छ्योर्तेन मासिक, वर्ष २, अङ्क ७, पृ.१५ ।
- तामाङ, रवीन्द्र ग्याबक (२०६५) ‘तामाङ लोकबाजा डम्फूको सृष्टि, प्रयोग र तालहरू’ प्रतिवेदन ।
- तामाङ, रवीन्द्र ग्याबक र तामाङ, प्रतीक डेसुर (सम्पा. २०५९), **ज्याम्याङ लामा स्मृतिग्रन्थ**, काठमाडौँ : ज्याम्याङ लामा स्मृतिग्रन्थ प्रकाशन समिति ।
- तामाङ, रूद्रसिंह (२०६०), **तामाङ संस्कार र संस्कृति**, काठमाडौँ : तामाङ समाज अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र ।
- (२०६३), ‘तामाङ गीति सेलोको इतिहास र विवेचना’, **छ्योर्तेन** मासिक, वर्ष २, अङ्क ७, कार्तिक, पृ. १३-१७ ।
- तामाङ, शम्भु (२०५९), ‘तामाङ सेलोको एक अध्ययन’, (स्नातकोत्तर शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग ।
- त्रिपाठी, वासुदेव (२०३०), **पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा**, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- दोड, चन्द्रध्वज लामा (२०२८), **ह्याङला डम्फाला हवाई**, काठमाडौँ : चन्द्रध्वज लामा दोड ।
- दोड, मानबहादुर (२०५२), **तामाङ हवाई**, काठमाडौँ : इसास ।
- पराजुली, मोतीलाल (२०६३), **सोरठी नृत्यनाटिका** (सैद्धान्तिक अध्ययन), काठमाडौँ : दीक्षान्त पुस्तक प्रकाशन ।
- पाण्डेय, मैनेजर (सन् १९८९), **साहित्य के समाजशास्त्र की भूमिका**, चण्डीगढ : हरियाणा साहित्य अकादमी ।
- बराल, ऋषिराज (२०५६), **उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र**, काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।

बालकृष्ण, पोखरेल (२०५५), **नेपाली वृहत् शब्दकोश**, (चौं. सं.), काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, पृ. १२६६, १३७३ ।

बोम्जन, जङ्गवीर र अन्य (सन् १९६३), **तामाङ गीत**, दार्जिलिङ : जङ्गवीर बोम्जन र हर्कबहादुर पाख्रिन ।

मिक्चन, शंखबुद्ध (२०४०), **काल्पा ल्हो ग्युई छ्योईताम म्हनि गाम्भु**, काभ्रे : शंखबुद्ध मिक्चन ।

————— (२०५५), **दाडबो ल्हो ग्युइला ताम**, काभ्रे: विश्वबौद्ध मैत्री महासंघ ।

————— (२०५७), **तामाङ रीमठीमला हवाई**, काभ्रे : शंखबुद्ध मिक्चन ।

मोक्तान, दुपवाङ्गोल (सम्पा.), **दमछीग** (२०५४), वर्ष १, अङ्क १, काठमाडौं : तामाङ संस्कृति अध्ययन तथा अनुसन्धान केन्द्र ।

मोक्तान भाइ र अन्य (२०१६), **म्हेन्दो**, भोजपुर : नेपाल तामाङ बुद्धिष्ट एसोशिएसन ।

योञ्जन, अमृत (२०५४), **तामाङ भाषा व्याकरण**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

————— (सन् २००६), **तामाङ पहिचानका सन्दर्भहरू**, काठमाडौं : रवीन तामाङ ।

————— (सन् २००६), **तामाङ पहिचानका सन्दर्भहरू**, काठमाडौं : रवीन तामाङ ।

योञ्जन, इन्दिरा (२०५८), 'डम्फु', (स्नातक शोधपत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, आर. आर. क्याम्पस ।

योञ्जन, जस प्यासी (सन् १९९९), 'भारतीय लोक संस्कृतिमा डम्फु र डम्फु गीत', सिक्किम : निर्माण, वर्ष १६, अङ्क ३४, अप्रिल ।

योञ्जन, बुद्ध (२०६०), **संगालो** (तामाङ गीति एत्वम परिचयात्मक पुस्तक), काठमाडौं : तामाङ डाजाङ ।

लम्साल, विकाश (२०५९), 'डम्फुको तालैमा', **नेपाल समाचारपत्र**, असार, १९ बुधवार, पृ.४ ।

लामा, भयाम्याङ (२०२२), **ताम्बाला डाम्फुला हवाई**, काठमाडौं : भयाम्याङ लामा ।

लामा, पेमावाङ्गोल (२०२५), **ओम नमो साङ्गे तामाङ हवाई**, सिन्धुली : पेमावाङ्गोल लामा ।

लामा, बहादुर सिं, मिम बहादुर, मान बहादुर र कामी सिं (वि.सं. २०५०), **तामाङ हवाई**, तिमाल : नेपाल तामाङ घेदुङ ।

लामा, सन्तवीर (सन् १९५७), **ताम्बा काईतेन हवाई रिमिठिम**, दार्जिलिङ : सन्तवीर लामा ।

————— (२०१६), **स्येवुस्येमु हवाई रिमिठिम**, दार्जिलिङ : सन्तवीर लामा ।

लामा, टासीफेन्जो र अन्य (सम्पा. २०३३), **थ्वीन्डेल**, वर्ष १, अङ्क १, काठमाडौँ : टासी लामा र
इमानसिं लामा ।

लामा घिसिङ, क्युाङ (२०६८), **घिसिङ राजा**, काठमाडौँ : तामाङ सेवा समाज ।

लामा घिसिङ, शोभा (सम्पा), **डम्फुलास्हेर** (२०४९), वर्ष १, अङ्क १, काठमाडौँ : नेपाल डम्फू
समूह ।

वाइबा, तुलसा (२०५८), 'नेपाली लोकसंगीत माझमा तामाङ सेलो' (स्नातक शोधपत्र),
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, आर. आर. क्याम्पस ।

————— (२०६४), 'तामाङ सेलोको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण' (स्नातकोत्तर
शोधपत्र), कीर्तिपुर : नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

शर्मा, जनकलाल (२०३९), **हाम्रो समाज : एक अध्ययन**, काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।